İSTANBUL'DAKİ ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN MİKRO DİRENİŞ BİÇİMLERİ ÜZERİNE NİTELİKSEL BİR ARAŞTIRMA

Nadir Ateşoğlu

171154109

DOKTORA TEZİ

Sosyoloji Anabilim Dalı
Sosyoloji Doktora Programı
Danışman: Doç. Dr. Mehmet Bozok

İstanbul
T.C. Maltepe Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Ekim, 2021

İSTANBUL'DAKİ ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN MİKRO DİRENİŞ BİÇİMLERİ ÜZERİNE NİTELİKSEL BİR ARAŞTIRMA

Nadir Ateşoğlu
171154109
Orcid: 0000-0003-0561-3562

DOKTORA TEZİ
Sosyoloji Anabilim Dalı
Sosyoloji Doktora Programı
Danışman: Doç. Dr. Mehmet Bozok

İstanbul
T.C. Maltepe Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Ekim, 2021

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Bu belge, Yükseköğretim Kurulutarafından 19.01.2021 tarihli *"Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge"* ile bildirilen 6689 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında gizlenmiştir.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI

Bu belge, Yükseköğretim Kurulutarafından 19.01.2021 tarihli *"Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge"* ile bildirilen 6689 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında gizlenmiştir.

TEŞEKKÜR

Bu tezin yazımında tecrübesi ve birikimiyle desteğini hiçbir zaman esirgemeyen tüm süreçte heyecanıma ortak olan değerli hocam ve tez danışmanım Doç. Dr. Mehmet Bozok' a, tezin yazım aşamasında eleştiri ve önerileriyle çok değerli katkılarda bulunan Dr. Öğr. Üyesi Pınar Karababa' ve Dr. Öğr. Üyesi Narin Bağdatlı Vural' a, eleştirileriyle katkı sunan Prof. Dr. Nurgün Oktik'e ve Prof. Dr. Selahattin Kaymakcı' ya, bu çalışma için değerli zamanlarını ayıran tüm katılımcılara ve hayat yolculuğumda hiçbir koşulda desteklerini esirgemeyen aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Nadir Ateşoğlu

Ekim, 2021

ÖZ

İSTANBUL'DAKİ ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN MİKRO DİRENİŞ BİÇİMLERİ ÜZERİNE NİTELİKSEL BİR ARAŞTIRMA

Nadir Ateşoğlu
Doktora Tezi
Sosyoloji Anabilim Dalı
Sosyoloji Doktora Programı
Danışman: Doç. Dr. Mehmet Bozok
Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2021

İnsanoğlunun var olduğu ve bir arada yaşamaya başladığı günden bugüne eşitsizlik de var olmuştur. Gündelik hayat, konumdan kaynaklanan binlerce eşitsiz iktidar ilişkisiyle örülüdür. Bireyler arasında ve mikro seviyede sayısız tahakküm ve sayısız direniş biçimleri bulunmaktadır. Günümüzde tahakkümün şekli doğrudan şiddet içeren bir yapıdan dolaylı ve daha incelmiş yapıya doğru evrilmektedir. Buna karşın direniş biçimleri de şekil değiştirmektedir. Bu ilişki biçimi öğretim sistemi için de geçerlidir. Bu çalışmanın amacı İstanbul'da öğrenim gören devlet ve vakıf üniversitesi lisans öğrencilerinin kendilerine yönelen bürokratik ve akademik iktidar uygulamalarını nasıl algıladıkları ve bu uygulamalara karşı ne tür direniş tepkileri gösterdiklerini ortaya koymaktır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış ve veriler derinlemesine birebir görüşme tekniği kullanılarak elde edilmiştir. İstanbul Üniversitesi ve İstanbul Bilgi Üniversitesinde karşılaştırmalı olarak yürütülen bu çalışmada, öğrencilerin maruz kaldığı bürokratik ve akademik iktidar uygulamalarıyla buna karşı geliştirdikleri direniş davranışları arasında doğrudan bir ilişki olduğu görülmektedir. Benzer baskıya maruz kalan öğrencilerde benzer tepkisel davranış biçimleri ortaya çıkmaktadır. Öğrenciler, akademisyen tavırları ve yükseköğretim bürokratik sisteminden gelen iktidar uygulamalarına karşı; sinme, farklı görünme, dedikodu yapma, yalan söyleme, ezbere yönelme, sosyal medyayı direniş amaçlı kullanma ve kopya çekme davranışlarına yönelmektedirler. Genel olarak devlet üniversitesi öğrencilerinin vakıf üniversitesi öğrencilerine göre mikro direniş davranışlarına daha yoğun başvurdukları görülmektedir.

Anahtar sözcükler: Üniversite öğrencileri, Akademik iktidar, Mikro direniş, Gündelik hayat.

ABSTRACT

A QUALITATIVE RESEARCH ON MICRO RESISTANCE FORMS OF UNIVERSITY STUDENTS READING IN ISTANBUL

Nadir Ateşoğlu
PhD Thesis
Department of Sociology
Sociology Programme
Thesis Advisor Assoc. Prof. Mehmet Bozok
Maltepe University Graduate School, 2021

Inequality has existed since the day human beings existed and began to live together. Everyday life is woven with thousands of unequal power relations stemming from position. There are innumerable forms of domination and innumerable forms of resistance between individuals and at the micro level. Today, the form of domination is evolving from a direct violent structure to an indirect and more refined structure. On the other hand, forms of resistance are changing. This type of relationship is also valid for the education system. The aim of this study is to reveal how state and foundation university undergraduate students studying in Istanbul perceive the bureaucratic and academic power practices directed against them and what kind of resistance reactions they show against these practices. Qualitative research method was used in the study and the data were obtained by using in-depth one-on-one interview technique. In this comparative study conducted at Istanbul University and Istanbul Bilgi University, it is seen that there is a direct relationship between the bureaucratic and academic power practices that students are exposed to and the resistance behaviors they develop against it. Similar reactive behavior patterns emerge in students who are exposed to similar pressure. Students are against the attitudes of academics and the power practices from the higher education bureaucratic system; They tend to look different, to cringe, gossip, lie, memorize, use social media for resistance, and cheat. In general, it is seen that state university students resort to micro resistance behaviors more intensely than foundation university students.

Keywords: University students, Academic power, Micro resistance, Everyday life.

İÇİNDEKİLER

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI ii
ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI iii
TEŞEKKÜR iv
ÖZ v
ABSTRACT vi
İÇİNDEKİLER vii
TABLOLAR LİSTESİ ..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
ŞEKİLLER LİSTESİ ix
KISALTMALAR x
ÖZGEÇMİŞ xi
BÖLÜM 1. GİRİŞ 1
1.1 Tezin Amacı 3
1.2 Tezin Sorunsalı 3
1.3 Tezin Önemi 7
BÖLÜM 2. KURAMSAL ÇERÇEVE 10
2.1 İktidar Uygulamaları 11
2.1.1 Klasik (Otoriter) Disiplin Uygulamaları 11
2.1.2 Pratik İktidar Uygulamaları 14
2.1.2.1 Güvensiz Hissettirme / Endişelendirme 14
2.1.2.2 Bürokratik Uygulamalar 18
2.1.2.2.1 Sınavlar ve Gözetleme 18
2.1.2.2.2 Zaman ve Mekân Kontrolleri 22
2.1.3 Mevcut Sistem ve Eşitsiz Uygulamalar 29
2.2 Genel olarak Direniş Eylemleri ve Üniversite Öğrencileri 36
2.3 Mikro Direniş Tahakküm Edici İktidarlara Karşı Ne Yapabilir? 56
BÖLÜM 3. YÖNTEM 63
3.1 Araştırmanın Arka Planı 63
3.2 Araştırmanın Metodolojisi 65
3.3 Araştırmanın Yapıldığı Yer 68
3.4 Veriler ve Toplanması 69
3.5 Sınırlılıklar ve Etik Sorunlar 70
BÖLÜM 4. ARAŞTIRMA BULGULARI 73
4.1 Doğrudan Disiplin Uygulamaları ve Doğrudan Direniş 73
4.2 Pratik İktidar Uygulamaları ve Öğrenci Algıları 81
4.2.1 Güvensiz Hissetme / Endişelenme 81
4.2.2 Bürokratik Sistem ve Uygulamaları 90
4.2.2.1 Sınavlar 90
4.2.2.2 Zaman-Mekân Kontrolleri 100
4.3 Öğrencilerin Mikro Direniş Türleri: Öğrenci Davranışları 109
4.3.1 Sinme: Derse İlgisizlik ve Görünmez Olma 112

4.3.2 Farklı Görünme 126
4.3.3 Yalan Söyleme 132
4.3.4 Dedikodu Yapma ve Söylentiye Dahil Olma 138
4.3.5 Ezbere Yönelme 149
4.3.6 Kopya Çekme 157
4.3.7 Sosyal Medyanın Kullanımı ve Direnişin Değişen Mekânı 166
4.4 Üniversite Öğrencileri ve Mikro Direnişler 182
4.5 Mikro Direnişlerin Etik Boyutu 198
BÖLÜM 5. SONUÇ 204
EK'LER 215
1- Ek Tablo: Derinlemesine Görüşme Yapılan Lisans Öğrenci Bilgisi 216
2- Ek Tablo: Derinlemesine Görüşme Yapılan Akademisyen Bilgisi 218
3- Ek Şekil 1: Pratik İktidar Uygulamaları ve Öğrenci Algıları 219
4- Ek Şekil 2: Üniversite Öğrencileri ve Mikro Direniş Davranışları 220
5- Öğrenci Görüşme Formu 221
6- Akademisyen Görüşme Formu 224
KAYNAKÇA 227

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Pratik İktidar Uygulamaları ve Öğrenci Algıları 81

Şekil 2. Üniversite Öğrencileri ve Mikro Direniş Davranışları 111

KISALTMALAR

DÜKA	**:**Devlet Üniversitesi Katılımcı Akademisyen
DÜKÖ	**:** Devlet Üniversitesi Katılımcı Öğrenci
TDK	**:** Türk Dil Kurumu
VÜKA	**:** Vakıf Üniversitesi Katılımcı Akademisyen
VÜKÖ	**:** Vakıf Üniversitesi Katılımcı Öğrenci
YÖK	**:**Yüksek Öğretim Kurulu
K1	**:** Bir Nolu Katılımcı Öğrenci
K1 Akademisyen	**:** Bir Nolu Katılımcı Akademisyen

ÖZGEÇMİŞ

Nadir Ateşoğlu

Sosyoloji Anabilim Dalı

Eğitim

Derece	*Yıl*	*Üniversite, Enstitü, Anabilim/Anasanat Dalı*
Y. Lisans	2009	Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme.
Lisans	2001	Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi.
Lise	1993	Kastamonu Ticaret Lisesi.

İş/İstihdam

Yıl	*Görev*
2019 -	Öğretim Görevlisi, Sinop Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu
2008- 2019	Öğretim Görevlisi, Kastamonu Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu
2004- 2008	Misafir Öğretim Görevlisi, Kastamonu Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu

Yayınlar ve Diğer Bilimsel/Sanatsal Faaliyetler

A. Uluslararası hakemli dergilerde yayımlanan makaleler:

1. Ateşoğlu Nadir, Akcaoğlu Mustafa Öztürk (2011). "The barrier to social dynamics in Turkey: Authoritarian mentality and statism", International Journal of Social Sciences and Humanity Studies, 3(2), 341-353.

2. Tan Fatma Zehra, Ateşoğlu Nadir, Önal Murtaza (2008). "Consumers at the Age of 65 and Over", The Business Review (90), 24.

B. Uluslararası bilimsel toplantılarda sunulan ve bildiri kitaplarında basılan bildiriler :

1. Ateşoğlu Nadir, Bozok Mehmet (2021). "Covid-19 Salgınının Yüksek Öğretimde Mekân Algısını Değiştirmesi Üzerine Niteliksel Bir Araştırma: İstanbul Örneği, 2021", Antroposen Çağda Sağlık, Ekoloji ve Gıda Sempozyumu (Özet Bildiri/Sözlü Sunum).

2. Tan Fatma Zehra, Ateşoğlu Nadir, Irak Ahu Gülümser (2008). "Nepotism Cramp Through Institutionalisation", 4th International Strategic Management Conference , 2008 (Tam Metin Bildiri/Sözlü Sunum).

C. Yazılan ulusal/uluslararası kitaplar veya kitaplardaki bölümler:

C1. Yazılan ulusal kitaplar:

1. Ateşoğlu Nadir, (20159., "Temel Hukuk", Detay Yayıncılık, Basım sayısı:2, Sayfa Sayısı 205, ISBN:978-605-9198-04-0, Türkçe(Ders Kitabı).

2. Ateşoğlu Nadir, Doğan Ebubekir, (2010)"Avrupa Birliği Hibeleri İçin Adım Adım Proje Hazırlama", Efil Yayınevi, Basım sayısı: 2, Sayfa Sayısı 137, ISBN:978-605-4334-51-3, Türkçe (Araştırma (Tez Hariç) Kitabı).

C2. Yazılan ulusal kitaplardaki bölümler:

1.Sigortacılık, Bölüm adı: (Avrupa Birliği Tek Sigorta Piyasası) (2014)., Ateşoğlu Nadir, Beta, Editör: Feridun Kaya, Basım sayısı:4, Sayfa Sayısı 693, ISBN:978 - 605 - 333 - 131- 5, Türkçe (Ders Kitabı).

D. Ulusal hakemli dergilerde yayımlanan makaleler :

1. Ateşoğlu Nadir (2019). "Michel Foucault'da İktidar ve Özgürlük Kavramlarının Orhan Tekelioğlu, Cem Deveci ve Tina Besley'in Çalışmaları Bağlamında Değerlendirilmesi", Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 5(2), 220-237.

2. Ateşoğlu Nadir, Özkan Ergün (2010). Otoriter Kamu Yönetimi Anlayışından Vatandaş Odaklı Anlayışa geçiş Mümkün mü?", Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 1(1), 51.

3. Ateşoğlu Nadir (2009). "Türkiye'de Demokrasinin Zihinsel Arka Planı ve Vergi Mücadeleleri", Mali Pusula, 5(57), 54-65.

4. Bulut Yetkin, Ateşoğlu Nadir (2009). "Verginin Demokratik Geleneğin Oluşumundaki Anahtar rolü", Vergi Dünyası, 28(336), 180-187.

E. Ulusal bilimsel toplantılarda sunulan ve bildiri kitaplarında basılan bildiriler:

1. Tan Fatma Zehra, Ateşoğlu Nadir (2008). "KOBİ'lerin Rekabet Edebilirliği seviyesinin desteği AR GE", VII. Anadolu İşletmecilik Kongresi (Tam Metin Bildiri/Sözlü Sunum).

BÖLÜM 1. GİRİŞ

İçinde yaşadığımız dünya belki de hiçbir zaman eşitlik üzerine inşa edil (e) medi. İyi - kötü, varlıklı - yoksul, bilen - bilmeyen, yöneten - yönetilen gibi düalizmler hep var oldu. Bu dünyanın kendine ait bir özü var ise eğer bu karşıtlıklara dayanan ve bunu yaptığı ölçüde eşitsizlik içeren bir özdür. Toplumun tüm katmanlarına yayılmış böyle bir eşitsizlik, doğal olarak gündelik hayat içinde, bir güç ve iktidar çatışmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Toplumda diğerleri üzerinde iktidar uygulayan tüm otoritelere karşılık, bu uygulamaları meşru görmeyen ve onları olduğu gibi kabul etmek istemeyen, bir tabi olanlar grubu bulunmaktadır. Bu düalist yapı gündelik hayatın içinde çeşitlenen ve mücadeleye içkin olan sonsuz bir karşıtlık demektir.

Türk Dil Kurumunun sözlüğünde "direnme ve direniş" kelimeleri "karşı koymak", "direnme işi" anlamına gelirken "direnmek" ise "herhangi bir düşüncede, bir istekte veya bir durumda ayak diremek, inat etmek, ısrar etmek" şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2020). Direniş kavramı genel olarak, hâkim otoritelerin uygulamalarına karşı bir "tavır alma" anlamına gelmektedir. Bir davranışın direniş biçimini alabilmesi için iktidara yönelmiş bir muhalefet içermesi ve bu muhalefetin eyleme dökülmesi gerekmektedir. Temel iki unsur eylem ve muhalefettir (Hollander & Einwohner, 2004, s. 539). Bununla birlikte bireysel olmayan tüm direnişlere, direnenler arasında iş birliği yapılması, unsurunun da eklenmesi gerekmektedir. Böylece iktidara yönelmiş bir muhalefet ve dayanışma içeren eylemler -ilk bakışta öyle anlaşılmıyor olsalar da- direniş olarak görülmelidir.

Genel olarak direniş kavramı, doğrudan (açık) direniş ve dolaylı (mikro) direniş olarak iki boyutta incelenmektedir (Scott, 1985, s. 292: Lilja ve Vinthagen, 2018, s. 212). Direniş dendiğinde ilk akla gelen boykot, grev, gösteri, miting gibi uygulamaları içeren doğrudan direnişlerdir. Bazı sosyologlar direnişin sadece bu şekilde doğrudan bir karşı koyma yoluyla yapılabileceğini ileri sürmektedirler (Rubin, 1996, s. 245). Ancak diğer bazı sosyologlar ise (Carr, 1998; Prasad ve Prasad, 1998; Scott, 1985) ilk bakışta direniş gibi görünmeyen ve şimdiye kadar direniş olarak değerlendirilmeyen gündelik hayat

içerisinde ortaya çıkan bir takım rutin ve gündelik uygulamaları da direniş olarak görmektedirler.

Bu çalışma gündelik hayatın içine gizlenmiş bu tür bir rutin direnişin etkili bir direniş olduğu kabulünden hareket ederek üniversite öğrencilerinin genellikle bu tür direnişlere başvurduklarını ortaya koymaktadır. Direnişin bu türü, gösteri ya da boykot gibi yöntemler yerine, sahte uyum, farklı görünme, iftira dedikodusu, sosyal medyayı kullanma, kopya çekme, ezbere yönelme, ayak sürüme ve sahte cehalet gibi -her gün yeni bir türü bulunabilecek- yöntemlere yönelmektedir. Bu yaklaşımda iktidara doğrudan bir karşı koyma durumu söz konusu değildir. İktidar ile iyi geçinen ama onun altını oyan tabi olan konumundaki özneler, bir yandan kendilerini iktidarın hışmından korurken diğer yandan onun talimatlarını uygulamayarak ona zarar vermektedirler. Bu tür bir direnişin alanı doğal olarak gündelik hayatın içidir. Çünkü bu direniş biçimi gündelik hayatın sıradanlığı içine gizlenmiş durumdadır (Scott, 1985; Rubin, 1996; De Certeau, 2009, Carr, 1998; Prasad ve Prasad, 1998). Bu nedenle dikkatli bir şekilde bakılmadığında mikro bir direnişin fark edilmesi neredeyse imkansızdır.

Tarihsel olarak bakıldığında direniş çalışmalarının iktidar çalışmalarıyla aynı aşamalardan geçtiği görülmektedir. Zorlayıcı bir iktidar uygulaması karşısında doğal olarak bir direniş ortaya çıkmaktadır (Lilja ve Vinthagen, 2018, s. 213). Gerek bürokratik sistemler gerekse egemen güçlerin talimatları karşısında tabi olanların, yapabilecekleri direniş amaçlı taktik ve pratiklerin neler olabileceği konusunda geniş bir literatür mevcuttur. Üniversite öğrencileri üzerinde bu tür bir çalışmanın yapılması ise literatüre yeni bir alan açabilir. Üniversite öğrencilerini okulun kurallarına uymak zorunda olan bireyler olarak düşündüğümüzde, öğrencilerin eğitim sistemi ve öğretim elemanlarının bazı uygulamalarını boşa çıkartan ne tür mikro direniş pratikleri geliştirdikleri ve bunu etkileyen faktörlerin ne olduğu konusu önem kazanmaktadır.

İstanbul'da öğrenim gören üniversite öğrencilerinin mikro direnişlerini devlet ve vakıf üniversiteleri bazında karşılaştırmalı olarak ortaya koymayı amaçlayan bu çalışma beş bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, çalışmanın amacı, sorunsalı ve önemine yer verilirken ikinci bölümde kuramsal bir çerçeve içinde iktidar ve direniş kuramları ile iktidar ve direniş uygulamaları ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde araştırmanın yöntemine, dördüncü bölümde ise araştırmanın sınırları çerçevesinde araştırma

bulgularını içeren akademik iktidar uygulamaları ve ona karşı öğrencilerde gelişen mikro direniş davranışlarına yer verilmiştir. Son bölüm de ise araştırma bulgularının yorumlandığı sonuç bölümü yer almaktadır. Araştırmada, üniversitelerin başlıca iktidar uygulamaları ve bunlara öğrencilerin verdikleri tepkileri anlamak için telekonferans aracılığıyla birebir ve derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır.

1.1 Tezin Amacı

Bu çalışmanın genel amacı devlet ve vakıf üniversitesi uygulamaları çerçevesinde öğrencilerinin, akademik otoritelerin iktidar uygulamaları ve öğretim sistemin baskılarını nasıl algıladıkları ve öğrencilerin mevcut iktidar uygulamalarına karşı ne tür tepkiler verdiklerini ortaya koymaktadır. Çalışmanın özel amacı, İstanbul'da öğrenim gören üniversite öğrencilerinin öğretim elemanlarına ve bürokratik sisteme karşı ne tür direniş tepkileri geliştirdikleri ve otorite seviyesi ile bu direnişin nasıl bir değişiklik gösterdiğini tespit etmektir. Bu amaçla İstanbul'daki bir devlet ve bir vakıf üniversitesi karşılaştırılmıştır.

Genel olarak literatürde öğrencilerin büyük bir kısmının kopya çektiği, (Koç, 2018, s. 13), derslere ilgisiz oldukları, (Uslu, 2018, s. 48) ve ezbere yöneldikleri iddia edilmektedir. Bu çalışma bu davranışların altında yatan nedenleri bulmayı hedeflemektedir. Bu amaçla çalışmada öğrencilerin akademisyen tutumları ve yüksek öğretim bürokrasisini nasıl algıladıklarına odaklanılmaktadır.

1.2 Tezin Sorunsalı

İnsan hayatında iktidar ve ona tabi olan arasındaki ilişki geçmişten bugüne merkezi bir yer işgal etmektedir. İktidar asimetrik ilişkiler barındırır ancak bu ilişkiler her zaman tersine dönebilir (Işık, 2012, s. 111). Bu her yere yayılmış bir mücadele alanıdır. İktidar ve ona karşı yürütülen mücadele eşitsizliklerden beslenmektedir (Arslan, 1999, s. 76). Ancak ontolojik olarak var olan tüm bu eşitsizlikler, iktidar ve ona tabi olanlar arasındaki iletişimin samimiyetini bozmaktadır. Bu nedenle tabi olan konumunda bulunanlar -otoritelere direnenler olarak- sürekli farklı ve yeni bir mücadele yöntemi bulmak durumunda kalmaktadırlar. Güç dengesinin eşit olmadığı toplumsal ilişkilerde, güce ve baskıya maruz kalan bireylerde doğal davranışların yerini yapay ve göstermelik davranışlar almaktadır (Scott, 2018, ss. 259-272). Bu bireylerin aşırı otorite ve iktidar

baskısına karşı gösterdikleri bir tür savunma mekanizmasıdır. İlk bakışta görünmeyen veya kendini çok farklı gösterebilen bu tür davranışların, direniş üzerinden incelenmesi son derece önemlidir. Çünkü böylece bugüne kadar farklı nedenlere bağlanan ve genellikle istenmeyen tepkisel davranışlar olarak değerlendirilen bu tür davranışlar yeniden yorumlanacaktır. İktidar güçlerince benzer baskılara maruz kalan toplulukların benzer tepkiler göstermeleri[1] tesadüfi değildir.

Araştırmanın temel sorunsalı üniversite öğrencilerinin akademik iktidar ve akademik bürokratik baskıları nasıl algıladıkları ve buna karşı ne tür davranış biçimleri geliştirdiklerinin ortaya konmasıdır. Yükseköğretimdeki asimetrik bir güç ilişkisinin olup olmadığı eğer varsa bunların tespit edilerek bunlara karşı öğrencilerde ne tür bir tepkisel davranış geliştiğinin belirlemek bu tez için önemlidir. Çünkü mikro direniş olarak değerlendirilen tepkisel davranışların bir kısmı yapay, yapmacık ve samimiyetsizdir. Buradaki iletişim de samimi değildir ve tahrip olmuştur. İnal'ın (1999) belirttiği gibi güç sahibi olanlar -akademisyenler, yazarlar, siyasal, ekonomik ve sembolik seçkinler, yöneticiler, gazeteciler- kendi durum tanımlarını, tartışmaları yönlendirici ve hatta kapatan ve sınırlandıran biçimde kendi ortamlarına taşımakta ve karşılıklılık esasına dayanması gereken diyalog, aslında sadece bir tarafın söz üzerinde egemen olduğu bir biçime dönüşmektedir (s. 128).

Günümüzde mevcut eğitim sistemi modernist ve rasyonel yapısından dolayı belirli oranda ideolojik buyurganlık içeren bir niteliğe sahiptir. Oktik'e göre (1996) yükseköğretimin temel görevi bilginin üretilmesi, aktarılması, öğrenim ve araştırmadır. Ancak modern dünyanın sanayi odaklı teknolojik, sosyal ve ekonomik tekdüze yapısı nedeniyle üniversiteler bilginin üretip yaygınlaştırıldığı yer olmaktan çıkarak daha çok modern hedeflerin bir aracı haline gelmektedirler (ss, 118-119). Freire'in de belirttiği gibi bu nedenle öğrenciler doldurulması gereken boş kaplar olarak görülmektedir (2019, s. 90). Böyle bir yapıda öğretim, öğretenler ve öğrenenler, bilenler ve bilmeyenler, zeki olanlar ve olmayanlar gibi düalist bir yapı içerisinde gerçekleşmektedir (Ranciere, 2019,

[1] Bir öğrenci yurdunda veya askere alınan askerler arasında kendilerine uygulanan iktidara yönelik olarak kendi sosyo-kültürel ve ailevi farklılıklarından bağımsız benzer tepkiler gösterilmesi buna örnek gösterilebilir. Bu tepkisel davranışların temel nedeni, iktidarla olan ilişkilerinde aranmalıdır.

s. 12). Bu yapı iktidar sahibi bilenlerin diğerlerine bilgi aktarımı ve daha sonra da bu aktarımın denetlenmesi üzerine kurulmuş durumdadır. Bu nedenle bilgiye sahip olanlar iktidara da sahip olmaktadırlar. Mevcut eğitim sisteminin açıklamaya dayanması ve bilgi ve iktidarın birbirinden ayrılamaz oluşu gibi yapısal nedenler öğretim kurumlarını tahakküm uygulayan kurumlara dönüştürmektedir. Buna akademisyenlerin öğrencileri kontrole yönelik pratik iktidar uygulamaları da eklendiğinde öğrenci davranışları göstermelik ve samimi olmayan bir yapıya bürünmektedir.

Scott'a göre (2018) bireylerin hiçbir çekinme olmadan kendilerini rahatlıkla ifade ettikleri ve bunun karşısında yaptırıma uğramadıkları bir sisteminde yapay davranışlar doğal olarak azalmakta tersi durumlarda ise yapay ve göstermelik davranışlara daha az başvurulmaktadır (ss. 259-272). Eğitim sisteminde samimi ve açık iletişimin gerçekleşmediği durumlarda diyalog yerine söze sürekli tek kişinin hâkim olduğu durumlarda öğrencileri için doğrudan ve samimi tepki vermek zorlaşmaktadır (İnal, 1999, s. 132). Bu durumda öğrencinin iktidar sahibi akademisyenlerle iletişimi samimi, dürüst ve açık olamayacağından, öğrencilerin büyük bir kısmında arkadan konuşma, şikâyet etme, görüşünü gizleme, yaranma davranışında bulunma, farklı görünme gibi gündelik hayatın içine gizlenmiş mikro direnme davranışları ortaya çıkmaktadır. Ancak sorun biraz daha karmaşıktır. Çünkü akademisyenler kendi iktidarlarını sınırlasalar da -ki bu çeşitli nedenlerle uygulamaya konması zor bir durumdur- tüm problem sadece baskı kuran akademisyenden gelmez. Mevcut eğitim sisteminin içine gömülü ve onun ontolojisinden kaynaklanan sınırlandırmaya dayalı bürokrasilerin neden olduğu sorunlar da bulunmaktadır (Apple, 2012, s. 65; Ranciere, 2019, s. 12; Bourdieu, 2017, s. 632; İnal, 2008, s. 105). Bunlar genellikle veri olarak kabul edildikleri için çoğu kez sorgulanmamaktadır. Ancak öğrenciler mevcut bürokratik sistemin baskılarını gündelik hayatta hissederek buna karşı bir tepkisel davranış -mikro direniş- geliştirme yoluna gitmektedirler. Dolayısıyla öğrencilerin başvurdukları tüm direniş davranışları sadece akademisyenlere yönelik değil ayrıca bürokratik uygulamaları onaylanmayan eğitim sistemine de yöneliktir. Bu durumda akademisyenden kaynaklanan sorunlar tamamıyla çözülse dahi mevcut bürokratik sistemin baskıcı yapısı düzelmedikçe öğrencilerde belirli bir oranda mikro direniş tepkisi her zaman var olmaya devam edecektir.

Bu çalışmada mikro direnişin alanı, üniversite öğrencilerinin akademik iktidarın tüm disipline edici uygulamalarına karşı gösterdikleri tepkileri kapsamaktadır. Öğrenciler

kendileri açısından zaman kaybı ve faydasız olarak gördükleri derslere, biçimsel sınav sistemine, zaman ve mekân sınırlanmalarına, derste endişelendirilmelerine ve diğer disiplin mekanizmalarına karşı bir tepki mekanizması geliştirmektedirler. Bu akademik iktidar uygulamasına yönelen bir direnme olarak düşünülmelidir. Ancak bu direnmenin doğrudan direniş yerine mikro bir direniş biçimini alması için bazı ek koşullara ihtiyaç vardır. Mikro bir direnişin tercih edilmesinde, asimetrik bir biçimde konumlanmış bürokratik öğretim sistemine ve akademisyen tutumuna ilaveten daha önce doğrudan direnişe başvuranların başarılı olamaması ve bundan zarar görmeleri ile ilgili söylemlerin de etkisi vardır. Öğrenciler arasında dolaşan öğrenciye takan ve süründüren hoca söylemi gibi söylemler bunda etkili olmaktadır.

Bu yüzden öğrenciler problemli bir durumda dersin hocasıyla tartışmak, onu şikâyet etmek veya yargı yoluna giderek dersin hocasını karşısına almak yerine derse ve okula karşı ilgisizlik (Uslu, 2018, s. 48), kopya çekme (Koç, 2018, s. 13), ezbere yönelme (Freire, 2019, s. 90), olduğundan farklı görünme, söylentilere dahil olma, yaranma davranışına ve sosyal medya araçlarına yönelme gibi birtakım tepkiler geliştirmektedirler. Bunlar Scott'un tabiriyle iktidarı yanıltmaya dönük "kamusal alanda gösterilen senaryolar" dır. Certeau açısından iktidar baskısına maruz kalmış tabi olan öznelerin, mecburi olarak yürürlüğe soktukları "son çare taktikleri" dir. Deleuze' a göre ise bu iktidarın resmi bilgisine karşı arka planda yürütülen bir tür "karşı bilgi" dir (Deleuze, 2021).

Eğitim sisteminin yarattığı atmosfer, eğitim verilen ortam, değerlendirmeye, aktarmaya ve aktardığını aynen geri istemeye dayalı değerlendirme sistemi öğrencilerin ezbere yönelmesinde ve kopya çekmesinde etkili olmaktadır. Bu anlamda kopya çekme davranışı bir yandan öğretmenin kontrol mekanizmasına karşı bir hamledir (Koç, 2018, s. 13) diğer yandan kopya ve ezber gibi tepkisel tutumlar okulu bitirmek için bir zorunluluktur. Burada kopya çekme ve buna benzer davranışlar, aslında eğitim sisteminin açıklamaya ve öğretmeye yönelik tahakküm edici ve bürokratik (Ranciere, 2019, s. 12) tavrına karşı gösterilen bir direniş biçimine dönüşmektedir. Ancak iktidar bu tür bir direnişi kolay fark edememektedir. Aksine ona her şey yolunda görünür. Böylece direniş gösteren birey bir yandan iktidara doğrudan karşı koymanın zararlarından kendini korurken diğer taraftan iktidara her zaman güçlü olduğu ve ona sorgusuz itaat edeceği yanılgısını aşılamaktadır (Bayat, 2006, s. 54).

Bu çalışmada "mikro direniş" olarak isimlendirilen tepkisel davranışların asıl nedeni bürokratik ve bireysel hizaya getirme uygulamalarına bağlanmaktadır. Egemen güç, bir yönetici, bir öğretmen, ne yapılması/yapmaması gerektiğini söyleyen herhangi biri veya devlet, din, bürokrasi ya da kültür gibi bir sistem olabilir. De Certeau, Scott ve Bayat gibi düşünürlere göre "iktidara tabi olanlar" egemen ile mücadele eder, taktikler, gizli ve kamusal senaryolar geliştirir ve dikte edilenin anlamını bükerler, anlamak istedikleri gibi ya da işlerine geldiği gibi anlarlar (De Certeau, 2009, s. 104; Scott, 2018, s. 132; Bayat, 2006, s. 54). İnsanlar egemen bir gücün talimatlarını harfiyen uygulamazlar. Bu egemene karşı gelmeden karşı gelmenin bir yolunu bulmak demektir.

İktidar ilişkisini analize dahil etmeyen çalışmalar öğrencilerde ortaya çıkan birçok tepkisel davranış biçimini sadece sonuçları itibariyle değerlendirmekte ve onlara neden olan gerçek etkilerin ne olduğunu hesaba katmak istememektedirler. Çoğu çalışmada öğrencilerde ortaya çıkan bu tür davranışlar özellikle etik açıdan bolca eleştiri konusu yapılmaktadır. Üstü örtük biçimde tüm sorun öğrencilerde aranmaktadır. Oysa bu tür tepkiler genellikle öğretim sistemine ve onun iktidar uygulamalarına gösterilen tepkilerdir. Bu nedenle akademik alanda öğrencilerin birçok davranışları yönlendiren akademik sistem ve onun iktidar uygulamalarına karşı öğrencilerde oluşan mikro direnişleri anlamak büyük önem arz etmektedir. Çalışma bu tür bir sorunsal üzerine inşa edilmiştir.

1.3 Tezin Önemi

Bu tez, dışardan bakıldığında öğrencilerde çoğunlukla olumsuz gibi görünen, herkesin aşina olduğu birtakım davranışların gerçek nedenlerini anlamaya çalışmaktadır. Elbette bireyin aile yapısı, kültürü, geçmiş yaşantı ve deneyimleri birey davranışlarında belirli oranda etkili olan içsel unsurlardır. Ancak bu çalışmada, iktidar ilişkisi[2] -mikro seviyede iktidar uygulamaları ve onların şiddeti- gibi bir dışsal etkinin genel olarak öğrencilerde görülen benzer tepkisel davranışları açıklamada belirleyici olup olmadığına odaklanılacaktır. İktidarın dışsal etkisinden kasıt onun kullandığı belli başlı yöntemlerdir.

[2] Bu kavram Foucault'dan alınmıştır. Ona göre iktidar bir töz değil, bir ilişkiler ağıdır (Foucault, 2015, s. 110). Toplumun her noktasında ve mikro seviyede işler. Öğretmenle öğrenci arasında, aile içinde, bilenle bilmeyen vb. arasında var olan bir ilişkiler yumağıdır.

Bu çalışmada bu yöntemlerin keşfedilmesi hedeflenmektedir. Akademik iktidar belirlenen normalliğin dışına çıkan öğrencilere çeşitli kontrol araçları kullanarak müdahalede bulunmakta mıdır? Öğrenciler akademik sistem ve akademisyen tutumlarını nasıl algılamaktadırlar? Eğer öğrenciler bir akademik veya bürokratik baskı hissediyorlarsa bu onların davranışlarına nasıl yansımaktadır? Literatürde gündelik, dolaylı veya mikro direnişler olarak görülen direnişler üniversite öğrencilerinde de görülmekte midir? Özmakas'ın ifadesiyle, "Artık slogan atmayan, aleni olmayan, daha dolaylı direnişler de düşünülmeye başlanmıştır" (2019c, 173-174). Gündelik hayatın içinden gerçekleşen bu direniş biçiminde artık bir şeyleri devirmek yerine onun altını oymaktan söz edilmektedir.

Üniversitelerde öğretim sisteminin iktidarı, öğretim kurumları aracılığıyla ve bilimsel söylemler de kullanılarak anormalliğin -cahillik, tembellik- tanımlanması üzerinden kurulur (Foucault, 2016, s. 77). Bireyler sert bir iktidara maruz kaldıklarında doğrudan tepki vermek yerine sistemin içinden ve yine onun yöntemleriyle karşılık verirler. Bu nedenle öğrencilerin, üniversite yönetimi üzerinden akademisyenlerin iktidar içeren uygulamalarına karşı geliştirdikleri dolaylı tepkilerinin incelenmesi önemlidir. Bu çalışma ile genel olarak, akademik bürokrasi ve akademik otoriter tutumların öğrenciler açısından nasıl algılandığı ve bu algılama sonucu öğrenci davranışlarında nasıl bir değişim olduğu bir iktidar ilişkisi bağlamında ortaya konulacaktır. Bununla birlikte üniversite öğrencilerinin mikro direniş davranışlarının uzaktan online eğitim süreci ile nasıl bir değişim geçirdiği, üniversitede mikro direnişleri hangi mekanlarda ve nasıl ortaya çıktığı ve mikro direnişlerin etik boyutu konuları da çalışma kapsamında tartışılmaktadır.

Bu tezde farklı görünme, sinme, dedikodu yapma, söylenti yayma, yalan söyleme, kopya çekme, ezbere yönelme, sosyal medyadan tepki gösterme gibi davranışlar analize iktidar ilişkisi de dahil edilerek değerlendirilmektedir. Mikro direniş davranışları ve o davranışlara neden olan ilişki biçiminin ortaya konması yükseköğretim sistemin amaçlarına ulaşabilmesi için önemlidir. Bu durum fayda-maliyet açısından değerlendirildiğinde yükseköğretimde harcamaların verimsiz bir şekilde kullanılması anlamına gelmektedir. Yükseköğretim sisteminin içinin boşalması anlamına gelecek mikro direnişlerin ve bu davranışlara neden olan uygulamaların -eğer var ise- tespit edilmesi üniversitelerin daha etkin bir öğretim sistemi uygulayabilmeleri açısından son

derece önemlidir. Bu nedenle öğrenciler üzerinde gerek akademik gerekse etik açıdan olumsuz sonuç doğurabilecek bu tür davranış biçimlerinin gerçek nedenlerinin ortaya çıkartılması ve yükseköğretim içindeki güç ve direniş ilişkilerinin anlaşılması önemlidir.

Öğrencilerde eğer bir akademik iktidar ve buna yönelik belirli mikro direniş davranışları gelişiyorsa bu durum öğrenciler açısından maliyeti yüksek bir tepki biçimidir. Dolaysıyla eğer öğrenciler akademik otoriteleri baskıcı olarak görülüyor ve buna karşı bir takıp sahte davranışlar gelişiyorlar ise bu durum hem öğrenciler hem de yükseköğretim sistemi için maliyeti yüksek bir öğrenme/öğretim anlamına gelmektedir. Bu noktada yükseköğretim sistemi içindeki iktidar ilişkilerinin neler olduğunu ve buna karşı öğrencilerin direniş olarak adlandırılabilecek hangi eylemlere yöneldiklerini tespit etmek mevcut sorunun gerçek nedenlerini anlamak ve dolaysıyla çözümüne katkı sağlamak açısından önemlidir. Çalışmanın önemi buradadır.

BÖLÜM 2. KURAMSAL ÇERÇEVE

Eğitim sisteminin en üst basamağını oluşturan yükseköğretim kuruluşları Eski Yunan'dan bugüne bilginin araştırılıp üretildiği, sorgulandığı, aktarıldığı ve yaygınlaştırıldığı merkezler olarak değerlendirilmektedir (Oktik, 2002, s. 108). Oktik'e göre yükseköğretim kurumları olarak üniversitelerin araştırma yapmak, bilimsel gelişmeye katkı sunmak, öğrencilere eleştirel yetenek kazandırmak, doğru ve nesnel bilgiyi yakalamak gibi temel görevleri vardır. Ancak 1950'lerden sonra hız kazanan teknolojik gelişmeler yüksek öğretim kurumlarını sanayi sektörüne hizmet vermesi beklenen kurumlar haline getirmektedir (s. 110). Modernite, gelişmeci reflekslerle hareket ederek üniversitelere asli rollerinin dışında bir takım yeni roller biçmektedir. Böyle bir felsefede ulusal ekonomik önceliklere bir an önce ulaşmak gerekmektedir. Dolayısıyla ulusal hedeflere ulaşmak için -acelesi olduğu ölçüde- modern öğretim kurumlarının bir miktar otorite içermesi doğal bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır.

Eğitim sürecinde öğrenciler, aldıkları tüm diğer bilgi ve beceri arttırıcı bilimsel faaliyetlerin yanı sıra belirli kurallara ve bürokratik uygulamalara da tabii olmaktadırlar. Bu yönüyle okullar iktidar ilişkilerinin yaşandığı mekanlardır. Foucault, (2019) okulları hapishaneye benzetmektedir (s. 274). Ona göre kışla ve fabrikalar gibi eğitim sistemi de hapishane takımadasındandır ve tüm bu mekanlar kişileri uysal bireyler haline getirmenin bir aracı olarak kullanılmaktadır. *Eğitim sistemi* bugün bu işlevi doğrudan baskı ve şiddet uygulayarak değil ancak bunun yerine bürokratik düzenlemeler yaparak (Demirtaş, 2019, s. 8) ve gözetlemeler ve normalleştirmeler yoluyla (Asan, 2013, s. 284) uygulamaya geçirmektedir. Ayrıca geleceği ve ilerlemeyi hedefleyen ve bunu yaptığı ölçüde açıklamaya ve öğretmeye odaklanan eğitim sistemi iktidar ilişkisine içkindir ve doğası gereği belirli bir buyurganlık içerir (Ranciere, 2019, s. 12).

İktidarı klasik anlamının dışına çıkararak mikro düzeyde yorumlayan ilk düşünürlerden biri Faucault'dur. Foucault açısından iktidarlar (2019) tabi konumdaki özneler üzerinde çeşitli modern ve post modern araçları kullanarak tahakküm edici birçok eylemi hayata geçirmektedirler. Bu çalışmada Foucault'nun, iktidarın bir töz olmadığı

aksine her yere bir ağ gibi yayıldığı bu yüzden de mikro seviyede incelenmesi gerektiği yaklaşımı yöntem olarak benimsenmekle birlikte, bir töz olarak iktidarın varlığı da kabul edilmektedir. Bu nedenle bu çalışmada temel olarak klasik doğrudan direnişler yerine mikro seviyede var olan direnişlere odaklanılacaktır. Çünkü bireyler boykot, gösteri, miting, grev, tartışma, açıktan şikâyet gibi mevcut otoriteyi karşısına alan klasik direnişten zarar göreceklerini düşündüklerinde başka yollara başvurular (Scott, 2016, s. 79). Scott, Certeau ve takipçilerine göre bireyler, iktidar hamlelerine karşı dolaylı birçok direniş eylemi geliştirmektedirler. Ancak iktidara karşı oluşabilecek böyle bir tepkisel direnişi anlayabilmek için öncelikle gizlenen mevcut akademik iktidar uygulamalarının açığa çıkartılması gerekir. Bourdieu'ya göre insanların toplumsal dünyayı anlayabilmesi için *iktidarın genellikle gizlemeye çalıştığı* mevcut tahakküm ağının ortaya çıkartılması gerekmektedir (aktaran Çamlıbel, 2011, s. 420).

2.1 İktidar Uygulamaları

Bu tezde literatür değerlendirmesi olarak ilk olarak akademisyenlerin -ve genel olarak tüm diğer iktidarların- iktidar uygulama biçimleri ele alınmaktadır. Ardından bu uygulamalara karşı bir tepki olarak öğrencilerde -ve genel olarak tüm diğer tabi olanlarda- farklı şekillerde ortaya çıkan mikro direniş biçimleri incelenecektir. Çünkü tahakkümün yapısı tam olarak anlaşılmadan gösterilen tepkisel direnişlerin anlaşılması imkansızdır. İlk olarak klasik otoriter uygulamalar ele alınacak ardından daha dolaylı bir yapısı bulunan pratik iktidar uygulamalarına geçilecektir.

2.1.1 Klasik (Otoriter) Disiplin Uygulamaları

Klasik iktidar uygulamalarından otoriter niteliğe sahip olan iktidarlar kastedilmektedir. Türk Dil Kurumunun sözlüğünde otorite: "Yaptırma, yasak etme, emretme, itaat ettirme hakkı veya gücü, yetke, sulta, siyasi veya idari güç olarak" tanımlanmaktadır (TDK, 2020). Dolayısıyla bu emretme ve itaat ettirme işini sıklıkla kullanan iktidarlar otoriter iktidarlardır.

Max Weber, (2020) karşı koymalarına aldırmaksızın bireyleri itaat etmeye zorlama yeteneği olarak tanımladığı *"güç"* ve emir alan bireylerin gönüllü olarak uydukları *"otorite"* kavramları arasında bir ayrım yapmaktadır. Güç, bir sosyal ilişki içinde, bir aktörün hangi temele dayanırsa dayansın, direnmeyle karşılaşsa bile istediğini yapabilme konumunda olma durumunu ifade eder (s. 36). Oysa otorite meşrulukla

özdeştir. O otoriteyi ona meşruluğu kazandıran yeri ölçü alarak üçe ayırmaktadır: Geleneksel, karizmatik ve hukuki -bürokratik veya rasyonel- otorite (s. 48). Bu tespit, insanların bir otoriteye gönüllü olarak yani onların meşru olduğuna inandıkları için itaat ettikleri varsayımına dayanmaktadır. Genel olarak direnişin büyük bir kısmı yukarıdan gelen ve haksızlık içeren tahakkümlere karşı ortaya çıkmaktadır (Hollander & Einwohner, 2004, s. 537).

Akademik alanda da anahtar kavram "Meşruluk" veya diğer bir ifadeyle "akademik otoritenin meşruluğuna olan inanç" tır. Bu nedenle akademik iktidarların bir kısmı otorite kullanmıyormuş gibi yapabilir veya yüce öğrenci menfaatine odaklanarak asıl amacını gizleyebilir. Bourdieu'nun da iddia ettiği gibi aslında alandaki temel motivasyon, mevcut iktidar konumunun devamı ve onun yeniden üretilmesine yöneliktir (2017, s. 632). Ancak akademisyenler bu durumu gizlemek zorundadırlar çünkü bunun öğrenci menfaati yerine mevcut iktidar alanını yürütmeye yönelik olduğunun öğrencilere hissettirilmesi akademik otoritelerin meşruluklarına -sembolik sermayelerine- zarar vermektedir. İşte tam bu nedenle otorite günümüzde bürokrasinin doğal bir rutini haline getirilmiştir.

Weber'e (2020) göre, eğer insanları itaat için zorlamak gerekiyorsa bu insanların otoritenin meşru olduğuna inanmadıklarının bir kanıtıdır. İnsanlar meşru bir yetkiye dayanmayan otoritelere itaat etmezler (s. 48). Tarihsel süreç içinde önce geleneksel sonra karizmatik ve en sonunda hukuki-bürokratik otorite bu meşruluğun kaynağını oluşturmuştur. Bu nedenle Weber'e göre son derece rasyonel çalışan bürokratik otoritelere itaat edilmektedir. İnsanlar otoritenin gücünden korkarlar ve ayrıca kendilerini güvende hissetmek de isterler. Bu nedenle bireyler, baskıya ve korkuya dayalı otoriteleri ondan zarar göreceklerini düşündükleri için doğrudan karşılarına almazlar.

Otoriter niteliğe sahip ve rızaya dayanmayan tüm yönetimler, baskı aracı olarak şiddeti ve korku duygusunu yoğun olarak kullanmaktadır. Ancak günümüzde iktidarlar kendi emrine tabi olanlar üzerinde doğrudan baskı -ve dolayısıyla doğrudan karşı koyma- anlamına gelecek bu tür araçları kullanmayı tercih etmemektedirler (Foucault, 2016, s. 63). Üniversiteler söz konusu olduğunda akademik güce sahip olan iktidar zora dayanan uygulamalarını şiddet ve kaba güç kullanarak ve aleni bir biçimde değil, genellikle bürokratik araçları kullanarak ve dolaylı bir biçimde hayata geçirmektedir. Böylece tabi olanların tepkileri yumuşatılır ve onların mevcut duruma kendi istekleri ile razı olmaları

sağlanır. Ayrıca günümüzde -özellikle de eğitim söz konusu olduğunda- öğrencilere doğrudan bir şiddet veya kaba güç uygulamak yasal olarak da mümkün değildir.

Bununla birlikte üniversitelerde "disiplin soruşturması başlatma" ve "okuldan uzaklaştırma" gibi yasal açıdan uygulanabilir olanlar da çok sıklıkla kullanılmamaktadır. Çünkü bu yola sıklıkla başvurulması öğrencilerde doğrudan bir direnişe neden olabilir ve bu durum akademisyen iktidarının zedelenmesi ile sonuçlanır. Dolayısıyla klasik-otoriter bir iktidar uygulama maliyeti yüksek bir güç kullanımı anlamına gelmektedir. Bu nedenle akademik iktidarlar klasik ve otoriter disiplin uygulamaları yerine öğrencileri bazı bürokratik sınırlara tabi tutan, onları güvensiz hissettiren, endişelendiren ve değerlendirip özneleştiren bazı uygulamalara yönelmektedirler. Bu Weber'in yasal ve bürokratik otorite kullanımı (2020, s. 48) konusundaki görüşleri ile tutarlıdır. Öğrenciler bazı bürokratik kısıtlamalara tabi tutuluyorsa bu onların çıkarları için yapılan uygulamalardır ve bunlar rasyonel birtakım gerekliliklerin sonucudur. Her şey öğrenci menfaati için olduğunda kurallara uygun davranmak öğrenciler için aklın gereği haline gelmektedir. Oysa bu öğrencilerin asla tam olarak onayına sunulmadığı halde onların onayladıkları varsayımına dayanan bir rasyonellik biçimidir. Öğrenciler kendileri için rasyonel olmadığını düşünseler dahi kendilerine yönelen tüm iktidar uygulamalarına ve tüm bürokratik kurallara uygun davranmak zorunda hissetmektedirler. Bu ise rasyonel olmayan tüm iktidar uygulamalarına karşı "görünüşte bir itaati" zorunlu kılmaktadır.

Öğrencilerin büyük çoğunluğu benzer şekilde düşündüğünde öğretim sisteminin rasyonel olarak kodladığı tüm kurallar delinir ve öğrenciler arasında bir dayanışma başlar. Bu akademik iktidarı karşısında alan doğrudan bir direnmenin aksine, çok çeşitli tepkilerle ortaya çıkan ve içerisinde dayanışma barındıran bir mikro direniştir. Akademik iktidarın doğrudan kaba şiddet ve disiplin uygulamadan özneleştirme, bürokrasi ve bilginin iktidarı gibi incelikli denetim mekanizmalarına karşılık, öğrenciler de doğrudan karşı koymak yerine farklı görünen, belirli bir süre sabır gösteren, yaranma davranışı geliştiren, kopya ve ezbere yönelen ve birbirlerini asla ele vermeyen bir dayanışma ve direnme mekanizması geliştirirler. Dolayısıyla bugün kaba veya sözel şiddete, öğrencileri doğrudan aşağılamaya veya disiplin mekanizmasını çalıştırmaya dayalı klasik bir iktidar uygulaması yerine daha incelmiş iktidar biçimleri kullanılmaktadır.

2.1.2 Pratik İktidar Uygulamaları

Disipline edici pratik iktidar uygulamaları iki başlık altında incelenmiştir: Bunlardan ilki akademisyen tutumları ikincisi bürokratik öğretim sisteminin uygulamalarıdır. Akademisyenlerin disipline edici tutumları olarak güvensiz hissettirme ve endişelendirme, bürokratik sistemin disipline edici uygulamaları olarak ise mevcut sınav sistemi ve gözetleme ile birlikte zaman - mekân kontrolleri ele alınmıştır.

2.1.2.1 Güvensiz Hissettirme / Endişelendirme

Gündelik hayat içerisinde bize etki eden davranışlara verilen tepkiler sadece korku duygusundan kaynaklanmaz. Korku duygusu kaygıdan ayrılmalıdır. Korku dışsal, kaygı ise içsel bir dokuya sahiptir. Korku belirli bir tehdit karşısında sergilen bir davranıştır ve bu anlamda bir nesneye bağlıdır. Oysa kaygı bireyde oluşan genelleşmiş bir duygudur ve belirli bir nesneye sahip değildir. Freud'a göre kaygı düzeyi büyük ölçüde kişinin dış dünyaya ilişkin bilgisine ve onun karşısındaki kişinin kendi güçlülük duygusuna bağlıdır. Bunun doğal sonucu olarak korku duygusu kişide tehdit içeren nesneye karşı doğal bir tepki geliştirmeye yardımcı olurken, kaygı duygusu genellikle bunu sağlayamaz (aktaran Giddens, 2014, s. 63). Bu nedenle günümüz iktidarları doğrudan bir tepki vermeye neden olacak korku duygusu yerine kişiyi her zaman belirli bir tedirginlik seviyesinde tutacak kaygı (endişe) duygusunu kullanmaktadırlar. Bu bir arafta olma halidir ve kişileri en azından görüntü olarak, iktidarla iyi geçinmeye teşvik etmektedir. Goffman'ın gündelik hayatta geçerli olan ve toplumsal kurallar olan nezaket ve görgü kurallarına uygun davranarak elde edilen "güven ve nezaket ritüelleri" yaklaşımına benzer bir biçimde, Giddens için de "gündelik toplumsal rutinler" kaygıyı azaltmakta ve bireylere bir güven duygusu sağlamaktadır.

Endişe duygusunu beklenti üzerinden ilk açıklayanlardan biri Freud'dur. Freud "Psikopatoloji" isimli çalışmasında, kaygı nevrozunun temel belirtilerinden birisi olarak ortaya çıkan beklentinin "endişeli bir bekleme" olduğunu ileri sürmektedir (aktaran Ateş, 2021). Endişe duygusu geleceğe yöneliktir ve bu nedenle bireyin davranışlarına yön vermektedir. Benzer şekilde Giddens'a göre de gündelik hayatta insanları endişe ve kaygı duyguları motive etmektedir (1999, s. 99). Doğal olarak bireyler kendilerini güvende hissetmek istemektedirler. Birey kendini güvensizlik duygusundan uzak tutmak için ise toplumun belirlediği rutine uygun bir hareket tarzı geliştirmektedir. Çünkü rutinin en

önemli özelliği istikrarı temsil etmesidir (Esgin & Çeğin, 2018, s. 392). Bu nedenle bireyler için gündelik hayatın önemli bir parçası olan rutinler ve rutinlere uygun davranışlar hemen hemen vazgeçilmezdir. Bu duygunun farkında olan iktidar, korku yaratan doğrudan bir dışsal hamle yerine endişe ve kaygı duygularını kullanarak ve bireyin sahip olmak istediği güven duygusu üzerinden bireyleri kontrole yönelik adımlar atmaktadır. İktidar dışsal kaba şiddet ve korkutmaya dayalı bir adım atmadığı için tabi olanlarda iktidara yönelik savaş veya kaç yaklaşımını içeren doğrudan bir karşı koyma eylemi yerine, güven duygusunu garantiye alan ve gündelik rutine gizlenen dolaylı bir karşı koyma mekanizması gelişmektedir.

Gündelik hayattaki ilişkilerin sürdürülmesindeki en temel duygulardan biri güven duygusudur. Bu duygu kişiler için ontolojik bir ihtiyaçtır (Giddens, 2014, s. 59-67). Bu yönüyle o sosyal ilişkileri sürdürmede en temel motivasyonu sağlamaktadır. Diğerleri ile bilinçli ya da bilinçsiz karşılaşmalarda gösterilen nezaket[3] ve görgü kuralları (Goffman, 2019, s. 67) toplumda halihazırda geçerli "normal" algısına uyma yoluyla toplumsal stabiliteyi sağlayan rutinler (Garfinkel, 2014, s. 75) bunların tamamı güven duygusunu tatminine yönelik uygulamalardır. Güven duygusu, bütün normal bireylerin yanlarında taşıdıkları ve gündelik hayatta ilişkilerini sürdürebilmek için başvurdukları koruyucu kozanın temel duygusal dayanağıdır (Giddens, 2014, s. 59).

İktidar temel güven duygusunun bireyler için ne kadar önemli olduğunun farkındadır ve normal olanı belirleme yeteneğini kullanarak normal ve rutin olana uygun

---

[3] Bireylerin çeşitli karşılaşmalarda mevcut konumlarına göre gösterdikleri bazı davranışlar karşılıklı etkileşim içinde göstermelik de olabilir. Goffman için bu sahne önü davranışlar, iktidara yöneldikleri ve bir strateji içerdikleri ölçüde mikro bir direniş olarak değerlendirilebilir. Buradaki etkileşimin biçim ve içeriği ise bireylerin kültürel repertuarları ve toplumsal rollerine göre farklılaşmaktadır. Örneğin bir karşılaşmada verilen bir selam veya verilmiş bir selama karşılık verilmesi dahi; tonlama, selam veren veya alanın rolleri gibi açılardan değerlendirilmelidir.

Toplumun kurallarına uygun davranmak, toplumdan dışlanmamak ve kendini güvende hissetmeyi sağlar. Çoğu zaman üzerinde fazla düşünmeden gerçekleşen bu tür davranışlar Goffman'a göre gelenek ve teamüllere ödenen küçük haraçlardır (Goffman, 2018b, s. 272). Bu anlamda birey gelenek ve teamüllere uygun davranarak karşılığında toplumsal stabilitenin kendisine sağladığı güveni satın almaktadır. Dolayısıyla var olan kurallara uygun davranmak bireye güven verir. Birey bu güven duygusuyla kendini sağlama aldıktan sonra dış bir iktidar odağından -yapı da olabilir- gelen baskıya karşı, göstermelik davranışlarla tepki vermek için uygun bir zemine kavuşmuş olur.

olmayan tüm davranış biçimlerini etiketlemektedir. Bireyler bu tür duyguların üstesinden ancak güvende olma duygusu ile gelebilmektedirler. İktidar ve tabi olma ilişkisinin yaşandığı üniversite öğretiminde de öğrenciler için benzer bir durum söz konusudur. Güvende hissetme duygusu gelecek endişesi ile birleşerek burada davranışa neden olan temel duygulardan biri haline gelmektedir. Burada iktidar uygulaması klasik şiddet ve korku araçları yerine, örtük bir biçimde güven duygusunun tahrip edilebileceği tehdidiyle[4] hayata geçirilmektedir. Öğrenciler baskıcı bir akademisyene karşı kendilerini güvende hissetmek istedikleri ölçüde akademik otoritelere karşı -görünüşte- boyun eğici davranışlara yönelmektedirler. Ancak yerleşik rutinlere aşırı bağlılık saplantılı ve nevrotik bir davranışın göstergesidir. Bu yönüyle yaratıcılık ve güven duygusu arasında başka bir ilişki biçimi daha bulunmaktadır (Giddens, 2014, s. 59-60). Güven duygusunun aşırı tatmini ve rutine aşırı bağımlılık bu yönüyle yaratıcığı yok eden bir niteliğe sahiptir. Dolayısıyla rutine uygun davranmak ile güven duygusu arasında ve güven duygusu ile de yaratıcılık arasında kuvvetli bir bağ bulunmaktadır. Bu nedenle öğrenciler rutine uygun davrandıklarında bir yönüyle yaratıcıklarından da vazgeçmiş olmaktadırlar. Ancak öğrenciler her ne kadar rutine uygun davranıyor görünseler de aslında rutini delen ancak bunu akademik otoritelere hissettirmeyen bir faaliyet içine de girmektedirler. Otoriteye yönelik mikro direniş bu noktada başlamaktadır. Burada göstermelik bir boyun eğme durumu söz konusudur. Bu taktiksel amaçlı her şeyin akademik otoritelerin istediği gibi yürütüldüğüne akademisyenlerin inandırılmasına dayanan bir boyun eğiciliktir. Öğrenciler gündelik hayatın rutinine gizlenerek kendilerini güvenli bir alana çektikten sonra alttan alta ve sistemin doğasıyla uyumlu çok çeşitli direniş biçimleri geliştirirler.

Kaygı, güvende hissetme ve gündelik toplumsal rutinler ve yaratıcılık arasında yakın bir ilişki bulunduğundan "gündelik hayatın rutinleri" insan yaşamında istikrarı bozan her türlü duygu ile başa çıkma mekanizmaları olarak görülmelidir (Giddens, 2014, s. 67; Garfinkel, 2014, s. 75; Layder, 2014, s. 193). Rutine uygun hareket eden birey için endişelenmeye gerek kalmamaktadır. Böylece birey endişelenme duygusuyla mücadelede etmek zorunda kalmaz ve kendini güvende hisseder. Bu nedenle toplumsal

[4] Bu açık bir tehdit değildir. Dilin kullanımında, mekâna ve bürokrasiye hâkim olma şekline sinmiş örtük bir üstün olma durumunu yansıtma halidir.

tüm ilişkilerde birey gündelik hayatın içinde yer alan rutini sürdürmeye yönelik bir yaşamsal performans gösterir.

Toplumda asimetrik yapıya sahip olan bir iktidar ilişkisi -tabi olan ve tahakküm eden, güce maruz kalan ve güç uygulayan- mevcuttur ve bu durum, Foucault'un da belirttiği gibi, toplumun tüm dokusuna yayılmış durumdadır. Bu durumda iktidarın çeşitli uygulamalarına maruz kalan birey, bir taraftan kendisini güvende hissetmek -rutin ve nezakete uyarak- isterken diğer taraftan -kendi rasyonel çıkarları çerçevesinde- iktidar mücadelesini de sürdürmek isteyecektir. İşte bu yüzden çoğu durumda tabi olan özneler bir iktidar mücadelesinde, doğrudan bir direniş yerine, kendilerinin zarar görmeyeceği diğer bir ifade ile kendilerini güvende hissetmelerini sağlayacak, ancak iktidarın belirlediği rutine uygun davranmadıkları halde davranıyormuş gibi yaptıkları birtakım davranışlara -mikro direnişe- yöneleceklerdir.

Tüm bu davranışlar gündelik hayatın sıradanlığı içine gizlenmiş bir şekilde yürütülmektedir. Bu nedenle buradaki direnişi otoriteler kolaylıkla fark edememektedir. Aslında bir anlamda "güce maruz kalan özneler" gündelik hayatta gerçekleştirdikleri rutine dayalı eylem performanslarını iktidara yöneltmektedirler. Bu durumda birey doğal olarak gündelik hayat içerisinde rutine uymak ve toplumsal nezaketi sürdürmek adına, samimi olmayan ve genellikle göstermelik ve yapmacık direniş davranışlarına yönelmektedirler. Bu anlamda mikro direnme her an taktik değiştiren, yenilenen ve bunları yaparken gündelik hayatın sıradanlığına gizlenen dinamik bir direniş tarzıdır. Bu durumda özne tarafından uygulamaya konulan bir davranışın, gündelik hayatın rutin bir gereği mi yoksa iktidarın uygulamalarına yönelik bir hamle mi olduğunu tespit etmek için iktidarın özel bir çaba harcaması gerekmektedir. Bu o kadar kolay gerçekleşemeyeceği için mikro direnişler, doğrudan direnişlere nazaran çok daha hızlı sonuç alıcıdırlar. Bürokratik iktidarın panoptik bakışı böyle bir direnme karşısında hiçbir zaman tam anlamıyla kusursuz bir denetim gerçekleştiremez (Gardiner, 2016, s. 35). Bunun nedeni, tahakküm edici herhangi bir iktidar uygulamasına karşı mikro direnişlerin kılık değiştirmiş olarak görünmesi veya görünmez olmasıdır. Bir akademisyen kendisini öven bir öğrencinin böyle bir davranışı bir direniş için mi yoksa samimi bir duygunun gereği olarak mı yaptığını anlamakta doğal olarak zorlanmaktadır. Kaldı ki bu öğrenci bazında ve zaman mekân bağlamında sürekli değişkenlik gösteren bir yapıya da sahip olabilir.

İkinci olarak gündelik hayatın sıradanlığı ve öngörülemezliği içinde oluşan bu tür bir mikro direniş, iktidar tarafından fark edildiği anda o iktidarın karşısına devingenlik silahı ile çıkar. Böylece iktidara karşı her gün yeni bir taktik çeşidiyle mücadelesini sürdürür (De Certeau, 2009, s. 54). Notları bir otorite tarafından verilen, zamanları kontrol edilen, mekân sınırlamasına tabi olan, gözetlenen, bazen endişelendiren ve eğitimin çıktılarını önemsedikleri ölçüde belirli bir baskıya maruz kalarak kendilerini güvensiz hisseden üniversite öğrencileri de iktidar ilişkisinin "güce maruz kalan" tarafı olarak böyle dinamik bir direnişin aktörleridir.

2.1.2.2 Bürokratik Uygulamalar

2.1.2.2.1 Sınavlar ve Gözetleme

Belirli bir süre ve mekân sınırlaması içinde uygulamaya konulan mevcut sınav sistemi, -belirli durumlarda- akademik iktidarın öğrenciler üzerinde yürüttüğü bir tür denetim aracına dönüşmektedir. Sınavlar değerlendiren tarafın diğer tarafa göre örtük üstünlüğünü gösteren ve mevcut iktidar ilişkisini sürekli yeniden üreterek sürdürmeye hizmet eden uygulamalardır (Foucault, 2013, s. 27). Sınavlar, öğretenlerin öğrencilere bilgi aktarımı yanında onlar üzerinde bir bilgi alanı -dolayısıyla iktidar alanı- kurmasına olanak sağlamaktadır. Bu yönüyle sınavlar gözetim alanının bir parçasıdır (Foucault, 2019, s. 280).

Gatto'ya göre gerçek öğrenme ile sınav notlarının yüksek olması arasında doğrusal bir ilişki yoktur. Aksine gerçek bir öğrenmenin ortaya çıktığı durumlarda genellikle sınavlardan düşük notlar alınır (2020, s. 193). Bu durumda iktidar açısından mevcut sınav sisteminin, öğrencilerin gerçekten öğrenmesinden daha çok onların sınıflandırılıp değerlendirilmesine ve bunu yaptığı ölçüde öğrencilerin özneleştirilmelerine ve akademisyenlerin kendi iktidarını pekiştirmesine hizmet ettiği anlaşılmaktadır. Mevcut haliyle sınav sistemi öğrenciler açısından, konuyu anlamak yerine dersten geçmek için kullanılan bir araçsal mekanizmaya dönüşmüştür. Öğrenciler bu hedefe ulaşmak için ezber yapmak veya kopya davranışına yönelmek şayet gerekliyse bunları yapmaktadırlar. Bu tür davranışlar -yanlış bulunsa da- uygulamaya konulur ve tüm bu işler yürütülürken öğrenciler arasında tam bir uyum ve iş birliği ortaya çıkar. Diğerine yardımcı olma, onu ele vermeme ve gerektiğinde onun için yalan söyleme bu iş birliğinin bazı örnekleridir.

Michel Foucault'nun çalışmaları genel olarak iktidarların, kişileri tabi olan, uysal bireyler haline nasıl getirdiği ile ilgilidir. Foucault'ya göre eskiden cezalandırma kişinin bedeni üzerineydi (2019, s. 43). Bedene şiddet uygulamak normal karşılanıyordu. Bu iktidar biçimi son derece görünür bir iktidardı. Ancak 18. yüzyıldan itibaren yeni bir iktidar biçimi ortaya çıkmaya başlamıştır ve bu yeni iktidar uygulaması görünmez bir biçimde çalışmaktadır. 18. yüzyıldan itibaren iktidarın baskı ve şiddete dayalı işleyişi yerini düzenleyici ve normalleştirici disiplin mekanizmalarına bırakmıştır. Modern dönemle birlikte denetimin kapsamı, bireyin aklı ve ruhu da dâhil, tüm alanlara uzanacak şekilde genişlemiştir (Gardiner, 2016, s. 23; İnal, 2019, s. 167). Foucault "Özne ve İktidar" isimli çalışmasında, iktidarın bireyi kategorize ettiğini, onu bir kimliğe bağladığını, ona hem kendisinin hem de başkalarının onda tanımak zorunda olduğu bir hakikat yasası dayattığını ifade etmektedir. Foucault'a göre iktidarı kullananlar, doğrudan gündelik yaşama müdahale ederek bireyleri denetlemek için onları özneleştirmektedirler (2016, s. 63). Bu yeni modern iktidar biçimi, bireyleri susturmak yerine daha ziyade onları üreten bir yapıya sahiptir (İnal, 2019, s. 169). Böyle bir yapıda bireyler iktidarın beklentilerine uygun kişiler olarak sürekli yeniden üretilmektedir. Doğal olarak bu durum güce sahip olanların diğerini tanımlayarak, değerlendirerek ve sınıflandırarak onları ürettiği bir "özneleştirme" halidir.

Eğitim sistemi de diğer tahakküm kurumlarına benzer şekilde bir tür "disipline edici teknoloji" içerir (Foucault, 2016, s.150). Onlarca öğrenciye karşılık yalnızca bir öğretmen vardır. Öğretmen onların her anını gözetler. Not vermenin ortaya çıkması, imtihanların olması öğretmenin öğrencilerin her biri için bir niteleme, yargılama ve sınıflandırma yapması anlamına gelir. Eğitim sistemi içinde mekânın piramit gibi dizilmesi bir iktidar ve denetleme aracı olarak kullanılmaktadır. Tıpkı bir panopticon modelindeki gardiyanın mahkumları gözetlemesi gibi mekânsal olarak öğretmen, tüm öğrencileri görecek şekilde konumlanmıştır. Ayrıca notlandırma, giriş sınavlarının yapılması, zaman ve mekân üzerindeki denetimler ve öğrencileri istatistiki olarak sınıflandırma işlemleri gibi iktidar uygulamaları eğitim sisteminde örtük bir özneleştirme ve bir iktidar ilişkisinin var olduğunu göstermektedir.

İstatistiki olarak sınıflandırma işleminin kendisi, sınıflandıran tarafın normali belirleme yeteneğine sahip olması bakımından üstünlüğünü, sınıflandırılan tarafın ise böyle bir iktidara itaat eden ona "tabi olan" taraf olduğunu belgelemektedir (Foucault,

2013, s. 27). Foucault'ya benzer bir biçimde Ranciere de mevcut eğitim sistemin öğretmeye ve açıklamaya yönelik böyle bir tavrından dolayı öğreten tarafın hep bir adım önde olduğunu ve bu nedenle modern eğitim sistemin tahakküm edici bir niteliğe potansiyel olarak her zaman sahip olduğunu ileri sürmektedir. Bu yaklaşımlar gözetleme mekanizmasının bir iktidar aracı olduğunu en azından çok kolay biçimce bir iktidar aracına dönüşebileceğini göstermektedir.

Foucault eğitim kurumlarını mikro seviyede iktidar uygulayan kurumlar olarak görmektedir. Bir eğitim kurumunun mekânsal düzeni, içsel eğitim yaşamını düzenleyen ayrıntılı kurallar, yetenek ve davranış tarzlarının öğrenilmesini sağlayan kurallar, dersler, sorular, cevaplar, öğütler, kodlanmış itaat göstergeleri, ödüllendirme, cezalandırma ve gözetleme bütün bunlar bir kapasite-iletişim ve iktidar bloğu meydana getirmektedir[5] (2016, s. 71). Foucault, eğitim sistemindeki iktidar ilişkisini şöyle açıklamaktadır:

> "Örneğin öğrenciler sırada oturur. Öğretmen onların tam karşısındadır ve onları tek tek sayabilir, ne yaptıklarını, hayale dalıp dalmadıklarını, esneyip esnemediklerini öğrenmek için onlara seslenebilir. Bunlar küçük şeylerdir, ama yine de çok önemli küçük şeylerdir; çünkü sonuçta, bir dizi iktidar uygulaması düzeyinde, bu yeni mekanizmalar tam da bu küçük tekniklerin içine girebilmiş, içine işleyebilmişlerdir" (Foucault, 2016, s. 151).

Tarihsel sürece bakıldığında eskiden bu tür uygulamaların olmadığı öğrencilerin öğretmenin etrafında ayakta ders dinlediği ve öğretmenin tüm öğrencileri tek tek gözetleyemediği bir öğretim ortamı bulunmaktaydı (Foucault, 2016, s. 151). Buradan modern öncesi eğitim sisteminin modern anlamda yapıldığı gibi öğrenciler üzerinde tam bir kontrole gerek duymadığı anlaşılmaktadır. Çünkü modern öncesi dönemde henüz eğitim, modernleştirici bir dönüşümün aracı olarak görülmemektedir. Modern dönemle

[5] Foucault tüm bu örnekleri, eğitimdeki tüm iktidar uygulamalarının istisnasız kötü olduğunu ispatlamak için değil, mikro seviyede iktidarın nasıl işlediğini anlatmak için vermektedir. Yoksa ona göre özellikle öğrencinin lehine ise ve menfaat içermiyorsa dozu aşılmadıkça ve kötüye kullanılmadıkça belirli bir oranda iktidar uygulamasında sakınca olmayabilir. Bununla birlikte ona göre öğrenciler, keyfi ve yararsız otorite uygulamayı alışkanlık haline getirmiş bir eğitimcinin tahakkümünden mutlaka uzak tutulmalıdır. Otoritesini kötüye kullanmayı alışkanlık haline getirmiş bir eğitimcinin uyguladığı iktidar iyi bir iktidar olamaz. Aslında ona göre buradaki temel kriter iktidar uygulamasının tutumudur. Bu tutum tahakküm edici olduğu ölçüde ona yönelik bir karşı tutum geliştirmek gerekir. Bu sonuç iktidar-direniş kavramına bir etik ilkeyi dahil etmemizi zorunlu kılmaktadır. Bu çalışma açısından ise öğrenciler zaten bir karşı tutum geliştirmektedirler. Bu tutumların etik olup olmadığının sorgulanması ise ancak iktidar tutamlarının etikliğinin sorgulanmasından sonra yapılabilir.

birlikte artık eğitim, sadece öğrencilere belirli mesleki bilgilerin aktarıldığı bir olgu değildir. O aynı zamanda modern dünyanın ihtiyaçları doğrultusunda düşünen ve hareket eden bireyleri yetiştirmeyi de hedeflemektedir. Ancak eğitim sistemi bunu günümüzde klasik zora dayanan yöntemlerle yapmamaktadır. Çünkü bu yöntemler, amaca ulaşmayı engelleyen bir dirençle karşılaşma ihtimali yüksek olduğu ölçüde maliyeti de yüksek yöntemlerdir. Bu yüzden modern ve modern sonrası eğitim sistemi; gözetleme, özneleştirme, güven duygusunun kullanımı, zaman ve mekânı kontrol, sınav bürokrasileri gibi yöntemleri öncelikli olarak kullanmaktadır.

Foucault'ya göre tüm bilgi aktarım süreci iktidar tarafından belirlenir. Hiçbir bilgi kendi içinde bir iktidar formu, kayıt altına alma, insanları istatistiki olarak toplama, analiz etme, kontrol etme ve kendi sistemini yayma düzeni olmaksızın şekillenemez, varlığını sürdüremez. Hiçbir iktidar da bilginin üretimi, düzenlenmesi, dağıtımı ve alıkonması olmadan uygulanamaz (Çetin, 2001, s. 208). Arslan'a göre, eğer bilim gözleme ve deneye dayanıyorsa gözleme dayalı entelektüel tutumlar, güçle yani iktidarla sonuçlanırlar. Buradan da şu çıkar: İktidar bilimsel bilgiye, bilimsel bilgi de iktidara içkindir. Bilimsel bilgi bugün üniversitelerde "temel mihenk taşı" olduğuna göre akademisyenler öğrenciler üzerinde doğal ve sorgulanamaz bir iktidara sahip olmaktadırlar. Bilimsel bilgi formunda bilgi ile iktidarı birbirinden ayırmak imkânsızdır. Çünkü görebilmek için incelemek gerekir bu ise inceleyen tarafı incelenene göre bir üst konuma yükseltmektedir. Gören bakış[6], egemen olan, hegemonik olan bakıştır. Foucault buradan hareketle, bilgi ile iktidarı ayrı şeyler gibi ele almanın imkânsız olduğunu söylemektedir (aktaran Arslan, 1999, s. 76). Arslan'nın yorumu yerindedir. Akademik kurumlarda bilgi iktidarla iç içe geçmiştir. Dolayısıyla akademi bilgiyi tekeline aldığı ölçüde iktidarın tahtına oturmuştur. Görüldüğü üzere bilgiye hâkim olan akademisyenler doğal olarak eğitim sisteminin de yönlendiricileri oldukları için bilgi üzerinden öncelikle öğrenciler daha sonra da toplumun geri kalanı üzerinde, görenler, inceleyenler ve tanı koyanlar sınıfı olarak egemenliklerini sürdürmektedirler.

[6] İnceleyen, analiz eden, tanımlayan, sınıflandıran, anket ve röportaj yapan, tanı koyan vb.

Öğrencileri denetim altında tutabilmek için akademik iktidar onları sürekli izler ve gözetim altında tutar (Gatto, 2019, s. 43). Böylece kimse denetim alanın dışına çıkamaz ve eğitim sisteminin istediği tek seslilik, diğer bir ifadeyle tekdüzelik ortaya çıkar. Gatto'ya göre üniversiteler bugün, eğitimde kullandıkları yöntemler aracılıyla, önce öğrencileri ve ardından da tüm toplumu kontrol etmenin en etkili aracı haline gelmiş kurumlara dönüşmüşlerdir. Ancak öğrenciler tüm bu uygulamalara karşı tamamen tepkisiz kalmazlar. Dolayısıyla iktidarın bu tür pratik uygulamaları karşısında direnişin şekli de zorunlu olarak -klasik direniş yöntemlerinin aksine dolaylı bir direnme şekli olan- mikro direnişe doğru evrilmektedir.

2.1.2.2.2 Zaman ve Mekân Kontrolleri

Bir iktidar otoriter veya demokratik olabilir. Bu ikisini ayıran en önemli nokta keyfiliktir. Bu güven duygusu ile ilgili bir durumdur. Baskıcı-mutlak iktidar bu yönüyle öngörülemezdir. Mutlak iktidar açısından tek kural kuralsızlıktır. O canı ne istiyorsa onu yapar. Despotik bir rejimde tabi olan öznelerde korku ve belirsiz bekleyiş en üst noktadadır (Bourdieu, 2016, s. 273). Böyle bir iktidar başkalarından her türlü makul beklenti veya öngörüyü esirgemektedir. O asla beklemez, ancak diğerlerini bekletir. Bazen ağırdan alır, acele etmez, sonraya erteler veya bazen acele ettirir. Dolayısıyla ağırdan alma, *tamamen ümitsizliğe düşürmeden arafta bekletme* iktidar uygulamanın ayrılmaz bir unsurudur (2016, s. 270). Bu zaman kullanımını içeren bir iktidar uygulamasıdır ve hem mutlak hem de rızaya dayalı meşru iktidarlar için geçerlidir. Kullandıkları uygulama araçları farklı olsa da aslında her iki tür iktidar da ona tabi olanları kişilerin güven duygusunu kullanarak ve bu duygunun değişik versiyonları üzerinden kontrol etmektedirler.

Güç sahipleri diğerleri üzerinde zaman unsurunu bir baskı aracı olarak yoğunlukla kullanmaktadır. Meşru iktidarlar da zaman unsurunu kullanır. Bu yöntemde endişelendirme, zamana yayma ve arafta bekletme gibi yollarla yönetilenlerin kendilerini her zaman diken üstünde hissetmeleri sağlanmaktadır. Bu yönetim şeklinde mutlak iktidarda olduğu gibi, görünüşte tam bir öngörülemezlik yoktur. Aslında teoride uyulması gerekli kurallar vardır ve herkesi bağlamaktadır. Ancak uygulamada iktidar sahipleri yönetilenlerle arasındaki asimetrik ilişkinin farkında olarak bürokrasinin gücünü sonuna kadar kullanmaktadır. Burada tabi olan özneleri önemsemeyerek, ciddiye almadığını

hissettirerek, üstü örtülü bir biçimde aşağılayarak, zamana yaymak suretiyle arafta bırakarak, cevap vermeyerek, görünüşte kurallara uygun ve keyfi olmayan bir keyfilik uygulanmaktadır. Böyle bir uygulama, klasik şiddet araçlarını uygulamaktan çekinmeyen, keyfiliği bir yönetim tarzı olarak belirleyen ve bu surette şiddet ve disiplin uygulayarak insanlarda korku, kaygı ve güvende olmadıkları hissi yaratan mutlak iktidar uygulamasıyla birebir aynı olmasa da amaca ulaşma açısından benzerlikler taşımaktadır.

Geçmişin klasik ve mutlak iktidarları, doğrudan bedene ve zihne yönelen şiddet, disiplin ve korku araçlarını kullanırken, bugünün iktidarları genellikle endişelendirme, gözetleme, arafta bırakma ve bürokrasiyi kullanma gibi araçları tercih etmektedirler. Bu ince iktidar mekanizmaları genellikle bir zaman unsuruyla birlikte hayata geçmektedir. Öğretim sistemi içinde zamanın akademik iktidar tarafından kontrol edilmesi önemli bir baskı aracıdır ve sanıldığından çok fazla mesajlar barındırır. Öğrencilerin devam zorunluluğu, ders giriş çıkış saatlerinin varlığı, sınav süreleri gibi kısıtlamalar öğrencilere asıl önemli olanın ne olduğu konusunda örtük mesajlar vermektedir. Önemli olan belirli bir konuyu özümseyip onun üzerinde yoğunlaşmak değildir, önemli olan belirli kurallara uygun davranmak ve biçimsel yükümlülükleri yerine getirmektir. Belki de tam öğrenmenin gerçekleşeceği o an derse ara verilir ve başka bir derse geçilir. Bu konuda günümüz öğretim sistemini eleştirel bir açıdan değerlendiren Gatto'nun tespiti yerindedir.

> "Aslında ders başlama ve bitiş zamanını simgeleyen ziller öğrenciye şu mesajı verir. Hiçbir iş bitirmeye değmez. Bu durumda herhangi bir işe gereğinden daha derin bir ilgi duymak neden gerekli olsun ki. Ziller girişilen her işe ilgisizlik aşılar. Zil çaldığında ne yapılıyorsa bırakılmalıdır. Ardından önceki dersle bağlantısız bir sonraki derse geçilir" (Gatto, 2019, s. 39).

Öğrenmenin belirli bir süreyle sınırlandırılması bürokratik bir iktidar uygulaması olarak görülmelidir. Çünkü verdiği mesaj biçimselliğin öğrenme eyleminden önemli olduğudur. Üniversitelerde her ne kadar formel anlamda zil olmasa da ders ve sınav başlama ve bitiş sürelerindeki zaman sınırlandırmalarına büyük oranda riayet edilir. Dersler ve sınavların belirli bir zaman sınırlaması içinde gerçekleştirilmesinin öğrencilere, öğrenme konusunda verdiği mesajlar yanında, onları kontrol etme anlamında da önemli bir işlevi vardır. Günümüzde akademik iktidarlar bir hükmetme biçimi olarak bürokrasi içindeki zaman unsurunu ustalıkla kullanmaktadırlar. Süresi içinde teslim edilmeyen sınav evrakları, zamanında teslim edilmeyen ödevler, projeler ve diğer birçok kısıtlı bir süreye bağlı bürokratik sınırlandırmalar akademik iktidarın sıkça kullandığı araçlardır.

İktidar bazen bekletir, bazen de tekrar ettirir. İktidar tarafından bekletilmek ona tabi olan için endişelenmek anlamına gelir. Bekleyiş boyun eğmek demektir. Endişe içinde beklemek ve bu sürede kendini güvensiz hissetmek iktidara tabi olmak anlamına gelir. Ümitleri tamamen yok etmeden karar anına kadar geçen süredeki endişeli bekleyiş, bekleyen konumundaki kişilerin davranışlarını değiştirmektedir (Bourdieu, 2016, s. 270). Bir iktidara maruz kalan bireyler bu süre boyunca iktidar ile olan iletişimlerini açık, net, samimi ve dürüst bir şekilde gerçekleştiremezler. Bu durumda mikro seviyedeki bu iktidar mücadelesinin daha savunmasız olan tarafları olan bireyler çıkarları doğrultusunda genellikle yapmacık, olduklarından farklı ve sahte bir görüntü vermektedirler. Bu mikro bir direnişin -iktidara yönelen yapay bir davranışın- başladığı andır. Günümüzde genel olarak iktidar gücünü kullananlar bu tür zamana yayarak kontrol etme araçlarını sıkça kullanmaktadır. Zaman ve mekâna ilişkin sıkışmışlık duygusunu en iyi betimleyen yazarlardan biri olan Kafka'nın "Dava" isimli romanında geçen ifadelere bakalım:

- Suçun sabit görülmüş kanıtlanmış olduğunu duydum.
- Ama ben suçlu değilim ki!
- Sen olayları yanlış değerlendiriyorsun, "Öyle hemen karar aşamasına gelinmez. Yargılama zamanla karar halini alır"

Görüldüğü üzere kararın netleşmesinin zamana yayılması, kişiyi tamamen ümitsiz bırakmamakla birlikte endişe içinde bir bekleyişe mahkûm etmektedir. Aynı romanda ressam karakteri Josef K. üç tür aklanmadan bahseder: "Gerçek aklanma, görünüşte aklanma ve devamlı erteleme yani zamana yayıp davanın sürekli sürüp gitmesine izin verme".

- Bugüne kadar gerçek aklanma diye bir şey duymadım.
- Peki ya diğer iki ihtimal?
- Görünüşte aklanma geçicidir ve yoğun çaba gerektirir. Davanın sürüp gitmesine izin verme ise daha az zahmetlidir ancak sürekli bir çaba gerektirir (Kafka, 2018, s. 136).

Bu son iki ihtimal kaygı içeren bir bekleyiş anlamına gelmektedir. Her iki durumda da kişi iktidara yönelik bir çaba içine girmek zorundadır. Burada güvende hissetmeyi sağlayacak hiçbir unsur yoktur. Josef K. iktidarın kendisi üzerinde uyguladığı bu çıkmaz sokak oyunundan kurtulmanın bir yolunu bulamaz. Josef K. roman boyunca tutuklu gibidir ancak gözaltına da alınmaz, günlük işlerini yapmasına izin verilir. Her durumda bir öngörülemezlik ve her an suçlanma ihtimali ile muhatap olmak zorundadır. Özgürdür

ancak bu her an tutuklanma korkusu içinde yaşanan bir özgürlüktür. Günümüzde özellikle bürokrasi prosedürleri kullanılarak arafta olma duygusu sürekli hale getirilmektedir.

Üniversite öğrencileri için okulun belirli sürede bitirme zorunluluğu, sınav süreleri, bitirme sınavları, ödev teslim süreleri, derse katılım zorunluluğu gibi kurallar -zaman baskısını da kullanarak- akademisyenlere öğrenciler üzerinde bir iktidar uygulama alanı açan bürokratik uygulamalardır. Böylece iktidar tarafından ona tabi olanlara yönelik, Bourdieu'nun ifadesiyle "hevesini kırmadan bekletme, ümitsizliğe sürüklemeden germe sanatı" (Bourdieu, 2016, s. 271) uygulanabilir. Görüldüğü üzere, zamanı kullanarak endişeli bir bekletme şeklinde özetlenebilecek bu yöntem, günümüz iktidarlarının klasik şiddet araçları yerine kullandıkları yeni bir yöntemdir.

Tüm bu zamansal sınırlandırmaların dışında mekânın kullanımı da bir tür denetim aracıdır. De Certeau'ya göre mekân, egemen olanların stratejilerini kurdukları yerdir. Böylece iktidar sahipleri tüm kazanımlarını depolayabilirler (2009, s. 54). Ona göre mekâna sahip olmayıp ötekinin mekânını kullananlar ise kazançlarını depolayabilecekleri bir mekândan yoksun oldukları için onlar sadece zamana hükmedebilir (2009, s. 48). Tabi olanlar ona göre zamanın tüm fırsatlarını kendi çıkarlarını gerçekleştirmek için kullanmak amacıyla hep tetikte olurlar. Certeau'nun egemenin mekânında yaşamak zorunda olma ve bu nedenle egemene karşı birçok taktik geliştirme konusundaki görüşleri yerindedir. Ancak zayıf olanların zamana hükmettikleri veya zaman unsurunu kullanarak kendilerine fırsatlar yarattıkları yaklaşımı sorunludur. Çünkü mekân gibi zaman da egemenin kontrolündedir. Aslında iktidar, tam da zaman ve mekâna aynı şekilde hükmetmek anlamına gelir. Hatta tahakkümü sürdürmenin en önemli araçlarından birisi olarak zaman unsuru zayıflar üzerinde bir baskı ve endişe kaynağı olarak sürekli bir biçimde kullanılmaktadır. Tabi olan öznelerin egemene karşı bazı taktikler geliştirmiş olması bu onların zamana hükmettikleri anlamına gelmez. Zamanı sınırlandıran veya isterse genişleten iktidarlardır. İktidar gücüne sahip olanlar zamanı bir muğlak bırakma alanı olarak da kullanabilir. Zaman burada disiplin mekanizmasının bir aracı gibi kullanılır ve tabi olanlar tedirgin ve sürekli iktidara mahkûm bir şekilde bekletilerek kontrol edilmeye devam edilir. Tabi olan konumunda bulunanlar sanki görünmez olmuşlardır. Somut olarak var oldukları halde sanki şahsiyet olarak yokturlar. Bu onların haddini bilmeleri, iktidar onları nasıl görmek istiyorsa iktidara o şekilde görünmeleri, şeklinde ortaya

çıkmaktadır. Doğal olarak bu itaat edenler için bir sinme ve farklı görünme davranışına yönelmek anlamına gelmektedir. Tüm sistem egemen için ve egemene göre planlanmıştır.

Üniversitede öğretim mekânlarının akademik iktidarın üstünlüğünü tescil edecek şekilde düzenlemesi, öğrencilerin hocalara karşı dikey konumlarını pekiştiren sınıf düzeni eğitim mekânlarının disiplin amaçlı kullanıldığını gösteren unsurlardır. Eğitim sistemi içindeki bu yapı hakkında İnal'ın görüşleri çarpıcıdır.

> "Okulların ve ders ortamının kamusal tartışmanın oluştuğu mekanlara dönüştürülmesi gerektiği üzerine yapılan vurgular, tartışma ortamlarının mekânsal, zamansal karakterini sorgulamayı da gerektirir. Tartışma, karşılıklılık esasına dayanan sağlıklı bir diyalogla gelişir, karşılıklılığın engellendiği ortamlarda ya diğerleri susturulur, konuşturulmaz ya da konuşsalar da söz üzerinde egemen olan taraf onların söylediklerini yargılar, bağlamlarına oturtur ve bu yolla 'susturur', 'sindirir' ve 'baskılar'. Katılanların özne konumları da bu tartışma ortamı içinde kurulur. Bu açıdan konuya yaklaşıldığında okul binasının mimarisi, derslerin süreleri ve dersliklerin içinde oturma biçimlerinin düzenlenmesinden tutun da üniversitelerin kurumsal yapısı, akademik unvanların dağıtılma biçimleri ve daha geniş bir çerçeve içinde sembolik seçkinlerin toplumsal yapılaşma içindeki konumları ve kendi konumlarını anlamlandırma biçimleri (kendi kimliklerini tanımlama biçimleri), derslikte eğitim biçimini şekillendiren bağlamı oluşturur. Buna benzer uygulamalar, öğretmeni derste ya tek konuşan kişi ya da karşısındakilere sorular sorup yanıtlarını dinlese de hâlâ söz üzerinde egemenliğini sürdüren kişi haline getirir. Kimin hangi sürelerle, hangi sırayla konuşacağını o saptar, belli görüşlerin dillenmesine o izin verir, diğerlerini yine o sınırlar, bu görüşlerin hangi biçimlerde ifade edilmesi gerektiğine yine o karar verir" (İnal, 1999, s. 132).

Okul binaları, öğretmenlerin odaları ile sınıflar, gözetime kolaylık sağlayacak şekilde tasarlanmakta; okul giriş çıkışlarında güvenlik uygulamaları ve birçok yerde bulunan kameralar ile gözetim ağı sürekli hale getirilmektedir (Asan, 2013, s. 288). Bu mekâna hâkim olup olmama veya mekâna sahip olup olmama ile ilgili bir durumdur. Bu durumda öğrenciler mekâna sahip olanın yani akademik iktidarın "normallerini" esas alarak kendilerini sınırlandırmaktadır. Bur zora ve kaba şiddete dayalı bir sınırlandırma değildir. Aksine akademik iklimi de kullanarak öğrencilerin kendi rızası ile sisteme -sistemdeki ikincil konumlarına- uyumunu sağlamaya yönelik bir eyleme biçimidir. Böylece öğrencilerin "normal davranış" dışına çıkmaları kendi rızaları sağlanarak engellenir. Çünkü başkasının mekânında bulunmak davranışları değiştiren bir unsurdur (De Certeau, 2009, s. 55). Burada mekânın iktidara içkin bir yapısı ve örtük bir belirleyiciliği olduğu görülmektedir. De Landa'nin de ifade ettiği gibi, "Her madun belirli bir mekâna sevk edilmelidir ki itaat gözlemleri rutin hale getirilebilsin" (2018, s. 130). Dolayısıyla

bedenleri mekân ve zamansal olarak sınırlandırmak iktidar sahipleri için hem gözetimi hem de denetimi kolaylaştırmaktadır.

Mekânın dikey yapısı ve mekân dolayımıyla öğrencilerin akademik iktidara maruz kalışları iletişimin biçimini de etkilemektedir (İnal, 1999, s. 132). Dikey konumlanma öğrenci ile hoca arasındaki iletişimi yapay bir şekle dönüştürmektedir. Çünkü eğitim sisteminin mekânı ve zamanı kontrol eden sembolik yapısı öğrencinin tam olarak kendisi gibi olmasını engellemektedir. Derste iletişimde kullanılacak dilden tutun da öğrencinin neye cüret edip edemeyeceğine kadar birçok yapısal unsur -ki bunlar öğrenciler tarafından ilk haftalardan itibaren büyük oranda algılanır ve öğrenilir- iletişimin doğallığına ve samimiliğine zarar vermektedir. Öğrenci bilgiyi talep eden konumundayken ve hoca ile öğrenci arasına bir iktidar ilişkisi girmişken, ikisi arasındaki iletişim saf, özgür ve yatay bir biçimde öylece gerçekleşemez.

Türkiye'de üniversite eğitimi alan öğrenciler genellikle ders hocasına saygıda kusur etmeme, hocanın hatalarını ortaya koymama ve eğitim verene saygılı olma konusunda kendilerini zorunlu hissetme gibi kültürel kodlara[7] sahiptirler. Bourdieu'nun yaklaşımı üzerinden bakıldığında, öğrenciler bu söylemleri tekrarlayan söylemler geliştirerek bu yaklaşımın yeniden üretilmesine hizmet etmektedirler. Bu kutsallık yaklaşımı öğrencilerin derste rahat davranmalarını, ders hocasını eleştirmeyi veya anlayamadıkları konuları tekrar ettirme konusundaki istekliliklerini engelleyebilir. Bourdieu'ya göre bu söylemler öğrencilerin uzun vadede aleyhinedir. Bu durumda öğrenciler kendi aleyhlerine olan bir düzeni, farkında olmadan yeniden üreterek bir sembolik şiddet uygulaması ile karşı karşıya kalırlar. Ona göre eğitim sistemine öğrencilerin doğrudan bir itirazı yani direnişi de söz konusu değildir. Çünkü eğitim siteminin kendisi, böyle bir doğrudan karşı koymayı ilkokuldan itibaren öğrencilere aktarılan kültürle engellemektedir. Öğrencilerini değersiz gören hocaları karşısında dahi öğrenciler, kendilerini hocaları ile hayali bir iletişim oyununa girmek zorunda hissederler (Bourdieu & Passeron, 2015, s. 151). Sanki iyi sözler hep hocadan öğrenciye kötü sözler ve bozuk anlatım ise hep öğrenciden hocaya

[7] Türkiye'de öğretmenliğin kutsal bir meslek olarak algılanması halkın geniş bir kesimi tarafından kabul edilmektedir. "Bana bir harf öğretenin kırk yıl kölesi olurum" vb. yaklaşımlar öğretenlere belirli bir kutsallık atfetmektedir.

doğru gider. Öğrenciler hocanın anlatım tarzından bağımsız sanki her anlatılanı anlamak zorunda hissetmektedirler. Onların anlamaları beklenmektedir. Anlamadıklarını düşündüklerinde ve karşı görüşe sahip olduklarında genellikle hocanın sözünü kesmeye cüret edilmemektedir. Anlamaya hakkı olduğu için sorularla hocayı zorlayan bir öğrenci profili yerine genellikle anlama konusundaki beklentiler aşağı çekilmektedir (2015, s. 152).

Bourdieu'ya göre eğitim sistemi içinde hoca her zaman haklı ve öğrenciler de bunu kabul etmiş bir durumdadırlar. Bu durum üstten bakıldığında akademik sistemin uyguladığı sembolik iktidar, alttan bakıldığında da öğrencilerin maruz kaldıkları sembolik bir şiddettir. Ancak Bourdieu'nun kendi lehine olanın farkında olmayan ve sembolik şiddetin devamına hizmet eden öğrenci yaklaşımı sorunludur. Aslında öğrenciler kendi lehine olanın kendileri için rasyonel olanın fakında olan öznelerdir. Garfinkel'in ifadesiyle bireyler düşünümsellikten yoksun ve ne yaptığının farkında olmayan "kültürel ahmak" değildirler (aktaran Ünsaldı, 2019, s. 31). Onlar verimsiz geçen derslerin, adil olmayan sınavların ve üstenci yaklaşımların son derece farkında oldukları halde doğrudan bunu değiştirmeye de kalkışmazlar. Çünkü burası egemenin mekânıdır ve bu galibi baştan belli olan bir mücadeleye girmek anlamına gelir. Dolayısıyla burada öğrenci davranışlara bir "yanlış bilinç" değil bir "zorunluluk" neden olmaktadır.

Ancak bu çalışma açısından Covid- 19 süreci sonrasında eğitimin mekânlarının büyük oranda sanallaşmasıyla birlikte egemenin hem mekân hem de zaman konusundaki kontrolü azalmıştır. Öğretim mekânları tamamıyla dersliklerden uzaklaşarak sanal bir alana taşındığından akademik otoritelerin mekân hâkimiyeti sona ermiş ve ağların yapısı gereği daha yatay bir etkileşim biçimi başlamıştır. Bu yeni gelişme klasik ders mekânlarının tamamıyla eski işlevini yitirmesi anlamına gelmektedir. Sınavlardaki klasik gözetleme mekanizmaları, dersliklerin hiyerarşik konumları, yoklama alma yoluyla öğrencilerin denetlenmesi gibi tüm uygulamalar online dönemle birlikte artık bir anda yürürlükten kalkmıştır. En önemli denetim aracı olan sınavlar öğrencilerin adaletli bir biçimde denetlenip notlandırılmasına hizmet etmek yerine neye hizmet ettiği belli olmayan bir uygulamaya -boşgösteren'e- dönüşmüştür. Salgın öğretim mekânlarını beklenmedik bir biçimde değiştirmiş öğretimin yeni mekânı sınıf ve derslikler yerine artık büyük ölçüde bilgisayar ağları haline gelmiştir.

Üniversitelerde derslikler, sınıflar, yoklama kağıtları, sınav gözetmenleri gibi birçok kavram bir anda yürürlükten kalkarak yerini, bilgisayar programlarına, senkron ve asenkron online derslere bırakmıştır. Bu durum işlerin artık sanal bir düzlemde yürüyeceği anlamına geldiği ölçüde genç kuşağı temsil eden öğrencilerin görece akademisyenlerden daha avantajlı olduğu bir süreci başlatmıştır. Yaşanan hızlı değişim, akademik otoriteleri online sistemde öğrencilerin nasıl denetleneceği konusunda çaresiz bırakmış buna karşın öğrenciler en iyi oldukları sanal alanda gerçekleşen ders ve sınav faaliyetlerinde eskisine göre çok daha hızlı haberleşme ve dayanışma imkânı bulabilmişlerdir. Salgınla mekân-zaman ve sınav bürokrasisi üzerindeki tüm kontrollerini yitiren akademik iktidar yeni denetim mekanizmaları üretemediği gibi sanal mekân özellikle sosyal medya paylaşımları üzerinden öğrenciler için direnişin yeni mekânı haline gelmiştir.

2.1.3 Mevcut Sistem ve Eşitsiz Uygulamalar

Mevcut sistem eğitimi devlet aygıtının bir aracı olarak gördüğü ölçüde eşitsizliği sistemin mantığı içine felsefi olarak gömmektedir. Bu nedenle ilk olarak eğitime biçilen rol açısından diğer bir ifadeyle eğitimin amacı açısından bir değerlendirme yapmak gerekmektedir. Nietzsche eğitimin hedefini, terbiye olmak, emir altına girmek, itaat etmek olarak belirtmektedir (1991, s. 89). Bu yaklaşım eğitimi belirli hedeflere ulaşmak için bir araç olarak görmek anlamına gelir. Modern ve rasyonel hedeflere ulaşmak için eğitim sistemi toplumu bir arada tutmak için kullanılmaktadır. Benzer bir başka bakış eğitimi, liberal devletin bir ideolojik aygıtı gibi gören yeni Marksist yaklaşımdır. Althusser bu çerçevede eğitimi, devletin en önemli ideolojik aygıtlarından biri olarak görmektedir (1991, s. 27). Ona göre devlet kendi varlığını devam ettirebilmek için ideolojik aygıtları kullanmaktadır ve eğitim bunu sağlayan ideolojik bir yeniden üretim işlevi görmektedir (aktaran İnal, 2008, s. 105). Sistem bu şekilde kendini sürekli yeniden üretmektedir. Eğitim aygıtı ile mevcut sistem meşruiyet kazanır ve birey sisteme uygun bir şekilde biçimlendirilir. Bu anlamda okullar sadece bilgiyi değil insanları da işleyen kurumlardır (Apple, 2012, s. 65).

Black ise "eritme potası" yaklaşımında eğitimin hedefini, toplumdaki farklılıkları bir potada eriterek toplumun birlikteliğine hizmet etmek olarak tanımlamaktadır (Black, 1989). "Çağdaşlaşmanın İtici Güçleri" isimli çalışmasında Black, eğitim sisteminin

toplumu bir arada tutma işlevini odaklanmaktadır. Ona göre eğitim aracılığıyla devlet, halkın geneline ait farklı düşünce ve değer yargılarını bir "eritme potası" içinde bir araya getirip bütünleştirilme amacına yönelmiştir (1989, s. 114). Eğitim süreci insanlara, devletin belirlediği ideolojik sınırlar içinde kalmayı ve bu şekilde yaşamayı öğretir. İnsanların, toplumsal kabul ve siyasal statü kazanmasının yolu bu yapacakları ve yapamayacakları şeyleri öğrenmekten geçer. Toplumda herhangi bir amaca ulaşmak için var olan ve değer yargılarını da içeren bu eğitim sisteminin içinden geçmek gerekir (Çetin, 2001, s. 206).

Eğitim günümüzde "bireyin davranışlarında onun kendi deneyimleri yoluyla ve kasıtlı olarak, istendik davranış değişikliği oluşturma süreci" (Ertürk, 1994, s. 12) olarak tanımlanmaktadır. Burada "istendik davranış" ifadesinden, mevcut siyasal ve ekonomik sisteme uygun bireyler yetiştirme ve öğrencilerin mevcut ideolojik sistemi içselleştirme süreci anlaşılmalıdır. Tüm bu yaklaşımlar devlet aygıtının ihtiyaçları doğrultusunda ve onun gereksinimlerine uygun insanlar yetişmek için eğitimin nasıl kullanıldığını ortaya koymaktadır. Ancak günümüzde iktidarlar bu işi daha profesyonel bir şekilde yapmaktadırlar. Her yere yayılmış mikro iktidarlar söylemsel ve söylemsel olmayan araçları da kullanarak kişilerin sistem ve iktidarlarla uyumlu olmasını sağlanmaktadır. Kişiler günümüzde bazen bir gözetleme ve denetleme mekanizmasıyla bazen bilimsel istatistikler kullanılarak bazen de bilgiye hâkim olan konum avantajları üzerinden uysal hale getirilmektedir.

Mevcut eğitim sistemlerinin ilerleme ve aktarmacılığa dayandığı ölçüde eşitsizlikten beslendiği ve dolayısıyla öğrencileri sinikleştirdiği, aptallaştırdığı görüşünü ileri süren düşünürlerden biri Ranciere'dir. Ona göre, eğitim sistemi bir zekanın bir başka zekaya tabi kılındığı bir ortamda, öğrencileri aptallaştırmaktadır (Ranciere, 2019, s. 20). Dinçer'in Ranciere yorumuna göre mevcut eğitim sistemi insana nasıl öğretileceğine odaklanmış durumdadır. Oysa o insanın zihinsel kapasitesine güvenmesi ve kendinden başka bir iradeye itaat etmemesine yani insanların özgürleşmesine odaklanmalıdır. Zihinsel özgürleşme ancak bu sayede mümkün olabilir (Dinçer, 2018, s. 153). Ancak bugün eğitim sisteminin mevcut durumu, öğrencilerin zihinsel olarak özgürleştirmesini sağlayacak böyle bir pozisyondan çok uzaktır. Bunun nedeni, bugün modern devletin artık nüfusun her şeyine müdahale edip ve her şeyi planlamasıdır (İnal, 2019, s. 169). Modern dünyanın iktidarları, okul gibi kurumlar aracılığıyla nüfusun geneli üzerinde bir

kontrol; uysallaştırma, faydalı kılma, yönetme ve yönlendirme amacı taşırlar. Bu yaklaşımın doğal sonucu olarak, eğitim sisteminin uygulayıcısı konumunda bulunan öğretenlere karşılık, sistemin buyrukları çerçevesinde uysallaştırılacak, faydalı kılınacak ve yönlendirilecek öğrenciler şeklinde düalist bir yapı oluşmuştur. Dolayısıyla mevcut eğitim sistemleri tüm bu amaçlardan vazgeçmedikleri ölçüde öğretenler açıklamaya, öğretmeye ve öğrenilip öğrenilmediğini denetlemeye devam ederler.

Ranciere'in "eski sistem" ismini verdiği mevcut eğitim sistemi yapısal olarak eşitsizliği temel almakta ve eşitsizlikten beslenmektedir (2019, s. 28). Bu sistemde eşitlik ancak yarın gerçekleştirilecek bir olgudur ve bu yüzden eşitlik düşüncesi yarının yüce amacı için bugün askıya alınmıştır. Hoca daima öğrencinin bir adım önündedir. Eşitliği geleceğe erteleyen tüm yaklaşımlar yanlıştır ve şu an birçok olumsuz sonuçlara neden olurlar. Tıpkı yüce bir gelecek için mevcut bireylerinin çıkarlarının önemli görülmemesi düşüncesinde olduğu gibi, mevcut eğitim sistemi de bugüne değil geleceğe odaklanmaktadır. Bu bir yönüyle eğitim sisteminin kendisine modernleştirici ve aydınlanmacı bir misyon belirlemesinin sonucudur (2019, s. 118). Çünkü burada temel amaç "ilerleme" dir. İlerleme, eşitsizliği[8] dile getirmenin yeni bir biçimidir.

Ranciere'e göre geleceğe odaklanmış bir eğitim sistemi eşitlik ilkesine dayalı olmak yerine düalist bir yapıya sahip olarak inşa edilmiştir (2019, s. 14). Anlayabilen ve anlayamayan, zeki ve aptal gibi ikilikler eğitim sisteminin ve onun uygulayıcısı olan öğretmenlerin hileli başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Bu noktadan sonra açıklamak ve öğrenilip öğrenilmediğini denetlemek hocanın hem görevi hem de doğal bir hakkı

[8] Liberal sistemin ontoloji eşitsizlik üzerine kuruludur. Bu sistem eşitsizlikten beslenmektedir. İlerlemek isteyen bir ülke gelecekte daha zengin bir ekonomi yaratabilmek için gelir dağılımının bozulması pahasına sermayenin belirli ellerde toplanmasını teşvik eder. Yatırımcılar ve sermayedarlar mal ve hizmet üretmeleri ve dolayısıyla daha fazla vergi vermeleri ve daha fazla işçi çalıştırabilmesi için özellikle desteklenmektedir. Bu nedenle eldeki kaynaklarla gelir dağılımını düzeltmek yerine bozmak sistemin lehine bir durum olarak görülür. Aksi halde marjinal tüketim eğilimi yüksek olan düşük gelirli kesimlerin gelirlerinin arttırılması toplam talebi aniden arttıracağından enflasyona sebep olacaktır. Bunun yerine marjinal tüketim eğilimi düşük ancak marjinal yatırım eğilimi yüksek olan sermayedar kesimin gelirlerinin arttırılması tercih edilir. Bu eşitsiz yapı her yeni bir birimlik sermaye artışının, talep yerine üretimi arttırması nedeniyle sürdürülmektedir. Bu yaklaşım -bir türlü gelmeyen- gelecek için bugünün feda edilmesi anlamına gelmektedir. Öğretim sistemindeki eşitsizlikler de işte buradakine benzer bir ontolojiye dayanmaktadır. Burada yargılamaya, tanımlamaya, ötekileşmeye ve özneleştirmeye dayanan bir eğitim sistemi ile rekabeti ve dolayısıyla ilerlemeyi sağlamak hedeflenmektedir. Ancak bu tüm öğrenciler düşünüldüğünde çok fazla kayıp vermek anlamına gelir ve bu nedenle maliyeti yüksek bir ilerlemedir.

olarak görülmektedir. Burada hocanın işlevi, düzen içinde ve adım adım ilerlemeyi sağlamaktır (2019, s. 119). Böyle bir sistem ise doğal olarak tahakküm ilişkisi içerir ve bunu yaptığı ölçüde öğrencileri -özgürleştirmek bir yana- aptallaştırır.

Hocanın sahip olduğu bilgileri öğrencinin zihinsel kapasitelerine uyarlayarak aktarması, öğretmek amacıyla dahi olsa, konuya açıklamalar getirmesi ve öğrencinin öğretilenleri iyi öğrenip öğrenmediğini doğrulayıp denetlemesi, mevcut eğitim sisteminin açıklama ve öğretmeye dayalı tüm bu işleyişi, eğitim sisteminin iktidar ve tahakküm uygulamaya dayalı ve üstenci bir sistem olduğunun kanıtıdır (Ranciere, 2019, s. 15). Burada hocanın her zaman kendine sakladığı bir bilgi vardır. Öğrenci hiçbir zaman tam olarak öğrenemez. Bu anlamda Ranciere'e göre eğitim görmekte olan her insan yarım insandır (s. 28). Ranciere'in görüşleri üzerinden bakıldığında belirli bir ideolojik ve teknik bilgi edinimini zorunlu kıldığı ölçüde eşitsizlik içeren mevcut eğitim sistemi ister istemez bir tahakküm ilişkisi de içerecektir. İktidarın baskısı ise eğitim sistemi içinde çok fazla kullanılmaya başlandıkça öğrencilerin yaratıcılıkları yok olmaya başlar.

Ranciere'in eğitim sisteminin tahakküm içeren yapısı ve onun sonuçları hakkında söyledikleri son derece yerindedir. Pratik olarak bakıldığında iktidar içermeden de öğrenme işleminin gerçekleşebileceği ve hatta bir öğreten olmadan da öğrenilebileceğini kanıtlayan çok fazla örnek bulunmaktadır. Türkiye'de okullarda yıllarca yabancı dil eğitimi verildiği halde öğrencilerin büyük çoğunluğu bir yabancı dili en azından konuşma seviyesinde dahi öğrenememektedirler. Buna karşılık yabancı dilin öğrenilmesi için yurt dışında yabancı dilin konuşulduğu bir yerde belirli bir süre kalmak çok daha etkilidir. İlk durumda öğrenciler dili öğrenemeseler de yabancı dil dersine giren eğitimcinin akademi üzerinden kurduğu iktidarı içselleştirmeyi öğrenirler. Bu durum eşitsizliğin içselleştirilmesine hizmet eder. Oysa ikinci durumda dilin öğrenilmesi amacı gerçekleşmiş olduğu halde herhangi bir öğreten tahakkümüne maruz kalınmamış ve herhangi bir iktidar içselleştirilmemiştir. Oysa ilk durumda öğrenme süreci iktidara içkin bir biçimde konumlanmıştır. Çünkü öğrenme eylemi ancak karşılıklı bir etkileşimle ve yaşayarak gerçekleşebilir. Bu nedenle daha derslerin ilk haftalarında öğrenciler sınıf mekânında akademik iktidarın baskıcı gibi görünmeyen ancak baskısını dolaylı bir biçimde hissettiren tavırlarına muhatap olduklarından akademik iktidarın tutumunu ve bu tutuma karşı nasıl bir tepki gösterilmesi gerektiğini yaşayarak öğrenmektedirler. Derse

ilişkin içeriklerin öğrenilmesi de öğrenilmiş bu tür bir iktidar baskısı altında gerçekleşmektedir.

Eğitim sistemini esaslı bir eleştiriye tabi tutan bir diğer düşünür Freire dir. Freire (2019) "Ezilenlerin Pedagojisi" isimli çalışmasında, öğrencileri doldurulması gereken boş kaplar olarak gören anlayışı eleştirmektedir. Eğitim sisteminine hakim olan iktidar ilişkisi ortadan kaldırılmalı ve böylelikle öğrencilerin özgürleşmesi sağlanmalıdır. Freire eğitimi "bankacı" ve "problem tanımlayıcı" olarak ikiye ayırmaktadır (2019, s. 40). Bankacı eğitim, sisteme entegrasyona dayalı, gerçeklikleri mitleştiren, diyaloğa direnen, öğrencileri yardım edilmesi gerekenler olarak gören, yaratıcılığı körelten bir eğitim anlayışıdır. Problem tanımlayıcı eğitim ise özgürlüğe dayalı, mitleştirmeyi bozan, diyaloğu eğitimin temeline oturtan, belirsizliğe, olmamışlığa ve dolayısıyla eleştirel düşünceye ve yaratıcılığa dayalı bir eğitim sistemidir. Freire 'in bakışı ile eğitim ya sisteme uyumu sağlamaya ya da kişilere özgürlük kazandırmaya yönelik olarak işler.

> "Tarafsız eğitim süreci diye bir şey yoktur. Eğitim ya genç kuşağın bugünkü sistemin mantığına entegrasyonunu kolaylaştırmakta, sisteme uygunluk sağlamakta kullanılan bir araç olarak işler, ya da erkeklerin ve kadınların gerçekliği eleştirel ve yaratıcı olarak ele aldıkları, dünyalarının dönüştürülmesine nasıl katılacaklarını keşfettikleri bir araç, bir özgürlük pratiği haline gelir" (Freire, 2019, s. 50).

Freire'in bu iki zıt yaklaşımı doğal olarak bir çelişki içerir. Bankacı eğitimdeki klasik öğretme yönteminin getirdiği baskıcı tutum, öğrencileri uysallaştırır ve pasifize eder. Ancak özgürleşmek için harekete geçmek gerekmektedir. Freire göre, ezilen konumundaki öğrenciler kendi pasif ve kaderci tavırlarını kendi bilinçlerini keşfedene dek sürdürürler. Eşitsiz güç ve iktidar ilişkileri içinde konumlanmış öğrenciler kendilerini cahil, bilgisiz, öğretmenleri ise bilginin sahibi olarak görme eğilimindedirler (İnal, 1999, s. 134). Freire göre bu durumun aşılması için öğrencinin gerçek düşüncelerini hiç çekinmeden eğitim mekânında ve hocaya karşı söyleme bilincine gelmesi gerekir.

Freire'in bir öğretim sisteminin yaratıcılık merkezli olması yönündeki yaklaşımı yerindedir. Çünkü kişileri özgürleştirmek için onların özgüvenini zedeleyen hiçbir uygulamaya gidilmemelidir. Ancak öğrencilerde özgüven sağlama ve onların kendini rahat ifade etmelerine imkân vermek belirli bir birikimle kazanılacak bilinçten ziyade akademisyenin davranışı ile yani öğrencinin iktidarla olan ilişkisiyle belirlenmektedir. Bu nedenle mevcut eğitim sistemi sanıldığının aksine kendi amaçlarına, öğrencilere belirli

konuları öğretme işiyle değil, bu öğretme işini yaparken kullandığı dikey ve iktidar içeren iletişim yöntemiyle ulaşır. Bu iletişimde öğrencilerin öz güven geliştirmeleri öncelikli değildir. Asıl öncelikli olan konu, herkesin konumunu -haddini- bilmesine neden olan ve içinde iktidar unsurları da barındıran bir akademik sistemin, öğrenciler tarafından içselleştirilmesini sağlamaktır. Böyle dikey bir iletişimle yürütülen eğitim sistemi, adeta öğrencilerin karşı koyma ve itiraz etme becerilerini yok etmek üzerine kurulmuştur.

Freire'e göre, bankacı eğitim zaten özgürleştirmez. Ona göre öğrenenler ve öğretenler olarak eğitimin iki yönü vardır. Öğretenler açısından meslek sahibi yapmaya yönelik teknik bilgiler vermeye odaklanmış eğitim yaklaşımı, boş kapların doldurulması ve açıklamaya odaklandığı için, eğitimin özgür ve yaratıcı bireyler yetiştirme hedefi ile çelişir (Freire, 2019, s. 98; Gatto, 2020, s. 250). Öğrencilerin de sistemin gereklerine uygun bir meslek sahibi olmak için istedikleri teknik bilgilere ulaşma hedefleri yani bankacı eğitime ihtiyaçları vardır. Diğer taraftan tek taraflı dayatmalara karşı durmak, özgür ve yaratıcı bir birey de olmak isterler. Öğrenciler açısından da bu durum çelişkilidir. Bir tarafta bankacı eğitim yaklaşımı içerisinde; meslek sahibi olmak için gerekli bilgilerin elde edilmesi gerekliliği vardır. Ancak bu paketin içinde katlanılması gereken bir dikey öğretme ve iletişim biçimi de bulunur. Diğer tarafta diyaloğa dayalı, eşitlikçe, yaratıcı ve eleştirel düşünceye dayalı bir eğitim yaklaşımı bulunur ancak bu paket genellikle modern ulus devletler için bir kargaşa ve potansiyel bir belirsizlik de barındırır. Belirsizlik durumu ortak bir toplum yaratma amacına hizmet etmediği ölçüde de bir tehlike olarak görülmektedir. Freire için bu çelişkiler aşılır ve diyaloğa yönelik bir eğitim anlayışı ortaya çıkabilirse o zaman eğitim üzerindeki bu sisteme gömülü otoriter baskı ortadan kalkar.

> "Diyalog aracılığıyla, öğrencilerin öğretmeni ve öğretmenin öğrencileri ortadan kalkar ve yeni bir terim doğar: Öğrenci-öğretmen ve öğretmen-öğrenciler. Öğretmen artık sadece öğreten değil, öğrencilerle diyaloğu içinde kendisine de öğretilen biridir; öğrenciler ise kendilerine öğretilirken kendileri de öğreten kişilerdir. Böylece öğretmen ve öğrenciler, içinde herkesin büyüdüğü bir sürecin sorumluları haline gelirler. Bu süreçte "otorite "ye dayalı gerekçeler artık geçerli değildir; artık etki edebilmesi için otorite, özgürlüğün safında olmalıdır, karşısında değil" (Freire, 2019, s. 98).

Diyaloğun olabilmesinin ön koşulu eşitliğin sağlanmasıdır. Üniversitelerde her şeyden önce öğrenci ile hoca arasında bir konum farklılığı bulunur. Buna bilgiye hâkim olma ve diğer pratik iktidar uygulamaları da eklendiğinde eğitim sistemi içinde öğrencilerin

özgürleşmesine ve gerçekten öğrenmesine hizmet eden diyaloğun var olması neredeyse imkânsız hale gelir.

> "Bir akademisyen olarak ötekileri- öğrencileri- hep cahil olarak damgalıyorsam ve kendi cehaletimi hiç fark etmiyorsam nasıl diyalog kurabilirim? Kendimi bilginin sahibi bir çekirdek grubun üyesi olarak görürsem bu grubun üyesi olmayan o insanlar ile nasıl diyalog kurabilirim? Öğrencilerin katkısına kendimi kapatır hatta bu katkıyı bir hakaret olarak algılarsam nasıl diyalog kurabilirim?" (Freire, 2019, s. 110).

Burada iktidar ilişkisinin diyaloğu bozduğu anlaşılmaktadır. Bu her iki taraf için de bozulmuş bir iletişim biçimidir.

Eğitim ve iktidar ilişkisini inceleyen bir diğer düşünür olan Apple ise "Eğitim ve İktidar" isimli çalışmasında eğitim sisteminin doğal bir otoriterlik içerdiğini iddia etmektedir. Apple'a göre (2012) eğitim sisteminin otoritelik içerme nedeni eğitim sisteminin hem bilgiyi hem de bireyleri işleyen bir yönünün bulunmasıdır. Bilginin aktarılması sırasında bilgiyle beraber etkileşimin ve sınıf ortamını yapısı ve kullanılan dil gibi unsurlar öğrenciye geçmektedir (s. 65). Bilgi genellikle alandaki iktidar güçleri tarafından kontrol edildiği için eğitim sistemi de doğal olarak demokratik ve eşitlikçi bir niteliğe sahip olamaz. Ona göre eğitimi ve toplumdaki etkisini iyi anlamak için ilişkisel analizler de yapılmalıdır. İlişkisel bir analiz yapılabilmesi için temel şart, öğretim ve öğrencileri değerlendiren sınav sistemlerinin eşitlikçi yapıya sahip olabilmesidir. Oysa öğretim sistemi içindeki eşitlikçi olmayan mevcut süreç, öğrencilerin sınıf ortamlarında kullandıkları dile ve mevcut davranış kalıplarına yansımaktadır. Bu ise mevcut sistemin sürekli yeniden üretilmesine neden olur.

Eşitsizlik ve ideoloji içeren tüm bu değerlendirmeler, modern devletlerin eğitim sistemini ideolojik hedeflerine ulaşmak için bir araç gibi kullandıklarını ve bunu yapabilmek için eşitsizliği öğretim sisteminin mantığı içine felsefi olarak gömdüklerini göstermektedir. Genel olarak, otoriter, baskıcı, açıklayıcı ve ideolojik hedefler içiren ve bunu yaptıkları ölçüde eşitlik içermeyen bir eğitimin sisteminde öğrencilerin özgür ve yaratıcı bireyler olamayacağı açıktır. Eşitsizlik ve ideoloji barındıran tüm bu yaklaşımların kendi açılarından ulaşmak istedikleri belirli hedefleri bulunmaktadır. Ancak tüm bu uygulamalar aynı zamanda yüksek bazı yan etkiler doğurur. Ezberleme ve kopya çekerek ders geçme, sinme ve farklı görünme öncelikli hale gelerek bir davranış biçimine dönüştüğünde öğrenciler artık yaratıcı olamaz, sinikleşir ve içeriğe önem

vermek yerine biçime sıkışarak yaratıcılıklarından vazgeçmiş olurlar. Ancak bu sonucun tek ve asıl sorumlusu, kendi aleyhine olan durumu fark etmeyerek onu sürekli yeniden üreten öğrenciler değil, onları bu tür davranışları geliştirmeye zorlayan akademik iktidarlar ve onların oluşturduğu bürokratik öğretim sistemidir.

2.2 Genel olarak Direniş Eylemleri ve Üniversite Öğrencileri

Genel olarak direniş kavramı, doğrudan (açık) direniş ve dolaylı (mikro) direniş olarak iki boyutta incelenmektedir (Scott, 1985, s. 292: Lilja ve Vinthagen, 2018, s. 212). Direniş dendiğinde ilk akla gelen boykot, grev, gösteri, miting gibi uygulamaları içeren doğrudan direnişlerdir. Birtakım sosyologlar direnişin sadece bu şekilde doğrudan bir karşı koyma yoluyla yapılabileceğini ileri sürmektedirler (Rubin, 1996, s. 245). Ancak bazı sosyologlar ilk bakışta direniş gibi görünmeyen ve şimdiye kadar direniş olarak değerlendirilmeyen gündelik hayat içerisinde ortaya çıkan bir takım rutin ve gündelik eylemleri de direniş olarak görmektedirler (Carr, 1998; Prasad ve Prasad, 1998; Scott, 1985; Wickham, 1998). Lilja ve Vinthagen' in "dağınık direniş" ismini verdiği bu direnme biçiminde direniş, kendisini gündelik hayatın içine gizlenmiştir (Lilja ve Vinthagen, 2018, s. 216).

Hollander ve Einwohner direniş konusundaki çalışmaları analiz ettikleri (2004) "Conceptualizing Resistance" isimli çalışmada direnişi genel olarak iktidara yönelmiş bir muhalefet eylemi olarak görmektedirler. Bu yerinde bir yaklaşımdır. Bir eylemin direniş haline gelebilmesi için ilk olarak kendisinden daha güçlü olan ve kendisi hakkında bazı eylemlerde bulunan bir iktidar odağına doğru yönelmiş olması gerekmektedir. İkinci olarak direniş, iktidarın bazı eylemlerini meşru bulmama ve onu mevcut uygulamaları ile kabul etmeme yani ona karşı bir muhalefet de içermelidir. Ancak istisna olan bireysel direnişler dışarda tutulursa direniş dendiğinde direnenler arasında bir birliktelik ve dayanışma unsurunun da bu tanıma eklenmesi gerekmektedir. Çünkü iktidarla mücadele edebilmek için direnenler arasında her zaman belirli düzeyde bir dayanışma bulunmaktadır. Bu durumda direniş, uygulamaları meşru bulunmayan bir iktidara dayanışma içinde yönelen bir muhalefet eylemi olarak tanımlanmalıdır.

Hollander ve Einwohner'a göre direnişi anlayabilmek için iki temel unsura odaklanmak gerekmektedir: "Tanınma ve niyet". Bir direnişte bu iki unsur bulunmalıdır.

Tanınma, hedefin direnişten haberdar olması demektir. Niyet ise direnenler tarafından yapılan eylemin, bilinçli bir direnme niyeti taşıması gerekliliğidir (2004, s. 540-542). Direnişi tanınma ve niyet olarak iki ana unsur üzerinden değerlendirmek tartışmalı bir yaklaşımdır. Bazı düşünürlere göre tanınma direniş için gerekli bir koşuldur (Rubin, 1996, s. 241). Ancak bu iddia, sadece doğrudan direnişlerin bir direniş olarak görülmesi gerektiğini savunan, sosyologların iddiasıdır. Bir eylemin direniş sayılabilmesi için o eylemin iktidara yönelmiş olması gerekir ancak direnilen otoritenin bunu direniş olarak algılamasına gerek yoktur. Mikro (dolaylı, dağınık, gündelik) direnişlerde aksine çoğu durumda direnilen otoritelerin bundan haberdar olmayışı bu direnişlerin daha başarılı ve dolayısıyla direnenler açısından daha etkili ve hızlı sonuç alıcı olmasına neden olmaktadır. Bir mikro direnişin başarısı zaten direniyor gibi görünmemesinde aranmalıdır. Bu nedenle tanınma direniş için zorunlu bir unsur olamaz.

İkinci olarak direnişe niyet edilmesi koşulu da çok muğlaktır. Bir eylemin direniş niyetiyle yapılıp yapılmadığının tespiti çok zordur. Analiz edenden bağımsız bir şekilde açıklamanın mümkün olmadığı bir kavram olan "niyet etme" kavramı bu nedenle direnişi ayırıcı bir unsur olarak görülemez. Çünkü bu direnişi analiz edenler tarafından yapılan ve her zaman yoruma ve dolayısıyla yanılmaya açık bir değerlendirmedir. Analiz edene yönelik yanıltıcı cevaplar da bir tür direniş olduğundan direniş niyetini tespit etmek iyice güçleşmektedir. Bu durumda neyin direniş niyetiyle veya neyin gündelik hayatın gereği için yapıldığı ve hangi davranışın direniş olup hangisinin olmadığının anlaşılması için niyete başvurmak yanıltıcı olmaktadır. Çünkü gündelik hayatın değişkenliği içinde niyeti ölçmek çok kolay değildir. Niyetin ne olduğunun anlaşılması için her seferinde zaman, mekân ve kültürel unsurları hesaba katmak gerekmektedir. Bazen bir davranış direniş niyetiyle başlamadığı halde sonradan direnişe de dönüşebilir. Bunun tersi de geçerlidir. Bir kültür için iktidara direniş olarak görülen bir eylem başka bir kültürde hiçbir anlam ifade etmeyebilir veya tam tersine iktidara destek vermek olarak da görülebilir. Aynı davranış bir mekânda direniş anlamına gelirken başka bir mekânda bambaşka bir anlama gelebilir.

Bununla birlikte bu çalışmada niyetin direnişe içkin olarak zaten var olduğu iddia edilecektir. İktidara maruz kalanların kendi aralarında bir dayanışma ile iktidara yöneldiği her durumda bir direnme niyeti bulunduğu varsayılmalıdır. Bunun bilinçli veya bilinçsiz olduğunu tespit etmek gerekli değildir. Çünkü bu bilgi, kişilerin zihninde var olan ve

kişiler ne kadar açık ederlerse ancak o kadarının öğrenilmesi mümkün olan ve direnişi gizlemek de mikro bir direnişte direnişin bir parçası olduğu için, gerçekte asla ulaşılamayacak bir bilgidir. Weitz'in ifade ettiği gibi (2001) direniş gösteren aktörler direnme niyetinde oldukları halde bir otoriteye -veya bir görüşmeciye- *direnişlerini gizlemek için* yalan söyleyebilirler (s. 669). Bu Scott'un yaklaşımı ile tutarlıdır. İktidara yönelmiş bir muhalefet eylemi tespit ediliyorsa bu ister açıkça ifade edilsin veya edilmesin bir direniş niyetini zorunlu kılmaktadır. Örneğin Türkiye'de otoyollarda şoförlerin birbirlerine selektör yaparak hiç tanımadığı kişilerin ceza almasını engelleyen davranışları meşru bulunmayan bir trafik ceza sistemine yönelmiş bir direniş biçimi olarak görmek gerekir. Burada böyle bir davranışın varlığı direniş niyetini açıkça ortaya koymaktadır. Bu davranışın bilinçli veya bilinçsiz yapılmasından bağımsız bir biçimde bu tür bir davranış bize direniş niyetini göstermektedir. Ancak burada tüm mikro (dolaylı) direnişlerde olduğu gibi "tanınma" yani direnilen otoriteye açıkça bir karşı koyma durumu da söz konusu değildir. Bu mikro direnişlerin en belirgin özelliğidir. Bu sayede direnişçiler gündelik hayatın rutini içine gizlenerek akıllıca ve sonuç alıcı bir direniş biçimi yürütmektedirler. Vinthagen ve Johansson'nun belirttiği gibi gündelik direniş; "Rutin olarak gerçekleştirilen, şu an için politik bir çerçeveye sahip olmayan ve resmi olarak örgütlenmemiş direniş eylemleridir. Bu direnme biçiminde direnenler direnişçi olarak tespit edilmekten kaçınarak görünmez olmayı tercih etmektedirler" (Vinthagen ve Johansson, 2013, s. 10). Burada direniş, direniş olduğunu belli etmemekten geçmektedir. Bu nedenle direnişi tespit etmek önce iktidar eylemlerini ve ardından o eylemlere karşı gösterilen davranış biçimlerini analiz etmekle ortaya konulabilir.

Yükseköğretimdeki doğrudan ve dolaylı direniş eylemlerini analiz etmeden önce öğretim kurumlarında var olan iktidar eylemleri ortaya konulmalıdır. Okulların birer kapatma ve disipline etme kurumu olduğunu iddia eden ilk düşünürlerden biri Foucault 'dur. Foucault eğitim sisteminin buyurgan ve denetleyici bir yapısı olduğunu düşünmektedir. Ona göre eğitim, bir iktidar uygulama aracı olarak kullanılmaktadır (2016, s. 151). Öğrencilerinin denetimi, mekânın bu denetime uygun olarak düzenlenmesi, öğrencilerin sınavlara tabi tutulması, not vermenin olması, öğrencilerin öğretmenin gözünden değerlendirilmesi gibi durumlar bunu göstermektedir. Okullar birer kapatma kurumları olarak akademik otoritelere belirli hakikatlerin öğrencilere dayatılması imkânını sunmaktadır. Okullar öğretmen-öğrenci ilişkisinin hiyerarşik

konumu nedeniyle, mikro iktidar tekniklerinin en iyi uygulanabileceği yerlerdir (aktaran Özkazanç, 1998, s. 303).

Foucault için iktidar başkalarının eylemleri üzerinde eylemde bulunabilmek anlamına gelir. Bu anlamda bir toplumda gündelik hayat içerisinde başkalarının eylemleri üzerinde eylemde bulunmanın olmadığı durumlar çok nadirdir (Işık, 2012, s. 106). İnsanların yaşadığı her yerde toplumsal ağa derinlemesine işlemiş kaçınılmaz iktidar ilişkileri vardır (Foucault, 2016, s. 77). Ona göre her iktidar direnişe içkindir. Yani iktidarın olduğu her yerde direniş de bulunmaktadır. Bu durumda ona göre doğal olarak direniş kavramı klasik -doğrudan direnme- anlamından farklı bir şekilde yorumlanmıştır. Foucault çalışmalarında iktidarı bir töz olarak kabul etmediği için, direnişe ilişkin de net bir değerlendirmede bulunmamıştır.

Foucault'nun iktidarın bir ağ gibi her yere yayıldığı tezi yerindedir. Ancak töz olan iktidarlar da görmezden gelinmemelidir. Devlet, hukuk ve ekonomi gibi makro iktidarlar da -bir töz olarak- varlıklarını ve etkilerini devam ettirmektedirler. Günümüzde devlet otoritesi ve onun zor kullanma gücünü oluşturan hukuk sistemi ile ekonomik elitlerin yönlendirme gücüne sahip oldukları bir sosyo-ekonomik sistem, dipdiri yürürlüktedir. Bu hukuk gücü zora dayandığı için genellikle tercihen en sona bırakılır. Çünkü bugün en geçerli yöntem kişilerin kendi rızasıyla sisteme uyumudur. Ancak yine de mevcut kurallara aykırı hareket etmeye devam edenler zora dayanan yasal bazı uygulamalarla karşılaşırlar. Bu bize töz olan iktidarın yok olmadığını ve yer yer kendisini hatırlattığını göstermektedir. Direniş kısmında ise bu nedenle iktidarın tüm dolaylı veya doğrudan disipline etme yöntemlerine karşı en rasyonel karşı koyma biçimi bugün artık iktidara dolaylı bir karşılık vermek anlamına gelen mikro direnişlerdir. Çünkü klasik direnme yöntemleri iktidarlara daha fazla güç ve meşruluk vererek iktidar karşı olan güçlerin tamamen yok edilmesine hizmet etmektedir. Bu nedenle günümüzde direnişin yöntemi değişmiştir. Günümüzde direniş kavramı yalnızca gösteri, ayaklanma ya da isyan gibi büyük çaplı eylemlerle özdeşleştirilemez (Özmakas, 2019b, s. 654). Bugünün iktidarı, nasıl iktidar uygulama biçimlerini incelttilerse buna paralel bir şekilde, bugünün direnişçileri de direnme biçimlerini yeniden yapılandırarak direniş eylemlerini inceltmişlerdir.

Foucault'nun eğitim konusundaki analizlerini takip eden bir diğer düşünür Deleuze'dur. Deleuze (2021) bugün artık disiplin toplumundan kontrol -denetim- toplumun geçildiğini ve bilginin toplumu kontrol etmenin en önemli aracı olduğunu ifade etmektedir. Ona göre bilgilenmek bir talimatı yaymaktır. Size bir bilgi verildiğinde neye inanmanız veya inanmamanız gerektiği söylenmektedir. Üstelik söylenenlere inanmanız gerekmez inanıyor gibi yapmanız da yeterlidir. İletişim tam olarak budur. Deleuze, iktidardan yani talimatlardan bağımsız bir iletişim veya bilginin düşünülemeyeceğini iddia etmektedir. Deleuze, iktidarın ve talimatlarının iletişim ve bilgiden ayrılamayacağını dolayısıyla bir yerde bilgiden söz ediliyorsa orada mutlaka iktidarın talimatlarından da söz edilmesi gerektiğini anlatır. Ona göre disiplin toplumunun kapatma merkezlerine karşılık, kontrol toplumunda genellikle bilginin kullanımı ve yayılımı mümkün olduğu sürece kapatmaya merkezlerine de ihtiyaç kalmaz.

Disiplin toplumlarından farklı olarak kontrol toplumunda insanlar kendilerini özgür hissettikleri anda denetime tabi tutulmaktadırlar. Bu işlem bilgi gibi görünen talimatlar üzerinden yapılmaktadır. Bu denetleyen, sınıflandıran, ölçen bir bilgi sitemidir. Ancak burada iktidarın tek taraflı bir bilgi sürecinden bahsedilmemekte daha çok tabi olanların aktif katılımıyla bir bilgi-kontrol mekanizması yürütülmektedir. Bu iktidar mekanizması karşı tarafın yani üniversite öğrencilerinin aktif katılımını gerektirir. Bu nedenle karşımızda artık klasik bir iktidar uygulama biçimi yerine, karşı tarafın iş birliğini ve katılımını gerekli kılan, kişileri kendi rızalarıyla kontrol etmeye yönelmiş ince bir iktidar mekanizması bulunmaktadır.

İktidar insanların zihinleri yoluyla işler ve iktidar sahipleri enformasyon kanallarını da kontrol etmektedirler (aktaran İnal, 1999, s.129). Akademik iktidar, bu alanda söylemler dahil her şeyin kurallarını belirlemektedir. Buna akademisyen ile öğrenci arasındaki iletişim kuralları da dahildir. Üniversitelerde akademik iktidarın nasıl yeniden kurulup sürdürüldüğünü anlamak istiyorsak, öğrencilerle akademisyenler arasında etkileşimin ve iletişimin kurulma şekline dikkatimizi yöneltmemiz gerekmektedir. Öğreten konumundakinin konuştuğu ve hatta soru sormadığı öğrencilerin ise sadece sesiz bir şekilde dinlediği dolayısıyla diyaloğun tamamen ortadan kaybolduğu bir yaklaşım imparatorluk dönemlerine ait stoacı felsefelerde geçerliydi (Foucault, 2020, s. 45). Bu yaklaşım hakikatin tek taraflı olarak aktarımına dayanmaktaydı. Ancak

günümüzde tek tarafın söz üzerinde egemen olduğu, sorgulanamaz bir bilgiyle birlikte kendi iktidarını da kabul ettirdiği bu tür bir yaklaşım kabul edilemez.

Freire'e göre, ancak iktidar unsuru içermeyen ve eşit ilişkiye dayanan bir iletişim şekli diyalogcu iletişim olabilir (2019, s. 158). Diyaloğa karşı çıkanların en belirgin özelliği karşı tarafa boyun eğdirme isteğidir. Öteki insanlarla ilişkisinde diyalog karşıtı kişi onlara bulabildiği tüm araçlarla -incelikli ya da sert- boyun eğdirmeyi amaçlamaktadır. Çünkü diyaloğun arkasında eşit ilişkiye dayalı felsefe yer alırken diyalog karşıtlarında bir tarafın üstünlüğüne dayalı dikey bir felsefeye bulunmaktadır. Diyalog olmadığında ise iletişimin tüm samimiyeti bozulur. Görece güçlü olan akademisyenler konuşurken onlara tabi olan öğrencilerin sessiz kalması, haddini bilmesi, söylenenleri yapması beklenmektedir. Bu durumda öğrenciler görünüşte otoritenin istediği gibi davranırlar fakat bu onların kurallara uygun hareket ettiği veya istenileni içtenlikle yaptığı anlamına gelmez (Gordon, 1993, s. 45). Öğrenciler "mış gibi" yaparak durumu savuştururlar. Ödevler öğretmeni memnun etmek veya vereceği cezadan kaçınmak için yapılır (Duruhan, 2004, s. 7). Derse ilgisizlik, olduğundan farklı görünme (Uslu, 2018, s. 48), gibi birçok davranış bu tür bir iktidar ilişkisinin sonucunda ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla üniversitede öğrencilerle öğretim elemanları arasındaki iletişim, var olan bu iktidar ilişkisinden dolayı, tıpkı eşit iki kişi arasındaki gibi özgür, açık ve samimi olamaz.

Bu yaklaşımın aksini iddia edenler de vardır. Habermas, İletişimsel Eylem Kuramında, iletişimin her zaman açık, gerçek, samimi ve ahlaken doğru olarak gerçekleştiğini iddia etmektedir (2001, s. 325). O öğrenci ve öğretmen arasındaki ideal konuşma durumundan örnekler verir. Bu ideal iletişim biçiminde öğrenci hiçbir endişeye kapılmadan hocasını rahatlıkla eleştirebilir[9]. Ancak Beart'a göre Habermas gerek psikolojik iç ve gerekse iktidara ait dış kısıtlamaları hesaba katmamaktadır. Örneğin

[9] Habermas bu durumu kanıtlamak için üniversitede bir profesör ile öğrencisi arasında gerçekleşen ideal konuşma durumundan örnekler vermektedir. Ona göre bir öğrenci hiçbir endişeye kapılmadan hocasını rahatlıkla eleştirebilir, ona karşı koyabilir ve buradaki iletişim de tamamen doğal ve samimi bir şekilde gerçekleşir. Örneğin Habermas'a göre bir profesör bir yüksek lisans öğrencisine "Bana bir bardak su getirin lütfen" dediğinde, öğrenci bu ifadeye karşı çıkabilir ve "Hayır, bana hizmetlilerinizden biriymişim gibi davranamazsınız" şeklinde tepki gösterebilir. Ancak iktidar unsurunu görmezden geldiği için Habermas'ın buradaki tespiti sorunludur.

kendisini toplum içinde ifade etmekten çekinmek veya otorite figürlerinin etkisi altında kalmak gibi iç kısıtlamaların yanında, toplumda var olan hiyerarşik iktidar ilişkileri gibi dış kısıtlamalar da ideal iletişimin gerçekleşmesini engelleyebilir (Turner & Elliott, 2017, s. 137). İktidar ilişkisini iletişimin bir unsuru olarak görmek istemeyen Habermas bu anlamda fazla iyimserdir. Beart'ın buradaki eleştirileri yerindedir. İktidar unsuru, tüm toplumsal dokuya nüfus eden ve bunu yaptığı ölçüde iletişim ve davranış biçimlerinin doğallığını bozan bir niteliğe sahiptir. Bir sosyal yapıda ikili ilişkiler dikey bir biçimde konumlanmışsa ve iktidar sahipleri kendi iktidarlarını kendi rızaları ile kısmak da istemiyorlarsa tabi olan açısından samimi iletişim ve davranışların potansiyel bedelini göze almak gerekmektedir. Bu etkisi iç kısıtlamalara nazaran oldukça fazla olan bir dış kısıtlamadır.

Beart'ın dış kısıtlamalar yaklaşımı Foucault'nun iktidar anlayışıyla örtüşmektedir. Foucault iktidarı bir kişinin ya da grubun başka bir kişi ya da grup üzerinde eylemde bulunması olarak görmektedir. Dolayısıyla Foucault, iktidarın her yerde olduğu tezinden hareketle iktidar ilişkisinin tüm toplumsal ilişkilerde hesaba katılması gerektiğini iddia etmektedir (2016, s. 71). Bu durumda üniversite öğrencileri eğitim aldıkları üniversitelerin kurallarına uymak zorunda olduklarından ister istemez belirli ölçülerde iktidara maruz kalmaktadırlar. Dolayısıyla iktidarın olduğu her yerde bir direnme de olacağından üniversitelerin eğitim mekânlarını düzenleme, eğitim zamanlarının kontrolü ve öğrencilere yaklaşım konusundaki iktidar uygulamaları, doğal olarak öğrencilerde bir davranış değişikliğine -bu çalışma açısından- bir mikro direnişe neden olmaktadır. Örneğin bir akademisyen tutumu olarak endişelendirilme veya güvensiz hissettirilme gibi durumlarda öğrencilerde ilgisizlik, sinme, farklı görünme, kurallara uymama, dedikoduya yönelme gibi davranışlar gelişir. Mekân ve zaman baskısı gibi bir takım bürokratik kısıtlamalar karşısında ise öğrenciler içerikten yoksun bir yüzeyselliğe; yalana, kopyaya ve ezbere yönelmektedirler.

Foucault'ya göre bireyler iktidar baskılarına karşı bir "karşı tutum" göstermektedirler. Bu bir direniş biçimidir. Bu direnişin amacı, bireyin iktidar uygulayan tarafın kendisi için biçtiği role itiraz etmesi ve kendi öznelliğini oluşturmak istemesidir. Bu hedef mevcut durumun reddi ile birleşir ve direnişi motive eder. Elbette buradaki direniş, devrim ve düzenin değiştirilmesi gibi klasik anlamda geleneksel politik bir hedefi içermediği gibi (aktaran Işık, 2012, s. 111), miting, gösteri, boykot, grev gibi klasik

doğrudan direniş araçlarını da kullanmamaktadır (Scott, 2016, s. 79). Bu yeni direniş yaklaşımı Foucault'nun iktidar analizleri ile uyumludur. Çünkü direniş eylemleri eğer politik bir hedefi içerseydi ve klasik doğrudan direniş yöntemlerini kullanmış olsaydı, iktidar sadece bir töz ve makro bir güç olarak kabul edilmiş olurdu. İktidara tabi olanların böyle bir güce karşı tepkileri de doğal olarak sadece doğrudan direnişler yoluyla yapılabilirdi. Ancak günümüzde iktidar sadece bir töz değildir ve o sadece bir noktadan gelmez.

Kullanılan tüm mikro iktidar uygulamaları, iktidarın her yerde olması, bürokrasiyi kullanması, söylemlerle yayılması, gözetleme ve özneleştirmeler bunların tamamı bir töze sahip iktidarın tüm amaçlarını hayata geçirirken yürürlüğe koyduğu uygulamalardır. Bir diğer ifadeyle tözsel makro iktidarlar, gündelik hayat alanında toplumsal dokuya bir ağ gibi yayılmış mikro iktidarı bir araç olarak kullanmaktadır. Merkezi olan makro iktidar, kendi politik amaçlarını gerçekleştirmek için mikro iktidar ilişkilerini ve ağlarını kullanmaktadır. Bu genellikle söylemler aracılığıyla yapılır. İktidara töz olarak bakmayan Foucault'nun doğal olarak bir kısmına katılmayacağı bu analiz, bu çalışma açısından yerinde bir yaklaşımdır. Çünkü ancak böylece direniş gösterenlerin hayali bir iktidar yerine somut bir iktidarla mücadele etmesi mümkün olabilir. Bu durumda bir direniş analizinde gündelik sosyal hayata odaklanarak zaman ve mekâna yayılmış binlerce iktidar uygulamasını ve ona karşı yürütülen çok çeşitli mücadeleleri tespit etmek mümkün hale gelmektedir. Bu nedenle bunu yapabilmek için ekonomik, politik veya hukuki makro iktidarların varlığını kabul etmek gerekmektedir. Makro bir iktidarın varlığı kabul edilmeden ve onun hiçbir yönlendirmesi veya desteği olmadan toplumun her yerinde var olduğu düşünülen milyonlarca iktidar ilişkisini tespit etmeye çalışmak gölgelerle savaşmaya benzer. Mitchell Dean'nın değerlendirmesiyle (2013) Foucault, tözsel iktidarı reddetmesine karşın, onun düşüncesinde halen "başsız bir egemen" musallat olmayı sürdürmektedir. Yani onun, kralın kellesini uçurduğu bu modelinde iktidar halen bir başı varmış gibi davranmaktadır (Özmakas, 2019a, s. 320). Bu eleştiriler yerindedir.

İktidarı sadece işleyişi üzerinden anlamaya çalışmak onu etkileyen, yönlendiren tüm diğer makro mekanizmaları görmezden gelmemize neden olmaktadır. Bu hayali bir iktidar ile mücadele etmek anlamına gelir. Ancak tamamıyla merkezi bir iktidar belirlenerek duruma göre değişmeyen sabit bir tutum geliştirmek de yanlıştır. Çünkü ekonomik ve siyasi sistemler tarafından kontrol edilseler bile gündelik hayat içinde

mücadele yürüten binlerce iktidar vardır ve bunların her biri bazen otorite gücünü bazen de tabi olan konumunu işgal etmektedirler. Tüm bu nedenlerle baskı uygulayana yönelik olarak karşı tutumların sürekli değişebilmesi gerektiği konusunda Foucault 'ya katılmakla birlikte, maddi, siyasi ve bürokratik iktidarlar gibi bir töz olarak iktidarların varlıkları da inkâr edilemez bir gerçektir. Bir taraftan modern devletin kurumları, hukuk sistemi, bürokrasiler, okullar diğer taraftan ekonomik ve siyasi erke sahip olan tüm diğer güç sahipleri bize bunu göstermektedir.

Dolayısıyla iktidarın ekonomik, siyasi ve bürokratik belirli merkezleri bulunmaktadır ancak o aynı zamanda her yerdedir ve mikro bir ilişkiler ağı üzerinden işlemektedir. Bu nedenle bugün direnişin şekli de değişmiştir. Bununla birlikte Foucault doğrudan bir direniş analizi de yapmamıştır. Ona göre iktidarın olduğu her yerde direniş imkânı vardır. Peki bu direniş nasıl yürütülecektir? Karşı tutum nasıl somut hale gelecektir? Bu soruların cevabı onun tarafından yeterince somutlaştırılmamıştır. James Scott ise alt-politika ismini verdiği bu tür bir direnişi, gözle görünür hale getirmektedir (Özmakas, 2019a, s. 111). Scott kaçak avlanma, ayak sürüme, kaçma gibi somut direniş örneklerini ortaya koyarak bir anlamda Foucault'nun muğlak bıraktığı direnişi ete kemiğe büründürmektedir.

Scott, 1985 tarihinde yayınladığı "Zayıfın Silahları" isimli çalışmasında egemene karşı doğrudan ve cephe alıcı bir şekilde yapılan direnişi, "gerçek direniş" (sınıf direnişi gibi) ve gündelik pratikler üzerinden yapılan ve doğrudan karşı koyma biçiminde olmayan direnişi ise "gündelik direniş" olarak ele almaktadır (Scott, 1985, s. 292). Scott için gündelik direniş en az gerçek direniş kadar önemlidir. O köylü direnişlerinin yapısını sahadaki deneyimlerine dayanarak anlamaya çalışmıştır. Köylülerin sahne arkasındaki yorum ve sohbetlerine, atasözlerine, türkülerine, tarihlerine, efsanelerine, şakalarına ve ritüellerine bakarak, köylülerin seçkinler tarafından üretilen toplumsal düzeni aslında ne ölçüde benimseyip benimsemediklerini tespit etmektedir. Scott çalışmasının sonunda yoksul köylülerin bazı tutum ve sözlerinin ilk bakışta öyle görünmese de yaşanan değişimlere ve toprak sahiplerine "kafa tutmaya" yönelik olduğunu ortaya koymaktadır (Özmakas, 2019b, s. 656). Scott kafa tutma konusunda somut örnekler verir. Örneğin; otoriteye tabi olanlar egemene karşı yüksek vergiye bağlı bir sorun olduğunda vergi ayaklanması yerine vergi kaçırmayı, toprak üzerinde bir mülkiyet sorunu olduğunda açıkça meydan okumak yerine izinsiz olarak yerleşmeyi tercih ederler (2018, s. 141).

Tüm bu itaatsizlikleri direniş haline getiren şey ise iktidara maruz kalanların birbirlerini asla ele vermemiş veya bir makama şikâyet etmemiş olmalarıdır (Scott, 2016, s. 78). Bu iktidara yönelmiş bir dayanışma halidir.

Scott'un tespitleri yerindedir. Bu alışık olunmayan bir biçimde yapılıyor olsa da bu bir direniş biçimidir. O egemeni doğrudan karşısında almayan bu tarzdaki direnişleri "zayıfın silahı" olarak görmektedir. Bununla birlikte bu tür bir direnişe sadece zayıfların başvurmadığı yönünde çalışmalar da bulunmaktadır (Miller, 1997). Ancak iktidar, güç ilişkilerine göre sürekli değişen bir şekilde algılandığında, güçlülerin kendilerinden daha güçlülere karşı daha zayıf konumda oldukları unutulmamalıdır. Dolayısıyla sürekli değişen iktidar ilişkilerinde sabit ve değişmez bir güçlü bulunamadığı için, Scott'un teorisinin geçerliliğini koruduğu görülmektedir.

Scott, daha da ileri giderek bu tür eylemleri sınıf mücadelesi eylemlerinin bir parçası olarak yorumlamaktadır (1985, s. 29). Arka planda ve gizlice yürütülen bu tür direnişler ona göre bir "alt politika" dır. Örneğin ona göre kaçak avlanma bireysel bir çıkar gibi görünse de köylülerin böyle bir kurala itaat etmeyişleri ve birbirlerini şikâyet etmemeleri ona göre sınıf mücadelesinin bir parçası sayılmalıdır[10]. Ancak bu çalışma açısından bakıldığında buradaki birbirini ele vermeyen birliktelikler ve arka planda iktidar sahibine karşı yürütülen gizli iş birlikleri sınıf mücadelesinin bir parçası gibi görülemez. Bu dar bir yorumlama olur. Çünkü tüm bu davranışlar hangi sınıftan olursa olsun iktidar baskılarına karşı verilen ortak mücadelelerdir. Örneğin bu çalışmanın konusu olan yükseköğretim öğrencileri ele alındığında veya hepsi farklı sınıflardan gelen asker yükümlüler ya da bir yurtta birlikte kalan öğrenciler, trafikte birbirlerine selektör yaparak hiç tanımadığı birinin ceza almasını engelleyen şoförler, tüm bunlar aynı sınıfın mensubu olmadıkları halde benzer bir iktidar ilişkisine maruz kalmış kimselerin benzer direniş ve dayanışma içeren davranış tarzlarıdır. Bu nedenle buradaki temel motivasyonun ekonomik temelli bir sınıf bilinci olduğu söylenemez. Burada daha çok adaletli, rasyonel ve meşru olmadığına inanılan ve ona karşı doğrudan bir eylem de yapılamayan baskıcı bir iktidara karşı onun uygulamalarından mağdur olan tüm

[10] Scott'un buradaki yaklaşımı, Karl Marx'ın odun hırsızlığını işçilerin sınıf mücadelesinin bir parçası gibi gördüğü yaklaşımını hatırlatmaktadır.

kesimlerin ortak çıkarlarının motive ettiği bir iş birliği söz konusudur. Buradaki direniş, ideolojisi ne olursa olsun iktidarların baskıcı, haksız ve asimetrik uygulamalarına karşıdır ve kendiliğinden oluşan, planlanmamış, süreksiz ve çok değişken bir yapıya sahiptir. Ancak hedef aldığı nokta sistemin işleyiş mekanizmalarıdır. Bu nedenle mikro direnişle yüz yüze kalmış bir sistem hiçbir zaman tam olarak hedeflerini gerçekleştiremez. Dıştan bakıldığında dipdiri duran kurumlar uyguladıkları iktidarın neden olduğu mikro direnişler yüzünden içi boşaltılmış kurumlara dönüşmektedirler.

Scott mikro direnişi görebilmek için seçkinler tarafından dayatılan uyumun aldatıcı görüşünün ötesine geçmenin gerektiğine vurgu yapmaktadır (Scott, 2018, s. 30). O kişilerin kamusal alanda sergiledikleri davranışların onların gerçek düşüncesini yansıtmadığını arka planda bir gizli senaryo ürettiklerini ve asıl düşüncelerinin orada ortaya çıktığını savunmaktadır. Bu anlamda kamusal senaryo, egemen gücün tabi olanda görmek istediği ve tabi olanın da egemene göstermek istediği ilişki biçimidir. Böylece aşağıdan gelen sahte olumlamalar, ideolojik hegemonyaya kendisini güven altındaymış gibi hissettirir. Tâbi olanlar bu görüntüyü bulandırmazlar çünkü bu onların çıkarınadır (2018, s. 69). Bu durum yukarıdan bakıldığında talep edilen bir gösterinin zorla alınması gibi görünür ancak aşağıdan bakıldığında kendi amaçlarına ulaşmak için hürmet ve dalkavukluğun becerikli bir biçimde manipüle edilmesidir (2018, s. 71). Tüm bu sahte davranışlar eşitsiz ilişkilerin sonucudur.

Scott'un iktidarları yanıltmaya yarayan kamusal senaryo ve arka planda direnişi oluşturan gizli senaryoya yaklaşımları isabetlidir. Onun çalışması eğitim alanında olmasa da benzer asimetrik ve eşitsiz ilişki eğitim alanında da hüküm sürmektedir. Üniversitelerde öğrenciler ile akademisyenler tamamıyla yatay ve eşit bir ilişki içinde olmadıklarından dolayı öğrencilerde mikro direnişler gelişmektedir. Eğitim kurumlarında öğrencilerin genellikle eğitim otoritelerine doğrudan karşı koymaması, öğrencilerin birbirlerini ele vermemesi, gerektiğinde yalan söylenmesi, hocalar hakkındaki dedikodulara ve söylentilere katılmaları, aslında hiçbir zaman katılmadığı görüşleri anlayıp savunuyor görünmeleri ve sosyal medya aracılığı ile kimliğini gizleyerek tepkilerin dile getirilmeleri mikro bir direnişin üniversite öğrencilerinde var olduğunu göstermektedir.

Otoriteye karşı tabi olanların çeşitli direnişler gösterdiklerini iddia eden bir başka düşünür Certeau'dur. Certeau'ya göre iktidar güçlerinin bilimsel mantık, istatistik ve rasyonalize etme gibi stratejilerine karşılık, tabi olan zayıfların yalandan yapma, duygularını ve görüşlerini saklama, sinsilik etme gibi taktikleri vardır (aktaran İnal, 2019, s. 186-187). Bu iktidarları zora sokan, onun amaca ulaşmasını engelleyen, yapmak istediklerini hiçbir zaman tam anlamıyla yapmasına izin vermeyen ve hiç olmazsa iktidarı yavaşlatan bir mikro direnme yöntemidir. Bu anlamda Certeau, iktidardan ziyade direnişe odaklanmıştır ve onun için önemli olan, mikro düzeyde her yerde olan iktidara karşı yine mikro düzeyde her yerden yapılan mücadelelerdir (Gardiner, 2016, s. 35). Ona göre güçsüzler bu mücadeleyi bazı taktikler kullanarak yürütürler.

> "Günlük yaşamın ayrıntılarına eklemlenen çok sayıdaki taktik sayesinde, işleyişin yönünü saptıran, en önemsiz, en sıradan işlemlerin ayrımına varmak söz konusudur, çünkü artık önemli olan düzenin uyguladığı şiddetin nasıl bir disiplin teknolojisine dönüştüğünü belirlemek değil, gözetimin filesine giren bireylerin ya da grupların taktiklere dayalı, dümenci, hileci ve dağınık yaratıcılıklarının şu kaçamak gizli biçimlerini toprağın altından çekip çıkarmaktır" (De Certeau, 2009, s. 48).

De Certeau burada iktidarın baskıcı uygulama ve söylemlerinin bireyleri nasıl kontrol altında tuttuğunu değil, bireylerin bu tür uygulamalar karşısında nasıl bir tavır aldıklarının incelenmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Bu nedenle o iktidarın, bireyleri nasıl kontrol ettiği iktidar merkezli analizler yerine, direniş gösterenlere odaklanan bir bakış açısı geliştirmektedir. Ona göre tarih boyunca güç dengesizliği var olmuş ve direnişin şekli de hiç değişmemiştir. Bu nedenle zayıf ve güçsüzler durumu lehlerine döndürmek için her zaman benzer yollara başvurmaktadırlar (De Certeau, 1988). Zayıf olanın en bilinen direnişi, taktikleri kullanmaktır. İktidarların uyguladığı stratejilere karşı, tabi olanlar sayısız taktikler geliştirmektedirler.

Certeau çalışmasında iş yerinde uygulanan sıkı kurallara karşı, işçilerin işi yavaşlatma, iş yerinde özel işlerini yapma gibi yöntemlere başvurduklarını belirtmektedir. Çünkü ona göre çalışanı disiplin altına almayı ve sömürmeyi amaçlayan bir sistem ile mücadele etmek için çalışanlar, bu tür taktiksel uygulamalar geliştirmektedirler (2009, ss. 54-55). Zayıf olanın güçlü olana karşı dolap çevirmesi; aşırma, taklit etme, kılık değiştirme, hile yapma ve kaytarma bunların tamamı taktiktir. Bunlar ona göre, güçlüye karşı zayıfın bir tür direniş şeklidir. Çünkü iktidarın herhangi

bir eylemi karşısında görece zayıf olan taraf mücadele etmek istiyorsa daha fazla kurnaz olmak zorundadır.

Scott gibi (Scott, 1985, s. 41) Certeau için de tabi olan özneler, "farkında olmayan veya yanlış bilinç içindeki bireyler" değildirler (2009, s. 114). Birey başka bir çaresi olmadığı için bazı taktikleri zorunlu olarak uygular ve egemene itaat ediyormuş gibi görünür. Certeau bunu "son çare" şeklinde kavramsallaştırmaktadır Ona göre "son çare" bireyin bir tür direniş şekline dönüşmüştür. Birey buradaki anlamıyla "son çareye" ne kadar yakın ise göstereceği taktiklerin boyutu ve derecesi de o kadar fazla olmaktadır. Certeau'nun burada anlatılan yaklaşımı isabetlidir. Mikro direnişler, özellikle tercih edilen yöntemler olmayıp, zayıf tarafın zorunlu olarak başvurduğu davranış biçimleridir. Güç dengesinin eşit olduğu bir durumda hiç kimse karşı tarafa böyle dolaylı bir tepki verme yolunu tercih etmeyecektir. Eşit güç ilişkilerinde söylenecekler doğrudan söylenir, arka planda bir gizli senaryo oluşturmak anlamsızlaşır bunun yerine iletişim doğal, açık ve samimi olur.

De Certeau diğer taraftan tabi olan bireylerin, disiplin mekanizmasıyla oynadıklarını ve bu mekanizmaları küçük işlem ve yöntemlerle kendi lehlerine uyarladıklarını da iddia etmektedir (2009, s. 48). Ona göre gözetim mekanizması her yere yayılmıştır ancak tüm toplum bu mekanizmaya dahil olmaz. Halk ufak tefek ve günlük işlemlerle disiplin mekanizması ile oynar ve bu mekanizmayı kendine uyarlar üstelik bunu yaparken bir uzlaşı içindedir. Buradaki iddia da yerindedir. Bu çalışma açısından üniversite öğrencilerinin ara sınav sonrası hep birlikte okula gelmemesi ve gelmek isteyen öğrencilerin bile bu adı konmamış kurala uygun davranması, devam yönetmeliğinin zamanı kontrol eden disiplin uygulamasını "kendine uyarlama" durumuna bir örnektir. Benzer şekilde kopya çeken ya da başkasının yerine imza atan biri asla hocaya veya yönetime şikâyet edilmez.

Certeau'nun yaklaşımında birey, iktidar uygulamalarına karşı taktiklere başvururken önceden öngörmediği gündelik hayat içinde önüne çıkan tüm fırsatları da değerlendirir. Çünkü o doğal olarak egemenin mekânındadır ve kendi mekânına sahip değildir. Bu yüzden iktidar sahibinin yaptığı gibi kazançlarını depolayamaz (2009, s. 54). Certeau burada mekânın belirleyiciliği üzerinde durarak mekâna sahip olup olmamayı ana unsur olarak görmektedir. O bir mekâna sahip olanların iktidarlarını devam ettirmek

için uyguladıkları stratejilere[11] karşı, bir işi ya da görevi gereği başkasının mekânında bulunmak zorunda olanların, taktiklerini inceleme konusu yapmaktadır.

Certeau'nun egemenin mekâna sahip olduğu ve bu nedenle emir ve talimatlarını kolaylıkla bu mekân üzerinden yürüttüğü yaklaşımı isabetlidir. Bununla birlikte bu çalışma açısından eğitim mekânlarının Covid-19 salgını ile büyük ölçüde sanallaşması ile akademik iktidarın mekân üzerinde de nerdeyse hiçbir denetimi kalmamıştır. Bugün öğrencilerin direniş mekanları kantin, sınıf, öğrenci yurdu veya öğrenci evi gibi somut mekanlar yerine sosyal medya gibi sanal mekânlara taşınmıştır. Bu alanlarda genellikle sahte hesaplar da kullanılarak ama yine de egemeni doğrudan karşısına almadan gereken tepkiler gösterilmektedir. Bazen güvenilir arkadaş grupları ile gerekli dedikodu ve söylenti yayma işlemleri gerçekleştirilir. Gerek Certeau'nun "başkasının mekânında bulunanın son çare davranışı yaklaşımı" gerekse Scott'un "gizli senaryo oluşturulan güvenli mekânlar yaklaşımı" bugün büyük ölçüde sanal bir alana taşınmıştır. Bu sanal mekânların sahibi bugün artık büyük ölçüde belirsizleşmiştir. Artık kimse mekânın tam olarak sahibi değildir. Gizli senaryo oluşturmak için ise artık somut bir mekâna ihtiyaç yoktur[12].

Certeau'nun iş hayatında ortaya çıktığını iddia ettiği taktiksel uygulamalar (2009, s. 104) iktidar ilişkisinin yaşandığı bir başka alan olan eğitim alanı için de geçerlidir. Çünkü bir toplumun sosyal ve kültürel yapısı veya bireyin bu konudaki hafıza repertuarı doğal olarak eğitim hayatında da gün yüzüne çıkmaktadır. Üniversite öğrencilerinin maruz kaldıkları eşitsizlik içeren otoriter uygulamaların boyutu ve çeşitliliğine bağlı olarak öğrencilerde ilk bakışta görülemeyen birçok direniş formları ortaya çıkmaktadır. Öğrencilerin mikro direnişleri; iktidar uygulamalarının yoğunluğu, uygulanan otoritenin öğrenci açısından rasyonel bulunup bulunmaması ve akademik iktidarın öğrencilere yaklaşımının baskıcı olup olmamasına göre sürekli çeşitlenip derinleşmektedir. Öğrenci

[11] Genel olarak hukuki kurallar, disiplin uygulamaları, emir ve talimatlar vb.

[12] Öğrenciler bugün sosyal medya ve özel arkadaş grupları üzerinden tüm mikro direnişlerini rahatlıkla gerçekleştirmektedirler. Sınıfa onlar açısından sorun çıkartan akademisyenlerle ilgili; dedikodu ve söylentiler, akademisyenlerin hassas olduğu konular ve kopya amaçlı paylaşımlar, soruların hangi sununun hangi sayfasından cevaplanabileceğine dair bilgiler gibi türlü paylaşım sosyal medyadan yapılmaktadır.

direnişlerinin içerik ve şiddeti kişisel özelliklerden ziyade akademik iktidarın dışsal uygulamalarına maruz kalmakla ilgilidir. Öğrencilerin sosyo ekonomik ve kültürel durumlarından bağımsız benzer tepkiler vermesi bunu göstermektedir.

İktidar baskılarının bu tür dolaylı direnişleri arttıracağı konusuna Scott ve Certeau benzer görüştedirler. Ancak Certeau için bireyler iktidarın stratejileri karşısında anlık ve kişisel tepkiler vermektedirler. Genellikle onların direnişleri kopuk kopuk, süreksiz ve pragmatiktir. Bu nedenle politik bir amacı olan bir "gizli senaryo" içermezler. Scott ise tabi olan bireylerin kamusal alanda bir gösteri yaptıklarını kabul ettikten sonra ek olarak kendi güvenli ve özel alanlarında halk hikayeleri, söylemler ve atasözleri gibi araçları da kullanarak gizli bir senaryo yürüttüklerini iddia etmektedir. Bu nedenle mikro direnişler Certeau için politik bir amaç taşımazken, Scott için gizli senaryolar -en azından belirli durumlarda- yoğunlaşır ve bir alt politikaya dönüşür ise böyle bir direniş belirli şartlar altında politik bir direnişe yol açabilir.

İktidarın eylemlerine karşı doğrudan tepki vermek yerine sonuç alıcı ve anlık tepkiler verildiğini ileri süren bir diğer düşünür Asef Bayat'tır. Bayat "Ortadoğu'da Maduniyet" isimli çalışmasında gündelik direniş sergileyenleri "eylem savaşçıları" olarak adlandırmaktadır. Onlar anlamdan ziyade eyleme odaklanmış ancak yaptıkları eylemin bilincine sosyal olarak varamamış bireylerdir (2006, s. 128). Bayat bu yönüyle, Scott gibi gündelik direniş sosyologlarından ayrılmaktadır. Çünkü Bayat'a göre yapılan karşı koyma eyleminin, topluca bilincine varılması gündelik direnişi mikro ve gündelik olmaktan çıkartacaktır. Oysa Scott gündelik direnişin anlık ve kendiliğinden ortaya çıkan yönünü kabul etmekle birlikte, tabi olanların kendi aralarında bir bilince sahip olduklarını ve bazı gizli senaryolar da oluşturduklarını kabul etmektedir. Bu yönüyle Bayat'ın gündelik mikro direnişten anladığı, tabi olanların birbirlerinden bağımsız olarak verdikleri anlık tepkiler şeklindedir. Tabi olanlar ona göre bu tepkilere iktidar güçlerine doğrudan karşı koyma yolları tıkandığında ya da maliyeti çok yüksek olduğunda başvurmaktadırlar (Bayat, 2006, s. 41). Bayat açısından ortaya konan taktikler bir mikro direniş olarak okunabilse de mikro bir direniş hiçbir zaman politik bir içeriğe sahip olamaz. Bayat'ın bu görüşü Certeau'nun teziyle de örtüşmektedir.

Bayat'ın buradaki değerlendirmesi yerindedir. Mikro bir direniş, otorite baskısının artması, mikro direnme imkanlarının tamamen ortadan kalması ve güç

dengesinin değişmeye başlaması gibi çok uç durumlarda doğal olarak dönüşebilir ve o taktirde politik bir içerik de kazanabilir. Ancak bu durumda direniş, mikro olmaktan çıkarak doğrudan bir direnişe dönüşmüş olur. Çünkü politik içeriğe sahip bir direniş; bilinçli ve sürekli bir biçimde ve bazı riskleri de göze alarak iktidarı açıkça yıpratmak için dedikodu yapma, söylenti ve hikayeler anlatma, hakkında aleyhte bir kamuoyu yürütme gibi yollarla onu güçsüzleştirmeye çalışmaktır. Politik içerik taşıyan bir direnme, iktidarı doğrudan karşısına alan doğrudan bir direnmedir ve böyle bir karşı koyma da artık mikro bir direnişten söz edilemez. Mikro direnişler, iktidarı doğrudan karşısına almayan, kısa vadeli, anlık, çıkarcı, sisteme yönelik olsalar da politik hedef içermeyen direnişlerdir.

Tabi grupların egemen güçlerle ilişkisini inceleyen bir diğer düşünür Erdoğan'dır. Erdoğan, "Devleti İdare Etmek" isimli çalışmasında, Osmanlı Dönemi'nde devlet yönetiminin gündelik hayatı etkisi altına almaya çalışan baskıcı uygulamaları karşısında halkın, gizli bir birliktelik içine girdiğinden bahsetmektedir. Ancak bu devleti karşısına almayan ama onun baskıcı uygulamalarına da razı olmayan bir birlikteliktir. Erdoğan bu durumu "idare etmek" olarak kavramsallaştırmıştır (2000, s. 9). Halk burada devletin bazı baskıcı uygulamalarını herhangi bir isyana kalkışmadan idare etmenin kendince bir yolunu bulmaktadır. Erdoğan tabi olanın egemen ile kurduğu ilişkiyi açıklarken, tabi olanın devlet iktidarına karşı başkaldırmadığını ancak ona boyun da eğmediğini söylemektedir. Erdoğan, Certeau' nun taktiklerine benzer şekilde, iktidar uygulamalarına karşı tabi olan öznelerin birçok yöntemlere başvurduğunu ifade etmektedir. Ona göre iktidara maruz kalan kesimler; kaçma, kaçınma, gizlenme, kılık değiştirme, numara yapma, yer değiştirme ve bunlara benzer birçok yeni yöntemler geliştirmektedirler.

Erdoğan, Osmanlı Dönemi'nde köylülerin vergi memurları ile olan mücadelelerinden bazı taktiksel örnekler vermektedir (2000, s. 7). Köylülerin vergi vermemek için ürünü gizleme, seyitlik iddiasında bulunma ve sık sık yer değiştirmeleri, askerden kaçmak için dağa çıkma, fahişeliğin yasak olmasından dolayı fahişelerin bu işi çamaşırcılık kılıfı altında yapmaları, kahvehanelerin yasaklanmasıyla birlikte bu işin berber dükkânlarının arka bölümünde yapılmaya başlanması ve bu yüzden berber dükkânlarının sayısının artması bunlardan bazılarıdır.

Kurallara uymak zorunda olanlar, devletin baskıcı uygulamalarını bir tür idare etmektedirler. Ona göre tabi olanlar kamusal veya kolektif bir direniş göstermekten

ziyade, sessiz, fark edilmesi güç, sistematik olmayan, doğrudan sonuç almaya yönelik, bireysel bir başa çıkma ve durumunu düzeltme siyaseti izlerler. Özne aslında itaat etmez ancak çıkarı gereği bir süre itaat etmiş gibi görünür, o terk etmeden kaçar (Erdoğan, 2000, s. 7) ve durumu "idare eder" (Erdoğan, 2016, s. 63). Tarihsel bir analiz çerçevesinde ve örneklemelerle yapılan böyle bir değerlendirme iktidar hamlelerine karşı ona maruz kalan kesimin boş durmadığını göstermesi bakımından yerindedir. Bu durumda doğal olarak birey, pasif veya yanlış bilince sahip bir özne olarak değerlendirilmemelidir. Aksine o elindeki imkanlarla ve kendi kültürel repertuarlarıyla direniş gösteren ve bunu rasyonel bir motivasyonla yapan aktif bir öznedir. Erdoğan'ın bireyi, idare etmek ama bildiğini de yapmak veya elinden geldiğince özel yöntemlerle iktidarın hamlelerinden kaçınmak suretiyle, otoritelere karşı gelmeden karşı gelmenin bir yolunu bulmaktadır. Böyle bir davranış tarzı, mevcut şartlar altında bireyin kendisine de zarar vermeden yapabileceği en rasyonel tercihtir. Bütün bu taktikler iktidarla arayı açmadan onun uygulamalarını reddetmek anlamına geldiği için bir mikro direniş olarak değerlendirilmelidir.

Bu çalışma açısından üniversite öğrencileri iktidara yönelik benzer tepkiler üreterek akademik iktidarları bir taraftan idare eden ancak diğer taraftan kendi aralarında aktif bir dayanışma içine girerek bir direniş gösteren bireyler olarak görülmektedir. Çünkü günümüzde akademik iktidarın hamleleri çok daha inceldiği için artık direnişin şeklide değişmiştir. Çeşitlenen ve incelen bu yeni iktidar yöntemleri karşısında doğrudan eyleme geçmek zarar görmek ve iktidarın değirmenine su taşımak anlamına geleceğinden (Scott, 2016, s. 79) öğrenciler bugün iktidarın hamlelerine karşı benzer yeni, incelmiş ve daha dolaylı bazı davranış biçimleriyle cevap vermektedirler.

Yükseköğretim sistemi sanıldığından daha az demokratik bir yapıya sahiptir. Bu hem üniversitede mekanların dikey yapısı ve hem de akademisyen-öğrenci arasındaki iletişim biçimlerinde görülmektedir. Derslikler, öğrencilerin kendisine biçilen role bürünmek zorunda olduğunu anlamasını sağlanan mekanlardır. Mekân mevcut yapısıyla öğrenciyi öğreten karşısında ve ikincil bir şekilde konumlandırırken, derse giriş çıkışlar ve devamsızlık ve kısıtlı sürede yapılan sınavlar anlamında zaman, öğrenciyi kıskaca almaktadır. Bu eşitsiz bir zemindir. Eşitsizlik tek tarafın söze hâkim olduğu bir iletişim biçimiyle pekiştirilmektedir. Üniversitelerde görüntü olarak "sözde" diyaloğa önem veren eşitlikçi bir iletişim yaklaşımı benimsenmektedir. Freire'in belirttiği üzere "Diyalog bir yaratma edimidir ve bu nedenle bir insanın başka bir insan üzerindeki

tahakkümünün kullanışlı bir aracı olarak hizmet etmemelidir" (Freire, 2019, s. 108). Ancak mevcut haliyle üniversitelerde iktidar içeren eşitsiz bir ilişki hüküm sürmektedir. Bu nedenle diyalog görüntüsü altında hep hocanın haklı çıktığı, diyalog görüntülü bir monolog hali yaşanmaktadır.

Ayşe İnal'ın, dersliklerin bir kamusal alan olarak yeniden kurgulanması gerektiğini savunduğu makalesinde (1999) belirttiği gibi, uygulamada üniversite eğitim sistemi içerisinde genellikle derslerde söylem olarak, hep eleştiriye açık olma ve yatay ilişki vurgulansa ve sanki okulda hiç güç ilişkisi yokmuş gibi davranılsa da dersler çoğunlukla diyalog görünümlü bir monolog şeklinde işlenmektedir. Bu ise eleştirinin devingen doğasıyla çelişir (s. 139). Genellikle öğrencilere fazla söz hakkı tanınmaz. Tanındığı durumlarda dahi diyalog ve eşit ilişkiye dayalı kamusal ve eşitlikçi bir tartışma yerine mevcut iktidar ilişkileri pekiştirmeye hizmet eder. Öğrenciler ilk derse girdikleri anda var olan bu iletişimin, kendilerine verdiği mesajları alırlar. İronik bir şekilde aslında okulda ilk öğrenilen budur. Bu üstenci ve otoriter tavrı yaşayarak öğrenen öğrenciler, olağan davranışlarını bozarak olduklarından farklı bir tavır göstermeye başlarlar.

İnal eğitimcilerin eğitim işini, alçakgönüllü bir tavırla, öğrencilere otoriter olmayan bir biçimde yaklaşmaları ve böylece öğrencilerin düşüncelerini hiçbir kısıtlama olmadan rahatça dile getirebilecekleri bir ortam sağlamaları gerektiğini ileri sürer (İnal, 1999, s. 143). Herhangi bir kamusal alandaki gibi eşit ve yatay bir ilişki içinde inşa edilen bir iletişim biçiminde öğrencilerin bilgi üretimi ve yaratıcılıkları gelişir. Aksi durumda bilenin bilmeyenlere aktarımı şeklinde var olan klasik bir eğitim anlayışı, iktidar ilişkisi içerdiğinden son derece hatalı bir uygulamadır. Ancak bu hatalı uygulama İnal'a göre ya boyun eğmeye ya da büsbütün reddetmeye yol açar. Her iki durum da bu çalışma açısından bir mikro direniş halidir. Boyun eğme göstermelik ve süreye bağlı bir sahte kabul gösterisi ve hiperuyum şeklinde ortaya çıkarken, reddetme ise tepkisizlik, sinme, derse katılmama, her şeye karşı olma ve tartışmaya değer bulmadan inkâr etme şeklinde ortaya çıkar. İktidar ilişkisinin öğrenciler tarafından hissedilme derecesine ve algılanma biçimine göre bu tür direniş tepkileri de yükselir ve çeşitlenir. Zira böyle dikey bir yaklaşımda öğrencilerin iktidar konumunda bulunan akademisyenlerde zarar görme potansiyeli hep varlığını hissettirmektedir.

İnal'ın boyun eğme veya reddetme şeklindeki ikili değerlendirmesi yerindedir. Ancak bu tespite üçüncü bir bakış da getirilmelidir. Boyun eğiyor ve kabul ediyor gibi göründüğü halde aslında reddetme. Bu görüntüde ve belirli bir süre için hocanın otoriter tavrı, sistemin ya da dersin baskılarını ideolojik olarak kabul ediyor gibi göründüğü halde özel alanda bunların tam tersini iddia etme, kendine biçilen ikincil konumu benimsememe ve derse tam bir ilgisizlik şeklinde ortaya çıkan üçüncü bir bakıştır. Üstelik bu yaklaşım içinde, sadece sinik ve ilgisiz olmayı değil, dedikodu yapma, hocaya yaranma ve farklı görünme, dayanışma içinde ezber ve kopyaya yönelme gibi birçok direnme unsurlarını da barındırmaktadır. Bu yönüyle o kendi konumundan habersiz bir birey değil, aksine iktidar unsurunun hamlesine kendi konumundan karşılık vermiş bir bireydir. Böylece öğrenci bir yandan "mış gibi" yaparak akademik sistemin hedeflerinin gerçekleşmesini engellerken diğer yandan akademik iktidara sonsuz saygılarını sunmaktadır. Bu -uzun vadede öğrenci ve sistem açısından maliyeti yüksek olsa da- öğreten veya araştıran tarafın üstünlüğüne dayanan yapıya, ona hissettirmeden karşı koymanın bir yolunu bulmak demektir. Politik bir yaklaşımla hareket ederek sistemi değiştirmeyi hedeflemez. Ancak o sistemin içini boşaltır. Onu işlemez hale getirir. Onu işlevsizleştirir. Bu nedenle kısa vadeli ve süreksizdir. Ancak yine de öğrenciler açısından sonuç alıcıdır.

Bozok'un yetiştirme yurdundaki genç kadınlar üzerinde yaptığı çalışmada (2019) öğrenciler, araştırmacıya karşı tepkisel bir tutum takınmaktadırlar. Başlangıçta öğrenciler *araştırmacı ile kendi aralarına bir iktidar ilişkisi olduğunu düşünerek* doğruları söylemekten kaçınmış ve bir anlamda kendilerini korumaya almışlardır. Öğrenciler zarar görebileceklerini düşündükleri için *bir direniş biçimi olarak durumu idare etmişlerdir* (s. 168). Bozok çalışmasında, genç kadınların yetiştirme yurdu kayıtları ve bürokrasisinin kendileri hakkında tuttuğu resmi hikayelere tepki gösterdiklerini, onları kabullenmediklerini ve tepki olarak resmi hikayedeki boşlukları kendi yarattıkları hikayeleriyle doldurduklarını ve böylece bir anlamda resmi bürokratik söyleme kafa tuttuklarını ifade etmektedir (2019, s. 171). Buradaki her iki durum bize yetiştirme yurdunun kurallarına tabi olmak zorunda olan genç kadınların aslında kendilerince iktidarı -veya iktidar olarak algıladıkları tarafı- rahatsız etmeden bir direniş geliştirdiklerini göstermektedir. Bu bürokratik bir uygulama olan resmi kayıtlara karşı kendi öznel hikayelerinden oluşan bir direniş biçimi olarak değerlendirilmelidir. Mikro direniş davranışları gündelik hayatın içine gizlenmiş sonsuz çeşitliliğe sahip direnişlerdir.

Ancak iktidara karşı oluşan tüm yaratıcı davranışlar mikro direniş olarak görülmemelidir. Mikro bir direnişin gerçekleştiğini söyleyebilmek için belirli bir dayanışma içinde iktidara yönelmiş bir muhalefet eyleminin yanında bunun iktidarı doğrudan karşısına almayan bir yönünün de bulunması gerekmektedir.

Yükseköğretimde birçok özgün ve yaratıcı direniş biçimlerine rastlanmaktadır. Ancak bunların büyük bir kısmı doğrudan direnişlerdir. Örneğin özgün bir direniş örneği sayılabilecek alanındaki bir başka direniş örneğine Oğuzhan ve Tuğba Taş'ın çalışmasında rastlıyoruz. Çoğunluğu Hacettepe Üniversitesi öğrencilerinden oluşan "Kabahatler Atölyesi" isimli yirmi yedi kişiyi içeren bir grup, üniversite rektörünün afiş asmayı yasaklayan bir afiş asması üzerine bir tür "suç olmayan" eyleme geçmişlerdir.

> "Beytepe'de afiş asmak yasaklandı ve rektör bu yasağı kabahatler kanunundan kopyalayıp yapıştırdığı ilgili maddeyi koyarak, altında imzasının olduğu bir afişle duyurdu. Yani [Afiş asmak yasaktır]'ın bir afişi vardı. İronikti. O zamanki arkadaşlarımla bu afişin bir tane kopyasını aldık ve çok fazla sayıda çoğalttık; büyüttük, tekrar çoğalttık, küçülttük, çoğalttık ve edebiyat fakültesinin giriş camlarını, içerisini ve panolarını bu afişle doldurduk… Güvenlikçiler geliyor, bakıyor, yapacak bir şey de yok çünkü rektörlüğün imzası var altında, [Şu zamanlar arasında asılabilir bu afiş] diye. Dekan da geldi, yapacak bir şey yok. Biz de orada gülüyoruz" (Taş & Taş, 2015, s. 92).

Burada bir iktidar uygulamasına, onun kurallarına aykırı davranmadan karşı koyan bir eylem söz konusudur. Ancak bu durum bir mikro direniş değildir. Çünkü bu iktidarı karşısına alan doğrudan bir direnme olduğu halde hukuka aykırı olmayan ya da hukukun açığından yararlanan özgün ve yaratıcı bir direnmedir. Bu iktidarı rahatsız etmeden ve onu karşısına almadan yapılan mikro direniş ile aynı şey değildir. Kabahatler Atölyesi ayrıca klasik slogan ve direniş eylemleri yerine kentin duvar ve merdivenlerine resimler yaparak, yazılar yazarak devletin ve piyasanın baskılarına karşı sokağın hafızasına girme ve dikkatleri bu yöne çekme yöntemini de kullanmaktadır (Taş & Taş, 2015, s. 97). Bu ikinci yöntem de yaratıcı bir direniş şeklidir. Ancak bu da mikro direniş olarak değerlendirilemez. Çünkü yasak olduğu halde duvarlara yazıların yazılması iktidara doğrudan bir direniş gösterildiği ve otoriteye cephe alındığı anlamına gelir.

2021 yılında iktidar tarafından atanan rektöre karşı Boğaziçi Üniversitesinde öğrencilerinin bir kısmı atanan rektörün kendi üniversitelerinden biri olmamasına ve rektör atamasının seçimle yapılmamasına itiraz etmek için gösteri ve bazı eylemeler yürütmüşlerdir. Bu bir mikro direniş eylemi değil, iktidarı doğrudan karşısına alan politik

ve doğrudan bir direniş eylemidir. Doğrudan direniş eylemlerine genellikle katılım sayısı çok sınırlıdır. Çünkü iktidara doğrudan tepkilerin verilmemesi, öğrenciler için rasyonel ve bilinçli bir tercihtir. Öğrenciler iktidara doğrudan direnme konusunda geçmişte yaşanan başarısızlıklardan oluşan sosyal bir hafızaya sahiptirler. Bu nedenle artık tekrar aynı yol denenmemektedir. Bunun yerine Scott'un ifade ettiği gibi (2018) meşru olmadığına inandıkları bir iktidara maruz kalanlar gizli senaryolar üreterek iktidarı dolaylı bir şekilde yıpratma, bir taraftan onun hedeflerine ulaşmasını engellerken diğer taraftan kendi gündelik çıkarlarını koruma, yolunu tercih etmektedirler. Araştırma sonuçlarında başlıklar halinde verilen üniversite öğrencileri tarafından gösterilen dedikodu, yalan söyleme, farklı görünme, sinme, kopya çekme ve bir dayanışma içinde diğerlerini kollama gibi mikro direniş davranışlarıyla işte bu hedef gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Bununla birlikte iktidar merkezlerinin meşru olmayan uygulamalarına karşı gündelik mikro direnişin geçersiz olduğunu savunan görüşler de vardır.

2.3 Mikro Direniş Tahakküm Edici İktidarlara Karşı Ne Yapabilir?

Bir mikro direniş yöntemiyle genel olarak baskıcı bir iktidar ile mücadele edilebilir mi? Gutmann bu tür bir mikro direniş yöntemi ile somut politik sonuçlara ulaşmanın mümkün olmadığını savunmaktadır (1993, s. 80). Gutmann, mikro direnişlerin iktidarları aşındıracağı ve toplumsal bir değişim için zemin hazırlayacağı görüşüne karşı çıkar. O "Tüm bu küçük direniş eylemleri bu kadar artıyorsa, tarihsel başarılar nerede?" diyerek mikro direniş eylemlerinin başarısını sorgulamaktadır (s. 80). Gutmann bu eleştirilerini temellendirmek için tabi olanların hâkim güçlerin karşısına doğrudan bir direniş ile çıktıklarında hâkim gücün kendilerine vereceği zararları bildikleri halde direnişten yine de vazgeçmedikleri örnekler vermektedir. Ona göre bireyler uzun vadeli bir ideal için belirli bir zararı irrasyonel bir şekilde göze alabilirler. Bu iddia bireyin gündelik çıkarları peşinde koşmadan ve irrasyonel bir şekilde kendi aleyhine tüm riskleri göze alarak mücadele yürütebildiği yaklaşıma dayanmaktadır. Gutmann, "Mikro bir direnişi tercih etme imkânı varken tarihin bazı dönemlerinde ve bugün bazı gruplar neden -hayatlarını da riske atarak- doğrudan direnişe yönelmişlerdir ve halen yönelmektedirler?" diye sormaktadır.

Gutmann'nın eleştirilerinde kısmen[13] haklılık payı olsa da o bazı noktalarda yanılmaktadır. Çünkü insanlar genel olarak bir fayda- maliyet hesabı yaparak ve gelecekten ziyade bugünü esas alarak, davranışlarına yön vermektedirler. Bu anlamda insan rasyonel bir varlıktır. Bireyler, güç sahibi olanlarla doğrudan yüzleşmekten ziyade mikro bir direnişi bu nedenlerle tercih etmektedirler. Bu ilk bakışta öyle görünmese de kişi açısından pragmatik olduğu ölçüde rasyonel bir kararın sonucudur.

Toplumların tecrübe ettiği tarihsel ve kültürel ayrıntılar -daha önceden doğrudan direniş denemelerinin çok şiddetli bir biçimde bastırılması gibi- ile bölgesel kültür ve tahakküm yapılarındaki farklılıklar -iktidar baskısının yoğunluğu gibi- direnişin doğrudan yapılıp yapılmayacağında etkili olmaktadır. Bu nedenle tahakküm uygulamalarına karşı bazı dönemlerde örgütlü ve açık bir mücadele tercih edilirken başka bir dönemde mikro bir direniş tercih edilir. Ancak unutmamak gerekir ki bireyler doğrudan direnişi tercih ettiklerinde iktidardan kendilerine yönelik nasıl bir tepki ile karşılaşacakları konusunda bir sosyal hafızaya sahiptirler. Her seferinde doğrudan direnmenin iktidarları daha da güçlü yaparken direniş gösteren taraflara zarar verdiğini gören bir birey için doğrudan direnişten kaçınmak ve mikro direnişe yönelmek tabir yerindeyse kaçınılmaz bir zorunluluktur. Üniversite öğrencilerin üst sınıflardan akademisyenler hakkında elde ettikleri bilgiler, akademisyenlerin tavırları, takıntıları ve zayıf noktaları öğrenciler tarafından çok iyi öğrenilir. Hangi hocaya nasıl davranılması gerektiği konusunda öğrencilerde çok iyi bir bilgi havuzu oluşur. Bir öğrencinin ifadesi ile "Sınıfa hoca gelmeden namı gelir". Tuttuğu takımdan ideolojik görüşüne, ders işlerken hassas olduğu konulardan, sınavda istediği cevap biçimine kadar öğrencilerin işine yarayacak tüm bilgiler öğrenciler tarafından bilinir. Bu nedenle bir üniversitede öğrenciler, hangi hocaya diğerine oranla daha fazla mikro direniş göstermek gereklidir? hangisiyle daha doğrudan konuşulabilir? Bu soruların cevaplarına sahip olurlar. Bu günümüzde aktif bir paylaşım mekanizmasıyla ve genellikle sosyal medya üzerinden çok daha kolay bir biçimde yürütülmektedir.

[13] Onun haklılığı ancak toplumun çok azınlıkta kalan bir kesimi için geçerli olabilir. Bu toplumun geneli üzerinden bakıldığında ihmal edilebilir bir azınlıktır.

Tahakküm uygulamaları karşısında direnişin nasıl yapılacağı ile ilgili kararlar, ilk olarak doğrudan direnişten umudun kesilmesiyle ilgilidir. İkinci olarak tarihsel ve kültürel hafızanın[14] ve gündelik hayat içindeki iktidar gücüne yönelik söylemlerin farkında olmak ve onları yorumlamakla ilgilidir. Burada öğrenciler iktidardan doğrudan zarar görmekten kaçınarak mücadele etmenin başka yollarını bulurlar. Bu yollar bugün için sosyal medyayı kullanmak, sinmiş görünmek, yalan söylemek, dedikodu yapmak, söylenti çıkarmak, kopya ve ezbere yönelmek gibi araçlardır ancak bu sürekli yenilenen devingen bir süreçtir. Bu nedenle her yeni fırsat bu amaca uygun bir biçimde direniş amaçlı değerlendirilmektedir.

Ayrıca Gutmann mikro direnişi savunan sosyologları değişimi amaçlamayan, değişime yönelmeyen bu anlamda da muhafazakâr bir yapıya sahip olmak ile de eleştirmektedirler. Oysa burada amaç uzun vadeyi esas alan politik ve ideolojik bir değişime kapılmak değil bireysel çıkarların sağlanabilmesi için verilen bir mücadeledir. Diğer bir ifadeyle birey rasyonel bir değerlendirmeyle, -ümit verici de olsa- gelecek zamanın belirsizliğini değil, şimdiki zamanın anlık kazançlarını tercih etmektedir. Hiç değilse anlık ve doğrudan kayıplarından kurtulur. Kaldı ki her zaman değişim onun için bedel ödeyenler açısından olumlu bir şekilde sonuçlanmayabilir. Tabi olan bir özne gündelik hayat içerisinde kendi lehine olan durumu bilir ve buna göre tavır alır. Mikro direnişler bu yönüyle şimdiyi esas almaktadır. "Çok az sayıda insan dünyanın teorik yorumu ile meşguldür; ama herkes bir çeşit dünyanın içinde yaşar" (Berger ve Luckmann, 2018, s. 22). Bu kısa vadeli ancak somut ve sonuç alıcı bir bakıştır. Evet mikro direnişler politik bir içerik taşımazlar ve uzun vadeli değildirler. Ancak bu mikro direnişe yönelen kişilerin mevcut sistemi destekledikleri ve ona omuz verdikleri anlamına da gelmemektedir. Aksine sistemden ve onun baskılarından rahatsız olunmaktadır. Ancak mikro direnişçiler için mücadele yöntemi olarak politik bir karşı koyma veya birçok bedel ödeyerek uzun vadeli ideolojik bir mücadeleye girme yöntemi akıllıca bulunmamaktadır.

[14] Kişi sosyal dünyada, geçmiş dönemlerde ve halen iktidarın tahakküm edici tavrı ile ilgili bir repertuara çok hızlı bir şekilde erişir. Bu çerçevede bir tavır alır. Burada bireysel, ailevi ve kültürel faktörler kısmen önemlidir. Daha doğrusu bireysel, ailevi ve kültürel faktörler iktidar ilişkisine maruz kalındığında belirleyici olma oranları düşer. Asıl belirleyici iktidarın dışsal etkisidir. Öğrenciler hangi sosyo kültürel çevreden gelirse gelsin belirli bir süre sonra otorite karşısında zorunlu olarak benzer tepkiler vermektedirler.

Bu açıdan mikro bir direniş ideolojik bir amaca ulaşmayı hedeflemek yerine, doğrudan ve hemen sonuç almaya yöneliktir. Özne burada kendisinin bir başka üstün hedef için bir araç konumuna indirgenmesine izin vermez. Bu anlamda ideolojilerin onu kullanmasına izin vermemektedir. Bu yönüyle mikro direnişlerin ideolojik bir yaklaşıma sahip olmadıkları açıktır. Bireyin doğal tutumunu belirleyen en önemli motivasyon aracı gündelik yaşamın gerçekleridir. Çoklu gerçeklikler arasında kendini en üstün gerçeklik olarak sunan, gündelik yaşamın gerçekliğidir (Berger ve Luckmann, 2018, s. 32). Bir mikro direnişi ne tasarlanmış tarihsel bir söylem ne de üstün vaatlere sahip bir gelecek hedefi motive edebilir. Aksine o iktidarla mücadelesini, gündelik hayatın içinde, mevcut sistemin çatlaklarına sızarak ve iktidardan azami şekilde faydalanarak yürütür. Gündelik hayat, yüz yüze iletişimi ve şimdiyi esas aldığı için uzun vadeli ideolojik mücadeleler için çok uygun değildir. O anlık çıkarlar ve bazen sahici ama genellikle göstermelik ve süreksiz, davranışların alanıdır. Schutz'un da belirttiği gibi insanların gündelik yaşam dünyasına yönelik doğal tutumlarını pragmatik bir güdü yönetmektedir (2018, s. 86). Gündelik yaşam dünyası eylemlerimizle değiştirmek zorunda olduğumuz ve/veya eylemlerimizi ona göre değiştirdiğimiz yerlerdir. Doğal olarak gündelik yaşamın bizi zorunlu bir biçimde şimdiki zamana iten bir tarafı bulunmaktadır.

Tüm iktidar mücadelesi gündelik hayatın sıradanlığı içinde ortaya çıkmaktadır. Gündelik hayatın ontolojisi, kopukluğun, kesintinin ve kırılmaların genel bir fotoğrafını verdiği için (Esgin & Çeğin, 2018, s. 312) süreklilik ve monotonluk içeren tüm iktidar uygulamalarına karşı iyi bir zemin yaratmaktadır. Öğrenciler kendini gündelik hayatın rutinine gizleyerek akademik iktidarın iktidar içeren bürokratik ve sembolik rutini ile mücadele eder. Bir üniversite öğrencisini ne yükseköğretimin hedeflerine ulaşması ne de eğitim sisteminin istediği kalıpta bir öğrenci olmak hedefleri motive edebilir. O alanında yetkin olduğunu kanıtlayan bir diplomaya sahip olmak için eğitim almaktadır. Çünkü gündelik gerçek hayat içinde kendisine lazım olan budur. Öğrencilerin birçok konuda sabır göstermesinin ve asla katılmayacakları bazı fikir ve uygulamalara doğrudan bir direniş göstermemelerinin, beklediğinden düşük not aldığı halde resmi bir itirazda bulunmamalarının asıl nedeni budur. Ancak bu doğrudan karşı koymama hali öğrencilerin bir direniş göstermedikleri anlamına da gelmemektedir. Öğretim sistemi bugün içerik anlamında istediği çıktıları alamıyorsa bu -yine kendisinin neden olduğu- mikro direnişler nedeniyledir.

Gutmann'nın sorusuna genel olarak cevap vermek için, bu çalışma açısından iki karşı soru daha sormak gerekir. İnsanların geneli neden sürekli doğrudan bir direnme yoluna başvurma yerine uyum sağlamış görünmektedirler? Çünkü insanların büyük çoğunluğu çıkarlarına aykırı bir biçimde hareket ederek doğrudan zarar görecekleri bir eyleme girmenin akla uygun olmadığını düşünmektedir. Ayrıca doğrudan karşı koymamak iktidara direnmemek anlamına gelmez. Aksine bu durum Scott'un belirttiği gibi (Scott, 2018) iktidarı yanıltmak için yapılan bir sahte uyum gösterisidir. Burada bir yanlış bilinç veya kaderine razı olma durumu da söz konusu değildir. Aksine tabi olanlar iktidar ilişkisinin her zaman tersine dönebileceğinin ve mevcut durumun kendileri için adil olmadığının son derce farkındadırlar. İktidara doğrudan karşı konulmaz çünkü Scott'un da ifade ettiği üzere (2018, s. 140) eşitsiz güç ilişkilerinin olduğu durumlarda bölünmüşlükler, gündelik geçim sıkıntıları ve daha önceki başarısızlıklar bu tür bir doğrudan direnişi çılgınlık haline getirmektedir.

İkinci olarak bugüne kadar hâkim bir iktidara karşı doğrudan direniş şeklinde verilen mücadelelerin ne kadarı başarılı olmuştur? Doğrudan direnişler genel olarak, toplumsal bir değişim yerine iktidarın otoriter uygulamalarını pekiştirmesiyle sonuçlanmaktadır. Doğrudan direnişlerin sonucunda toplumsal değişim oranı çok düşüktür ve her durumda bundan genellikle iktidarlara tabi olan özneler zarar görmektedir. Bunun nedeni doğrudan direnişlerin genellikle direnen tarafın değil tahakküm eden tarafın eylemlerini meşrulaştırması ve tahakkümünü pekiştirmesi ile sonuçlanmasıdır. Faith ve Flowerdew 'in vurguladıkları gibi direniş ve tahakküm döngüsel bir ilişkiye sahiptir. Tahakküm direnişe yol açar, bu da gücün daha fazla uygulanmasına neden olur. Bu ise daha fazla direnişi kışkırtır ve bu döngü böyle devam eder (Faith, 1994; Flowerdew, 1997).

Scott "Zayıfın Silahları" isimli çalışmasında doğrudan bir direnişin genellikle o direnişi vererek başarılı olanlar için olumlu sonuçlanmadığını belirtmektedir (1985, s. 29). Çünkü ironik bir şekilde genellikle doğrudan bir direniş, direnişçilerin hiç de hayal etmedikleri eskisine benzer yeni bir yönetimle sonuçlanmaktadır. Bu sonuca ilişkin sürekli tekrar eden bilgiye ve belirli bir kültürel bir repertuara sahip tüm bireyler için sonuç vermeyen doğrudan bir direnişin tercih edilmesi akla uygun bir seçenek olmaktan çıkmaktadır. Bu nedenle bir iktidar uygulamasına karşı insanlar daha az koordinasyon ve planlama gerektiren otoritelerle doğrudan ve sembolik bir çatışmadan kaçınan daha örtük

ve dolaylı birtakım tepkilere yönelmektedirler. Bu tür direnişte birey bir taraftan hemen ve şimdinin çıkarlarına yönelirken diğer taraftan iktidarın eylemlerini de yavaşlatmakta ve onun amaçlarına ulaşmasına engel olmaktadır. Üstelik bu tür davranışların anonim doğası bunların iktidar odakları tarafından direniş gibi görülmemesine ve dolayısıyla yaptırım uygulamayı düşünmemelerine yol açmaktadır. Dolayısıyla zayıf konumda bulunanlar için hem alınan riskler hem de başarı oranı açısından mikro bir direniş doğrudan direnişlere göre çok daha etkilidir.

Tüm doğrudan direnişlerin arkasında bir örümcek ağı gibi örülmüş ve her yere yayılmış mikro bir direniş ağı bulunmaktadır. Burada gizli senaryolar söylemler, söylentiler, dedikodular, hikayeler ve anlatılar yer alır (Scott, 2018, s. 187). Ancak böyle bir mikro direnişi sadece doğrudan direnişi doğuran bir kuluçka dönemi ya da doğrudan direnişe aracılık eden bir ara form gibi görmek -ki öyle de olabilir- mikro direnişi basitleştirmek ve onu yeterince anlamamak demektir. Mikro bir direniş çoğu kez bir doğrudan direnişten çok daha işlevseldir. Üstelik gündelik hayat içerisinde sürekli yapılmasından, doğrudan sonuç almaya yönelmesinden ve hedefine aldığı sistemi-iktidarı işlemez hale getirse dahi bundan sorumlu tutulmasından dolayı doğrudan direnişten çok daha etkilidir.

Mikro direnişin önemini küçümseyen yaklaşımların temel bir yanılgısı vardır. Bu iktidarı sadece hukukla somutlaşan ve merkezi bir pozisyona sahip bir töz gibi görme yanılgısıdır. Bugün iktidar sadece "egemen" ya da "kral" figüründe somutlaşan, yalnızca bastırma amacıyla hareket eden, meşruiyetini sözleşmeden veya hukuktan alan bir "kişi ya da kurum" değildir (Özmakas, 2019b, s. 654). İktidar bugün çok incelmiş ve her yere yayılmış bir ağ gibi görülmelidir. İktidar ile mücadele de doğal olarak her yerden gelmektedir. Direnme noktaları iktidar şebekesinin her yanında mevcuttur. Dolayısıyla böyle bir direnme, bir devrimci yasası, bir ayaklanma ruhu ve tüm ayaklanmalar için geçerli belirli kurallar, içermez. Aksine *mikro* direnişler danışıklı, yalnız, yaban hem uzlaşmaz hem uzlaşmaya yatkın, çıkar güden ve kurban vermeye hazır bir karakterdedir (Foucault, 2017, s. 71). Mikro direniş gerçekleştiren bireyler, bu tür direniş yöntemlerini gündelik hayatın içinde sonsuz çeşitlilikte çoğaltabilirler. Bugün artık mikro direnişlerin mekânı, sınıf, kantin veya öğrenci evlerinden çok daha büyük oranda sosyal medyada yürütülmektedir. Üniversite öğretiminde de akademik iktidar ve onun uygulamalarına

karşı öğrenciler, tüm diğer araçlarla birlikte sosyal medya alanını kullanmak gibi içinde yaşanılan zamanın ruhuna uygun çok çeşitli direniş yöntemleri geliştirmektedirler.

Günümüzde akademik iktidar uygulamalarının şiddet ve baskı yerine daha incelmiş mekanizmalar kullanılarak yapıldığı ve bunlarla mücadele için de aynı incelikte direnişlere ihtiyaç olduğu ve öğrencilerin de zaten tam da bu yola başvurdukları görülmektedir. Akademik iktidar bugün iktidarını gizlemeye yarayan iki temel unsur kullanmaktadır. Bunlardan ilki bürokrasidir. Bürokrasi, mevcut kuralların sorgulanmadan uygulanmasına hizmet eden iktidarın rutinleştirilmiş biçimidir. Tüm rutinler gibi bürokrasi de çoğu kez itiraz edilmeden uygulanan alışılagelmiş kurallardır. Akademik iktidar ikinci olarak sembolik iktidarını kullanmaktadır. Aslında burada da birinciye benzer bir rutinleşme durumu bulunmaktadır. Bilen ve öğreten özne olarak akademisyenlerin toplumdaki özel konumları, onlara sembolik bir iktidar kazandırmaktadır. Öğrenciler, tüm bu hamlelere gündelik hayatın içinden iktidarı rahatsız etmeden, kendileri zarar görmeden başka bir rutinleşme ile cevap vermektedirler[15]. Bu iktidarın kullandığı yöntemi ona geri yansıtmak anlamına gelen maliyeti çok düşük ve hemen sonuç alıcı bir direniş biçimidir.

[15] Bu bazı üniversitelerde uğranılan haksızlıklara karşı hiç gösteri veya boykot yapılmayacağı anlamına gelmez. Ancak bu tür gösterilere katılanların oranı toplam öğrenci sayısı üzerinden düşünüldüğünde genellikle çok sınırlı kalmaktadır. Genellikle bu tür doğrudan direnişler politik bir içerik kazanır ve sonuç alıcı olamazlar.

BÖLÜM 3. YÖNTEM

3.1 Araştırmanın Arka Planı

Bu tez öğretim sisteminin ve akademik otoritelerin iktidar uygulamalarına karşı üniversite öğrencilerinin geliştirdikleri mikro direnişlerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu nedenle akademik baskıların düşük ve yüksek olduğu akademisyen ve üniversitelere yönelik öğrenci tepkileri karşılaştırmalı olarak ortaya konulmaktadır. Mikro direniş davranışlarının akademik baskılar çerçevesinde değişip değişmediğini anlayabilmek için İstanbul'da bulunan, akademik baskının daha düşük olduğu varsayılan bir vakıf üniversitesi ile bu baskının daha yoğun olduğu varsayılan bir devlet üniversitesinin karşılaştırılması gerekiyordu. Bu nedenle, İstanbul ilinde kurulmuş ve faaliyetlerine devam eden en fazla öğrenci sayısına ve en eski kuruluş yılına sahip biri devlet ve diğeri vakıf üniversitesi olmak üzere İstanbul Üniversitesi ve İstanbul Bilgi Üniversitesi bu çalışma kapsamında -akademik iktidara yönelen öğrenci algı ve davranışları açısından- karşılaştırılmaktadır. İstanbul Üniversitesi Türkiye'nin ilk üniversitesi olarak 1933 yılında kurulmuş bir devlet üniversitesidir. Misyonu, "Doğu ile batıyı, geçmiş ile geleceği buluşturarak; ülkemize ve insanlığa yararlı bilgi üretmek ve yetkin bireyler yetiştirmektir." (İstanbul Üniversitesi, 2021). İstanbul Bilgi Üniversitesi ise 1996 yılında İstanbul'da kurulmuş ilk vakıf üniversitelerinden biridir. Misyonu, "Bilime, özgür düşünceye ve araştırma yetkinliğine erişmiş geniş ufuklu bireyler yetiştirmektir." (İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2021).

Gündelik hayat içeresindeki öğrenci mikro direnişlerini analiz ederken gerek akademisyen bazında gerekse kurumsal düzeyde her iki türdeki üniversitede öğrenim gören öğrenci algı ve davranış farklılıklarını görebilmek bu çalışma için anlamlı sonuçlar ortaya koyacaktır. Zira devlet üniversitelerinde vakıf üniversitelerine göre daha otoriter uygulamalar görülmektedir. Baş ve Ardıç'ın devlet ve vakıf üniversitelerinde çalışanlar üzerine yürüttükleri araştırmaya göre vakıf üniversitesi çalışanlarının iş tatminini devlet üniversitesi çalışanlarından yüksektir. Vakıf üniversiteleri ile devlet üniversiteleri arasında diğer tüm konularda benzerlik bulunurken, akademik ortam, meslektaşların tutumu ve yönetimin uyguladığı personel politikaları konularında vakıf üniversiteleri

lehine anlamlı farklılıklara ulaşılmıştır (Erguvan, 2010, s.112). Öztürk ise devlet üniversitelerinin tüm giderlerinin kamu kaynaklarından karşılandığı için devletin bu üniversiteler üzerindeki denetim ve otoritesinin daha fazla olduğuna vurgu yapmaktadır. Vakıf üniversiteleri kamu denetiminden tamamen muaf olmasalar da kendi gelirleri ile giderlerini karşıladıkları ve mali özerkliğe sahip oldukları için kısmen daha az müdahaleye maruz kalmaktadırlar (Öztürk, 2004, s. 126). Bu durum üniversitedeki akademik ortamın şekillenmesinde de etkili olmaktadır. Yükseköğretim kurulunun raporları da devlet üniversitelerinin daha otoriter bir yönetim sergilediklerini doğrulamaktadır. 2018 yılı Üniversite İzleme ve Değerlendirme Raporu'nun A.10.2. maddesinde, "Akademik huzuru bozmaya yönelik, akademik ve idari personel ile öğrencilere ait açılıp sonuçlandırılan disiplin soruşturması dosya sayılarına" bakıldığında devlet üniversitelerinin dosya sayısının vakıf üniversitelerinden daha fazla olduğu görülmektedir (YÖK, 2020a).

Yükseköğretim Kurulunun verilerine göre İstanbul'da faaliyet gösteren ve öğrencilerin en çok tercih ettiği beş vakıf üniversitesinde 2018 yılında açılıp sonuçlandırılan disiplin soruşturması sayısı yalnızca 188 adettir. Oysa yine İstanbul'da faaliyet gösteren devlet üniversitelerinde bu sayı 595'tir.[16] Öğrenci sayıları hesaba katıldığında da benzer bir farklılık görülmektedir. Öğrenci başına açılıp sonuca bağlanan dosya sayısı vakıf üniversitelerinde binde 17 iken, devlet üniversitelerinde bu oran binde 26' dır (YÖK, 2020b). Örneğin İstanbul Üniversitesinde akademik huzuru bozmaya yönelik, akademik ve idari personel ile öğrencilere ait sonuçlandırılan disiplin soruşturması dosya sayısı 237 iken, aynı sayı İstanbul Bilgi Üniversitesinde 81'dir (YÖK, 2020a).

Devlet ve vakıf üniversitesindeki iktidar uygulamalarını gösteren yukarıdaki verilerden daha önemlisi, öğrencilerin akademik iktidarı nasıl algıladığı ve onun uygulamalarına karşı gündelik hayat içinde ne tür bir tepkisel direnişler

[16] Buradaki rakamalar, Yükseköğretim kurulunun 2018-2019 öğretim yılı resmi istatistiklerine dayalı olarak kurumun web sitesinden alınmıştır. İstanbul'da faaliyet gösteren öğrenci sayıları açısından fazla olan ve öğrencilerin en çok tercih ettiği ilk on üniversite içinden seçilmiştir. Vakıf üniversiteleri olarak Bilgi, Okan, Sabancı, Medipol, Bahçeşehir üniversiteleri ve Devlet üniversiteleri olarak İstanbul, Marmara, İstanbul Teknik, Yıldız Teknik, Sağlık Bilimleri üniversiteleri verileri kullanılmıştır. Oranlar disiplin dosyası bölü öğrenci sayısı şeklinde hesaplanmış ve böylece veriler mutlak değil nisbi şekilde (öğrenci sayılarında hesaba katılarak) değerlendirilmiştir.

gerçekleştirdikleridir. Scott'un da belirttiği gibi direnişin gündelik biçimlerini ancak onu uygulayan insanların niyetlerine, fikirlerine ve diline başvurarak anlayabiliriz (Scott, 1985, s. 38). Bu nedenle bu araştırmada, öznelerin anlamları, algıları ve davranışlarını anlamada bize daha fazla yardımcı olan nitel bir yöntem tercih edilmiştir.

3.2 Araştırmanın Metodolojisi

Bu tezin metodolojisinde yorumlayıcı bir yaklaşımla yürütülen nitel bir yöntem kullanılmıştır. Covid-19 pandemisi nedeniyle görüşmelerin büyük bir kısmı uzaktan görüntülü ve sesli araçlar kullanılarak telekonferans yöntemiyle ve kayıt altına alınarak gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler 10 Ekim 2020 ve 9 Nisan 2021 tarihleri arasında ikinci sınıf ve üzerinde öğrenim gören 20 devlet ve 20 vakıf üniversite öğrencisi olmak üzere toplam 40 lisans öğrenci ve on akademisyenle yürütülmüştür.

Bir yöntem olarak yorumlayıcı sosyal bilimin, yorum bilgisi (Hermeneutik), inşacılık, etnometodoloji, bilişsel, fenomenoloji, öznelci ve nitel sosyoloji olmak üzere birçok çeşidi bulunmaktadır. Yorumlayıcı yaklaşım sosyolojide sembolik etkileşimci ekolle ilintilidir ve çoğunlukla nitel araştırma yöntemi olarak adlandırılmaktadır (Neuman, 2014, s. 131). Derinlemesine görüşmeleri bir tür destekleyici araştırma olarak gören pozitivistlerden farklı olarak yorumlayıcı (Fenomenoloji) yaklaşımı bu yöntemle derlenen verileri araştırma çabasının odağına koymaktadır. Bu tür çalışmalarda insanların yaşamları, deneyimleri algıları ve dünyayı yorumlamaları konusunda çok detaylı bilgi toplanılabilir. Burada amaç kişilerin bu deneyimlere istinaden kazandıkları tecrübeleri nasıl algıladıkları, nasıl tarif ettikleri, nasıl yargıladıkları, nasıl hissettikleri ve başkalarına nasıl aktardıklarıdır. Fenomenolojik bir yaklaşımla derinlemesine görüşmeler yapıldığında araştırmacı şu verilere daha kolay bir şekilde ulaşabilir:

a) Öznelerin anlamları, algıları ve davranışlarını anlamak.

b) Elde edilen verilerin empatik bir yorumuna temel oluşturmak.

c) Gündelik yaşamın bir "yapı sökümünü" yapmak.

d) İnsanların bazı konularda düşüncelerini nasıl geliştirdiklerini ve bunları eyleme nasıl döktüklerini anlamak (Erdoğan & U.Semerci, 2021, s. 160-161).

Fenomonolojik bir bakış gündelik hayatta doğal kabul edip şaşırmadan algılayıp geçtiğimiz her şeye karşı tavrımızı yeniden gözden geçirmemizi tavsiye eder. Çünkü bilincimiz için artık sıradanlaşmış her konu veya olgunun gerçekte özünü

yakalayamadığımız halde onun üzerinde hiç düşünmeden onu veri olarak kabul eder geçeriz (Sofuoğlu, 2009, s. 112). Oysa Hegel'in de söylediği gibi aşina olunan bilinebilir değildir. Benzer bir biçimde Lefebvre daha da ileri giderek, en aşina olunan şeylerin bilinmezlik bakımından en zengin alanlar olduğunu çünkü buraların sorgulanmadıkları için karanlık ve sahteliklerle dolu olduklarını ifade etmektedir (Lefebvre, 2017, s.137).

Gündelik hayatın sıradanlığının arkasındaki gerçekleri görmek, orada gerçekten ne olduğunu, meselenin iç yüzünü, özünü anlamak gerekmektedir. Bir nesneye bakıp geçmek veya bir konu üzerinde derinlemesine düşünmeden atlamak yerine, Husserl'in "*doğal tavır"* adını verdiği tutumdan Fenomenolojik tavra geçiş için özü yakalamak, karşımızdakini anlamak için içimizde bir istek, bir merak duygusu olmalı ve olaylara kısmen de olsa şüpheyle yaklaşmak gerekmektedir (Sofuoğlu, 2009, s. 113). Bu bildiğimizi veya öyle olduğunu düşündüğümüz her şeyi sorgulamak, yeniden gözden geçirmek anlamına gelmektedir.

Weber toplumsal eylemi yorumsamacı bir şekilde anlamak ve onu kendi süreçleri içerisinde açıklamak gerektiğini düşünmektedir (Schutz, 2018, s. 14). Ona göre sosyal bilim gerçek anlama odaklanmaya ve gündelik yaşam deneyimlerini empati kurarak anlamaya yani onun tabiriyle "verstehen" a odaklanmalıdır (Neuman, 2014, s. 130). Husserl ise benzer bir şekilde "epoche" sözcüğü ile bir olguya veya nesneye tarihsel olarak yüklenmiş tüm yargılardan kurtularak tekrar bakmak gerektiğini belirtmektedir. Tüm bu yaklaşımlar bize bir nesne hakkında zihnimizde halihazırda var olan tüm bilgilerin araştırma aşamasında paranteze alınması gerektiğini anlatmaktadır. Gündelik yaşamın içine gizlenmiş birçok ilişki biçimini ortaya çıkarmak için en uygun yöntem bu nedenle niteliksel araştırma yöntemidir. Elde edilen bulgular kesin olmamakla birlikte, bu bulguların parçalanıp incelenerek tüm resmin görülmesi sağlanabilir (Yıldırım & Şimşek, 2000, s. 29). Nitel araştırmada araştırıcı olayın içinde bulunup gözlem yaparak öznel bir bakış açısıyla yorumlama yapmaktadır.

Neuman'ın da ifade ettiği gibi önemli olan, bazı davranışların dışardan bakıldığında nasıl göründüğü değil, bireyin o davranışa -kültürel bağlamları da hesaba katarak- yüklediği anlamlardır (2014, s. 131). Bu ise bireylerin gündelik hayat içinde yaşadıkları öznel gerçekliğin ortaya çıkartılması ile olur. Her davranış ve cevabın anlamı bağlama göre değişmektedir. Bu nedenle ancak derinlemesine görüşmeler yoluyla bir

şeyin ne olduğu daha doğru bir biçimde anlaşılabilir (Flick, 2014). Derinlemesine görüşmelerde anlamak nihai amaçtır. Bulgular genelleme hedeflemez. Amaç, görüşme yapılan kişinin kelimelerini, öyküsünü, bakış açısını ve algılarını kendi sesinden dinleyebilmektir. Söylenen ilk cümleyi derinlemesine açabilmek, görünenin ötesine geçebilmek, anlatıların detaylarına erişebilmek önemlidir. Bununla birlikte nitel bir çalışmada sahadan elde edilen her yanıt araştırmacının da belirli oranda etki ettiği bir tür inşa faaliyetidir (Erdoğan & U.Semerci, 2021, s. 158-160). Bu nedenle bu çalışmada sahadan alınan bilgiyle bağlamsal bilgiyi birleştiren bir yaklaşım benimsenmiştir.

Akademisyenlerden öğrencilere yönelen iktidar uygulamalarının içeriği ve akademik sisteme yönelik öğrencilerde ortaya çıkan mikro direnişler ancak nitel bir değerlendirmeyle gerçek manada ortaya çıkabilirdi. Sorulara son şekli verilmeden beş öğrenci ile görüşülerek soruların doğru anlaşılıp anlaşılmadığı test edildi. Bazı soruların yanlış anlaşıldığı görülerek bu sorulara son şekli verildi. Bu görüşmelerde kullanılan soruların bazıları açık uçlu iken bazıları net cevap gerektiren sorulardan oluşuyordu. Yarı yapılandırılmış soru formları ile öğrencilerin ve akademisyenlerin direniş ve iktidara ilişkin gerçek düşünce ve hisleri anlamaya çalışıldı.

Tüm alışageldik ve genellikle sorgulanmadan yapılan davranış biçimleri gündelik hayatın rutini içine gizlenmiş durumdadır. Dolayısıyla gerçek algıların ortaya konabilmesi için katılımcıların davranış biçimleri üzerine düşünmesi gerekmektedir. Bu çalışma da üniversite öğrencilerinin gerçek algılarını ve davranışlarını gündelik yaşamları içerisinde nasıl oluşturduklarını ve nasıl biçimlendirdiklerini anlamak için bir diğer ifadeyle bağlamı gerçek anlamda ortaya koyabilmek için nitel bir temele dayandırılmıştır. Bu amaçla öğrencilerle samimi bir ortam oluşturulmuş ve birebir görüşme tekniği kullanılmıştır. Yaklaşık bir saat süren her görüşmenin ilk beş dakikası rahatlatma amaçlı bir tanışmaya ayrılmıştır. Çalışmada ilk olarak akademisyenlerden öğrencilere doğru yönelen pratik iktidar uygulamalarının olup olmadığını varsa yoğunluk düzeyinin ne olduğunu anlamak için yarı yapılandırılmış bir soru formu hazırlanmış ve bu form kullanılarak çoğunluğu açık uçlu olan sorularla katılımcıların algı ve davranış biçimleri öğrenilmeye çalışılmıştır.

İkinci olarak bu tür bir iktidar algısına karşı üniversite öğrencilerinde ortaya ne tür davranış tarzlarının çıktığı yine yarı yapılandırılmış bir görüşme formu kullanılarak öğrencilere sorulmuştur. Öğrencilerin bakışı önemli ve belirleyici olduğu için hem iktidar

uygulamalarının onlar tarafından nasıl algılandığı hem de bir tepki olarak buna karşı ne tür davranışsal tepkiler geliştirdikleri öğrenilmeye çalışılmıştır. Daha sonra ise yine aynı üniversitede çalışan akademisyenlerden toplam on tanesine ulaşılarak yine birebir ve uzaktan online görüşme tekniğiyle sorular sorulmuştur. Bu çalışmada öğrenci algı ve davranışları belirleyici olduğu için akademisyen görüşleri sadece bir kontrol grubu olarak düşünülmüş ve öğrencilerden elde edilen tüm veriler akademisyenlerden elde edilen verilerle karşılaştırılmıştır.

Araştırma aşağıda belirtilen sorulara cevap bulmayı hedeflemektedir:

- Üniversite öğrencileri genel olarak akademisyen iktidarlarını ve yükseköğretim bürokrasilerini nasıl algılıyorlar?
- Üniversite öğrencileri genel olarak akademisyen iktidarına ve yükseköğretim bürokrasisine karşı ne tür davranış -direniş- tarzları geliştiriyorlar?
- Devlet ve vakıf üniversitesi öğrencilerinin akademisyen iktidarlarını ve yükseköğretim bürokrasilerini algılayışları farklı mı?
- Devlet ve vakıf üniversitesi öğrencilerinin direniş davranışlarında farklılık görülüyor mu?
- Covid-19 salgını nedeniyle öğretim mekanları büyük ölçüde sanal ortama taşındığında mikro direniş davranışlarında devlet ve vakıf üniversitesi öğrencilerinde farklılık görülmekte midir?

3.3 Araştırmanın Yapıldığı Yer

Çalışmanın alanı İstanbul ilidir. Örneklem ise İstanbul'da lisans öğretimini sürdüren İstanbul Üniversitesi ve İstanbul Bilgi Üniversitesinden kartopu tekniğiyle seçilen öğrencilerdir. Burada yapılan nitel görüşmeler toplamda kırk üniversite öğrencisi ve on akademisyenden oluşmaktadır.

İstanbul Valiliği'nin resmi verilerine göre, İstanbul'da 13 devlet ve 44 vakıf olmak üzere toplam 57 üniversite bulunmaktadır. İstanbul, Türkiye'deki üniversitelerin yüzde 29,61'ine ev sahipliği yapmaktadır. Yükseköğretimde eğitim gören öğrenci sayısı toplam 1 milyon bin 834'tür. 553 bin 203 öğrenci devlet üniversitelerinde, 440 bin 586 öğrenci vakıf üniversitelerinde, 8 bin 45 öğrenci ise vakıf meslek yüksekokullarında eğitim görmektedir (İstanbul Valiliği, 2020). Bu yönüyle İstanbul, Türkiye'nin diğer tüm illerinden daha fazla vakıf ve devlet üniversitesine sahip olan bir ildir.

İstanbul'daki üniversitelerden hangilerinin seçileceğine karar verilirken "Üniversitelerin kuruluş yılı, öğrencilerin tercih önceliği ve öğrenci sayıları" dikkate alındı. Bu kriterler bize kurumsallaşma, eğitim kalitesi ve öğrenci kapasitesi hakkında ip uçları verir. İstanbul'da faaliyet gösteren kuruluş yılı ve öğrenci sayıları itibariyle en etkili iki üniversite İstanbul Üniversitesi ve vakıf üniversitesi olarak İstanbul Bilgi Üniversitesi'dir (İstanbul Valiliği, 2020). Devlet ve vakıf üniversitelerinin karşılaştırılması sonucu, otoriterlik seviyesi ile mikro direnişin arasındaki ilişki net bir biçimde ortaya çıkartılabilir. Zira İstanbul'daki her iki üniversitede iktidar uygulamalarındaki farklılık öğrencilerde direniş biçimlerini etkilemektedir. Bu nedenlerle köklü geçmişi ve etkileri de dikkate alınarak devlet üniversitesi olarak İstanbul Üniversitesi, vakıf üniversitesi olarak İstanbul Bilgi Üniversitesi çalışma yeri olarak seçilmiştir.

3.4 Veriler ve Toplanması

Bu tezin veri toplama aracı katılımcılarla birebir ve derinlemesine görüşme tekniğinin kullanıldığı nitel bir yöntemdir. Bu araştırmada veriler yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme için araştırmanın veri toplama aracının geliştirilmesinde öncelikle araştırma probleminin ana hatlarının ortaya konması amacıyla literatür taraması yapılmıştır. Ardından katılımcılara yöneltilecek kısa cevaplı ve açık uçlu sorular hazırlanmış ve beş öğrenciye sorular yöneltilerek soruların doğru anlaşılıp anlaşılmadığı test edildikten sonra sorulara son şekli verilmiştir. Sorular katılımcı öğrencilere birebir görüşme tekniğiyle yöneltilmiştir. Ancak Covid-19 pandemisi nedeniyle görüşmelerin bir kısmı yüz yüze yapılamamış bunun yerine online görüntülü veya sesli görüşme programları üzerinden, telekonferans yöntemiyle ve kayıt alınarak yapılmıştır.

Öğrenci katılımcıların seçiminde İstanbul Üniversitesi ve İstanbul Bilgi Üniversitesi öğrencisi olma, lisans öğrencisi olma, en az ikinci sınıf ve üzeri olma koşulu aranmıştır. Veriler öğrenciden öğrenciye ulaşan kartopu tekniği kullanılarak elde edilmiştir. Kartopu tekniğini kullanmanın sakıncası çalışmanın benzer branş ve benzer dünya görüşü olan öğrencilerle yapılması riski ve bunun sonucu benzer verilerin aldatıcı olmasıdır. Bu sakıncayı gidermek için kartopunun beş öğrenciyi geçmesine izin verilmemiş ve kartopu başka bir branştan bir öğrenci ile yeniden başlatılmıştır. İkinci sınıf

ve üzeri olma şartı ise öğrencinin hem uzaktan hem de yüz yüze eğitim tecrübesine sahip olması ve belirli bir yükseköğretim deneyimini yaşaması açısından önemlidir.

Görüşmeler 10 Ekim 2020 ve 9 Nisan 2021 tarihleri arasında her hafta ortalama üç öğrenci olmak üzere toplam kırk lisans öğrencisinin katılıyla beş öğrenciyle yüz yüze diğer öğrencilerle telekonferans yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Öğrenci görüşmeleri tamamlandıktan sonra her hafta bir akademisyenle ve çalışma sonunda toplam on akademisyenden üçü ile yüz yüze diğerleri ile uzaktan görüşmeler yapılmıştır.

Öğrencilere, akademik iktidarın öğrencilere yönelik uygulamalarını nasıl algıladıklarını ve akademik iktidar uygulamalarına karşı ne tür tepkisel davranışlar geliştirdiklerini, bu davranışların hangi ortamlarda hayata geçtiğini, nasıl ortaya çıktığını ve neye göre artıp azaldığını anlamaya yönelik sorular sorulmuştur. Akademisyenlere ise öğrencilere bakışlarını, sınıfta disiplini nasıl sağladıklarını ve bürokratik uygulamaları nasıl hayata geçirdiklerini anlamaya yönelik sorular yöneltilmiştir. Ancak öğrencilerin akademisyenlerin uyguladığı disiplini nasıl algıladıkları daha önemli olduğu için öğrencilerin akademik disiplin algısı, öğrencilere sorulan sorularla ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu nedenle iktidar tarafını temsil etmesi bakımından akademisyenler bir kontrol grubu olarak düşünülmüş ve dolayısıyla sayısı sınırlı tutulmuştur. Bu çalışmada akademisyenlerin kendilerini nasıl tanımladıklarından ziyade öğrencilerin akademisyenleri ve öğretim sistemini nasıl algıladıkları ve bu algı sonucu nasıl bir davranış geliştirdiklerini tespit etmek önemlidir. Bu algı ancak öğrencilerin soruları tam olarak doğru anladığından emin olunabilecek bir yöntem olan birebir görüşme tekniğiyle anlaşılabilir. Bu nedenle çalışmada bağlamı daha net ortaya koymayı sağlayan birebir görüşme tekniği tercih edilmiştir. Katılımcılarla yapılan nitel görüşmelerde not tutulmuş ve izin istenerek ses kaydı alınmıştır. Tüm yazılı, sesli ve görüntülü veriler flaş belleğe kaydedilmiş ve daha sonra ses kayıtları ve notlar kullanılarak gerekli senaryolaştırmalar yapılmıştır. Ardından senaryo formları çözümlenerek veri analizi haline getirilmiş ve nitel görüşmeler yoluyla elde edilen veriler analiz edilerek araştırma bulguları kısmına yerleştirilmiştir. Gerekli kavramsallaştırmalar yapılarak çalışmaya son şekli verilmiştir.

3.5 Sınırlılıklar ve Etik Sorunlar

Bilindiği üzere tüm akademik çalışmalar, üzerinde araştırmanın yürütüldüğü özneleri etkileme niteliğine sahiptir. Araştırma yapanın kendisi diğer taraf üzerinde

istemese de belirli bir oranda etkileyici olabilir. Bunun nedeni araştırma sorularının sorulması ve cevapların alınması sonucunda ortaya çıkan bilginin iki kişinin -soru soran ve cevap veren- etkileşimi ve ilişkiselliği sonucunda ortaya çıkmış olmasıdır. Sorulara verilen cevaplar hem soru soranın hem de cevap verenlerin konumlarından bağımsız bir şekilde oluşmaz. Soru soran bir araştırmacının katılımcı öğrenci olduğunda katılımcıyı yargılayıcı olmaktan kaçınması son derece önemlidir. Bu araştırmada bu durum sürekli göz önünde tutulmuş ve buna özellikle dikkat edilmiştir.

İkinci olarak araştırmacının kendisinin birçok diğer başka konu ve alan varken neden özellikle bu alanda ve bu konu üzerinde araştırma yapmayı tercih ettiği sorusu da önemlidir. Bu sorunun cevabı bir taraftan araştırmacının zaaflarını diğer taraftan ise onun motivasyonunu ortaya çıkartabilir. Çalışma belirli bir noktaya geldiğinde geriye dönük olarak "Neden konunun bu yönü üzerinde çalıştığım?" üzerine düşünme ihtiyacı hissettim. İlköğretimden yükseköğretime kadar tüm eğitim ve öğretim hayatım boyunca yaşadıklarımı geriye doğru hatırlamaya başladım. Bunlar benim için bu çalışmada çok önemli bir motivasyon sağlıyordu. Ancak bu aynı zamanda bir zaafa da dönüşebilirdi. Çünkü farkında olmadan araştırma yaptığım kişilerden tam da istediğim tarzda cevapları almaya çalışmama neden olabilirdi. Bu ise araştırmanın objektifliğine zarar verirdi.

Schutz'un da ifade ettiği gibi bir sosyolog konu ve nesnelere tarafsız yaklaşmalıdır. Bir araştırmaya başlarken sonucunun istemediği gibi çıkacağı endişesiyle korkan veya tam tersi bir ümitle incelemeye girişen sosyolog daha baştan hata yapmaktadır. Sosyoloğun nesnellik ve tarafsızlık tavrını takınması, kendi bilgi stoğundaki yargıları askıya alması öznellik niteliği taşıyan bir araştırma konusuna sahip olmasından dolayı özellikle önemlidir (aktaran Sofuoğlu, 2009, s. 116). Araştırma süresince bu konuya da özellikle dikkat etmeye ve özen göstermeye çalışılmıştır.

Üçüncü olarak bu çalışma Covid-19 salgını süresince yürütüldüğü için görüşmelerin büyük bir oranı görüntülü veya sesli görüşme programları ile yapıldı. Tüm öğretim mekânı yüz yüze öğretimden çıkarak sanal bir alana taşınmıştı. Sonradan ortaya çıkan bu gelişmeyi de çalışmaya dahil edildi. Bu nedenle öğrenci mikro direnişlerini ortaya çıkarmak için sorulan klasik yüz yüze öğretim sorularına bir de uzaktan öğretim sorularını eklendi. Böylece hem öğretim mekânı değiştiğinde ortaya çıkabilecek farklılıkları görebilme hem de yüz yüze ve uzaktan öğretim döneminde yapılan mikro

direnişleri karşılaştırma imkânı oldu. Bu nedenle araştırma yapılan öğrencilerin hem uzaktan hem de yüz yüze öğretim tecrübesi yaşaması gerekiyordu. Bu nedenle yüz yüze öğretim tecrübesi olmayan birinci sınıf öğrencileri ile görüşme yapılmamıştır.

Nitel çalışma mekânsal olarak biri devlet diğeri vakıf üniversitesi olan İstanbul Üniversitesi ve İstanbul Bilgi Üniversitesi ile sınırlıdır. Bu çalışmanın benzerleri Türkiye'nin değişik yerlerindeki eğitim kurumlarında veya diğer alanlarda yürütülebilir. Çalışmanın hedefine ulaşabilmesi için akademisyenlerin ve üniversite öğrencilerinin güvenlik endişeleri gibi nedenlere yanlış bilgi vermesi gibi durumlar çalışmanın bir diğer sınırlılık alanını oluşturur. Bu sınırlılıkları aşmak için kişilere şahsi bilgilerinin kullanılmayacağı, istediği zaman çalışmadan çıkabileceği, istediği soruya cevap vermeyebileceği ve çalışmanın bir kod isimle yürütüleceği ifade edilmiştir. Ancak öğrencilerin şahsımı bir araştırmacı, akademik iktidarı temsil eden biri olarak görmeleri ve yürüttüğüm böyle bir araştırmaya da mikro bir direnişle yaklaşarak samimimi olmayan cevaplar vermeleri de imkân dahilindedir.

Son olarak Covid-19 pandemisi nedeniyle yüz yüze planlanan görüşmelerin büyük bir kısmının mevcut yeni kısıtlı ve zorunlu şartlar dikkate alınarak, online uzaktan görüşmelerle yapılması nitel verilerden elde edilecek bilginin kalitesini düşürebilir. Ancak mevcut şartlar altında görüntülü veya sesli görüşmelerle ve deşme soruları ile öğrencilerin gerçek duyguları anlaşılmaya çalışılmıştır.

BÖLÜM 4. ARAŞTIRMA BULGULARI

4.1 Doğrudan Disiplin Uygulamaları ve Doğrudan Direniş

Doğrudan disiplin uygulamalarından otoriter niteliğe sahip olan iktidarlar biçimleri kastedilmektedir. Emretme ve itaat ettirme işini sıklıkla kullanan iktidarlar otoriter iktidarlardır. Weber (2020) "*güç"* ve *"otorite"* kavramları arasında bir ayrım yapmaktadır (s. 37). Güç, bir sosyal ilişki içinde, bir aktörün hangi temele dayanırsa dayansın, direnmeyle karşılaşsa bile istediğini yapabilme konumunda olma durumunu" ifade etmektedir. Oysa ona göre otorite meşrulukla özdeştir. Weber için en doğru otorite şekli rasyonel, bürokratik yani yasal otoritedir. Bu tespit, insanların bir otoriteye gönüllü olarak yani onların meşru olduğuna inandıkları için itaat ettikleri varsayımına dayanmaktadır. Weber'e göre, eğer insanları itaat için zorlamak gerekiyorsa bu insanların otoritenin meşru olduğuna inanmadıklarının bir kanıtıdır. İnsanlar son derece rasyonel çalışan bürokratik otoritelere onları meşru ve akla uygun buldukları için diğer bir ifadeyle ona inandıkları için itaat edilmektedirler. Bugün kullanılan bürokratik yönetimler böyle bir meşruluğa dayanmaktadır. Sennett 'de (2017) benzer bir görüş ileri sürerek insanların meşru bir yetkiye dayanmayan otoritelere itaat etmediklerini belirtmektedir (ss. 35-42). Dolayısıyla günümüzde insanların doğrudan korkutularak yönetilmesi yerine, otoriteleri kendi istekleriyle meşru olarak algılamalarını sağlamak ve sisteme uyum kapasitelerini arttırmak yönetmek en geçerli yöntem haline gelmiştir. Bu insanları yönetmek ve kontrol etmek için daha dolaylı araçların kullanılması anlamına gelmektedir. Bürokratik bazı mekanizmalar ve otoritesini gizlemeyi başarmış sembolik bir iktidar yönetime bu imkânı vermektedir.

Üniversiteler akademik güce sahip olan iktidar uygulamalarını şiddet ve kaba güç kullanarak ve aleni bir biçimde değil, genellikle bürokratik araçları kullanarak ve dolaylı bir biçimde hayata geçirmektedir. İlk olarak bu çalışma kapsamında üniversite öğrencilerine "Üniversite öğrenimin sırasında fiziksel veya sözel bir şiddet yaşadın mı?" sorusu sorulmuştur. Öğrencilerin hemen hemen tamamı bu soruya cevaben doğrudan fiziksel veya sözel bir şiddete maruz kalmadıklarını belirtmişlerdir. Çalışma çerçevesinde

elde edilen verilerden klasik şiddet, kaba güç ve doğrudan aşağılama gibi uygulamaların artık öğrencileri denetleme amacıyla kullanılmadığı görülmektedir.

Öğrencilerin sözel şiddet görüp görmediklerini ve sınıf içinde doğrudan utandırılıp utandırılmadıklarını anlayabilmek için öğrencilere ikinci olarak, "Sınıfta veya derste doğrudan şahsına yönelik bir utandırılma veya doğrudan aşağılama durumu oluyor mu?" sorusu sorulmuştur. Bu soruya öğrencilerin büyük bir çoğunluğu devlet ve vakıf üniversitesi fark etmeksizin "Doğrudan bu tür bir rencide edilme durumuyla karşılaşmadım" cevabı vermektedirler. Vakıf üniversitesi "Perfüzyon" bölümünde öğrenim gören bir öğrenci ders hocalarının öğrencileri rencide etmediklerini etmek isteseler de kendisinin şahsen böyle tavır gösteren bir hocaya aynen karşılık vereceğini belirtmektedir.

> *(K17, 4. Sınıf, 24 yaşında) "Düşünüyorum şimdi oraya gelen her öğrenci yani 18-19 yaşından büyük. Hocalarda bunu biliyolar diye düşünüyorum. Rencide edemezler sınıfta hiçbir şekilde yani. Ha böyle bir durum yaşamadım ama yaşasaydım veya bir arkadaşımın başına gelseydi kendimi veya o arkadaşımı savunurdum. Hoca haklıysa hocanın haklılığını arkadaşıma anlatırdım. Ama dediğim gibi ben veya bir arkadaşın başına gelen böyle bir durum yaşamadım."*

Benzer bir şekilde devlet üniversitesinde öğrenim gören bir hukuk fakültesi öğrencisi de ders hocalarının öğrencileri sınıf ortamında doğrudan utandırmadıklarını aksine konuşmak için teşvik ettiklerini dile getirmektedir.

> *(K31, 3. Sınıf, 21 yaşında) "Hayır aksine soru sormamız için teşvik ediyolar. Yanlış yapacaksanız burada yapın görüşlerinizi söyleyin diye teşvik ediyorlar."*

Bu sonuçlar üzerinden genel olarak akademisyenlerden öğrencilere yönelmiş bir klasik disiplin uygulaması yürütülmediği, kaba güç ve doğrudan aşağılama gibi uygulamaların öğrenciler üzerinde disipline etme amaçlı olarak kullanılmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca öğrenciler hakkında disiplin soruşturması başlatma ve okuldan atma gibi yasal disiplin uygulamaları da çok sıklıkla kullanılmamaktadır. Akademik iktidar bugün daha dolaylı ve ince yöntemler kullanarak hedeflerine ulaşmaktadır. Böylece öğrencilerin tepkileri yumuşatılır ve onların mevcut duruma kendi istekleri ile razı olmaları sağlanır. Çünkü doğrudan aşağılama veya doğrudan bir disiplin yönetimi meşru olmadığı ölçüde doğrudan bir direnişe neden olabileceği bu durum akademisyen iktidarının zedelenmesi ile sonuçlanabilir. Dolayısıyla günümüzde doğrudan otoriter bir iktidar uygulaması yönetenler açısından maliyeti yüksek bir güç kullanımı anlamına

gelmektedir. Scott'un belirttiği üzere tek bir başarılı itaatsizlik örneği görünürdeki rızanın pürüzsüz yüzeyini deler (Scott, 2018, s. 303). Bu nedenle *akademik* iktidar, sadece güç kullanımı korkusundan kaynaklanan itaati kalpten gelen itaate dönüştürülmelidir (Fromm, 2018, s. 15). Bürokrasi *ve sembolik iktidarlar* kullanılarak yürürlüğe konulan uygulamalar ise genellikle kişinin kendi rızası ile kurallara uymasını sağlamaya yönelik olduğundan, denetim maliyetlerini düşüren niteliktedir (Foucault, 2013, s. 10).

Bugünün akademik iktidarı güvensiz hissettirme, endişelendirme, ciddiye almama, görmezden gelme, normalize etme, gözetleme, zaman ve mekân üzerinde katı kurallar koyma gibi pratik yöntemler ve sistem içine gömülü ideolojik benimsetmeler aracılığıyla ete kemiğe bürünmektedirler. Bu ise ancak karşı tarafın oyuna dahil olmalarıyla yani sisteme aktif katılımlarıyla mümkün olmaktadır. Bu noktada öğrencilerin derslere dolayısıyla öğretim sistemine gönüllü katılımları önem arz etmektedir. Bu nedenle akademisyenler doğrudan ve otoriter disiplin uygulamaları yerine en güçlü olduğu alandan yani bilgi ve bürokrasi üzerinden bir hamle ile öğrencileri bazı bürokratik sınırlar içinde belirli bir kaygı düzeyinde tutan, onları değerlendirip özneleştiren uygulamalara yönelmektedirler. Böylece akademik iktidar doğrudan bir güç kullanmayarak bir taraftan öğrencilerin sisteme gönüllü ve aktif katılımlarını sağlarken diğer taraftan elindeki ince araçlarla mevcut sistemi sürekli yeniden üretmektedir. Üstelik tüm bu iktidar uygulamaları bürokratik bir rutinin içine ve akademisyenlerin öteden beri sahip oldukları sembolik iktidarlarının ardına gizlenmektedir.

Klasik anlamda "direniş" dendiğinde ilk akla gelen belli bir siyasal veya toplumsal konjonktürde iktidara doğrudan yönelen kitlesel ve fiziksel muhalefet eylemleridir. Örneğin; gösteri, miting, yürüyüş, imza kampanyası, oturma eylemi, protesto, ayaklanma, silahlı mücadele, hukuki mücadele ve sivil itaatsizlik gibi çok farklı eylem biçimi bu direniş başlığı altında değerlendirilmektedir. Bu tür direnişler literatürde "doğrudan direniş" olarak adlandırılmaktadır. Doğrudan direniş, hegemonik ve baskıcı iktidar uygulamaları karşısında ondan çekinmeden ve ona karşı bazı riskleri de göze alarak eylemde bulunmak anlamına gelir (Özmakas, 2019b, s. 653).

1968 yılında ilk kez Fransa'da ortaya çıkan ve diğer ülkelerle birlikte Türkiye'ye de sıçrayan üniversite olayları bir doğrudan direniş örneğidir. Her ülkede farklı nitelikler ve dolayısıyla sloganlar taşımakla birlikte Türkiye'de düşünen ve sorgulayan üniversite

gençliği 1961 anayasasının özgürlükçü yapısından da faydalanarak eğitimle ilgili taleplerini protesto gösterileriyle dile getirmeye başlamıştır (Bulut, 2011, s. 123). 1968 yılının ilk aylarında üniversite öğrencileri ekonomik konularla birlikte eğitim sorunları ile ilgili rahatsızlık duymuşlardı. Tepkileri bu konu üzerine yoğunlaşıyordu. Ancak ülkedeki siyasi atmosferle birlikte sonraki aylarda öğrenciler siyasi konularda da gösteri yapmaya başladılar (Koca, 2018, s. 95). Burada öğrenciler şiddete varan protesto, yürüyüş, miting gibi klasik direnme yöntemleri kullandılar. Ancak her ne kadar böyle bir direnişe üniversite çevreleri öncülük etmişse de bu doğrudan direnme hareketleri, akademik iktidarlara karşı yapılmamıştır. Bu politik bir direniştir ve toplumun sorgulayan ve eğitimli kesimi üniversiteler olduğu için, direniş de ilk olarak buradan başlamıştır. Bu çalışma açısından 1968 öğrenci hareketleri, öğrencilerin bürokratik baskılara karşı geliştirdikleri kendilerini denetleyen ve disiplin ve kontrol altına almaya çalışan akademik iktidara yönelmiş bir direniş değildir. Hatta bu direniş siyasi iktidarlara karşı akademisyenlerin de öğrencilerle birlikte hareket ettikleri bir politik direniş olarak okunmalıdır. Bu nedenle 1968 de başlayan böyle bir direniş, öğrencilerin öncülüğünde ve üniversitelerde başlamış olsa da sadece bir öğrenci direnişi değil akademik çevrelerde başlayıp diğer tüm alanlara yayılmış siyasi bir doğrudan direniş örneğidir.

Türkiye'de son zamanlardaki bir diğer doğrudan direniş örneği gezi direnişidir. Gezi direnişine katılan eylemcilerin büyük çoğunluğu kendisini özgürlükçü olarak tanımlamaktadır ve direnişe katılma nedenleri olarak, iktidarın otoriter tavrı ve polisin orantısız güç kullanmasını işaret etmektedirler (Gök, 2014, s. 84). Eyleme katılanların elbette çevre duyarlılığı başta olmak üzere çok çeşitli talepleri vardır ancak Gök'e göre, tüm katılımcıların üzerinde uzlaştıkları en önemli konu, iktidarın otoriter uygulamalarına karşı olmaktır. Burada yine çevre duyarlılığı ile başlayıp siyasal iktidara yönelmiş doğrudan bir direniş eylemi söz konusudur.

Üniversitelerde görülen en güncel doğrudan direniş örneği ise 2021 yılında Boğaziçi Üniversitesinde öğrencilerinin üniversitelerine atanan rektörün kendi üniversitelerinden olmaması ve rektör atamasının seçimle yapılmamasına itiraz ettikleri direniştir. Bu iktidarı doğrudan karşısına alan politik bir doğrudan direniştir. Bu amaçla bazı öğrenciler ve akademisyenler gösteri ve boykot gibi eylemelerde bulunarak iktidara karşı bir direniş başlatmışlardır. Ancak bu direnişin öğrenci sayıları dikkate alındığında katılım oranı düşük seviyelerde kalmıştır. Boğaziçi üniversitesi direnişi yalnızca

öğrencilerin bir kısmının katılımıyla gerçekleşen ve ülke geneline yayılmayan bir doğrudan direniş olarak kalmıştır. Scott'un da belirttiği üzere, doğrudan direnişler zayıfın tercih etmek istemeyeceği direniş biçimleridir (Scott, 2014, s. 35). Çünkü gündelik direnişlerin aksine her doğrudan direniş, resmi kayıtlara girer, arşivlenir ve sosyolog ve tarihçilere sınıf çatışması hakkında atıp tutabilecekleri belgeler bırakır. Bunu önlemenin en iyi yolu ise dikkatten kaçan bir direnme biçimidir.

Bugün akademisyenler öğrencileri doğrudan bir disiplin ya da şiddet mekanizmasıyla yönetmediği gibi öğrenciler de genel olarak akademik iktidara doğrudan karşı koymak anlamına gelecek gösteri, boykot gibi direnişlerden kaçınmaktadırlar. Akademik iktidar günümüzde insanları doğrudan baskı altına almaya veya onları susturmaya çalışmaz aksine konuşmalarını ister. Onların dilinin altında yatan gerçekleri görmek ister ve bu gerçekleri çeşitli araçlarla yönlendirmeye ve disipline etmeye çalışır. İktidar ancak insanları konuşturarak kendini yeniden üretebilir (Akay, 2016, s. 44). İşte iktidarın bu "sinsi" tavrı tüm tahakküme uğrayanlar tarafından hissedildiği için benzer "sinsi" bir hamle ile ona karşılık verilmektedir. Bu nedenle doğrudan disiplin uygulamayan akademisyenler gibi öğrenciler de doğrudan bir direniş göstermemektedirler. Söylemler üzerinden iktidarın kendini sembolik bir şekilde yeniden ürettiği doğrudur. Ancak gündelik hayatta bir tarafta iktidarın duyacağı ve duymak istediği alanlarda yürütülen sahte söyleme karşılık, diğer tarafta bir de öğrencilerin kendi güvenli alanlarında ve arka planda geliştirdikleri daha sahici ve daha samimi bir öğrenci söylemi de dolaşımdadır. Mikro direnişte işte tam burada doğmaktadır. Akademik iktidara duymak istediği söylenir. Bu göstermelik ve aldatıcı bir uyum sağlama halidir. Akademik iktidarın bürokratik rutine gizlenerek iktidarını gizlemesi gibi öğrenciler de gündelik hayatın rutini içinde kalarak direnişlerini gizlemektedirler.

Doğrudan direnişin tercih edilmemesinin bir nedeni öğrencilerin değiştiremeyecekleri bir sistemle mücadeleye girmek istememeleridir. Galibi baştan belli olan bir savaşa zayıf taraf olarak girmek, son derece akıldışı görülmektedir (De Certeau, 2009, s. 44). Endişelendirme ve güvensiz hissettirme, bürokrasi, gözetleme ve normalize etme gibi yeni iktidar yöntemlerine karşı şikâyet, dava açma, gösteri, miting gibi şiddete dayalı klasik doğrudan direnme yöntemleri -boykot, gösteri vb..- kullanmak, sadece direnen tarafa zarar vermektedir. Böyle bir direniş ancak direnişçileri marjinalleştirir ve öte yandan iktidarın gücünü meşrulaştırmaya hizmet eder. Oysa mikro direnişler,

otoritenin uygulamalarını meşru ve doğru bulmayanların onunla arasını açmadan ve onun muhtemel zararlarından kendini koruyarak yürütülmektedirler. Bu nedenle iktidar ilişkisi devam ettiği sürece doğrudan bir direnişe başvurulmaz.

Doğrudan direnişe başvurulmamasının bir diğer nedeni, iktidarın meşruluk konusundaki uygulamalarıyla ilgilidir. Akademik otoritelerin uygulamaları karşısında öğrencilerde oluşan meşruluk inancı homojen değildir ve kişisel olarak farklılaşmaktadır. Bu farklılaştırma akademik iktidarın bürokratik rutine gizlediği dolaylı ve ince iktidar uygulamalarının başarısıdır. Öğrencilerin tamamında bu uygulamalara karşı bir görüş birliği oluşmadığı için -ki oluşsa da bu tek başına yeterli olmaz öğrencilerin bir zarar görmeden etkili bir sonuç alacağını düşünmeleri de gerekir- doğrudan direnişlere başvurulmaz. Bunun yerine iktidarın meşru bulunmayan tüm uygulamalarına karşı arka planda özellikle sosyal medya üzerinden etkili bir biçimde örülen dolaylı mikro direniş davranışları tercih edilmektedir.

Günümüzde doğrudan bir direnmeyle karşılaşmak istemeyen akademik iktidar -kendi otoritesini ustalıkla gizleyerek- ağırlıklı olarak bürokrasiyi veya hâkim olduğu bilginin iktidarını kullanmaktadır. Buradan elde ettiği meşruluk üzerinden bir yönetim biçimi geliştirir ve bunu sürekli yeniden üretme yoluna gider. Bu iktidar biçimi bu çalışmada "pratik iktidar uygulaması" olarak adlandırılmaktadır. Bu iktidar uygulamasında sınıflandırma, güvensiz hissettirme, endişelendirme, zaman ve mekân sınırlandırmaları ve yargılamaya dayalı bir değerlendirmeyi -sınav sistemini- içeren bürokratik uygulamalar bulunmaktadır. Pratik iktidar uygulamaları iki yönlüdür: İlki eğitim sisteminin mevcut bürokratik işleyişiyle ikincisi ise akademisyenlerin bu işleyişi uygulamaya koyma biçimiyle ilgilidir. Akademisyenlerin mevcut tutumu -otoriter veya demokratik- pratik iktidar uygulamasına maruz kalan öğrencilerin davranışlarının biçimlenmesinde etkilidir.

Pratik iktidar uygulamalarını yürürlüğe koyan akademik iktidar için temel sorun, kendi uygulamalarının öğrenciler tarafından yeterince meşru, akla ve kendi çıkarlarına uygun bulunmasıdır. Bu nedenle o kendisinin meşru algılanması için çaba sarf etmektedir. Weberci bir meşruluk üzerinden bakıldığında, öğrenciler meşru gördükleri böyle bir akademik otoriteye karşı doğrudan bir çatışma içine girmemektedirler. Çünkü özellikle rasyonel-yasal (bürokratik) bir yapıdan gelen meşruluk inancı diğer bireyler gibi

öğrenciler için de geçerlidir ve bu meşruluk, otoriteye itaati sağlamaktadır (Weber, 2020, s. 48). Ancak yükseköğretimdeki gündelik ilişkilere yakından bakıldığında tam bir itaat etme durumu olmadığı görülmektedir. Öğrenciler meşru olduğuna inandıkları akademik otorite karşısında her ne kadar onun meşruluğuna inanmış görünseler ve doğrudan bir çatışma içine girmeseler de ona karşı tamamen kabul edici bir pozisyonu da benimsemezler. Öğrenciler bürokratik ve rasyonel otoritenin tarafsız görünümü altında aslında bir akademik iktidar içerdiğini[17] daha ilk haftalarda fark etmektedirler. Bu durumda aslında tarafsız olmasa da bürokrasinin tarafsızlığını kullanarak tarafsız gibi görünen akademik iktidarın bu hamlesine karşılık öğrenciler de aslında meşru olduğuna inanmasalar da inanıyormuş gibi görünerek akademik otoriteye karşı taktiksel bir hamle ile cevap vermektedirler. Diğer taraftan bu tür göstermelik bir itaat akademik iktidar için sorun oluşturmaz. Deleuze'un (2021) ifade ettiği gibi iktidar, bugün bize gönderdikleri talimatlara uygun hareket etmemizi onlara inanmasak da inanıyormuş gibi yapmamızı ister. Öğrenciler de tam bir hiperuyum göstererek bu davranışı sergilemektedirler. Bu nedenle burada iktidar ve bürokrasinin yoğun baskılarına maruz kalan öğrenciler açısından, akademik iktidara yönelen bir meşruluk inancından daha çok meşruymuş gibi yapma stratejisinden söz edilmelidir.

Weber, (2004) hoca karşısında öğrencilerin sessiz kalmak zorunda olduğundan ve öğrencilerin hocaya doğrudan tepki vermelerinin imkânsızlığından bahsetmektedir (s. 154). Ona göre peygamberin ve demagogun akademik kürsüde yeri yoktur. Peygamber ve demagog eleştirinin çok rahat yapılabildiği sokakta istediğini söyleyebilir. Kendilerine her türlü karşılığın verilebildiği yerlerde istedikleri gibi hareket edebilirler. Oysa sınıfta, karşımızda sessiz kalmak zorunda olan dinleyiciler vardır. Bu durumdan yararlanılması Weber'e göre sorumsuzluktur. Çünkü öğrenciler kariyerleri için bir hocanın dersine girmek zorundadırlar, buna karşılık hocanın karşısında onu eleştirecek kimse yoktur.

Üniversitelerde ilk bakışta hiçbir menfaat ve iktidar unsuru içermiyormuş gibi görünen bir ilişki ve iletişim biçiminde neden bir akademik iktidar ve buna karşı bir öğrenci direnişi oluşmaktadır? Akademisyenler, öğrencilere yönelik olarak, yeterince

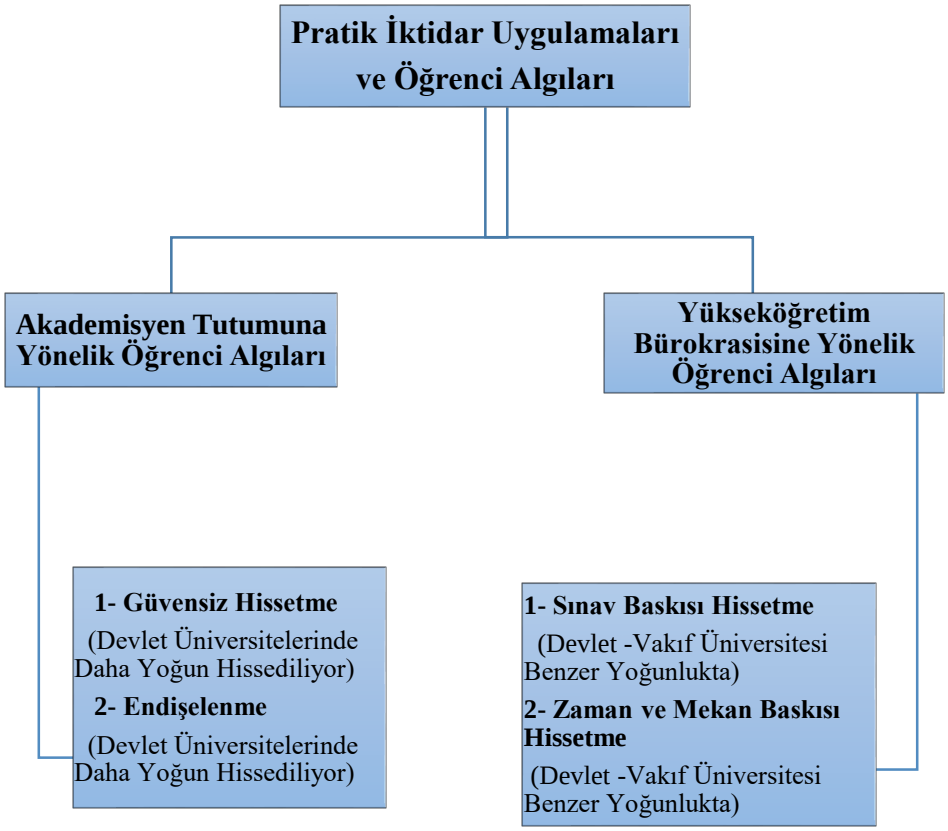
[17] Akademisyenlerin kullandığı dil, yargılamaya içkin sınav sistemi, dikey sınıf mekânı, kısıtlı zaman, her zaman ikincil konum vb.

başarılı olmadıkları, gayret göstermedikleri, kitap okumadıkları gibi değerlendirmeleri tamamen öğrencileri düşündükleri için yapıyor olamazlar mı? Öbür taraftan öğrenciler kopya çekme, sinik olma, ezbere yönelme, yalan söyleme, dedikodu yapma, sosyal medyadan tepki gösterme gibi davranışlara gerçekten özleri itibariyle kötü ve tembel oldukları için başvurmuş olamazlar mı? Bu sorulara hiçbir şüpheye yer bırakamayacak şekilde "Evet, olabilir" cevabı verilemez. Sadece, akademisyenlerin kendi aralarında öğrenciler hakkında onları özneleştiren -bazen niyet bu olmasa da- konuşmalarına veya öğrencilerin kendi aralarında derslerine giren akademisyenler hakkında konuşmalarına, dedikodu veya söylentilere dahil olmalarına ve birbirlerini hiçbir zaman ele vermemelerine bakılsa dahi, burada ortaya çıkan davranış biçimlerinin bir arka planı olduğu görülmektedir.

Akademik iktidarın öğrenciler yönelik olarak yürürlüğe koyduğu iki ana iktidar uygulama biçimi bulunmaktadır. İlk iktidar biçimi "sapma" davranışı gösteren öğrencilere klasik disiplin ve şiddet yöntemleri ile cevap veren "klasik iktidar uygulamaları" dır. Azarlama, doğrudan kaba şiddet uygulama, dersten atma, disiplin soruşturması açma, fiziksel veya sözlü taciz, okuldan uzaklaştırma veya okuldan atma gibi uygulamalar klasik disiplin uygulama örnekleridir. Ancak bu tür bir iktidar tutumu bugün için artık yürürlükte değildir ve büyük ölçüde geçerliliğini yitirmiştir. Çünkü akademik iktidarın doğrudan müdahalesi doğrudan bir direnmeyle sonuçlanabilir ve bu maliyeti yüksek bir yönetim tarzıdır. Scott'un belirttiği üzere (2018) itaatteki küçük kusurlar ihmal edilebilir, görmezden gelinebilir veya bağışlanabilir. Ancak tek bir başarılı itaatsizlik örneği görünürdeki rızanın pürüzsüz yüzeyini deler (s. 303). Bir akademisyene karşı sınıfın büyük bir kısmını arkasına almış başarılı ve meşru bir doğrudan direniş örneği, akademisyenin sembolik iktidarlarına büyük ölçüde zarar vermektedir. Dolayısıyla öğrenciler tarafından açık bir meydan okuma şeklinde ortaya çıkan doğrudan bir direniş tercih edilmediği gibi akademisyenler tarafından da öğrencileri doğrudan bir aşağılama ve hakaret şeklinde ortaya çıkan doğrudan bir disiplin yöntemi tercih edilmemektedir. Bu nedenle zora dayanan klasik iktidar uygulamalarının yerini artık genellikle kişilerin kendi rızaları üzerinden onları kontrol etme esasına dayalı iktidar uygulamaları almaktadır.

4.2 Pratik İktidar Uygulamaları ve Öğrenci Algıları

Öğrencilerin bakışıyla pratik iktidar uygulamalarını akademisyen tutumları olarak, güvensiz hisset(tir)me ve endişelen(dir)me ve bürokratik kontrol mekanizmaları olarak da sınavlar ve zaman - mekân baskıları olarak gruplandırmak mümkündür. Tüm bu kontrol araçları öğrencilerin gönüllü itaatine dayandırıldığı için dolaylı ancak akademik iktidar için maliyeti son derece düşük yöntemlerdir. Bu nedenle bugün yükseköğretim kurumlarında genellikle doğrudan aşağılama, azarlama, darp etme veya disiplin soruşturması başlatma gibi araçlar yerine genellikle bu dolaylı araçlar kullanılmaktadır.

Şekil 1. Pratik İktidar Uygulamaları ve Öğrenci Algıları

4.2.1 Güvensiz Hissetme / Endişelenme

Genel olarak öğrencilerin kendilerini güvende hissetmedikleri ve yükseköğrenim süreleri içinde ders geçme gibi konularda kaygılandıkları görülmektedir. Devlet ve vakıf üniversite öğrencileri açısından değerlendirildiğinde güvende hissetmeme ve kaygılanma seviyesinin devlet üniversitesi öğrencilerinde vakıf üniversitesi öğrencilerine göre çok

daha yüksek olduğu görülmektedir. Çalışmanın bu başlığında öğrencilere öğrenim gördükleri süre içerisinde derslerde ve okul mekânlarında kendilerini güvende hissedip hissetmediklerini anlamaya yönelik sorular sorulmuştur. Çünkü akademisyenlerden öğrencilere yönelen bazı davranış biçimlerine öğrencilerin yükledikleri anlam -öğrenci algıları- ortaya konmadan öğrencilerin olası tepkilerini -mikro direniş davranışlarını- anlamak mümkün değildir. Bu amaçla öğrencilere ilk olarak, "Yükseköğrenim görürken güvende hissetmediğin durumlar oluyor mu?" sorusu sorulmuştur. Bu soruya devlet üniversitelerinde öğrenim gören öğrenciler çok büyük bir oranda "Evet, oluyor" cevabı verirken vakıf üniversitesinde öğrenim gören öğrenciler ise çok büyük bir oranda "Hayır, olmuyor" cevabı vermektedirler. Dolayısıyla devlet üniversitesi öğrencilerinin büyük bir kısmı kendilerini güvende hissetmediklerini ifade ederken vakıf üniversitelerinde bu oranın çok daha düşük kaldığı görülmektedir. Üniversite öğrencilerinin kendilerini güvende hissedip hissetmemeleriyle ilgili düşünceleri akademisyen tutum ve davranışlarıyla ilgili bir durumdur. Devlet üniversitesinde öğrenim gören öğrenciler vakıf üniversitesinde öğrenim gören öğrencilere oranla güvende olmama duygusunu daha yoğun bir şekilde hissetmektedirler. Devlet üniversitesi iktisat bölümünde okuyan bir öğrenci bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

> *(K30, 3. Sınıf, 23 yaşında) "Evet, olabiliyor. Yani mesela çok ters birisi gibi görünüyor dışardan ve herhangi bir küçük hatamda sanki bunu not olarak değerlendireceğini yani notla tehdit edilir gibi bir korku yaşayabiliyorum bazen. Bazı derslerde özellikle."*

Aynı bölümde okuyan bir diğer öğrenci şu ifadeleri kullanmaktadır.

> *(K29, Devlet Üniversitesi, İktisat, 3. Sınıf, 22 yaşında) "Evet. Mesela okulda namı duyulmuş hocalarımız var. Ya işte bu hoca çok ters bir adamdır. Dersten bırakır, şöyle böyle diye. Onun dersinde tabi sorulara cevap vermekte olsun, derste başka konularda olsun veya dersle alakalı herhangi sesli bir şekilde bişeyler yapmaktan çekinebiliyorum."*

Siyaset biliminde öğrenim gören bir 3. sınıf öğrencisi de benzer görüşleri ifade etmektedir.

> *(K7, Devlet Üniversitesi, 22 yaşında) "Evet, oluyor, özellikle bazı hocalarda. Nasıl diyeyim egosu çok yüksek olan hocalar var. Yanlış bir cevap vermekten koktuğum için çekiniyorum açıkçası."*

Devlet üniversitesinde öğrenim gören öğrencilerin büyük bir kısmının cevapları ile devlet üniversitesinde çalışan bazı akademisyenlerin cevapları arasında bir tutarlılık

olduğu görülmektedir. Sınıfta disiplini nasıl sağladığı konusunda devlet üniversitesinde çalışan bazı akademisyenler şu yanıtları vermişlerdir:

> *(K2 Akademisyen, Matematik, Dr. Öğr. Üyesi) (Gülerek) "Ben öğrenciye esprili bir yaklaşımla sınıftaki bütün diğer öğrencileri o öğrencinin aleyhine çeviririm, kendi arkadaşlarının baskısı ile bir daha karşı gelemez."*

Devlet üniversitesinde görev yapan başka bir akademisyen katılımcı ise kademeli bir disiplin uygulayarak sorunu çözdüğünü belirtmektedir.

> *(K1 Akademisyen, Elektronik, Dr. Öğr. Üyesi) "Önce sakin bir dille uyarırım devam ederse sesimi yükseltirim. Daha da devam ederse dışarı atarım. Ama genellikle iş o noktaya gelmeden bazen de laf sokarım."*

Hiçbir iktidar bilginin üretimi, düzenlenmesi, dağıtımı ve alıkonması olmadan uygulanamaz (Çetin, 2001, s. 208). Öğretim sistemi akademik personel tarafından kontrol edildiği için, öğrenci öğrenmeye ve açıklamaya muhtaç olan taraf olarak hoca karşısında hep "tabi olan" konumunda olmak durumundadır (Ranciere, 2019, s. 12). Bu durum mevcut sistemin kendisinin öğrencileri güvensiz hissetmesine neden olmaktadır. Üniversitelerde öğretim sisteminin iktidarı, bilimsel söylemler kullanılarak cahillik ve tembellik gibi tanımlamalar üzerinden kurulmaktadır (Foucault, 2016, s. 77). Buna değerlendiren ve mekâna sahip olan taraf olan akademisyenlerin yapısal üstünlüğü de eklendiğinde derslikler, öğrenciler için kaygılanılması gereken bir ortam haline gelmektedir.

Vakıf üniversitesinde öğrenim gören öğrencilerin büyük çoğunluğu derslerde kendilerini güvensiz hissetmediklerini belirtmektedirler. Ancak daha azınlıkta kalan ve bu tür hocalarla karşılaşan bir vakıf üniversitesi öğrencisi yine de bu durumun kendini güvensiz hissettirmediğini ifade etmektedir.

> *(K20, Kültür Sanat, 3. Sınıf, 22 yaşında) "Otoriter hocalarımdan tabiki de olur. Ama bu zamanla aşılıyor. İlk başta çekiniyorum ama sonra bu geçiyor. İlk olarak bir çekinme olsa da hocayı tanıyınca onun otoriter olması onunla iletişim kuramayacağım bir şeye dönüşmüyor. Ben kendimi rahatça ifade edebiliyorum sonuç olarak."*

Vakıf üniversitesinde öğrencilerin büyük bir kısmından elde edilen verilerle vakıf üniversitesinde çalışan bazı akademisyenlerin cevapları arasında bir tutarlılık olduğu görülmektedir. Vakıf üniversitesinde çalışan bir akademisyen öğrencilere yaklaşımlarında dikey bir ilişkinin olmadığını ifade etmektedir.

(K8 Akademisyen, Spor Bilimleri, Dr. Öğr. Üyesi) "Disiplinlik çok fazla bir konu olmuyor. Öğrencilerimizle iletişimimiz genelde açıktır. Ancak sınıf ortamının da doğal olarak çok başına buyruk bir ortam olmaması gerekir. Ben şahsen öğrencilerin doğrudan görüşlerini söyleyebildiklerini düşünüyorum. Özgürlük konusunda herhangi bir sıkıntı yaşadıklarını düşünmüyorum."

Öğrenim görürken güvende hissedip hissetmediklerini anlayabilmek için öğrencilere ikinci olarak "Sence hocalar notu bir tehdit gibi kullanılıyor mu?" sorusu soruldu. Bu soruya hem devlet hem de vakıf üniversitesinde öğrenim gören öğrencilerin çoğunluğu "Bu akademisyenine göre değişiyor ama kullanıldığı oluyor" şeklinde cevap vermektedirler.

(K25, Vakıf Üniversitesi, Endüstri Mühendisliği, 3. Sınıf, 23 yaşında) "Kesinlikle kullanıyorlar. Şöyle, sürekli mesela atıyorum dersi dinlemediğimde veya herhangi yanlış bir şey yaptığımızda derste ondan sonra sürekli [Bakın arkadaşlar bunlar sınavda da çıkacak] gibi tehditlerle sürekli karşılaşılıyor. Bunu öğrenmeniz çok iyi bakın bunu öğrenseniz şurada size yararlı olur falan değil. Tabi tüm hocalar böyle yaklaşmıyor bazı hocalar bunu bakın mühendislikte şuralarda kullanırsınız bunu öğrenirseniz çok size şurada fayda sağlar derken çoğunluktaki hocalar sınavlarda çıkacak gibisinden bir tehdit unsuru olarak kullanabiliyor bu not olayını."

Bir devlet üniversitesi öğrencisi ise akademisyenlerin bu tür işlemleri doğrudan değil deneyimlerini kullanarak çok daha dolaylı bir biçimde yaptıklarına vurgu yapmaktadır. Ayrıca akademisyenler hakkındaki enformasyonun okulda dolaşan söylem aracılığıyla elde edildiği ve öğrencilerin de buna göre davrandıklarını dile getiriyor.

(K29, İktisat, 3. Sınıf, 22 yaşında) "Sözlü olarak kullanmıyolar da öğrenciler üzerinde bir etkisi oluyor. Yani öğrenciler bundan etkileniyolar. Öğrenciler hissediyor bunu. Üniversitedeki hocalar daha dün başlamış hocalar değil çoğu yıllardan beri görev yaptıkları için belli oluyor yani davranışlarından. Şu hocada şöyle yaparsam bana şöyle not kırar, böyle not kırar diye kulaktan dolma olarak böyle bilgiler geliyor."

Bununla birlikte daha azınlıkta kalan bazı öğrenciler, "Notun bir tehdit gibi kullanılmadığını" ifade etmektedirler. Spor yöneticiliği bölümünde öğrenim gören bir vakıf üniversitesi üçüncü sınıf öğrencisi bu konuda şu ifadeleri kullanmaktadır:

(K35, Vakıf Üniversitesi, Spor Yöneticiliği, 3. Sınıf, 20 yaşında) "Biz kesinlikle bir not baskısı altında kalmadık hocalarımızda kesinlikle böyle bir bakışa sahip değiller."

Gündelik hayat içerisinde bize etki eden davranışlara verilen tepkiler sadece korku duygusundan kaynaklanmaz. Korku duygusu kaygıdan ayrılmalıdır. Korku dışsal, kaygı

ise içsel bir dokuya sahiptir. Korku belirli bir tehdit karşısında sergilen bir davranıştır ve bu anlamda bir nesneye bağlıdır. Oysa kaygı bireyde oluşan genelleşmiş bir duygudur ve belirli bir nesneye sahip değildir. Akademik iktidar öğrencilerin korkması yerine kaygılanmaları tercih etmektedir. Çünkü korku dışsal bir etkiden kaynaklandığı için doğrudan bir tepki vermeyi gerektirirken kaygılanmanın kişiyi arafta bırakan bir tarafı vardır. Freud'a göre kaygı düzeyi büyük ölçüde kişinin dış dünyaya ilişkin bilgisine ve onun karşısındaki kişinin kendi güçlülük duygusuna bağlıdır. Bunun doğal sonucu olarak korku duygusu kişide tehdit içeren nesneye karşı doğal bir tepki geliştirmeye yardımcı olurken, kaygı duygusu genellikle bunu sağlayamaz (aktaran Giddens, 2014, s. 63). Bu nedenle günümüz akademik iktidarları doğrudan bir tepki vermeye neden olacak korku duygusu yerine kişiyi her zaman belirli bir tedirginlik seviyesinde tutacak kaygı (endişe) duygusunu kullanmayı tercih etmektedirler. Bu öğrenciler açısından bir arafta olma halidir ve öğrencileri iktidarla iyi geçinmeye teşvik etmektedir.

Giddens'ın belirttiği üzere bu kaygılandırma hali kişileri gündelik toplumsal rutinlere sığınmaya iter. Böylece bireyin kaygısı azaltır ve birey belirli bir güven duygusuna kavuşur. Giddens 'a göre (1999) gündelik hayatta insanları endişe, kaygı ve korku duyguları motive etmektedir (s. 99). Doğal olarak bireyler kendilerini güvende hissetmek isterler. Kendilerini güvensizlik duygusundan uzak tutmak için de toplumun belirlediği rutine uygun bir hareket biçimi geliştirmektedirler. Bu nedenle bireyler için gündelik hayatın önemli bir parçası olan rutinler ve rutinlere uygun tavırlar hemen hemen vazgeçilmezdir. Bu duygunun farkında olan iktidar, korku yaratan doğrudan bir dışsal hamle yerine endişe ve kuşku duygularını kullanarak ve bireyin sahip olmak istediği güven duygusu üzerinden bireyleri kontrole yönelik adımlar atmaktadır. İktidar dışsal kaba şiddet ve korkutmaya dayalı bir adım atmadığı için tabi olanlarda iktidara yönelik savaş veya kaç yaklaşımını içeren doğrudan bir karşı koyma yerine, güven duygusunu garantiye alan ve gündelik rutine gizlenen dolaylı bir karşı koyma mekanizması gelişir. Bu bazı durumlarda egemene karşı sessiz kalmak, belirli bir süre sabretmek veya olduğundan farklı görünmek olabilirken bazen de bir dedikoduya dahil olma veya bir söylentiyi yayma şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Üçüncü olarak öğrencilere, akademisyenlere katılmadıkları bir konuda doğrudan karşı koyup koyamayacaklarını anlamak için "Derslerde ideolojik olarak asla

katılmadığın şeyler anlatıldığında tepkin genellikle nasıl oluyor?" sorusu sorulmuştur. Alınan cevaplar genel olarak değerlendirildiğinde her iki üniversite türünde de hocaların ideolojik konulara çok fazla girmediği görülmektedir. Ancak bazı derslerde hocalar bu konulara girdiğinde öğrenci tepkileri değişmekte vakıf üniversitesi öğrencileri devlet üniversitesi öğrencilerine göre hocaya karşı çok daha rahat bir şekilde görüşlerini ifade edeceklerini söylerken, devlet üniversitesi öğrencilerinin büyük bir kısmı herhangi bir tepki vermeyeceklerini çünkü hocaların kendilerini yanlış anlayabileceklerini ifade etmektedirler.

> *(K8, Devlet Üniversitesi, İktisat, 3. Sınıf, 23 yaşında) "Şöyle oluyo; genelde bağlı olduğum düşünceye karşı çok fazla sohbet geçiyor derslerde. Benim gibi düşünenler İstanbul Üniversitesinde azınlıkta kaldığı için düşündüklerini dile getirmekte çekiniyorlar bende bu kesimin içindeyim."*
>
> - *Neden çekiniyorsun?*
>
> *"Neden çekiniyorum acaba bi şey olur mu? Hoca acaba yanlış anlar mı? Hocanın bana karşı tutumu değişir mi, işte notla olur, bana karşı bakış açısı olur, bunlardan dolayı çekiniyorum."*

Devlet üniversitesinde öğrenim gören bir başka öğrenci ise genellikle bu tür durumlarda söz almadığını çünkü hocanın yanlış anlayabileceğini dile getirmektedir.

> *(K37, Türkçe Öğretmenliği, 4. Sınıf, 24 yaşında) "Genelde ideolojik bir konu olduğunda ben şahsen katılmıyorum o tartışmaya. Hoca görüşünü bildirse bile desteklemiyorum da. Ona karşı bir şey de söylemiyorum. Çünkü bazı hocalar yanlış anlayabiliyor gerçekten sırf görüşünü savunuyor veya savunmuyor diye tepki alan hocalar da var. Bunları bilemediğim için ben sessiz kalmayı tercih ediyorum. Bu tarz hocalarla bir polemiğe girmemek adına ben tepkisiz kalıyorum."*

Benzer şekilde devlet üniversitesinde bilgisayar mühendisliği bölümü 3. sınıfta okuyan bir öğrenci bu konuda şu ifadeleri kullanmaktadır:

> *(K33, 23 yaşında) "Bizde politik bir şey konuşulmadığı için genelde bizde her şey teknik. Ama olsaydı da kendi görüşümü net bir şekilde söylemezdim çünkü şunu biliyoruz: Hocalar takabilir."*

Akademik iktidar temel güven duygusunun bireyler için ne kadar önemli olduğunun farkındadır ve normal olanı belirleme yeteneğini kullanarak normal ve rutin olana uygun olmayan tüm davranış biçimlerini etiketlemektedir. Bireyler bu tür duyguların üstesinden ancak güvende olma duygusu ile gelebilirler. Güven duygusu, bütün normal bireylerin yanlarında taşıdıkları ve gündelik hayatta ilişkilerini sürdürebilmek için başvurdukları koruyucu kozanın temel duygusal dayanağıdır (Giddens, 2014, s. 59). İktidar ve tabi olma

ilişkisinin yaşandığı üniversite öğretiminde de öğrenciler için benzer bir durum söz konusudur. Güvende hissetme duygusu burada davranışa neden olan temel duygulardan biridir. Bu davranışın içeriği ise egemen iktidarın davranış biçimine ya da daha doğru bir ifadeyle tabi olanların onu algılayış biçimine bağlı olarak değişmektedir.

Vakıf üniversitesinde öğrenim gören öğrencilerin büyük bir kısmı ise derslerde hocanın fikirlerine karşı da olsa kendilerini çok daha rahat bir şekilde ifade edebileceklerini dile getirmektedirler.

> *(K23, Vakıf Üniversitesi, Sosyoloji, 3. Sınıf, 23 yaşında) "İdeolojik farklılıklar hocalarımız arasında da çok fazla var ancak bu zamana kadar bu hiçbir zaman bir ayrışmaya ortam hazırlayıcı bir şekilde olmadı. Münakaşa, münazara tarzında oluyor o da faydalı oluyor zaten. Ben hiçbir baskı hissetmiyorum bu anlamda. Aksine düşündüğüm her şeyi hocaya iletebilirim."*

Benzer bir şekilde vakıf üniversitesinin bir başka bölümünde öğrenim gören bir öğrenci de şu görüşleri paylaşıyor:

> *(K26, Endüstri Mühendisliği, 3. Sınıf, 22 yaşında) "Ben endüstri mühendisliği okusam da aynı zamanda çift anadal yapıyorum. Ekonomi ve Finans da okuyorum. Mühendislikte ideolojik bir konu olmuyor açıkçası ama ekonomi ve finans bölümünde bazı ekoller dolayısıyla bazı ideolojik durumlar oluyor ve ben ders hocasıyla hiç çekinmeden tartışıyorum açıkçası."*

Bununla birlikte vakıf üniversitelerinde öğrencilerin daha azınlıkta kalan bir kısmının genel olarak hocalarla karşılıklı zıtlaşma içeren bir tartışmaya girmekten kaçındıkları da görülmektedir. Genellikle ders hocaları ile ilişkinin gerilmemesine dikkat edilir. Vakıf üniversitesinde bilişim sistemleri okuyan bir öğrenci derste kendi görüşlerine çok fazla aykırı bir durum olmadıkça müdahale etmeyeceğini ifade etmektedir.

> *(K40, 3. Sınıf, 22 yaşında) "Kendi fikrimden değilse ve değerlerime çok aykırı olursa yorum yaparım. Aksi halde hiç müdahale etmem. Yoksa dikkat ederim hoca ile zıtlaşmak istemem sonuçta."*

İletişim bölümünde okuyan başka bir vakıf üniversitesi öğrencisi de benzer bir yorum yapmaktadır.

> *(K38, 3. Sınıf, 23 yaşında) "Öyle bir durum pek olmuyor. Ama olsa da tepki vermem sınıfta. Çok ciddi bir konu olmadıkça girmem. Siyasi konularda çok tartışmaya girmem."*

Güvende hissedip hissetmedikleriyle ilgili olarak öğrencilere son olarak, "Takan hoca" veya "sert hoca" gibi ifadeler sana ne ifade ediyor?" sorusu sorulmuştur. Bu soruya devlet üniversitesi öğrencilerin büyük bir bölümü "Evet bu tür şeylerle karşılaştım"

cevabı verirken vakıf üniversitesi öğrencilerinin çoğunluğu ise "Hayır bu tür bir şeyle karşılaşmadım" cevabı vermektedirler. Devlet üniversitesinde siyaset bilimi okuyan bir öğrenci "Takan Hoca" konusunda şu ifadeleri kullanıyor.

> *(K7, 3. Sınıf, 23 yaşında) "Bu (takan hoca) ütopik bir kelime değil gerçek bir kelime, yani ben bunu iki dönem önce güz döneminde bir hocamla yaşadım. Yani hoca gerçekten seni geçirmemek için elinden gelebilecek her şeyi yapıyor. Ben hiç alttan ders bırakmadım bugüne kadar. Ama o dersim alttan kaldı. Alttan kalmam imkansızdı yaptım her şeyi, araştırma görevlisi bir hoca vardı onunla aram çok iyi [Ya hocam dedim ben yaptım her şeyi imkânsız dedim benim kalmam] sağ olsun oda çok yardımcı oldu. İyi bir insan oturdu kendi tekrardan okudu ve hakkım olan notu verdi de geçtim. Eğer belki o adam olmasaydı ben belki dört sene boyunca bu dersi veremezdim yani."*

Devlet üniversitesinde iktisat okuyan bir 3. Sınıf öğrenci de benzer bir görüş belirtmektedir.

> *(K29, 22 yaşında) "Tabi tabi kesinlikle bizim üniversitemizde bu takan hoca meselesi çok fazla var. Ben şu an üçüncü sınıfım ve hala veremediğim alttan aldığım birinci sınıfın ilk döneminden aldığım ders var. Bütünlemelerle birlikte her dönem üç sınav olmuş toplam dokuz on sınavına girmişim hala elliden yukarı alamadığım ders var. Takıntı, hocaların çoğunda bence var."*

Devlet üniversitesinde 16 yıllık tecrübeye sahip bir akademisyen öğrencilerin disipline edilmesi ve öğrencilerin akademik tavırları nasıl algıladıkları hakkında kendi tecrübelerini şu şekilde aktarmaktadır:

> *(K3 Akademisyen, Devlet Üniversitesi, Tarih, Doçent) "Bir gün derste şunu fark ettim: Ben öğrencilerin konuyu daha iyi anlamaları ve konuyu canlandırabilmeleri için derste bazen sesimi alçaltıp yükseltiyorum. Bazen bazı öğrencilere görüş soruyorum ve onlara bazı tepkiler de veriyorum. Bilirsiniz amacım, bu tür bir sahne yaratarak öğrenmelerini sağlamak. Ama baktım ki bazı öğrenciler daha az konuşmaya daha az derse katılmaya başladı. Bazı öğrenciler de [hoca bana taktı] şeklinde bir algı oluştuğunu fark ettim. Bu tecrübeden sonra artık girdiğim ilk derslerde açıklıyorum sınıfa: [Arkadaşlar ben hiç kimseye takan bir hoca değilim. Ben hiçbir öğrenciye takmam.] Sonuçta benim derste öğrenciler daha iyi öğrensin diye drama yaparak tamamen iyi niyetle ortaya koyduğum bir anlatı, birtakım öğrenciler tarafından çok farklı bir şekilde algılanmış. Bunu fark etmiştim."*

Bir sosyal sistem içindeki tüm kontrol, belirli bir düalizm içinde işlerlik kazanır. Üniversite öğretim sistemi içinde de okulun halihazırda var olan kuralları tüm öğrenciler için bağlayıcı niteliktedir. Bu kurallar öğrencilerin eğitim sistemine dahil oldukları anda hazır buldukları ve genellikle sorgulayamadığı ve kolaylıkla değiştiremediği kurallardır. Mevcut sistem çalışkan-tembel, zeki-zeki olmayan, başarılı-başarısız, uyumlu-asi gibi

düalizmler üzerinden yürütülmektedir. Yükseköğretim sistemi iktidarını negatif tarafta yer alan öğrencilerin endişeli hissetmesi üzerinden yürütmektedir. Diğer bir ifadeyle akademik dünyanın standartlarından oluşan mevcut normalin dışına çıkılması durumunda öğrenciler, endişe duygusu üzerinden kontrol edilmekte ya da daha doğrusu kendi kendilerini kontrol etmektedirler. Bugün yükseköğretimde disiplin cezası, doğrudan sözel hakaret veya doğrudan sınıf içinde utandırma ve aşağılama gibi yöntemler yerine bilginin iktidarı üzerinden ötekileştirme, güvensiz ve endişeli hissettirme gibi daha ince kontrol araçları kullanılmaktadır. Ancak vakıf üniversitelerinde devlet üniversitelerine göre bu konuda bazı farklılaşmanın olduğu da gözlenmiştir. Vakıf üniversitesi öğrencileri genel olarak "Takan Hoca" gibi bir durumun fazla olmadığını düşünmektedirler. Kültür sanat bölümünde öğrenim gören bir öğrenci bu konuda şu ifadeleri kullanmaktadır:

> *(K20, 3. Sınıf, 22 yaşında) "Yok bizde öyle takan hoca diye bir durumla ne ben karşılaştım ne de arkadaşlarımda gördüm. Tabiki saygı çerçevesinde hareket edilmediğinde hoca takabilir ama genel olarak böyle bir durum yok. Bizde böyle bir aşama yaşanmadı. Ama ne olur. Bizde şöyle takılır: Sen aksi bir davranış veya konuşma yaparsan hoca da sürekli derste sana söz verip bu konuda sen ne düşünüyorsun gibi sorar. Bir hoca bana bu şekilde takmıştı ama bu olumsuz anlamda bir takma değildi. Ben bunu hiç olumsuz bir takma olarak algılamadım."*

Vakıf üniversitesindeki bir başka öğrencide benzer şekilde takan hoca diye bir şeyin olmadığını dile getirmektedir.

> *(K25, Endüstri Mühendisliği, 3. Sınıf, 23 yaşında) "Hoca taktı falan diyenler oluyor ama ben dalga geçiyorum onlarla. Çünkü bazı arkadaşlar hocanın yaptığı her hareketi kişisel olarak algılama yönündeler. Örneğin hocaya bir soru soruyor hoca da kendi yargısını söylüyor öğrenci çıkıp işte ben bu soruyu sordum hoca o yüzden bana düşük verdi falan diyor. Ya seni hoca tanımıyor bile. Senin adını bile bilmiyor. Geçmişte yaşadığın olayı bile hatırlamıyor hoca. Ama öğrenci ona fazla içerlemiş o yüzden hocayı suçluyor. Bana bazı arkadaşlarım böyle anlatıyor ben çok gülüyorum onlara. Sen kimsin de hoca seni bu kadar önemseyecek. Ha kişisel olarak ben takan hoca falan diye bişey yaşamadım."*

Elde edilen sonuçlar çerçevesinde üniversite öğrenimi sırasında hem devlet ve hem de vakıf üniversitesinde güvende hissetmediğini söyleyen öğrenciler bulunmaktadır. Ancak devlet üniversitesindeki öğrencilerde vakıf üniversitesi öğrencilerine göre bu oranın çok daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu yükseköğretim süreci içinde yürütülen iktidar rutinleriyle ilgilidir. Öğrenciler mevcut işleyişi algılayarak davranışlarını da ona göre belirleme eğilimindedirler. Güven duygusu kişiler için ontolojik bir ihtiyaçtır ve bu yönüyle güvende hissetmek sosyal ilişkileri sürdürmede de temel motivasyonlardan

biridir (Giddens, 2014, s. 67). Güven duygusu belirli bir rutine ihtiyaç duyar. Çünkü rutinin en önemli özelliği istikrarı temsil etmesidir (Esgin & Çeğin, 2018, s. 392). Böylece kaygı, güvende hissetme ve gündelik toplumsal rutinler arasında çok yakın bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu bağlamda gündelik hayatın rutinleri, insan yaşamında istikrarı bozan her türlü duygu ile başa çıkma mekanizmaları olarak görülmelidir. Rutine uygun hareket eden birey, endişe ve kaygı gibi duygularla mücadelede kendilerini güvende hisseder. Gündelik hayatın rutinine uygun davranmak (Giddens, 2014, s. 67; Garfinkel, 2014, s. 75; Layder, 2014, s. 193) ve sosyal ilişkideki karşılaşmalarda ortaya çıkan -bazen göstermelik de olabilen- nezaket davranışı (Goffman, 2018a, s. 233) insanlara "güven ve istikrar" duygusu vermektedir. Öğrenciler de bu nedenle akademik iktidarın dolaylı hamlelerine karşı tüm tepkilerini, işte bu rutinin içine gizlemektedirler. Ancak öğrencilerin kendi kamusal alanda gösterdikleri tüm bu rutinlere karşı diğer taraftan akademik iktidarın da bürokrasinin içinde gizlediği ayrı bir rutini bulunmaktadır. De Landa'nin de belirttiği üzere "Rutinleşme, otorite yapılarında can alıcı bir yerli yurtlulaştırma süreci" olarak görülmelidir (De Landa, 2018, s. 133). Doğal olarak akademik iktidar sınavlar, zaman ve mekân bürokrasilerini kullanarak bir iktidar rutini oluşturabilir. O kendi rutinini meşru gösterme kabiliyetine sahip olduğundan sadece kuralları uygulayarak iktidarını kurabilir.

4.2.2 Bürokratik Sistem ve Uygulamaları

4.2.2.1 Sınavlar

Belirli bir süre ve mekân sınırlaması içinde uygulamaya konulan mevcut sınav sistemi belirli durumlarda akademik iktidarın öğrenciler üzerinde yürüttüğü bir tür denetim aracına dönüşmektedir. Çünkü sınavlar değerlendirme işlevi nedeniyle mevcut iktidar ilişkisini sürekli yeniden üretmeye hizmet eden uygulamalardır (Foucault, 2013, s. 27). Sınavları genellikle derse giren akademisyenler yapmaktadır. Tüm öğrenciler birbirleri ile ve özellikle sınavlarda yüksek derece alan öğrencilerle kıyaslanmaktadırlar. Kıyaslamanın doğrudan ve açıkça yapılmadığı durumunda dahi ders işleme düzeni gereği öğrenciler bir kıyaslama ortamının olduğunu hissederler. Bu durum notu veren otoriteyi biricikleştirir. Doğal olarak akademisyenin sınıflandırma, yüksek not alanları övme -örtülü olarak diğerlerini aşağılama- ve okuldaki tüm öğrencileri birbirleri ile kıyaslama hakkı olduğu varsayılır. Bu yönüyle sınavlar, notlandırma işlevinin yanında bir taraftan

öğrencileri diğer öğrencilerle kıyaslamaya, sınıflandırmaya, kategoriler oluşturmaya ve böylece değerlendiren tarafın örtük üstünlüğünü pekiştirmeye hizmet ederken diğer taraftan dersten kalma endişesi nedeniyle öğrencileri tedirgin etmeye de yarayan etkili bir işlevsel araç haline gelmektedir. Üniversite öğretiminde öğrencilerin en temel endişesi dersten başarılı olmaktır ve bunun tek göstergesi -çoğu kez öğrencilerin değerlendirmede adaletli olduğuna inanmadıkları belirli biçimselliğe ve süreye sıkıştırılmış- sınavlardır. Mevcut sınav bürokrasisi bu yönüyle öğrencileri ölçme ve değerlendirmekten çok onları sınavlar aracılığıyla disipline etmeye ve sistemin yeniden üretilmesini sağlamaya odaklanmaktadır. Bu konuda bir sosyoloji öğrencisi şunları dile getirmektedir:

> *(K23, Vakıf Üniversitesi, 3. Sınıf, 23 yaşında) "Ters bir hocamız vardı gerçekten çok zorladı bizi. Pandemi'nin olmasıyla biz onun dersinden geçebildik. Diğer türlü şey diyordu bize; 'Benim dersimde yüzde kırk geçerse geçer gerisi kalır.' Ciddi anlamda uğraştırdı bizi dönem boyunca."*

Araştırmaya katılan öğrencilerin büyük bir çoğunluğuna göre sınavlar kendileri üzerinde bir baskı unsuru olarak kullanılmaktadır. Bu durum mevcut eğitim sisteminin düalist yapısından kaynaklamaktadır. Mevcut eğitim sistemine ilerlemeci görüş egemen olduğu için sistemin ontolojisi eşitsizliğe içkindir (Ranciere, 2019). Dolayısıyla belirli bir misyon içinde ilerleme düşüncesi doğal olarak içinde bir iktidar yani güç ilişkisi de barındırmaktadır. Bu bilenlerin, iyilerin, akıllıların, yeterlilerin, diğerleri üzerinde tahakküm kurmasına imkân veren bir iktidar ilişkisini zorunlu kılmaktadır. Üniversitelerde akademisyenlerin öğrencilere uyguladıkları iktidarın arkasında bu tür bir "rasyonel ontoloji" bulunmaktadır.

İronik bir şekilde bir taraftan -diğer mekanizmalarla birlikte- sınavlar kullanılarak, öğrencilerde ontolojik olarak var olan bireysel farklılıklar yukarıya doğru aynileştirilmeye çalışılır. Herkesten benzer performans göstermesi beklenir. Ancak diğer taraftan akademik iktidarın kendini var edebilmesi için tam da bu farklılıklara ihtiyacı vardır. Kimsenin diğeri ile kıyaslanamayacağı kadar mükemmel homojenlikteki bir sınıf ortamında neredeyse hiçbir iktidar uygulaması hayata geçirilemez. Böyle bir durumda kıyaslama, sınıflandırma ve bunun sağladığı üstenci değerlendirme imkânsız hale gelmektedir. Ancak bu gündelik hayatta görülmesi hemen hemen imkânsız marjinal bir durumdur. Doğal olarak öğrenciler birçok konuda birbirlerinden çok farklı yeteneklere sahiptirler. Bu farklılıklar akademik iktidara sınavlar aracılığıyla öğrencileri sınıflandırma ve değerlendirme imkânı vermektedir. Sınavlar genellikle derste giren

akademisyenler tarafından yapılmaktadır. Bu durumda öğrenciler sadece dersi öğrenmeye değil aynı zamanda bildiklerini dersin hocasına kanıtlamaya ve bunu yaparken dersin hocasının kabul edeceği doğrulara odaklanmaya da zorunlu hissederler. Bir hukuk öğrencisi, beklediğinden düşük not aldığında sınav kağıdına itiraz edip etmediği sorulduğunda şunları ifade etmektedir:

> *(K13, Vakıf Üniversitesi, 3. Sınıf, 22 yaşında) "Hukuk dersinde ilk sene beklediğimden düşük alınca itirazda bulunmuştum ve hocayla bakmıştık ve hoca eksiklikler olduğunu söylemişti bana göre çok da alakasız değil ama hocaya göre puan verilemeyecek türde olduğundan dolayı düşük verdiğini söylemişti"*
>
> - *Sen bu olayı daha ileri götürmeyi düşündün mü yoksa orada mı bıraktın?*
>
> *"Şey… Hocanın söyledikleri aklıma çok fazla yatmadı ama şikâyettik davalık da bir durum olmadı. Çünkü benden çok daha iyi olduğunu düşündüğüm öğrencilerden benden daha düşük alanlar da oldu. En düşük ders notum o oldu ama dersten geçtim. Hocanın istediği cevap var ya sanırım onu kaçırdığımızı düşünüyorum."*

Hocanın istediği bilgiye öğrencinin inanması veya katılması gerekmez. Özellikle sosyal derslerin sınavlarında önemli olan, akademisyen için doğru olanların yazılmasıdır. "Sınav kâğıdına hoca öyle bir cevap istiyor diye inanmadığın sana göre yanlış bir görüşü veya bilgiyi yazar mısın?" sorusuna devlet ve vakıf üniversitesi katılımcıları fark etmeksizin öğrencilerin çoğunluğu "Evet, o bilgiye inanmasam da dersten geçmek için yazarım, yazmak zorundayım" cevabı vermektedirler. Devlet üniversitesinde elektrik mühendisliği okuyan bir öğrenci bu soruya karşı şu ifadeleri kullanmaktadır:

> *(K14, 4. Sınıf, 23 yaşında) "Yazarım. Şöyle bence doğru olmasa da hoca onu yazdığımda doğru kabul edecekse yazabilirim. Ha bizimki sayısal bölüm olduğu için bu tür şeylerle çok fazla da karşılaşmıyoruz. Doğru doğru oluyo yani. Ama karşılaşsaydım da yazardım."*

Foucault'a göre (2013) değerlendiren taraf diğer tarafa göre örtük üstünlüğe sahiptir (s. 27). Sınavlar öğrencilerin değerlendirilmesi işlevinin yansıra onlar üzerinde bir bilgi ve iktidar alanı kurulmasına da imkân vermektedir. Bu yönüyle sınav mekanizması gözetim alanının bir parçasıdır (Foucault, 2019, s. 280). Öğrenciler sınavlar üzerinden denetlendiklerinin ve özneleştirildiklerinin farkındadırlar. Bu nedenle sınav kağıdına kendi doğruları yerine akademisyenin istediği bilgileri -doğruları- yazmayı tercih etmektedirler. Hocanın istediği bilgiyi doğru bulmadığı halde sınav kağıdına yazmak konusunda bir öğrenci şunları ifade etmektedir:

(K23, Vakıf Üniversitesi, Sosyoloji, 3. Sınıf, 23 yaşında) "Yazmak zorunda kaldım. Ekonomik antropoloji konusunda oldu. Ekonomik antropoloji kapitalist sisteme çözüm aramaktan başka bişey değil. Normalde bir Marksist olarak çürütürüm onu ben ama alan içeresinden cevap vermek zorunda kaldım. Çünkü hoca o kadar derine çok girme dedi. Not kaygısı sonuçta not kaygısı olmasa ben oraya (gülerek) neler neler yazarım da."

İşte bu noktada öğrencinin -ne bildiğinden ziyade- bildiklerini belirli bir süre içinde, belirli bir mekânda ve ders hocasının değerlendirme kriterlerini çerçevesinde ortaya koyması gerekmektedir. Bu son derece formel bir bürokrasi gerektiren sınav sistemi ile yapılmaktadır. Elde edilen sonuçlar çerçevesinde artık öğrencilerin başarılı-başarısız ve çalışkan-tembel olarak kodlanması, sınıflandırılması, özneleştirilmesi, övülmesi -ki buradaki övgü de benzer bir amaca hizmet etmektedir- veya yerilmesi işlemine geçilmektedir. İşte tüm bunların hayata geçebilmesi için öğrencilere göre akademisyenlerin elindeki en önemli gücün mevcut sınav sistemi olduğu düşülmektedir.

Öğrencilerin sınav bürokrasisi hakkındaki düşünceleri ve olası tepkilerini ve sınavların bir iktidar unsuru olarak kullanılıp kullanılmadığını anlamak için öğrencilere "Sınav kâğıdın iyi olduğunu düşünüyorsun ancak düşük bir not aldın veya o dersten kaldın. Bu durumda ne yapıyorsun? Sınav sonucuna itiraz ediyor musun?" sorusu sorulmuştur. Bu soruyu öğrencilerin çoğunluğu "Hocaya sözlü bir itirazda bulunurum ancak bundan sonuç alamazsam konuyu şikâyet veya dava açmak gibi daha da ileri bir boyuta taşımam" şeklinde cevapladıkları görülmektedir. Genel olarak öğrenciler sınav bürokrasisinden yakınmakta ve itirazlardan çok fazla olumlu bir sonuç alınamayacağını düşünmekle birlikte verilen cevaplar vakıf ve devlet üniversitesi öğrencileri açısından farklılaşmaktadır. Vakıf üniversite öğrencilerinin en az yarısı "Mail atarım, gerekirse üst mercilere, dekanlığa veya rektörlüğü şikâyet ederim" derken devlet üniversitesi öğrencilerinin büyük bir çoğunluğu "İtirazımı şikâyet veya dava açmak gibi ileri bir boyuta taşımam çünkü bir sonuç alamayacağımı biliyorum" şeklinde cevaplar vermişlerdir.

Vakıf Üniversitesi Endüstri Mühendisliği 3. Sınıfta okuyan bir öğrenci iyi cevap verdiği bir sınavda Hocanın düşük not vermesi durumunda bu işi sonuna kadar götüreceğini söyleyerek şunları ifade etmektedir:

(K25, 22 yaşında) "Dibine kadar sebebini -düşük not vermesinin- öğrenmeden oradan gitmem. Eğer bana geçerli bir sebep vermezse hocanın kapısından ayrılmam. Başıma da geldi. İtiraz da ettim ve hoca da ilgilenmişti. Ha hoca da

'git başımdan' falan derse şikâyet yoluna da giderim. Ben o kadar uğraşmış emek vermişim dibine kadar hakkımı alırım. Ha hoca bakıp bak burda yanlış yapmışsın gibi söylerse o başka. İşlem sonucunu yanlış hesapladıysam yapacak bişey yok hoca haklıdır orda. O zaman itiraz falan etmem tamam hesaplamam yanlış derim ve biter."

Benzer bir şekilde vakıf üniversitesinde öğrenim gören başka bir öğrenci de çekinmeden hocaya itiraz edeceğini sonuç alamadığı durumlarda üst makamlara gideceğini ifade etmektedir.

(K17, Vakıf Üniversitesi, Perfüzyon, 4. Sınıf, 22 yaşında) "Böyle bir durum yaşamadım. Ama yaşasaydım baktım hoca beni kâle almıyor o zaman gider rektöre söylerdim veya yazılı bir dilekçe yazıp dekanlığa verebilirdim. Çekinmezdim yani. Hocayla çözemediysem de üst mevkilere başvurup hakkımı savunurdum."

Ancak devlet üniversitesi öğrencileri itiraz etme konusunda vakıf üniversitesi öğrencilerine göre daha az cesurdurlar. Bu önceki tecrübelerin öğrencilere kazandırdığı bir davranış tarzıdır. Devlet üniversitesi öğrencileri doğrudan bir karşı koyma eyleminin hocanın tepkisine neden olacağını düşündükleri ve bunu daha önce deneyimledikleri için daha dolaylı tepkiler vermektedirler.

(K8, Devlet Üniversitesi, İktisat, 3. Sınıf, 22 yaşında) "Ne yaparım, yapabileceğim pek de elimde olan bir şey yok. Daha önce birkaç kez başıma geldi. Yüzlük kâğıt verdim ucu ucuna geçtim veya altmışla yetmişle geçtim. Bu durumda itiraz etmedim. Yani dersten geçtiğime şükrettim. Geçemediğim derslerde de itiraz ettim onda da elime bir şey geçmedi. Bir sonuç çıkmadı. Öğrenci işlerimiz zayıf bu konuda. Pek öğrenci odaklı olduğu söylenemez."

Benzer bir şekilde devlet üniversitesi 3. Sınıfta öğrenim gören bir diğer öğrenci sınav kağıdına bakmak istediğinde "Verdiğim notu mu sorguluyorsun?" cevabı aldığını bu nedenle şikâyet veya itiraz etmenin bir sonuç vermeyeceğini düşünmektedir.

(K30, Devlet Üniversitesi, İktisat, 3. Sınıf, 23 yaşında) "Bu durumlar yaşadım daha önce. Şöyle daha çok hocalarla uzlaşmacı bir dille hareket ederek kağıdımı görmek istediğimi söylerim. Öyle de yaptım daha önce. Ama açıkçası çok hoş bi tepkiyle karşılaşmadım. 'Verdiğim notu mu sorguluyorsun?' gibi bir cevap aldım. Ama sonuç olarak kağıdımı inceledim. Hoca istemeye istemeye kâğıdı inceletmişti. Ben orada yaptığım hataları gördüm ve ikna oldum notuma. Ama ikna olmasaydım da daha ileri bir noktaya götürüp de şikâyet etmezdim. Çünkü şikâyet etsem de bir şeyin değişmeyeceğini düşünürdüm."

Öğrencilerin geneline göre, akademisyenlerin şikâyet edilmesi konusunda teorik düzeyde belirli yollar var olsa da realitede üniversite bürokrasileri bunu etkin bir denetim mekanizmasına dönüştürmeme eğilimindedirler. Mevcut sınav bürokrasisi akademisyen

lehine kurguladığı için bazı öğrencilerin itirazlarını organize etmekte zorlandıkları görülmektedir. Devlet üniversitesi üçüncü sınıfta öğrenim gören bir öğrenci bu konuda şunları ifade etmektedir:

> *(K33, Devlet Üniversitesi, Bilgisayar Mühendisliği, 23 yaşında) "Bireysel itirazları bazı hocalar çok faza ciddiye dahi almıyor. Her itiraz kabul edilecek diye bir şey mi var diye düşünülebilir ama her sene de aynı hocada aynı şeyler oluyorsa burada bir hocaya da bakmak gerekir bence. Bizim kültürümüzde var genelde [mutlaka siz yapamamışsınızdır] gibi öğrenci suçlanır hep hoca haklı görülür ama böyle de değil. Bunu bütün hocalar için söylemiyorum tabi. Ama böyle hocalar var yani"*

- *Peki bu tür hocaları şikâyet veya dava açmak gibi bir yola gidiliyor mu?*

> *"Okulda bir hiyerarşi var ve hocaları kötülenmesine izin verilmiyor. Hoca gerçekten kötü bir şey yapıyor yani yapılmaması gereken bir şey. Bu durumda bile sizin dilekçenizde o ifadeleri kullanmanıza izin verilmiyor. Şikâyetiniz hocanın kötü bir özelliğinden kaynaklanıyor ama siz hocayı kötüleyemiyorsunuz. İlla böyle hani yumuşak bir üslupla yapmanız gerekiyor. Ama durum yumuşak değil. Bir şekilde dilekçede yazılamıyor. Hocaya doğrudan söyleseniz hocayı bulamıyorsunuz. Bir arkadaşımız itiraz etti ve konuyu CİMER'e taşıdı ve daha sonra o dersten geçti. Ama bu çok istisna bir şey. Çok meşakkatli bir yol bu. Buna psikolojinizin dayanması gerekiyor ve bir sürü de uğraşmanız gerekiyor. Her öğrencinin yapabileceği bir iş değil. Bir sonraki dönem yine dersimiz var takabilir diye düşünüp çoğu öğrenci bundan kaçınıyor. Bu arada o hoca öyle bir hoca da olmayabilir ama genel olarak öğrencilerde böyle bir korku var takar bana hoca diye genel bir algı durumu var. Dediğim gibi karşınızdaki hoca öyle olmasa bile okul ortamında böyle genel bir algı var ve buna göre de hareket ediliyor."*

Benzer bir yaklaşımla bir başka öğrenci üniversite bürokrasinin öğrencilerin itirazına uygun bir şekilde işlemediğini ve itiraz etmek için bir türlü hocalara ulaşamadığını dile getirmektedir.

> *(K29, Devlet Üniversitesi, İktisat, 3. Sınıf, 22 yaşında) "Bu tür itiraz etme durumlarında maalesef öğrenci işleri çok fazla yardımcı olmuyor. Gittiğin zaman sürekli başka yere yönlendirmeler oraya gittiğinde oradan da yine başka tarafa bu şekilde. Hocalara ise ulaşmak çok zor. Gidiyorsun odasında bulamıyorsun buluyorsun misafiri oluyor. Online süreçte mail atarak derdimizi ifade ediyoruz ama onda da net bir dönüş alamıyoruz. Yani yüzde olarak söyleyecek olursam, attığım mailin ya da yaptığım itirazın yüzde otuzunda ancak bir dönüş veya tatmin edici bir cevap alabiliyorum. Genellikle tam bir cevap yok."*

Vakıf üniversitesi öğrencilerinin bir kısmı da tıpkı devlet üniversitesi öğrencileri gibi mevcut bürokrasiden yakınmaktadır. Bu bağlamada vakıf üniversitesinde öğrenim gören bir öğrenci de genellikle kimsenin itiraz etme yoluna gitmediğini çünkü sınava itiraz meselesinin çetrefilli bir yola benzediğini ifade etmektedir. Çünkü öğrenciler için

sınavlara itiraz ciddi bir bürokrasi ile baş etmek ve bunu yaparken bazı riskleri göze almak anlamına gelmektedir.

> *(K11, Vakıf Üniversitesi, Sağlık Bilimleri, 3. Sınıf, 23 yaşında) "Bizim okulda sınav kağıdına itiraz etmek gibi bir şey söz konusu değil var ama teori de var. İtiraz ettiğin zaman bin bir türlü yoldan çevriliyorsun ve bir türlü o kâğıda ulaşamıyorsun. Bizde bir de bir dersin notundan ziyade genel ortalama üzerinden bir değerlendirme var o yüzden bir sınav için hiç kimse itiraz edip de o çetrefilli yolu takip etmek istemiyor."*

Kimi zaman ise sınavlar sınıfın genelinde düşük bir ortalama ile sonuçlandığında öğrenciler ile ders hocası arasında adı konulmamış, görünmez bir mücadelenin yürütüldüğü görülmektedir. Bu durumlarda akademisyenler genellikle bürokrasi ve hukuka yönelerek bir alan kazanırken öğrenciler ise daha derinden ve dolaylı birtakım tepkilerle buna cevap vermektedirler. Öğrenciler, okuldaki bürokrasinin akademisyenin lehine işlediğini düşünmektedirler. Bu nedenle onunla doğrudan zıtlaşarak sonuç alınamayacak bir mücadeleye girilmez. Bunun yerine egemeni rahatsız etmeden ve ona karşı süreksiz, dolaylı ve derinden mikro bir direniş yürütülür. Devlet üniversitesi radyo televizyon bölümünde öğrenim gören bir öğrenci sınava itiraz konusundaki soruya şu cevabı vermektedir:

> *(K9, 4. Sınıf, 22 yaşında) "Siz de bilirsiniz. Zaten üniversitelerde bu itiraz süreçlerinin hocanın inisiyatifinde olduğunu herkes biliyor. İtirazı kabul etmezse orada da etmiyor. Ya da mazeret sınavına sokarsa orada daha da düşük not alacağınız belli gibi bir şey. Yani o yüzden çok da bir müdahale şansımız olmuyor"*
>
> - *Peki resmi itiraz yoluna gidiyor musun?*
>
> *"Yok genelde hocanın mail adresine itirazlarımızı sunuyoruz zaten kabul görürse orada görüyor."*

- *Peki görmezse hoca o maili veya itirazı cevaplamadı ya da reddettiyse ne yaparsın, dava, şikâyet?*

> *"Geçenlerde olmuştu. Örnek olarak verebilirim. 40 dakika bir sınav süremiz vardı. 49 kişi de bu sorunu yaşadı 160 kişiden. 38 ve 39 geçe sisteme yükleyenleri sistem kabul etmedi. Biz hemen anında hocaya mail attık tekrardan. Hoca: [Ben kabul etmem benim sorunum değil] dedi. Eee biraz üstten bastırdık. Bölüm başkanı, dekana falan yazarak biraz bir sonuç alındı ama sınav sonuçlarında 35'i geçen yok. Yani sonuçta bir şey değişmedi."*

- *Peki sence bu notlar sizin itirazlarınızdan dolayı hocanın olumsuz bir tepkisi nedeniyle mi düşük geldi yoksa siz zamanında da verseydiniz ödevleri notlar yine böyle düşük mü olurdu?*

"Daha yüksek olacağını düşünüyorum. Çünkü biraz mail bombardımanına tuttuk hocayı oda biraz ona sinirlendi ve ona istinaden yaptı."

Öğrencilerin ders hocalarıyla yaşadıkları ve etkin bir sonuç da alamadıkları bu tür deneyimler, öğrencilere akademisyenlerle zıtlaşmadan sorunu çözmeleri gerektiğine dair önemli mesajlar vermektedir. Bu nedenle öğrencilerin akademisyenlerle zıtlaşmak yerine uyum sağlamış göründükleri sınavlar söz konusu olduğunda ise gerekirse ezber yaparak bir şekilde o dersten geçerek kazanamayacakları bir mücadeleye dahil olmadıkları genel bir öğrenci davranışı haline gelmektedir. "Sınav kağıdına itiraz ediyor musun?" sorusuna bir öğrenci şu cevabı vermektedir:

(K7, Devlet Üniversitesi, Siyaset Bilimi, 3. Sınıf, 23 yaşında) "Yok yok o topa hiç girmem o şekilde uğraşacağıma otururum o dersi yer yutarım. Yani öyle bir sınav kâğıdı veririm ki o hoca kendinden utanmalı, yani yoksa mahkemeyle falan uğraşmanın bir anlamı yok yani."

Cevaplar genel olarak değerlendirildiğinde belirli oranda bir benzerlik olsa da devlet üniversitesi ve vakıf üniversitesi öğrencilerinin sınav sistemi ve onun denetim amaçlı kullanılması algılarında belirgin bir farklılık gözlenmektedir. Bu farklılık bürokratik sisteme etki eden diğer bir unsur olan akademisyen tutumlarıyla ilgilidir. Akademisyen tutumları, öğrencilerin akademisyen davranışlarına yükledikleri anlamlarla ve hocalar hakkında dolaşan söylemlerle görünür olur. Devlet üniversitesinde öğrenim gören öğrencilerin büyük bir çoğunluğu sınav bürokrasisinden yakınmakta ve adaletsiz bir değerlendirmeye maruz kalsalar dahi konuyu şikâyet gibi bir noktaya taşımayacaklarını belirtmektedirler. Bunun nedeni öğrencilerin olumlu bir sonuç alamayacaklarını düşünmeleridir. Bu ise akademisyenlerin sınavlara itiraz konusunda verdikleri tepkilerle ilişkilidir. Oysa vakıf üniversitelerinde de benzer bir bürokrasi uygulandığı halde vakıf üniversitesi öğrencilerinin en az yarısı itiraz süreçlerini kullanacaklarını ve etkin bir doğrudan karşı koyma yolunu tercih ettiklerini veya edebileceklerini belirtmektedirler.

Bununla birlikte yüz yüze öğretimde tüm bu olup biten ilişkisel süreç egemene ait bir mekânda yani üniversite dersliklerinde uygulama alanı bulmaktadır. Dolayısıyla iktidar açısından sınav bürokrasisinin koruyucu kozası akademik iktidarın sahip olduğu mekanlardır. Ancak 2019 yılının aralık ayında ortaya çıkan salgın tüm ders ve sınav mekânlarını ve dolayısıyla tüm iletişim biçimini değiştirdiğinde sınavların öğrencileri kontrol amaçlı kullanılabilmesi imkânsız hale gelmiştir. Covid-19 nedeniyle öğretim

sisteminin mekân algısı değiştiğinde bu sadece mekânsal bir değişiklik olarak algılanmamalıdır. Çünkü öğretim mekânı gerek mekânsal konumu gerekse yüz yüze ilişkileri bağlamında dikey bir hiyerarşiye sahip olmaktan çıkarak online bir düzleme taşındığında akademik sistemin iktidar ilişkisi de değişerek yatay bir düzleme taşınmıştır. Böylece mekâna içkin iktidar ve denetim biçimi önemli ölçüde yara almaktadır. Bu öğreten-öğrenen ilişkisini temelden değiştirebilecek yeni bir durumdur. Öğretim mekânı sanal bir alana taşınıp zamanın kullanımı da öğrenci lehine değiştiğinde devamsızlık ve sınav sistemi üzerinden yürütülen kontrol hamleleri de artık boşa çıkmaktadır. Akademisyenlerin klasik denetim refleksleriyle verdikleri denetime yönelik hamleleri ise işi daha da içinden çıkılmaz bir noktaya sürüklemektedir. Öğrencilerin büyük bir çoğunluğu online öğretim döneminde akademisyenlerin sınavlarda daha zor sorduklarını ve sınav süresini kısalttıklarını dile getirmektedirler. Bugün artık akademisyenlerin yüz yüze öğretim refleksiyle hareket ederek sınav sistemi üzerinden süreyi kısaltarak veya çok zor sorarak disiplin ve kontrol sağlamaya çalışması sadece öğrencilerin daha fazla kopya davranışına yönelmesi ile sonuçlanmaktadır. Bunun nedeni ise zaten birtakım sorunları olan yükseköğretim değerlendirme sisteminin şimdi daha da adaletsiz bir hale gelmesidir. Öğrenciler adaleti sağlayamayan ve bunu yapamadığı ölçüde meşruluğunu ve rasyonelliğini yitiren sınav sistemine olan tüm inançlarını yitirdiklerinden kopya veya yeni nesil ezber[18] gibi kestirme yollara başvurmaktadırlar. Bu konuda bir katılımcı şu ifadeleri kullanmaktadır:

> *(K14, Devlet Üniversitesi, Elektrik Mühendisliği, 4. Sınıf, 23 yaşında). "Herkes kopya çektiği için çalışan insan da [normalde kopya çekmeyen] kopya çekmek zorunda kaldı. Neden çünkü çeken insanları engellemek için sınav süreleri düşürüldü. Sınav süreleri düşürülünce tek başına bir kişinin o sürede o soruları yapması imkânsız hale geldi. Mesela yirmi soru yirmi dakikaya düşürüldü. İşlem de var bunu yapamıyorsun. Bu sefer öğrencilerin kendi arasında sen bunu yap ben bunu yapıyım gibi oldu. Çünkü tek yapanlar baktılar hep düşük alıyorlar."*

Bu nedenle yüz yüze öğretimin bir değerlendirme aracı olan kısıtlı bir süreye bağlı ve aktarılanı geri vermeye dönük vize-final değerlendirme sistemi yeni uzaktan online öğretim sisteminde adaleti sağlayamayan bir sınav sitemi olduğu ölçüde artık bir denetim

[18] Bunu ezber yapmanın yeni bir türü olarak görebiliriz. Öğrencilerin konuyu etraflıca öğrenmek yerine birbirleriyle haberleşerek sınavlarda kendilerine lazım olan kısımlara odaklanmaları veya videoların hızlı kayıt yöntemiyle izlenmesi.

aracı olmaktan çıkmaktadır. Öğrenciler rasyonel ve adaletli olduğuna inanmadıkları böyle bir online öğretim sisteme karşı bir tepki vererek sosyal medya üzerinden aralarında ders geçmek amaçlı paylaşımlarda bulunma davranışına yönelmişlerdir. Bu öğrenci dayanışmasını içeren ve akademik sisteme yönelmiş bir tepkidir. Böyle bir tepki kısa vadeli, süreksiz, sistemi değiştirmeye dönük olmayan ancak sistemi işlemez hale getiren, anında sonuç alıcı mikro bir direniş biçimidir. Öğrencilerin büyük bir çoğunluğu kendileri için daha meşru ve rasyonel buldukları bir değerlendirme sistemi olduğunda kopya amaçlı paylaşımlar yapılmayacağını veya çok daha az yapılacağını ifade etmektedirler. Onlara göre ödev ve proje şeklinde zamana yayılmış ve gerçek bilgiyi ölçen bir değerlendirme sistemi çok daha rasyonel ve meşrudur.

> *(K7, Devlet Üniversitesi, Siyaset Bilimi, 3. Sınıf, 23 yaşında). "Bizde sınavlar hep ödev şeklinde veriliyordu. Ucu açık sorular tamamen. Yani orda kopya çekme gibi bir şey yok hoca tamamen senin kişisel görüşlerini tarttı. Valla bu sınav sistemi çok güzel. Okul zamanında bilgi soruyodu iki saatte bir dersi bir kitabı ezberleyebilirdik ama şimdi mesela onlardan hiçbir şey hatırlamıyorum. Ama mesela şimdi yorum soruyor ve şu an ben geçen dönem cevapladığım soruları tekrar cevaplayabilirim yani. Faydalı oldu ödev şeklinde olması. Neden çünkü belli kalıplardaki bilgileri öğrenmedim. Oturdum internetten başka insanların yorumlarını okudum, makaleleri okudum yani ufkum genişledi diyebilirim yani."*

- *Sence normal zamanlarda da ödev şeklinde bir değerlendirme olmalı mı?*

  "Kesinlikle. Her zaman bu yapılmalı. Mesela bir bilgiyi sorduğun zaman karşıdakinin bilgisini öğrenişini kesinlikle ölçemezsin. Her insan belli bi akla beyne sahip. Bir insan iki saatte ezberler bir insan bir günde ezberler ama mutlaka ezberler. Bu bir şey öğrendiğini göstermiyor. Ama sadece yorum sorusu sorduğunda zaten senden boş yorum istemiyo bilgilerin bu yorumu harmanlamanı istiyo ve bence bu güzel bir şey."

Öğrencilerin neredeyse tamamı bu süreçte çok fazla kopya çekildiğini ifade etmektedirler. Bu büyük oranda sosyal medya gibi araçlar üzerinden çok hızlı bir iletişimle bilgi paylaşımıyla yapılmaktadır. Sınıf gruplarında çok daha legal paylaşımlar yapıldığı halde güvenilir özel arkadaş gruplarında daha özel paylaşımlarda bulunulur. Bugün özellikle sosyal medya araçları üzerinden öğrenciler arasındaki paylaşımlar veya bir akademisyenin hassas olduğu noktaları, önem verdiği fikirleri de içeren birçok konuda dayanışma amaçlı paylaşımlar eskisine göre çok daha kolay ve hızlı bir şekilde yapılmaktadır.

Sınavların yüz yüze öğretimde online döneme göre çok daha etkin bir biçimde öğrencileri denetlemek için kullanıldığı görülmektedir. Ancak online öğretimle birlikte

klasik soru-cevap sınavları artık gerçek bilgiyi ölçmek yerine neye hizmet ettiği belli olmayan bir boş gösterene dönüşmüştür. Öte yandan artık öğrencilerin sınavlar üzerinden denetlenmesi de zorlaşmaktadır. Bununla birlikte öğrenciler sınav uygulamalarının akademisyenin elindeki en önemli koz olduğunun farkındadırlar. Bu nedenle öğrenciler sınavlarda birbirlerini asla şikâyet etmemekte aksine birbirlerine yardımcı olmaktadırlar. Çünkü online dönemle birlikte sınav sistemine ve onun hakkaniyeti sağlama konusundaki meşruluğuna -en azından bu geçiş döneminde- bir inançsızlık söz konusudur. Böylece yükseköğretimin bir denetim ve ölçme aracı olarak uygulamaya koyduğu sınavlara karşı öğrencilerce doğal bir direniş gelişmektedir. Bu direniş stratejik içerikli paylaşımlar, sınav bilgi paylaşımları, ezber ve yeni nesil ezber şeklinde ortaya çıkmaktadır.

4.2.2.2 Zaman-Mekân Kontrolleri

Günümüzde akademik iktidarlar klasik şiddet araçları olan doğrudan şiddet, korkutma, aşağılama veya disiplin soruşturması açma gibi yöntemleri sıklıkla tercih etmemektedirler. Bunun nedeni olası benzer tepkilerin öğrencilerde de oluşma ihtimalidir. Bugün üniversiteler öğrencileri bürokratik araçlar kullanılarak zaman ve mekân sınırlaması üzerinden kontrol edilmektedirler. Öğrenciler üniversitede akademisyenlerin mekânında bulunmak zorundadırlar. Kurallara uymak durumunda olan öğrenciler hem zaman ve hem de mekân olarak sınırlandırılmışlardır. Mekân ve zaman birbirinden ayrı olarak düşünülemeyeceği için egemen konumda bulunanlar sadece mekânı değil mekânla beraber zamanı da kontrol etmektedirler. Bedenleri mekân ve zamansal olarak sınırlandırmak iktidar sahipleri için hem gözetimi hem de denetimi kolaylaştırır. De Landa'nin (2018) ifade ettiği gibi, "Her madun belirli bir mekâna sevk edilmelidir ki itaat gözlemleri rutin hale getirilebilsin" (s. 130). Böylece bürokrasi yoluyla gözetim ve denetim rutinleştirilmektedir. Egemene ait olan bir mekân ve egemenin sınırlamalarına tabi bir zaman içindeki öğrenciler ise artık belirli bir biçimde davranmak durumundadırlar. Dolayısıyla iktidarın rutine gizlediği tahakkümüne benzer bir şekilde öğrenciler de gündelik hayatın rutine gizlenerek çeşitli tepkiler vermektedirler.

Yükseköğretimde zaman unsuru; ders giriş çıkışları, yoklamalar, devam zorunluluklarını gösteren imza fişleri gibi araçlarla uygulamaya konulmaktadır. Bu tür bir kontrol aracı öğrenciler açısından meşru görülmemekle birlikte sistemin işleyişine doğrudan bir karşı koyma durumu da söz konusu olmamaktadır. Ancak örneğin bu tür

duruma sistemle çatışmaya girmeden bulunan pratik çözümlerden biri derse gelmeyen arkadaşının yerine imza atmaktır. Öğrencilerin hemen hemen tamamı gerektiğinde başka bir arkadaşının yerine imza attığını ifade etmektedir.

"Başkasının yerine imza atılıyor mu, imza atanı görsen şikâyet eder misin, imza atan kızdığın biri olsa cevabın değişir mi?" sorusuna devlet vakıf üniversitesi öğrencileri arasında anlamlı bir farklılaşma olmadan öğrencilerin hemen hemen tamamı "Evet, atılıyor ve atanı görsem şikâyet etmem. Atan kızdığım biri de olsa şikâyet etmem" cevabı vermektedirler. Burada öğretim sisteminin zaman ve mekân üzerinden geliştirdiği bir disiplin uygulamasına karşı öğrenciler arasında uygulanan bir dayanışma olduğu görülmektedir. Bu doğrudan sistemi karşısına almadan ona direnmenin bir örneğidir. Çünkü burada etkili bir direniş için gereken iki unsur da bulunmaktadır: Direnenler arasında dayanışma ve bu dayanışmanın iktidar uygulamalarına -odağına- yönelmiş olması. Böylece yükseköğretim tarafından bir kontrol aracı olarak düşünülerek yürürlüğe sokulan "yoklama alma" uygulaması -tıpkı online dönemde uygulanan soru-cevap sınavları gibi- öğrencilerin direnişleri sonucu içi boşalmış ve amacından kopmuş bir boşgösteren'e dönüşmüş durumdadır.

Öğrencilerin birbirlerini iktidara karşı ele vermemesi burada bir mikro direnişin var olduğunu göstermektedir. Bazı öğrenciler imza atanı hocaya ihbar etmenin sonucunun sınıftan dışlanmak olduğunu ve kimsenin kolay kolay bunu göze alamayacağını ve imza atma konusunun çok da önemli bir konu olmadığını dile getirmektedirler.

> *(K23, Vakıf Üniversitesi, Sosyoloji, 3. Sınıf, 23 yaşında), "Yok niye ediğim. Ya şimdi şikâyet etmeye kalksam sınıfta mimlenirim. İspiyoncu derler. Ha demeseler de ben yine de şikâyet etmem. Çünkü her zaman yaptığımız şeyler bunlar sonuçta. Bende yapıyorum çok abartılacak şeyler değil."*

İmza atanın şikâyet edilmesi bir anlamda sınıf direnişini kırmak anlamına geldiği için öğrencilerin bundan kaçındığı görülmektedir. Ayrıca bu adı konulmamış bir direniştir ve öğrenciler bunun son derece farkındadırlar. Bir öğrenci başkasının yerine imza atılıp atılmadığı ve atanı görse tepkisi ne olacağı sorulduğunda şunları ifade etmektedir.

> *(K28, Vakıf Üniversitesi, Yeni Medya, 3. Sınıf, 22 yaşında) "Atılıyor. (Gülerek) şikâyet etmem. Neden etmem? Hepimiz öğrenciyiz sonuçta bir tür dayanışma sanırım. Bir de ben bunun eğitimde büyük bir aksaklık oluşturacağını düşünmediğim için başka bir öğrencinin hayatını bu şekilde böyle bir riske sokmak istemem. Onu yapan kişi olmak istemem yani."*

Yoklama alma uygulaması akademisyenler açısından bir denetim aracıdır. Özellikle bazı akademisyenler bunu sıklıkla kullandıkları görülmektedir. Bir öğrenci bu durumu şu şekilde ifade ediyor:

> *(K38, Vakıf Üniversitesi, İletişim, 3. Sınıf, 23 yaşında) "Yüz yüze eğitimde evet bazen başkasının yerine imza atılıyordu. Ama bu hocaya bağlı. Bazı hocalar çok kontrol ediyor. Sınıfı sayıyor ve imza atan sınıfı yakmamak adına ortaya çıkıyor. Ortaya çıkınca da (gülerek) doğal olarak bir yüz kızarması durumu oluyor o öğrencinin, ben imza atanı görsem şikâyet etmem onunla da uğraşmam 'bir imza der' geçerim. Bunu gitsin hoca fark etsin."*

Öğrenciler akademisyen tavrına göre hareket etmektedirler. Bazı akademisyenlerin kuralları çok net uygulamak istemesi durumunda sınıf içindeki dayanışma azalmamakla birlikte akademisyen tavrına göre kısmi bir geri çekilme yaşanır. İmza atanı şikâyet etme konusunda bir diğer öğrenci şunları ifade etmektedir.

> *(K12, Vakıf Üniversitesi, Bilgisayar Programcılığı, 3. Sınıf, 23 yaşında) "Hayır ben gördüğümde şikâyet etmiyorum. Fakat ben atmıyorum birisinin yerine. Çünkü bizde hocalar bazen psikopat gibi kelle sayıyorlar. İlk önce imzaları sonra da sınıfı sayıyor örneğin bu ikisi farklıysa tek tek araştırıp buluyolar onu böyle. Bu yüzden ben atmıyorum sen de gel sen de gir yani dersine"*

- *İmza atan kişi kızdığın biri olsa şikâyet eder misin?*

  "Kızdığım biri de olsa şikâyet etmem ne yapıyorsa yapsın yani."

12 no'lu katılımcının imza kuralını uygulamada ısrar eden akademisyene karşı kullandığı dil bu duruma kızgınlığının bir göstergesidir. Akademisyenler, öğrencilerin rasyonel ve meşru bulmadıkları bazı uygulamaları, yürütmekte ısrar ettiğinde bu durum öğrenci dayanışmasını azaltmaz veya duraklatmaz. Hatta çoğu durumda tarafların arasındaki dayanışmayı daha da kuvvetlendirmektedir. İlk bakışta fark edilemese de sanki akademisyene karşı sınıf bir bütün halinde hareket etmektedir. Bir öğrenci bu konudaki görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir:

> *(K11, Vakıf Üniversitesi, Sağlık Bilimleri, 3. Sınıf, 23 yaşında) "İmza attığım olmuştur. Devamsızlıktan kalma var bizde herkes herkesin yerine imza atıyor. Ben şikâyet etmezdim." Neden etmem? Kopya ve imza konusunda tüm öğrenciler birbirlerini kollar yani. Elinden gelen herkes birbirine kopya da verir imza da atar."*

Normalde birbirlerini sevmeyen öğrenciler de dahi onu şikâyet etmeyi düşünmemektedirler. Başkasının yerine imza atma konusunda sorulduğunda bir öğrenci bunun bir dayanışma olduğunu aşağıdaki cümlelerle ifade etmektedir.

(K30, Devlet Üniversitesi, İktisat, 3. Sınıf, 23 yaşında) "Atılıyor evet. İmza atanı görsem şikâyet etmezdim. Çünkü imza atamayan öğrencinin derse gelememesinin bir sebebi vardır diye düşünürüm. O kişiyi normalde sevmemsem de şikâyet etmem. Çünkü bende çalıştığım için bazen derslere gelemiyorum. Maalesef attırmak zorunda olduğum durumlar oluyor. Bu tüm öğrenciler için geçerli olabilen bir şey."

Yüz yüze öğretimde tüm bu diğerlerini ele vermeme, imza atma uygulamasının meşru bir uygulama olduğuna öğrencilerin gerçekten inanmaması ve buna karşı dayanışma içinde bir karşı hamle ile cevap vermelerinin bir sonucudur. Bu sonuç öğrenciler arasındaki dayanışmanın bir göstergesidir.

(K10, Devlet Üniversitesi, Edebiyat, 4. Sınıf, 34 yaşında) "Başkasının yerine imza atma meselesi oluyor. Ben görsem şikâyet etmem. Sevmesem de şikâyet etmem. Ya ben en sevmediğim adama not veren adamım. Sonuçta dayanışma yani. Öğrenci dayanışması."

Benzer bir yorum bir başka öğrenciden gelmektedir. Ona göre okulda görünmeyen bazı kurallar vardır. Bu kurallardan birisi akademisyenlere karşı öğrencilerin dayanışmasıdır. Bu açıkça direniş biçiminde dillendirilmez. Çünkü mikro bir direnişin en temel özelliği ilk bakışta direniş gibi görünmemesidir.

(K40, Vakıf Üniversitesi, Bilişim sistemleri, 3. Sınıf, 22 yaşında) "Hocalar çok dikkat ettiği için çok olmuyor. Ama imza atanı görsem şikâyet etmezdim. Sevmediğim biri de olsa etmem. Neden? Çünkü bana bir zararı yok. Bu bir kural gibi aslında. Okulda bazı kurallar vardır görünmeyen kurallar. İşte öğrenciler birbirlerini kollarlar bir anlamda bu bir öğrenci dayanışmasıdır."

Öğrenciler imza alma uygulamasının meşruluğuna inanmadıkları için böyle bir kuralı uygulamak da istememektedirler. Başkasının yerine imza atanı görsem şikâyet etmezdim diyen öğrencilere bunun nedeni sorulduğunda, "Öğrenci dayanışması, benim de başıma gelebilir, o benim işim değil, imza meselesi önemli bir konu olmadığı için" şeklinde cevaplar verilmektedir. Tüm bu cevaplar öğrencilerin üniversitede uygulanan bazı bürokratik kuralların meşruluğuna inanmadıkları ve buna karşı kendi aralarında bir dayanışma içine girdiklerini göstermektedir. Devlet üniversitesinden bir öğrenci başkasının yerine imza atma konusunda şunları ifade etmektedir:

(K29, Devlet Üniversitesi, İktisat, 3. Sınıf, 22 yaşında) "Evet bizde oluyor. Ben görsem hayır şikâyet etmem. Gelen gelir gelmeyen de zaten kendi tercihidir. Şimdi bu zorla olacak bişey değil zorla getirdin oraya bedeni orada olup da ruhu orda olmadıktan sonra bunun bir anlamı da yok yani. Bundan dolayı da ben şahsen bu başkasının yerine imza atma meselesinde hiçbir sakınca görmüyorum."

Zamanın unsurunun akademik otoriteler tarafından öğrencileri kaygılandıran bir disiplin aracı olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ateş'in Freud ve Heidegger üzerinden korku ve kaygı duygusunu incelediği çalışmasında da belirttiği gibi korku ve kaygı duyguları ancak zaman kavramıyla ilişkilendirilerek anlaşılabilir (Ateş, 2021).

Diğer taraftan öğrenci davranışlarında belirli bir mekânda bulunmak zorunda olmanın da birtakım etkileri vardır. De Certeau mekânın belirleyiciliği üzerinde durarak iktidar ve ona tabi olan ilişkisinde mekâna sahip olup olmamayı ana unsur olarak görmektedir (2009, s. 54). O bir mekâna sahip olanların iktidarlarını devam ettirmek için uyguladıkları stratejilere karşı, bir işi ya da görevi gereği başkasının mekânında bulunmak zorunda olanların taktiklerini inceleme konusu yapmıştır. Ona göre iktidarla olan ilişkide davranışı belirleyen temel unsur, kimin mekânında olunduğudur. Yüz yüze eğitim sürecinde üniversite dersliklerinde öğrenciler, akademisyenlerin mekânında bulunmak zorunda olan öznelerdi. Ancak 2019 yılında Çin'in Wuhan şehrinde ortaya çıkan Covid-19 salgını nedeniyle Türkiye'deki tüm üniversitelerde yüz yüze öğretime ara verilmiş ve iki hafta sonra tüm Türkiye'de online uzaktan eğitim ve daha sonra da online sınavlar yapılmaya başlanmıştır. Bu süreç mekânın ve ona bağlı diğer her şeyin değiştiği anlamına gelmektedir.

Üniversitelerde dersler ve sınavlar klasik derslikler yerine sanal bir mekân olan bilgisayar ağlarına taşındığında mekânın tüm belirleyiciliği, mekâna sahip olmanın tüm avantajları veya diğer bir ifadeyle başkasının mekânında bulunmanın tüm tedirginlikleri ortadan kalkmıştır. Çünkü artık herkes derslere kendi mekânından katılmaktadır. Herkes kendi mekânında olmanın güveni içindedir. Bu yatay ilişki biçimini zorunlu kılan yeni bir gelişmedir. İkinci olarak artık anlatılanlar da onlara verilen cevaplar da kayıt altındadır. Bu da akademisyenlerin son derece hukuki bir çerçevede kalmalarına neden olmaktadır. Dolayısıyla uzaktan öğretimle birlikte artık akademik otoritelere mekânın sağladığı tüm sembolik üstünlükler yok olmuştur. Uygulamalı derslerdeki verimsizlik ve sosyalliğin azalması konusundaki bazı kişisel endişeler dışarda bırakılırsa öğrencilerin büyük çoğunluğu sanal programlar üzerinden yürütülen böyle bir eğitim sürecinden memnun görünmektedirler. "Sence Covid 19 sürecinde eğitim nasıl oldu?" sorusuna öğrencilerin çoğunluğu teorik dersler için zaman kazanma ve konfor açısından faydalı oldu ancak uygulamalı dersler ve sosyallik açısından faydalı değildi cevabı vermektedirler. Alınan cevaplar devlet ve vakıf üniversitesi öğrencileri açısından

farklılaşmamaktadır. "Online sistem faydalıydı" diyen öğrencilerin hemen hemen tamamı özellikle zamanın kullanımı üzerinde durmaktadırlar.

> *(K23, Vakıf Üniversitesi, Sosyoloji, 3. Sınıf, 23 yaşında), "Benim için faydalı oldu. Kendimi geliştirebilmem açısından, kendime vakit ayırabilmem açısından. Çünkü okula uzak bi yerde yaşıyorum. Okula her gün o yol mesafesinin ortadan kalkması her gün bana üç dört saat vakit kazandırdı. Bu arada istediğim kitabı okuyabiliyorum. İstediğim filmi izleyebiliyorum. Fakat kampüs ortamının olmaması sosyallik açısından bir sorundu."*

Başka bir öğrenci de benzer görüştedir:

> *(K24, Vakıf Üniversitesi, İletişim Tasarımı, 2. Sınıf, 22 yaşında), "Benim için çok bişey değişmedi aslında hatta daha faydalı oldu diyebilirim. Sabah erken olan derslere yetişemeyebiliyordum İstanbul trafiğinden dolayı ama şimdi o problem ortadan kalktı. Onun dışında çok önemli bişey olup da dersi kaçırsam dahi dersler kayıt altında dersleri tekrar izleme şansım oldu. Bu bence iyi bi şey."*

Tüm bu cevaplar öğrencilerin genel olarak -uygulamalı dersler ve sosyallik dışında- öğretim mekânın bu yeni biçiminden iktidar içermediği; sadece öğretime yöneldiği, ders ve sınav içeriklerin eskisine göre daha da netleştiği için memnun olduklarını göstermektedir. Örneğin bir öğrenci -derse odaklanma açısından sıkıcı olsa da- online öğretim sayesinde zamanı daha etkin kullanabildiklerini ve yüz yüze eğitimdeki bazı belirsizliklerin online dönemde azaldığını belirtmektedir. Ona göre online ders ve sınav sistemi, derste bulunup bulunmama, anlatılan konuyu kaçırıp kaçırmama ve derste not alıp alamama gibi yüz yüze öğretimdeki dersliklerde yaşanan birçok belirsizliği azaltmış ve böylece öğrenciler gerçek öğrenmeye odaklanma imkânı bulabilmişlerdir.

> *(K25, Vakıf Üniversitesi, Endüstri Mühendisliği, 3. Sınıf, 23 yaşında) "Daha sıkıcı oldu ama daha faydalı oldu. Sonuçta kampüste yaşamak güzeldi ama bu öğrenme şekli daha etkili oldu. Bir kere çok zaman kazandık bir de örgün öğretimde konulara yetişmekte şahsen ben çok zorlanıyordum. Hep hocayı geriden takip ediyodum. Dersi deftere mi geçireceksin? Dersi mi dinleyeceksin? Onu mu yapacaksın? Sonra yüz yüze öğretimde o kadar kargaşa içeresindeydim ki beynim yanmıştı sanki ne yapacağımı bilemiyordum. Ama online dönemde kayıtlar var. Not almıyorum hiçbir şey yapmıyorum sadece hocanın anlattıklarına odaklanıyorum. Hocanın böyle önem verdiği yerlere odaklanıyorum. Hiç not almıyorum hiç fotoğraf bile çekmiyorum. Eskiden bu sınavda çıkacak bunun -tahtanın- fotoğrafını çekiyim falan derdim. Ama şimdi online dönemde, ders sonrası dersi tekrar dinleyerek, sunularda var onlara da bakarak yavaş yavaş anlaya anlaya acele etmeden konuyu öğrenmeye odaklanabiliyorum. Düşünsenize bütün kayıt orada. Öğrenme açısından muhteşem. Düşünsenize bu nasıl mümkün olabilirdi? Yüz yüze öğretimde iki saatlik dersin hepsine hâkim olabilmek, not çıkarmak mümkün müydü? Çok fazla zannetmiyorum. Bazı şeyler havada kalıyodu. Ama şimdi sonraki derse bile güvenli adımlarla gelme ihtimali var. Ha*

çalışmazsan yine havada kalır bazı şeyler o ayrı. Ben çift anadal yapıyodum normalde bunlara yetişemezdim ama şimdi tıkır tıkır gidiyor her şey."

Foucault eğitim kurumlarını öğrencilere iktidar uygulayan kapatma kurumları olarak görmektedir. Onun disiplin toplumu olarak isimlendirdiği bu sistemde mekân hem gözetleme hem de denetleme için elverişli dizayn edilir. Bir eğitim kurumunun mekânsal düzeni, içsel eğitim yaşamını düzenleyen ayrıntılı kurallar, sorular, cevaplar, öğütler, kodlanmış itaat göstergeleri, ödüller, cezalar ve gözetleme teknikleri tüm bunlar bir kapasite iletişim ve iktidar bloğu meydana getirir (Foucault, 2016, s. 71). Okullar bu anlamda bir taraftan öğrencileri mekânsal olarak sınırlandırırken diğer taraftan belirli hakikatlerin öğrencilere dayatıldığı birer kapatma kurumlarına benzemektedir (Asan, 2013, s. 90). Online dönem, üniversite öğrencilerini en azından mekânsal olarak kapatma kurumlarından kurtarmaktadır. Çünkü online dönemde iktidar ilişkisinin seyri doğal ve zorunlu olarak dikey bir yapıdan uzaklaşmak durumundadır.

Foucault'nun analizlerini takip eden Deleuze'a göre ise günümüzde disiplin toplumu yerini kontrol -denetim- toplumuna bırakmıştır. Buradaki kontrol daha çok bilgi üzerinden yapılmaktadır ve kapatma kurumlarına da artık ihtiyaç yoktur. Ona göre bir bilgiye sahip olmak demek bir talimatı yaygın hale getirmek demektir. Bir bilgi aldığınızda bu bilgiye içkin bir şekilde size neye inanıp neye inanmamanız gerektiğini de söylenmiş olur (Deleuze, 2021). Bu anlamda Deleuze'a göre iktidar içermeyen bir bilgi söz konusu olamaz. Doğal olarak üniversite öğrencileri ile akademisyenler arasında kurulan iletişim de bu iktidar ilişkisinden nasibini almaktadır. Burada öğrenciler bazen akademisyenlerin iktidar içeren bilgilendirmelerine inanmasalar da inanıyormuş gibi görünmektedirler. Bu öğrenciler için "öğrenci rolü" oynamak demektir. Öğrenci olma, okulda bilgi gibi görünen tüm talimatları diğer bir ifadeyle talimat içkin bilgilendirmeleri yerine getirme şeklinde ete kemiğe bürünmektedir.

Akademik iktidar sınav sistemini, mekânı ve bilginin gücünü kullanarak öğrenciler üzerinde bir iktidar bloğu oluşturmaktadır. Bu korku ve baskıya dayalı olarak inşa edilen bir iktidar değildir. Burada öğrencilere söz hakkı vermeyip akademisyenin tek taraflı bir anlatımından veya aktarılan bilgi ile oluşturulmuş tek yönlü bir iktidar transferinden söz edilmemektedir. Aksine burada karşılıklı bir etkileşim içinde öğrencilerin söz almalarına olabildiğince olanak veren ve öğrencilerin gönüllü katılımlarıyla inşa edilen iktidara içkin bir iletişim biçiminden söz edilmektedir. Alandan

elde edilen verilerde öğrencilerin büyük çoğunluğu akademisyenlerin kendilerine çok fazla söz verdikleri ve sözlerinin kesilmediği görüşündedirler. Çünkü iktidarı inşa etme süreci öğrencinin aktif katılımı olmadan yürütülemez. Akay'ın Foucault alıntılamasıyla "Bugün iktidar bizi sadece itaate zorlayan bir mekanizma değildir. O aynı zamanda bizim kim olduğumuzu, ne düşündüğümüzü, nasıl hareket ettiğimizi öğrenmek için bizi itirafa doğru iten bir mekanizmadır" (Akay, 2016, s. 26).

Deleuze'un artık iktidarların kapatma kurumlarına ihtiyacı olmadığı şeklindeki görüşü mekânsal olarak doğru olsa da biliyoruz ki bugün, akademik iktidarların çok hızlı değişen uzaktan öğretim sistemine uygun denetim mekanizmalarını gerçekleştirmeye ve öğrencilerin aktif ve özellikle de gönüllü katılımını sağlamaya yönelik bir sistemin hayata geçişine ihtiyaçları bulunmaktadır. Çünkü bu olmadan tek taraflı bir iktidar ilişkisinin kurulması olanaksızdır. Online dönemde birlikte öğrenciler mekân ve mekâna bağlı diğer bürokrasiler üzerinden kontrol edilemediğinde ve gönüllü derse katılım da sağlanamadığında yükseköğretim sistemi sadece biçime sıkışmaktadır. Akademik iktidarın yeniden üretimindeki en önemli noktalardan biri yükseköğretime katılımın sağlanmasıdır. Derslere katılım olmadığında ve sınavlar işlevsiz hale geldiğinde hem dersler hem de sınavlar bir boşgösteren'e dönüşmektedir. Böyle bir yapıda ne yükseköğretimin resmi hedeflerine ulaşması ne de mevcut sistemin yeniden üretilmesi mümkün değildir.

Boudrillard'a göre bugün sistem kendini herkese olabildiğince söz hakkı tanıyarak ve olabildiğince fazla anlam üretilmesini sağlayarak kanıtlamaya çalışmaktadır. Direniş stratejisinin adı da ya anlam üretimi ve konuşmayı reddetmek veya çok fazla uyum sağlamış görünerek bir tür sisteme geri yansıtma yapmak olabilir (Boudrillard, 2020, s. 123). Bu tür bir durumun yükseköğretimde yaşanıp yaşanmadığını anlamak için öğrencilere "Bir konuda konuşmak istediğin halde söz verilmemesi veya hocanın sözünü tamamlatmaması durumu yaşıyor musun?" sorusu sorulmuştur. Bu soruya devlet ve vakıf üniversite öğrencileri arasında farklılaşma olmadan öğrencilerin hemen hemen tamamı "Hayır söz verilememesi veya sözün kesilmesi gibi bir durumla karşılaşmıyorum" cevabı vermektedirler. Akademisyenler -özellikle online öğretimde- karşı tarafın gönüllü katılım olmadan sistemin işlemeyeceğinin farkındadırlar. Öğrencilere söz verilmemesi veya sözlerinin sürekli kesilmesi durumunda öğrencilerin derse tekrar katılmayacakları bilindiğinden derslere katılım özellikle özendirilmektedir. Öğrenciler büyük bir

çoğunlukla sözünün kesilmediği aksine akademisyenler tarafından derse katılım için teşvik edildiklerini ifade etmektedirler.

> *(K16, Vakıf Üniversitesi, Okul öncesi, 4. Sınıf, 22 yaşında) "Tam aksine hocalar söz almayı teşvik edici oldukları için hiç böyle sözümün kesilmesi gibi bi durum yaşamadım."*

Bir başka öğrenci de benzer görüşleri dile getirmektedir:

> *(K17, Vakıf Üniversitesi, Perfüzyon, 4. Sınıf, 22 yaşında) "Öyle bir durum yaşamadım ama söz vermeseydi ben de bi daha söz istemezdim. Sessizce sıramda otururdum. Ama dediğim gibi yaşamadım böyle bişey."*

Öğrencilerin sözlerinin sıklıkla kesildiği veya görüşleri önemsenmediğinde derste söz alma veya derslere gönüllü katılma isteği düşmektedir.

> *(K37, Devlet Üniversitesi, Türkçe Öğretmenliği, 4. Sınıf, 24 yaşında) "Bu hocaya göre değişiyor. Bunu yapan bir hoca olduğunda bende bir daha o derslerde söz almıyorum. Baktım sözüm kesiliyor veya yaptığım yorum önemsenmiyor o tür hocalarda ben konuşmuyorum derste."*

Öğrencilerin gerek derslere devamının sağlanması gerekse derslere aktif ve gönüllü -söz alma- katılımının sağlanması akademik iktidarın devamı için çok önemlidir. Ancak akademisyenlerin söz hakkı tanıyor olması tek başına öğrencilerin derse katılımı için yeterli bir unsur değildir. Bu nedenle davranışa bakmak gereklidir. Bunu anlamak için öğrencilere doğrudan "Derslerde söz alır mısın?" sorusu sorulmuştur. Bu soruya öğrencilerin çoğunluğu bunun akademisyenin tutumuna ve tavrına göre değiştiği yönünde cevaplar vermişlerdir. Öğrencileri bu anlamda cesaretlendiren, onların görüşlerine farklı da olsa değer verip yargılamacı olmayan akademisyen tutumlarıdır.

Bununla birlikte derse katılım konusunda devlet ve vakıf üniversitesi öğrencileri arasında belirgin bir farklılığın olduğu da görülmektedir. Bu soruya vakıf üniversitesi öğrencilerin büyük bir kısmı "Evet, derse katılır derste söz alırım" cevabı verirken, devlet üniversitesi öğrencilerinde büyük bir kısmı ise "Hayır, katılmam" cevabı vermektedirler. Katılım oranının devlet üniversitesi öğrencilerinde vakıf üniversitesi öğrencilerine göre daha düşük olduğu görülmektedir. Derse katılım konusunda vakıf üniversitesi öğrencileri çok daha cesurdurlar. Derse katılımın akademisyen tutumuna göre değiştiği dikkate alındığında devlet üniversitesindeki öğrencilerin çoğunluğuna göre derslerine giren akademisyenlerin çoğu daha baskıcı ve otoriter olarak görülmektedir. Oysa vakıf

üniversitesi öğrencilerinin çoğunluğuna göre derslerine giren akademisyenlerin büyük çoğunluğu daha demokrat bulunmaktadır.

4.3 Öğrencilerin Mikro Direniş Türleri: Öğrenci Davranışları

Yukarıda akademisyenlerden öğrencilere -yine öğrencilerin ifadeleriyle- doğrudan bir disiplin mekanizmasının genellikle kullanılmadığı belirtilmişti. Benzer şekilde öğrenci davranışlarına bakıldığında öğrencilerin de büyük bir kısmının akademik iktidara doğrudan bir meydan okuma yoluna gitmedikleri görülmektedir. Bunun yerine öğrenciler sinme, farklı görünme, yalan söyleme, dedikodu yapma, ezberleme, kopya çekme ve sosyal medyanın aktif kullanımı şeklinde ilk bakışta direniş gibi görünmeyen davranışlara, mikro direnişlere yönelmektedirler. Oysa iktidarın uygulamalarına doğrudan bir direniş gösterilmesi, ona meydan okumak, ona görünüşte de olsa uyum sağlamayı reddetmek anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu tür meydan okumalara karşı akademik iktidar sembolik üstünlüğünü koruyabilmek için -formel- disiplin mekanizmasıyla -in formel- bilginin iktidarı üzerinden bir takım doğrudan ve dolaylı karşı tepkiler vermek durumunda kalmaktadır. Bu nedenle akademik iktidara doğrudan karşı koyma davranışı araştırmaya katılan öğrencilerin genellikle çıkarlarına aykırı olduğu için irrasyonel buldukları ve bu nedenle tercih etmedikleri bir davranış biçimidir.

Akademik iktidarın veya yükseköğretim bürokrasisinin bir takım kontrol hamlelerine karşı öğrenciler doğrudan karşı koymak yerine daha dolaylı birtakım tepkiler vermektedirler. Öğrencilerin, akademik iktidarın yanlış buldukları eylemlerine doğrudan karşı koymamaları onu aynen kabullendikleri anlamına gelmemektedir. Bir akademik iktidar uygulaması meşru bulunmayıp kabul edilmese dahi öğrenciler genel olarak davranışlarıyla uyum sağlamış görünmektedirler. Bu genellikle aldatıcı bir itaat gösterisidir.

İktidara dolaylı birtakım tepkiler verilirken öğrenciler uyum sağlamada başarısızlık gösterebilir. Bu iktidar tarafından görmezden gelinebilecek, umursanmayacak veya affedilebilecek bir başarısızlıktır ve iktidarın meşruluğuna doğrudan zarar da vermemektedir. Bu nedenle pratik iktidar uygulamalarına karşı öğrenci davranışları genellikle doğrudan meydan okumak yerine uyum sağlamış görüntüsü vererek gerçekleşmektedir. Bazı durumlarda meydan okumak şeklinde ortaya çıkan bir davranış biçimi uyum sağlamama kılıfı ile de gizlenebilir. Scott'un "Tahakküm ve

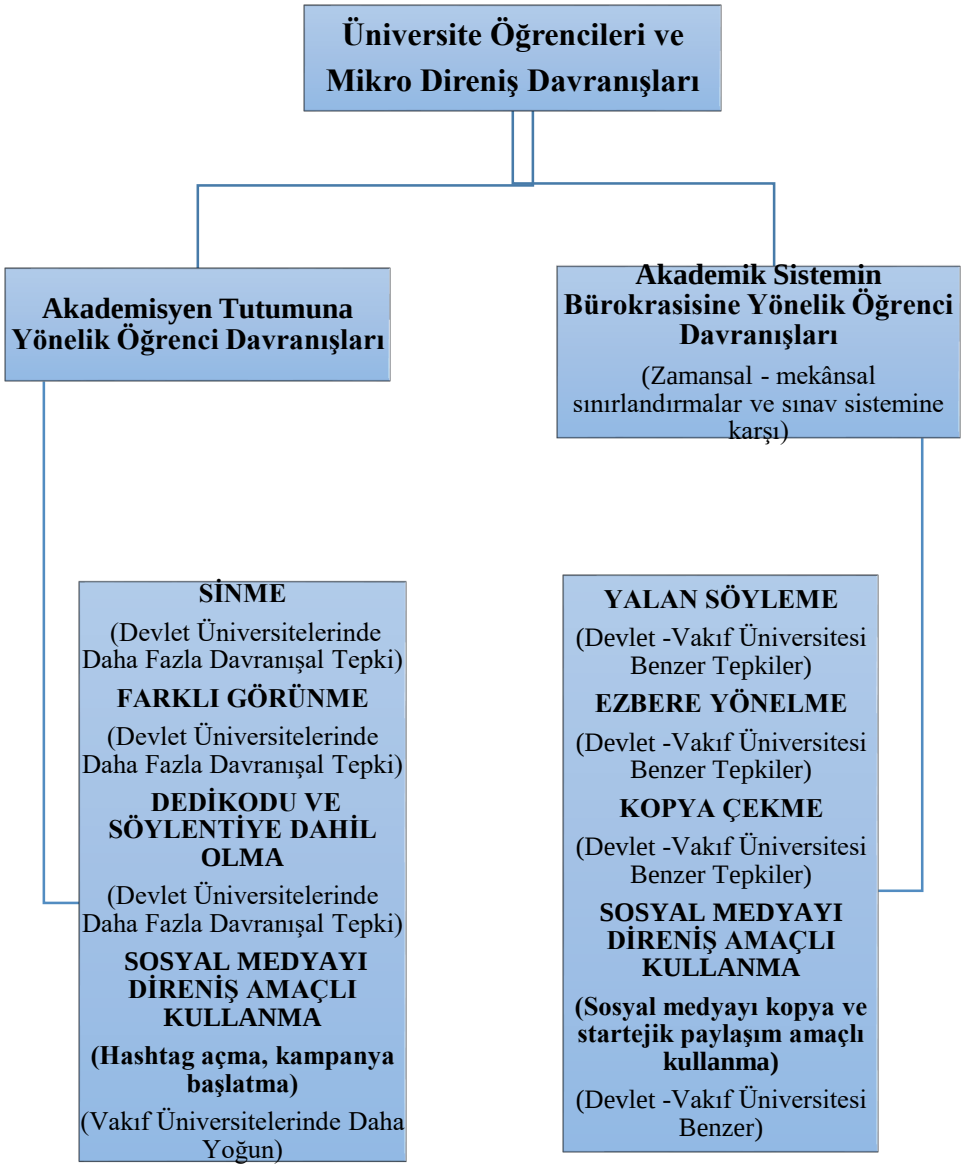
Direniş Sanatları" isimli çalışmasında ifade ettiği gibi, bir üste uygun bir şekilde selam vermemek bir şeydir, böyle bir davranış kayıtsız bir dikkat kusuru olarak yorumlanabilir. Bir üstte selam vermeyi cesaretle reddetmek ise tamamen başka bir şeydir. İlki zararsız ve muğlak bir edim olduğu halde ikincisi tahakküm ilişkisine yönelik bir tehdittir (Scott, 2018, s. 301).

Burada akademik otoriteler açısından önemli olan öğrencilerin tepki olarak gösterdikleri davranışların otoritelerini sarsıp sarsmadığıdır. Diğer bir ifadeyle önemli olan öğrenci davranışlarının akademik iktidarı tehdit edip etmediğidir. Bu ise bizi davranışın niyetine bakmaya götürmektedir. Scott'un belirttiği üzere birine çarpmak ile onu açıkça itmek arasında, milli marşı söylememek ile milli marş söylenirken ve diğerleri ayakta dururken açıkça oturmak arasında, *bir akademisyen hakkında dedikodu yapmak ile ona alenen hakaret etmek arasında, gizlice kopya çekmek ile akademisyeni umursamadan göz göre göre bu işi yapmak arasında* dünya kadar fark vardır (Scott, 2018, s. 301).

Öğrenciler açısından muğlaklık mikro direnişler açısından önemlidir. Çünkü bu sayede direnişler gündelik hayatın rutinine gizlenebilir. Bir akademisyen hakkındaki negatif konuşmalar açığa çıktığında, bir kopya çekme eylemi görünür olduğunda, akademisyene taktiksel amaçlı söylenen bir yalan ifşa olduğunda genellikle tüm bu davranışlar için özür dilenip geri adım atılır. Öğrenciler tüm bu olanların akademisyen iktidarının otoritesine yönelik olmadığını, bir yanlış anlaşılmaya kurban gidildiğini veya bir gaflet içinde bulunulduğunu ifade ettiklerinde bu mikro direnişin devam ettiğini göstermektedir. Bu ifadeler muğlaklıktan beslenir. Çünkü bir davranışın gündelik hayatın bağlamı içinde gerçekten hangi amaçla yapıldığı iktidar edenler tarafından asla tam olarak anlaşılamaz. Üstelik akademisyenler, kendilerine doğrudan karşı koymak yerine sistemin içine çekilerek otoriteye uygun davranmaya devam ettikleri ve otoriteleri de bir tehdit altında olmadığı için öğrencilerin bu tür mazeret ve geri adımlarını onaylama eğilimindedirler.

Burada öğrencilerin mikro direniş davranışları sahte bir uyum gösterisine dönüşmektedir. Meşruluk inancı tümüyle yok olmadığı, öğrencilerin doğrudan bir direnişten herhangi bir şey elde edemeyecekleri, daha önceki direniş başarısızlıkları, hocaların takması ve diplomaları zamanında alma zorunluluğu gibi nedenlerle, otoritelere

karşı; sinme, farklı görünme, yalan söyleme gibi dolaylı tepkiler verilerek otoriteler bir sahte uyuma maruz bırakılmaktadır. Diğer taraftan dedikodu yapma, ezberleme, sosyal medyayı kullanarak kopya çekme, direnişi kıran öğrencileri dışlama ve birbirlerini kollama davranışlarıyla öğrenciler, kendi çıkarlarına hizmet eden direnişlerini ete kemiğe büründürmektedirler. Özetle öğrenciler akademik otoriteleri doğrudan karşılarına alacak birtakım eylemler yerine daha dolaylı bir içeriğe sahip mikro direnişlere başvurmaktadırlar. Bu direnişlerden ilki sinmedir.

Şekil 2. Üniversite Öğrencileri ve Mikro Direniş Davranışları

4.3.1 Sinme: Derse İlgisizlik ve Görünmez Olma

Türk Dil Kurumunun sözlüğünde sinmek, "kendini göstermemek için büzülmek, saklanmak, pusmak". "korku, yılgınlık gibi sebeplerle konuşmamak, hareket etmemek veya tepki göstermemek" olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2020). Bu çalışmada Türk Dil Kurumunun sinmek kavramına verdiği anlam esas alınmıştır. Sinizm ise literatürde birbirine tamamen zıt anlamlarda kullanılabilen bir kavramdır. Bazıları sinizmi çilecilik anlamına da gelen dünya nimetlerinden uzak durma (Erkara, 2019, s. 41) anlamında kullanırken, bir başka görüş sinizmi, sinik bireylerin makyavelist kişilik özellikleri de taşıdıklarını iddia ederek, amaca ulaşmak için her şeyi meşru gören bir tutum (Andersson, 1996, s. 1401) olarak değerlendirmektedir. Birçok tanımda sinizm, kişilerin bir başka kişiye bir gruba veya bir kuruma karşı hissettiği hayal kırıklığı ve güvensizlik duygularını içeren bir tutum olarak değerlendirilmektedir (Erkara, 2019, s. 50). Kanter ve Mirvis'e göre (1991) ise Sinizm; "Kişilerin doğruyu söylememesi çeşitli maskeler takması ve kendi çıkarlarını korumak için başvurdukları bir tür psikolojik savunma mekanizmasıdır" (s. 52).

Bu çalışmada sinme, öğrencilerin endişelenme, tedirgin olma, yılgınlık gibi sebeplerle ve stratejik bir amaçla konuşmamaları ve bilerek tepkisiz kalmaları anlamına gelmektedir. Kanter ve Mirvis' in yorumuna benzer bir biçimde üniversitede öğrencilerin sinik davranışlar göstermesi, onların akademik iktidar karşısında tepkisiz kalması veya olaylar karşısında maske takması bir öğrenci savunma mekanizması olarak değerlendirilmelidir. Çünkü öğrenciler sinme davranışını rasyonel[19] bir tercihle yapmakta ve sinmeye bazı iktidar uygulamaları neden olmaktadır. Öğrencilerin pasif ve sinik bir davranış tarzı göstermesi onaylamadıkları bir bürokratik sisteme ve iktidarın bazı hamlelerine karşı geliştirdikleri tepkilerdir. Böylece öğrenciler açısından rasyonel bulunmayan iktidarın ve sistemin tüm hamleleri ona katılmayarak geriletilebilir, duraklatılabilir veya işlevsiz hale getirilebilir. Sistemin ve akademisyenin aktif katılım beklediği durumlarda tam tersi bir davranış gösterilerek sistemin amacına ulaşması

[19] Derslerin meslekte veya gerçek hayatta işe yarayıp yaramadığının düşünülmesi veya sınav sistemlerinin gerçek bilgiyi ölçüp ölçmediğinin düşünülmesi ya da bazı durumlarda öğrenme eyleminden daha çok akademik iktidara muhatap olunduğunun düşünülerek derslere katılmamaya ve söz almamaya karar verme eylemlerinde olduğu gibi.

engellenir. Öğrenciler öğretim süreci içerisinde bürokratik sistemin ve akademisyenlerin mevcut hamlelerini izlerler ve bundan bazı sonuçlar çıkartırlar. Bu sonuçlar onların tepkisel davranışlarına yön vermektedir.

Öğrencilerin büyük bir çoğunluğuna göre akademisyenler, öğrencileri derse dahil etmeye çalışmakta ve onların sözlerini kesmemektedirler. Bu konuda devlet ve vakıf üniversitesi öğrencilerinde benzer bir algı söz konusudur. Ancak öğrencilere "Derslere katılır mısın, derste söz alır mısın?" sorusu sorulduğunda vakıf üniversitesi öğrencilerin büyük bir çoğunluğu "Evet, derse katılır derste söz alırım." cevabı verirken, devlet üniversitesi öğrencilerinde büyük bir çoğunluğu ise "Hayır, katılmam." cevabı vermektedirler. Bu verilerden devlet üniversitesi öğrencilerinin vakıf üniversitesi öğrencilerine göre sinme davranışına daha fazla yöneldikleri anlaşılmaktadır.

Öğrencilerin sinme davranışına yönelip yönelmediklerini anlayabilmek için öğrencilere ikinci olarak "Ders hocasına karşı düşündüklerini derste rahatlıkla söyleyebiliyor musun?" sorusu sorulmuştur. Bu soruya öğrencilerin büyük bir kısmı "Hayır, söyleyemem" cevabı vermektedirler. Ancak daha azınlıkta kalan bir kısmı ise "Evet, söyleyebilirim ama bu hocasına göre değişir" cevabı vermektedirler. Bununla birlikte üniversite türüne bakıldığında burada da bir farklılaşma bulunmaktadır. Devlet üniversitesinde öğrenim gören öğrencilerin neredeyse tamamı "Hayır, düşündüklerimi derste söyleyemem" derken vakıf üniversitesi öğrencilerinin yaklaşık yarısı "Evet, düşündüklerimi rahatlıkla söylerim" cevabı vermektedirler. Devlet üniversitesi öğrencileri akademisyenleri doğrudan eleştirmek veya kendi düşüncelerini doğrudan söylemek konusunda vakıf üniversitesi öğrencilerine göre daha az isteklidirler. Buradan devlet üniversitesi öğrencilerinin akademisyenler karşısında çok daha çekinden oldukları ancak vakıf üniversitesi öğrencilerinin devlet üniversitesi öğrencilerine göre daha doğrudan karşı koyma anlamına gelecek bir tutum ve davranış sergiledikleri anlaşılmaktadır. Bu öğrencilerin akademisyen tutumlarını algılayışlarıyla ilgilidir. Büyük bir çoğunluğu derslere katılmak istemeyen devlet üniversitesi öğrencileri derslerde düşüncelerini rahatlıkla söylemekten çekinmektedirler. Vakıf üniversitelerinde "Derslere katılır derste söz alırım." cevabı veren öğrenciler bu cevapla tutarlı bir şekilde "Derslerde düşüncelerimi rahatlıkla ders hocasına söylerim." şeklinde cevap vermektedirler.

"Ders hocasına karşı düşündüklerini derste rahatlıkla söyleyebiliyor musun?" sorusuna, devlet üniversitesi psikoloji bölümü 4. Sınıfta okuyan bir öğrenci şu cevabı vermektedir:

> *(K4, Devlet Üniversitesi, 23 yaşında) "Hayır. Dürüst olmak gerekirse söyleyemem. Ama (gülerek) neden olduğunu bilmiyorum. (Biraz duraksıyor) Şu an düşündüm de acaba bu şeyle alakalı olabilir mi? Geçen bir olay yaşamıştım fakülte sekreteriyle; staj yapacağım hastanede ve onun imzası gerekiyodu ve beni çok sıkıntıya soktu. Böyle kadına bağırmak istedim. Çünkü gerçekten beni anlamamak için çok direndi ama sustum. Sonra sustuğum için kendime karşı saygısızlık yapmış gibi hissettim. Bence kariyerim için bir zarar olmasından korkuyorum onun. Bence fakülte sekreterine susmamla aynı sebepten. Benim önüme bir engel çıkartmasından korkuyorum bu durumun. Çünkü böyle hocalarıma, ne kadar güvensem de hiç belli olmayacak sonuçlara yol açabilir. Bir de ülkemizde hani (biraz duraksıyor) böyle insanlar farklı şekillerde senin önüne taş koyabiliyor. O yüzden susarım sanırım. Susmasam bile kendimi epey baskılayarak konuşurum, hani baya bi yalıtarak cümleleri."*

4 no'lu katılımcı öğrencinin de ifade ettiği gibi sinme genellikle susmak, bir tepki vermemek şeklinde ortaya çıkmaktadır. Çünkü ders hocasının yanlış anlamasından ve kendisine karşı olumsuz bir tavır takınmasından endişe edilmektedir. Öğrenciler eleştirel veya akademisyene ters gelen düşüncelerini söylediklerinde akademisyenlerin buna bir tepki olarak öğrencileri dersten bırakacağı şeklinde endişeler taşımaktadırlar. Bu gerçekte karşılığı olmayan bir endişe de olabilir. Ancak önemli olan öğrenci algılarının bu yönde olmasıdır. Aynı soruya başka bir öğrenci de benzer bir cevap vererek düşündüklerini derste rahatlıkla söyleyemediğini belirtmektedir.

> *(K29, Devlet Üniversitesi, İktisat, 3. Sınıf, 22 yaşında) "Yok söyleyemem. Çünkü genelde hocaya karşı fazla iyi şeyler beslemez öğrenciler. Tamam bazı çok çok iyi hocalarımız var ama genelde hocayla öğrenci bir rekabet içinde olduğu için ben düşüncelerimi söylemem. Mezun olmamız, okulu bitirmemiz ona bağlı olduğu için şimdi hocanın nasıl algılayacağını bilemezsin. Belki normal bir şekilde hocam boş şeyler anlatıyosunuz diye içimden geçiririm ama belki hocanın çok zoruna gider ondan sonra da çeşitli şekillerde bazı şeylere maruz kalmamak için böyle şeyleri dile getirmem."*

Bazı öğrencilerde bunu yaptıklarında sınıf içinde ters bir tepki alacaklarını ve ders hocasının sonra kendilerine kafayı takacağını doğrudan ifade etmektedirler.

> *(K30, Devlet Üniversitesi, İktisat, 3. Sınıf, 23 yaşında) "Yok söyleyemem. Çünkü bunu söylediğimde alabileceğim ters bir tepkiden dolayı veya daha sonra kafaya takma gibi bir durum olabileceğini düşünürüm onun için söylemem."*

Benzer bir şekilde bir başka devlet üniversitesi öğrencisi de olumlu olan görüşleri derste rahatlıkla söylerken hocaya ters gelebilecek görüşleri ise söylemekten çekindiğini dile getirmektedir.

> *(K31, Devlet Üniversitesi, Hukuk, 3. Sınıf, 21 yaşında) "Düşüncelerimi derste söylerim ama hocanın görüşünün aksine bir görüş ileri sürmek noktasında şimdi o konuya girmeyim, boş ver diye düşünürüm. Genel olarak sanki herkes de öyle yapıyor diye düşünüyorum."*

Genel olarak bakıldığında devlet üniversitesi öğrencilerin hemen hemen tamamı vakıf üniversitesi öğrencilerinin ise yaklaşık yarısı akademisyenlere doğrudan karşı koymak anlamına gelecek böyle bir hareket tarzının stratejik olarak çok yanlış olacağını bu nedenle sessiz kalmanın daha uygun olduğu görüşünü ileri sürmektedirler.

> *(K32, Devlet Üniversitesi, Bilgisayar Mühendisliği, 3. Sınıf, 21 yaşında) "Yok söylemem. Yani şimdi çok köklü hocalar var işten atılmama garantisine sahip hocalar. Okul açısından bölümde olsun yeter hocalar bunlar. İşin keyfini süren hocalar. Onlara söyleyemiyoruz doğal olarak. Bu hocalar hakkında düşüncelerimiz iyi değil ama bu hocalarla ilgili bir itirazımız falan olsa onlara pek de bir şey olacağını düşünmüyoruz. O yüzden hiç bulaşmıyoruz onlara."*

Burada "Bulaşmam, boş ver derim, hiç uğraşmam" gibi ifadelerden öğrencilerin galibi baştan belli olan bir mücadeleye girmek istemedikleri anlaşılmaktadır. Bir diğer devlet üniversitesi öğrencisi ise akademisyenlerin bu tür eleştirel görüşleri genel olarak yanlış değerlendirdikleri için zaten bunun pek mümkün olmadığını ifade etmektedir.

> *(K37, Devlet Üniversitesi, Türkçe Öğretmenliği, 4. Sınıf, 24 yaşında) (Gülerek) "Hayır. Söyleyemem. Çünkü bazı hocalar yanlış anlayabiliyor. Olumlu şekilde anlayan hocalar da var yok değil. Ama açıkçası üniversite hocaları genel olarak bu tür eleştirel şeyleri kabul etmiyorlar. Bundan dolayı ben farklı görüşlerimi söylemekten çekinirim."*

Vakıf üniversitesi öğrencilerinin yarısına yakın bir kısmı ise görüşlerini rahatlıkla ifade edebileceğini söylemektedirler.

> *(K21, Vakıf Üniversitesi, Ekonomi, 3. Sınıf, 22 yaşında) "Tabi tabi söylerim. Hatta whatsapp 'tan bile söylerim online olarak söylemişliğim de var yani. Tabiki yer yer bunun da şimdi söylemeyim dediğim olabiliyor ama fikir belirtmekte genel olarak bir sorun yaşamıyorum."*

Devlet üniversitesinde olduğu gibi vakıf üniversitelerinde de akademisyen tavırlarının bu tür tepkileri dile getirmede etkili ve belirleyici olduğu görülmektedir. Bu anlamda öğrenciler akademisyenin öğrencilere gösterdiği tavır ve davranışları üzerinden hareket etmektedirler. Sınıf içinde öğrencinin görüşlerini önemsizleştiren bir tarzda hareket

edildiğinde söz hakkı verilmesine rağmen öğrencilerin bu tür akademisyenlerin derslerinde konuşmak istemedikleri de görülmektedir.

> *(K39, Vakıf Üniversitesi, Hukuk, 3. Sınıf, 22 yaşında) (Gülerek) "Bu da hocasına göre değişiyor. Çünkü çoğu hocamızda söylerim. Ama bazı hocalar var onlar eleştiriye açık olmayabiliyorlar. Bazen de söz veriyor hoca sorun yok ama konuştuğunda "Bunu temellendir, neye göre böyle söyledin?" gibi üstüne gelme durumu oluyor. O zaman çok aşırı hâkim olmadığında hocaya soru sormak veya görüş belirtmek de zorlaşmış oluyor."*

Gatto, eğitim sistemini eleştirel yaklaşan düşünürlerden biridir. O "Zorunlu Eğitimin Karanlık Dünyasında Bir Yolculuk" isimli çalışmasında eğitim sistemine içkin bir sinikleştirmeden bahsetmektedir (2020, s. 199). Mevcut sistem, öğrencilerden bazı tutumları geliştirmelerini imâ eder. Bunlar öğrencilerin kesinlikle yapmayacakları; kendi düşüncelerini üretmeme, kendi başına bir işe girişmeme, bağımsız olmama, kendi tercihlerini yapmama, öğreneceğin konularla ilgili kendi sorumluluğunu üstlenmeme gibi örtük emirlerdir. Akademik iktidarın tavırlarından öğrencilerin çıkardıkları en önemli sonuç, öğrencinin yaratıcılık içeren, -veya içermeyen- farklı ve özgün görüşlerini kendine saklaması gerektiğidir. Öğrencilerin büyük çoğunluğu kendi görüşlerinden ziyade ders hocasının görüşlerine uygun bir bakış açısı geliştirmektedirler. Bu sorgulama ve eleştiriye çok açık olmayan bir öğretim sistemi anlamına gelmektedir.

Devlet ve vakıf üniversitesi öğrencileri arasında anlamlı bir farklılaşma olmadan öğrencilerin büyük çoğunluğu "Sınav kağıdına doğru bulmadığın bir görüşü, hoca o yorumu benimsiyor diye düşünerek, yazar mısın?" sorusuna "Evet, yazarım" cevabı vermektedirler. Öğrencilerin gerçekte inanmadıkları bir düşünceyi sınav kağıdına yazmaları veya derste sözel olarak ifade etmeleri gibi bir durum öğrenci davranışlarında sanıldığından çok daha fazla bir etki yapmaktadır. Duruma göre davranmak, konuşmak gerektiği halde sessiz kalmak, öğretim sistemi içinde örtük bir felsefi bakış benimsetilerek hayata geçirilen davranış biçimleri haline gelmektedir. Burada öğrencilere verilen veya diğer bir ifadeyle öğrencilerin kendiliklerinden aldıkları örtük mesaj, sizden istenenler dışına çıkmayın, yeni ve eleştirel bakış geliştirmeyin, otoritenin yorumlarını sorgulamayın şeklindedir. Bir vakıf üniversitesi 4. sınıf öğrencisi bu konuda şu görüşleri ifade etmektedir:

> *(K16, Okul öncesi, 22 yaşında) "Diyelim ki yoruma dayalı bir konu var. Bu hocanın yorumu veya yaptırdığı bir etkinlik olsun. Bu bana göre saçma bir etkinlik ya da yorum olabilir. Ancak bunun yorumunun da ben çok profesyonel olmadığım*

için bana düşmediğini düşünüyorum açıkçası. O yüzden yani şöyle, hocanın ne istediğini anladıysam o yorum bana iyi gelmese bile sonuçta hoca benden onu yazmamı istiyorsa ben de onu yazarım. Not kaygısı var sonuçta."

Sinme davranışına sahip olup olmadıklarını anlayabilmek için öğrencilere üçüncü olarak "Sence genellikle derslerde ön plana çıkmak mı yoksa çok göze batmadan (ortalama) hareket etmek mi daha doğru? Sen hangisini tercih ediyorsun?" sorusu sorulmuştur. Bu soruya verilen cevaplar genel olarak değerlendirildiğinde öğrencilerin büyük bir kısmı "Ben ortalama hareket ederim." cevabı vermektedirler. Bununla birlikte vakıf üniversitesi ve devlet üniversitesi öğrencileri arasında bir farklılaşma gözlenmektedir. Devlet üniversitesi öğrencilerinin büyük bir çoğunluğu "Ben ortalama hareket ederim, ön plana çıkmam" derken, vakıf üniversitesi öğrencilerinin yaklaşık yarısı "Ben derslerde ön plana çıkarım, ön plana çıkmak iyidir" cevabı vermektedirler. Her iki üniversite türü için de "Derse katılırım, ön plana çıkarım" diyen öğrenciler ancak bunun "ders hocasına göre değiştiğini" de vurgulamaktadırlar.

Öğrenciler genel olarak ön plana çıkmak istemezler. Çünkü bu öğrenciler açısından kendilerinin kabul etmedikleri ve meşru bulmadıkları bir sisteme aktif bir katılım sağlamaları ve dolayısıyla ona destek vermeleri anlamına gelmektedir. Ön plana çıkma ve derse katılım sağlama faaliyetlerini uygulayan öğrenciler açısından ise bu durum sadece akademisyen tarafından bilinmek, sınavlardaki faydasını düşünmek veya mezun olunduğunda referans alabilmek gibi stratejik bir tercihle yapılan bir davranıştır.

(K29, Devlet Üniversitesi, İktisat, 3. Sınıf, 22 yaşında) "Ön plan acıkmak bence daha iyi ama ben arka planda kalmayı seviyorum. Ön plana çıksan hocalarla da aran iyi olur. Daha sonra iş imkanlarında da hocaların seni tanıması referans vermesi açısından çok yararlı. Ama ben yapmıyorum o ayrı."

Bu konuda diğer öğrenciler de benzer yanıtlar vermektedirler. Ancak öğrenciler genel olarak ders hocalarına aşırı yakınlaşmaya çalışan öğrencilere karşı da çok hoş hisler beslemezler. Çünkü bu adeta görünmeyen bir direniş kuralının ihlali anlamına gelmektedir.

(K38, Vakıf Üniversitesi, İletişim, 3. Sınıf, 23 yaşında) "Bence fazla böyle hocanın yanında olmaya çalışanlar bana biraz not içinmiş gibi geliyor. Bazı gördüğüm arkadaşlar böyle yapıyor bu hoş değil. Onun belli bir dozu var onu aşmama gerekiyor. Ha bu hocasına göre de değişiyor yeri geliyor bizde konuşuyoruz hocayla ama her hocayla sürekli iletişim halinde sürekli her hocanın yanında bu pek hoş olmuyor."

Akademisyenlerle sürekli iletişim halinde olmak sınıfın geneli açısından hoş görülmese de bunun akademisyenin öğrencilerle iletişimine göre değişen bir yönü olduğu da anlaşılmaktadır. Genel olarak sinme davranışına yönelmede bürokrasiden çok akademisyen tutumunun etkili olduğu görülmektedir.

> *(K34, Devlet Üniversitesi, Veterinerlik, 3. Sınıf, 24 yaşında) "Bu dersine göre daha doğrusu dersin hocasına göre değişir. Zevk aldığım bir ders ise katılıyorum ama çok da zevk almadığım bir ders ise ortalamada takılıyorum. Çok ön plana çıkmıyorum."*

Son olarak öğrencilere sinme davranışı gösterip göstermediklerini anlamak için "Hiç sınav kâğıdına resmi bir itirazda bulundun mu? Evet ise sonuç alabildin mi veya itiraz etsen sonuç alabileceğini düşünüyor musun?" sorusu sorulmuştur. Bu soruya devlet ve vakıf üniversitesi arasında anlamlı bir farklılaşma olmadan öğrencilerin büyük bir çoğunluğu "Hayır, hiç resmi bir itirazda bulunmadıklarını ancak itiraz etseler de sonucun çok fazla değişmeyeceğini düşündüklerini" ifade etmektedirler. Sözlü itirazlar yapılsa da dersin hocasını karşısına almak anlamına gelecek resmi bir itiraz genellikle tercih edilen bir yol değildir. Bir öğrenci itiraz konusunda şu görüşleri ifade etmektedir:

> *(K39, Vakıf Üniversitesi, Hukuk, 3. Sınıf, 22 yaşında) "Yok olmadı. Bir sefer sınıf olarak bir düşük not alma durumu oldu. Ama baktık derste hoca cevapları kendi cümleleri ile birebir istediğini açıkladı ve ben bunu kabullenmiştim açıkçası ne yapabilirsiniz ki? Burada artık itiraz edince direkt hocanın sistemine itiraz etmiş oluyorsunuz. Öyle bir mücadeleye de girmek istemedik."*

Devlet Üniversitesi Bilgisayar Mühendisliği, 3. Sınıfta okuyan bir öğrenci de itiraz etmediğini ama etse de sonuç alamayacağını ifade etmektedir.

> *(K33, 23 yaşında) "Yok olmadı. Ben yaşamadım ama yaşayan arkadaşlarım var. Genellikle itirazlarından sonuç alamıyorlar."*

Bir başka öğrenci ise bürokratik sürecin buna dolaylı bir biçimde engel olduğunu dile getirerek aslında istemesine rağmen bunu yapmadığını ifade etmektedir.

> (K11, Vakıf Üniversitesi, Sağlık Bilimleri, 3. Sınıf, 23 yaşında) "Hayır hiç itirazım olamadı"

- *Neden? Uğraşmak mı istemedin?*

> *"Uğraşmak istememek değilde okulumda o kadar rahat işlemiyor o işler. O yüzden yolun hiçbir yere çıkmayacağını görüyodum. Ha itiraz etmek istediğim çok şey oldu ama etmedim."*

Okulda halihazırda geçerli ve akademik iktidarın üstünlüğüne dayalı dikey ve eşitsizliğe dayalı olarak kurulmuş mevcut bir sistem vardır. Bu öğretim sisteminin

doğasına sinmiştir. Öğrenciler bu sistemi değiştiremezler ancak zarar görecekleri için- okuldan atılma, dersten kalma vb.- akademisyenlere karşı resmi bir şikâyet, mahkemeye gitme, gösteri veya boykot gibi doğrudan bir direniş eylemine de giriş(e)mezler. Bu nedenle öğrenciler süreksiz, pragmatik, bilinçli ve kendileri için rasyonel olduğunu düşündükleri bir mikro direniş biçimi geliştirmektedirler. Çünkü öğrenciler için kendilerine ders anlatan, sınavlarını yapan, takdir eden, değerlendiren, ödevler veren, sınıf içinde hep son sözü söyleyen, endişelendirme ve güvensiz hissettirme tekeline sahip bir otoriteye doğrudan karşı gelmek son derece irrasyonel bir davranıştır. Bunun yerine, çatışma durumlarından kaçınmak için derste söz almama, dersi dinliyormuş gibi yapma, sessiz kalma, anlatılanların sahte onaylanması gibi yöntemlere başvurulmaktadır.

Öğrencilerin derste söz almamaları, söz aldıklarında büyük oranda kendi görüşleri yerine akademisyenin duymak istediği görüşleri ifade etmeleri, sınav kağıdına kendi görüşleri yerine akademisyene göre doğru olan görüşleri yazmayı tercih etmeleri ve sınav kağıtlarına yaptıkları itirazları genel olarak şikâyet gibi ileri bir noktaya götürmemeleri "sinme" şeklinde ortaya çıkan bir mikro direniş davranışıdır. Burada sinme davranışının anlamı, meşru ve rasyonel bulunmayan bir sisteme omuz vermemek ve onun mevcut haliyle devam etmesine yardımcı olmamaktır. Öğrenciler tüm bu tepkisel davranışları bir dayanışma içinde yürütmekte ve sinmenin aksine hareket ederek bu dayanışmayı bozan bazı öğrencilere bu nedenle dışlayıcı bir tutum takınmaktadırlar. Öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun bakış açısıyla; hiçbir şey yolunda gitmezken ve hem akademik iktidar hem de mevcut sistem bu denli tek taraflı ve baskıcıyken derse katılan bazı öğrenciler adeta mevcut adaletsiz sistemi meşrulaştırmaya hizmet edecek şekilde davrananlar olarak görülmektedir. Bu nedenle sürekli derse katılan ve ön plana çıkan öğrenciler hakkında sınıfın genelinde genellikle olumsuz düşünülür. Sınıfın geneli için bu tür davranışlarda bulunan öğrencilerin yaptığı şey bir tür grev kırıcılıktır. Bu nedenle sınıfın geneli tarafından çeşitli dışlama mekanizmaları ile uyuma zorlanmaktadırlar. Buradaki uyum Scott'un (Scott, 2018, s. 30) dedikodu ve söylenti gibi yollarla direnişi reddedenlerin diğerleri tarafından uyuma zorlandığı argümanıyla tutarlıdır. Devlet üniversitesi 4. sınıfta öğrenim gören bir öğrenci bu konuda şu ifadeleri kullanmaktadır.

> *(K37, Türkçe Öğretmenliği, 24 yaşında) "Ortalama hareket etmek mantıklı geliyor. Açıkçası sadece hocalar açısından değil diğer öğrenciler açısından da düşünerek çok fazla ön plana çıkmak doğru gelmiyor. Çünkü sürekli söz alan sürekli derse katılan öğrencilere yönelik bir şey vardır ya hani işte olumsuz bir*

bakış olur bu tür öğrencilere sınıfta. Bu nedenle de bence sınıfta çok sivrilmek doğru değil. Çok söz alan kişi bir kere bilinince hocalar da onun üzerinden gidiyor ona sormak gibi. Bu da tepkiye neden olabiliyor sınıfta o kişiye karşı."

Bir başka devlet üniversitesi öğrencisi de benzer bir görüş belirterek bu tür ön plana çıkan öğrencilerin sınıfın geneli tarafından sevilmediğini ve dışlandığını dile getirmektedir.

(K8, İktisat, 23 yaşında) "Öyle çok göze batmayı öne çıkmayı sevmem ben öne çıkan arkadaşlardan da pek hazzettiğimi söyleyemem sınıfta var öyle birkaç kişi. Genel olarak zaten sınıf da o arkadaşlardan memnun değil. Hocanın sözünü çok kesiyorlar bir kere, yani dersi sürekli bölüyorlar."

Öğrencilerin büyük bir kısmının ifadelerinde, hocalarla sürekli iletişim kurmaya çalışan ve sınıfın geneli gibi hareket etmek istemeyenlere karşı bir sitem ve kızgınlık duygusu olduğu görülmektedir.

(K1, Devlet Üniversitesi, Psikoloji, 22 yaşında) "Erkan[20] sürekli derste hocalarla bir bahane bulup konuşuyor ama boş konuşuyor gibi, hocanın yanından ayrılmıyor. Her lafa atlıyor, hatta bir seferinde hoca, "Sözümü sürekli kesmeden dinle" diye uyarmıştı onu. Erkanın kafasına sözde çok şey takılıyor sürekli hocaların yanında."

Bununla birlikte "Derslerde ön plana çıkarım" diyen öğrenciler de bulunmaktadır. Ancak bunun nasıl meşrulaştırıldığına bakıldığında ön plana çıkarım diyen öğrencilerin hemen hemen tamamının bunu bir stratejik hamle olarak yaptıkları da görülmektedir.

(K5, Devlet Üniversitesi, Psikoloji, 22 yaşında) "Derslerde ön plana çıkmak iyi bence çünkü hocalarla daha çok etkileşim kurma şansın oluyor. Dediğim gibi bizim sınıf kalabalık, hocanın senin ismini ya da direkt senin yüzünü bile hatırlaması çok zor ama o işte etkileşim sürekli soru sorma veya yanına gitme bir ilişki oluşmasına sebep oluyor yoksa o ilişkiyi kurmak normalde çok zor."

Hocanın öğrencinin ismini öğrenmesi öğrenci açısından, derslerden daha kolay geçmek için veya yüksek lisans yapmak konusunda kendisine fayda sağlayacak stratejik bir hamle olarak görülmektedir. Burada bazı öğrencilerin bir taraftan sınıfla birlikte hareket ederek aktif katılmayı reddetmek ile diğer taraftan bazı kişisel çıkarlar için hocayla yakınlaşmak arasında bir gerilim durumu yaşadıkları da gözlenmektedir. Bir devlet üniversitesi öğrencisi şu ifadeleri kullanmaktadır:

(K9, Radyo Televizyon, 4. Sınıf, 22 yaşında) "Kanaat notu olmadığı için lisedeki gibi. Çok göze batmanın bir mantığı olduğunu düşünmüyorum. Tabiki hoca eğer

[20] İsimler değiştirilmiştir.

isim olarak seni biliyorsa farklı yaklaşabilir sınav kağıdını okurken ama yine de üniversite hayatında çok göze batmanın faydalı olacağını düşünmüyorum."

Bir diğer öğrenci benzer bir şekilde derse katılmanın ancak notla bir karşılığı olduğu durumlarda yapılabileceğini ifade etmektedir.

(K13, Vakıf Üniversitesi, Hukuk, 3. Sınıf, 22 yaşında) "Açıkçası bu Covid-19 uzaktan öğretim döneminde bazı hocalar söz alma durumunda ekstra puan veriyorlar. O yüzden göze bakmak falan işe yarıyor sanırım bu dönemde ama normalde ne biliyim hani en azından ben çok sevmiyorum."

Öğrencilerin büyük bir kısmının sinerek derse katılmama diğer azınlıkta kalan kısmının da stratejik gereklerle derse katılma davranışı geliştirmeleri şeklinde ortaya çıkan her iki hamle türü de bir tür direniştir. Bu kısa vadeli, süreksiz ve iktidarı doğrudan karşısına almayan bir direniş türü olsa da öğrenciler tarafından yürütülen bilinçli, faydacı ve sonuç alıcı tepkilere dayanmaktadır. Bu bağlamda Freire'ın otoriter eğitim sistemlerinin kullandıkları iletişim biçimleriyle öğrencileri pasifleştirdiği ve uysallaştırdığı yaklaşımları yerindedir. Ancak onun öğrencilerin gerçek düşüncelerini akademik iktidara hiç çekinmeden söyleme bilincine ulaşması (Freire, 2019, s. 98) konusundaki görüşleri sorunludur. Çünkü öğrenciler gerçek düşüncelerini ders hocasına hiç çekinmeden söyleyecek bilince zaten sahiptirler.

Pasifleşme, sinikleşme, bazen dahil olup bazen olmama öğrencilerin ailelerinden veya kendi kültürlerinden getirdikleri davranış biçimleri olduğu kadar hatta ondan daha fazla iktidarla ve iktidarın tutumuyla biçimlenen davranış türleridir. Bu tür davranışlar doğuştan veya aileden gelen ontolojik bir cüret etme veya meydan okuma meselesinden daha çok iktidarla girilen ilişkide ete kemiğe bürünen davranış biçimleridir. Bu anlamda karşı koymaktan çekinme yeterli bilince ulaşamamaktan değil, mevcut eğitim sisteminin eşitsiz yani akademik iktidarın tek taraflı üstünlüğü üzerine kurulu olmasından ve öğrencilerin bunu ilk haftalarda hissederek davranışlarını ona göre ayarlamasından kaynaklanmaktadır. Diğer bir ifade ile bu davranış tarzları sebep değil dolaylı da olsa baskıcı ve otoriter eğitim sisteminin sonucudur. Dolayısıyla öğrencilerin pasifliği, uysallığı, sinikliği, yalan söylemeleri, söylentilere dahil olmaları gibi tepkiler Freire'ın iddia ettiği gibi onların diyaloğa dayalı eğitimin bilincinde olmamalarından değil kendilerini halihazırda bunun tam tersi bir ortamda bulmalarından ve bu iletişimin biçiminin bir iktidar ilişkisine içkin olarak yürütülmesinden kaynaklanmaktadır. Öğrenciler içinde bulduklarından akademik iktidarın örtük baskılarına karşı ve onun

doğrudan zararlarından korunmak için ve mecburen mikro bir direniş biçimi olarak sinme davranışı geliştirmektedirler. Bu akademik yapıya ve akademisyen tutumuna karşı ortaya çıkan bir savunma mekanizmasıdır. Dolayısıyla burada sorun öğrencilerin yeterli bilince ulaşamamış olmasında değil böyle eşitsiz bir sistemin ontolojinde aranmalıdır.

Akademisyenler genel olarak öğrencilerin daha fazla öğrenmesi için çabaladıklarını her şeyi öğrenciler için yaptıklarını iddia etmektedirler. Bu konuda Freire "Ezilenlerin Pedagojisi" isimli eserinde aktarmacı eğitim anlayışını eleştirerek bu sistemin öğrencilerin gerçek öğrenmesinin önüne geçen bir otoriter unsur olabileceğini iddia etmektedir (2019, s. 95). Freire'e göre "Klasik otoriter yaklaşımda" öğretmen açısından öğrenci doldurulması gereken boş kaplar olarak görülmektedir. O bu durumu eleştirerek eğitim sistemi için en iyi öğrencinin doldurulmaya en müsait öğrenci olduğu görüşünün yanlış bir yaklaşım olduğunu ifade etmektedir. Oysa öğrencileri eğitimin nesneleri olmaktan çıkaracak bir eğitim anlayışı gereklidir. Bu nedenle ders ortamındaki iktidar ve tahakküm ilişkilerini çözmekle işe başlamalıdır. Bu yapıldığında iletişimin bozulan yapısı düzelir ve yatay, eşit, diyaloğa dayalı bir eğitim yaklaşımı benimsenebilir. Öğrencilerin hocadan çekinmediği ideal bir iletişimin sağlanması durumunda gerçek ve yaratıcı düşünce ortaya çıkar.

> *"Öğretmen ne öğrencilerinin yerine düşünebilir ne de kendi düşüncelerini onlara dayatabilir. Gerçek düşünme, gerçeklikle ilgili düşünme, yalıtılmış fildişi kulede olmaz, sadece yatay bir iletişim ile sağlanır" (Freire, 2019, s. 95).*

Öğrencilerin yerine düşünen ve onlara kendi anlamlarını dayatan bir öğretmenin yerine, öğrencileriyle tartışan, onları dinleyen, onların dilini anlamaya çalışan bir öğretmen geçmelidir. Böylece öğretmen, kendi bakış açısını ve dünya görüşünü dayatmak yerine, öğrencilerin kendi düşüncelerini dillendirecekleri bir tartışma ortamını hazırlar (aktaran İnal, 1999, s. 135). Bu ortam da Freire'e göre "Problem tanımlayıcı ve dolayısıyla özgürleştirici" bir eğitim ortamıdır. Ancak bu öğreten ve öğreneni kapsayan iki yönlü bir süreçtir. Öğretenler genellikle bankacı eğitim yaklaşımı içinde kalarak özgürlüğe dayalı ve yaratıcı bir eğitim olabileceği yanılgısına düşerler (Freire, 2019, s. 98). Ancak özgürlükçü ve yaratıcı bir eğitim, gerekli tüm bilgileri öğrencilerin yararı için ve onları da zorlayarak ve tek taraflı vererek, onları onlardan daha çok düşünerek ulaşılabilecek bir sonuç değildir. Freire'in bahsettiği, özgürleştirici eğitim ve onun yatay iletişim biçimi, nasıl öğrencilerin korkusuzca düşünce açıklamasına neden oluyorsa

aktarmacı olduğu ölçüde klasik otoriter yaklaşımı benimsemiş dikey iletişime sahip bir öğretim biçimi de ona maruz kalan öğrencilerin sinme ve farklı görünme gibi tepkiler vermelerine neden olmaktadır.

Bunlar dışardan ve yüzeysel bakıldığında hiçbir anlamı olmayan sinik davranışlar olarak görülebilir. Ancak öğrenciler açısından bu tür davranışlar eldeki imkanlarla yapılabileceklerin en iyisini yapmak anlamına gelmektedir. Hoca ders anlatır ve dersin başarılı geçmesi için katılım bekler, öğrencilerin bir fikirleri vardır ama derste söz alıp konuşmazlar. Çünkü mevcut öğretim sistemi içinde öğrencilerin görüşleri -özellikle farklı görüşleri- önemsenmemektedir. Öğrencilerin derste konuşmamaları aslında bu tür bir yaklaşıma karşı oluşan önemli bir tepkidir. Bu özneleştirilerek ikincil olarak görülmeye ve ders geçme konusunda endişelendirilmeye ve gerçek öğrenmeyi sağlamayı hedeflemeyen öğretim biçimine karşı başvurulan bir isyan ve direnme şeklidir. Öğrenmenin tam gerçekleşeceği bir noktada ders süresinin bitmesi ve derhal konunun -başka bir haftada açılmak üzere- kapanması gibi rutin görünen bir uygulama dahi öğrencilere bazı biçimsel kuralların öğrenme eyleminden daha önemli olduğuna yönelik mesajlar vermektedir. Dolayısıyla sistemin gerçek öğrenmeyi sağlatmadığı ve bunun öğrenciler tarafından hissedildiği ancak dışardan bakıldığında son derece rutin görünen bir takım bürokratik uygulamalara karşı yapılacak bir mücadele de rutinin içinden ve direniş gibi görünmeyen bir şekilde gelmektedir. Aksi durumda bu kadar incelmiş bir iktidar uygulamasına karşı mücadele şekli olarak bugün gösteri veya boykot gibi eylemlerin tercih edilmesi sadece direnen tarafın zararına olacak sonuçlar doğurmaktadır.

Bir davranışın direniş olabilmesi için iktidara yönelmiş olması gerekir. Peki böyle bir direniş iktidara nasıl zarar vermektedir? Öğrencilerin hep birlikte öğretim sisteminin işleyişine katılmayı reddetmeleri ve derslere aktif katılan öğrencileri dışlamaları bir direniş için yeterli midir? Bu soruya cevap vermek için burada iktidarı sadece bir akademisyenler grubu olarak değil bir sistem olarak da görmek gerekmektedir. Yükseköğretimin amacı[21] bir taraftan öğrencileri mesleki ve akademik alanda gerçekten

[21] 2547 Sayılı yükseköğretim kanununa göre yükseköğretimin amacı öğrencileri; İlgi ve yetenekleri yönünde yurt kalkınmasına ve ihtiyaçlarına cevap verecek, aynı zamanda kendi geçim ve

bilgi ve beceri sahibi yapmak iken diğer taraftan yükseköğretim kurumlarının bilim dünyasının seçkin bir üyesi haline gelmesini sağlamaktır. Bu hedeflere ulaşmak için bilgiyi aktaran ve bilgiyi alan iki tarafında aktif katılımı gereklidir. Derslerin diyalog halinde işlendiği ve tüm öğrencilerin gönüllü ve aktif katılımı olmadan bu amaca gerçek manada ulaşmak mümkün olamaz. Tek taraflı bir ders anlatımına karşılık kopya ve ezber gibi uygulamalarla boşgösteren'e dönüşmüş bir sınav sistemiyle yükseköğretimin bu hedefini gerçekleştirmesi imkansızdır. Doğrudan bir direniş göstererek ve çok büyük bedeller ödeyerek, atanmış bir rektörün görevden alınmasını sağlayabilirsiniz -veya bunun için çaba sarf eder ancak yine de bunu gerçekleştiremezsiniz- ancak bunun öğrenciler için kısa vadede hiçbir somut sonucu yoktur. Bu sadece bir rektör değişimidir. Ancak sinme gibi direnişler çok daha derinden yürütülen ve sisteme yönelmiş başkaldırılardır. Bu sistemi tamamıyla işlemez hale getiren onu felç eden, hedeflerine ulaşmasını engelleyen bir direniş biçimidir. Üstelik burada iktidarla doğrudan karşı koyulmadığı için direnenler bundan zarar da görmemektedirler.

Yükseköğretim kurulunun 2021 yılında yürüttüğü akademisyenlere yönelik bir çalışmada, online eğitimde öğrencilerin derslere devam ve katılım durumlarını ortaya koymaktadır (YÖK, 2021b). Buna göre akademisyenler, en yaygın yanıt olarak yüzde 43 gibi bir oranla, "Online dönemde öğrencilerin derse katılımlarının azaldığını" ifade etmektedirler. Bu yanıt bize öğrencilerin imkân bulduklarında sisteme omuz vermeme anlamında sinme davranışına yöneldiklerini göstermektedir. Derse katılımın, zorlayıcı bir denetim mekanizması olmadığında -ki asıl ölçüt bir zorlama olmadan katılımın sağlanmasıdır- tercih edilmemektedir. Böylece sinme davranışı yeterince meşru bulunmayan ve öğrenmek yerine belirli biçimsel bürokrasileri zorunlu olarak yerine getirmek durumunda hissedilen bir sisteme yönelik olarak ortaya çıkan bir mikro direniş biçimine dönüşmektedir.

---

mutluluğunu sağlayacak bir mesleğin bilgi, beceri, davranış ve genel kültürüne sahip, vatandaşlar olarak yetiştirmek.

Yükseköğretim kurumları olarak yüksek düzeyde bilimsel çalışma ve araştırma yapmak, bilgi ve teknoloji üretmek, bilim verilerini yaymak, ulusal alanda gelişme ve kalkınmaya destek olmak, yurt içi ve yurt dışı kurumlarla iş birliği yapmak suretiyle bilim dünyasının seçkin bir üyesi haline gelmek, evrensel ve çağdaş gelişmeye katkıda bulunmaktır.

Boudrillard'a göre bugün sistem herkese olabildiğince çok fazla söz hakkı tanıyarak olabildiğince fazla anlam üretilmesini sağlayarak kanıtlamaya çalışmaktadır. Direniş stratejisinin adı da ya anlam üretimi ve konuşmayı reddetmek veya çok fazla uyum sağlamış görünerek bir tür sisteme geri yansıtma yapmaktır (Boudrillard, 2020, s. 123). Bu durumda öğrenciler ya sisteme tamamıyla uyum sağlamış görünerek veya toptan hiç derslerde söz almayarak, derse aktif katılmayarak tepkilerini dile getirir. Derse çok aktif katılan öğrencilere ise içten içe bir kin beslenmektedir.

İnal "Derslikleri Kamusal Tartışmanın Oluştugu Bir Mekan Olarak Yeniden Düşünmek" isimli çalışmasında benzer bir yaklaşımdan bahsetmektedir (1999, s. 143). Ona göre eğitimciler eğitim işini, alçakgönüllü bir tavırla, öğrencilere otoriter olmayan bir biçimde yaklaşarak ve böylece öğrencilerin düşüncelerini hiçbir kısıtlama olmadan rahatça dile getirebilecekleri bir ortam sağlayarak yapmalıdırlar. Herhangi bir kamusal alandaki gibi eşit ve yatay bir ilişki içinde inşa edilen bir iletişim biçiminde öğrencilerin bilgi üretimi ve yaratıcılıkları gelişir. Aksi durumda bilenin bilmeyenlere aktarımı şeklinde var olan klasik bir eğitim anlayışı, iktidar ilişkisi içerdiğinden son derece hatalı bir uygulamadır. Ancak bu hatalı uygulama İnal'a göre ya boyun eğmeye ya da büsbütün reddetmeye yol açar. Boyun eğme göstermelik ve süreye bağlı bir sahte kabul gösterisi ve hiperuyum şeklinde ortaya çıkarken, reddetme ise tepkisizlik, sinme, derse katılmama, her şeye karşı olma ve tartışmaya değer bulmadan inkâr etme şeklinde ortaya çıkar. Dolayısıyla bu durumda mevcut sisteme katılmayı reddetmek sinme şeklinde ortaya çıksa da bu aslında sistemi kabul etmeme halidir. Bu tür bir direniş (Derslerden geçmekle birlikte dersleri gerçek manada öğrenememek gibi öğrenciler için de belirli bir maliyeti olsa da) sistemin amaçlarına uygun bir biçimde işlemesini engelleyen en geçerli direniştir.

Sinikleşmenin ilk nedeni akademisyenlerin iktidara içkin bir iletişim biçimini kullanmalarıdır. Bu yaklaşım öğrenciler tarafından ilk dersten itibaren anlaşılır. Sistemin öğrencileri sınırlandırıcı baskıları, biçimsel ve bürokratik sınav sistemi ile akademisyenin iktidar içeren iletişim biçimi birleştiğinde öğrenciler tepkisiz, derste söz almayan sessiz bir tutum geliştirmektedirler. Akademisyenlerin ideolojik ve otoriter bir yaklaşımı da buna eklemlendiğinde bu durumda öğrenciler bir tür görünmez olma hali içine girerler. Konuşmak durumunda kaldıklarında ise yapay, samimi olmayan ve bir tür "idare edici" iletişim biçimine yönelirler. Bu gerçek düşüncelerin dile getirilmediği bir iletişim biçimine dönüşür. Öğrencilerin akademik iktidarı bir tür idare ederler ve onun kendisinde

görmek istediği davranışı ona gösterirler. Ancak burada fazla ileri de gidilmemelidir. Çünkü direnişin en önemli unsuru birlikte harekettir. Direniş sınıfın bir bütün olarak hareket etmesiyle olanaklıdır ve ancak o zaman gündelik rutinin içine gizlenebilir ve görünmez olabilir. Akademisyenlerle aşırı samimi olma ve "aşırı yağcılık" bu direnişi aşırı görünür kılacağından doğal olarak sınıfın geri kalanı tarafından tepkiyle karşılanmaktadır. Bu nedenle sınıfın geneli gibi sessiz kalmak bir direniş biçimine dönüşmektedir.

Scott "Tahakküm ve Direniş Sanatları" isimli çalışmasında sessiz kalmanın bir direniş olduğu konusuna değinmektedir (2018, s. 141). Scott' a göre zayıf tarafın direnişini oluşturan gizli senaryoyu anlamak istiyorsak özellikle sessiz pratiklere odaklanmak gereklidir. Bu bağlamda asıl önemli olan söylenenlerden ziyade söylenmeyenlerdir. Bu durumda sessiz kalmak, otoritenin görmek istediği gibi görünerek onu yanıltmak anlamına gelen bir direniş biçimine dönüşmektedir. Eğer iktidar her yerde ise direniş de her yerde olmalıdır. Ancak o her zaman klasik bilindik bir direniş biçiminde görünmez. Özmakas bu konuda şu ifadeleri kullanmaktadır.

> *"Ama direniş bazen görünmez olur işte tam da o anlarda direniş, sessizliği ile oradadır bu durumlarda onu görmeye çalışmak yerine ona kulak vermek ve onu duymaya çalışmak gerekmektedir" (Özmakas, 2019c, s. 184).*

Genel olarak değerlendirildiğinde devlet üniversitesi öğrencilerinin vakıf üniversitesi öğrencilerine göre sinme davranışına çok daha fazla yöneldikleri anlaşılmaktadır. Bu vakıf üniversitesi öğrencilerinin akademik iktidarı algılamaları biçimleriyle uyumludur. Vakıf üniversitesi öğrencileri devlet üniversitesi öğrencilerine oranla akademik iktidarı daha az baskıcı bulamakta ve bu algıyla tutarlı bir biçimde sinme davranışına devlet üniversitesi öğrencilerine göre çok daha az başvurmaktadırlar.

4.3.2 Farklı Görünme

Türk Dil Kurumunun sözlüğünde yaranmak: "Bir davranışla birini memnun etmek", "İçten olmayan davranışlarla birini memnun etmeye, gözüne girmeye çalışmak" anlamına gelmektedir (TDK, 2020). Farklı görünme ve yaranma davranışı akademik iktidarın mevcut işleyiş tarzına öğrenciler tarafından verilen bir tepkidir. Bununla birlikte öğrenciler farklı görünmeyi sinme kadar sıklıkla tercih etmemektedirler.

İdeal durumda -köle efendi ilişkisinden farklı olarak- öğrenci ve öğretmenin çıkarları zıtlaşmamaktadır (Fromm, 2017, s. 175). Ancak yükseköğretimde algı her zaman bu yönde oluşmayabilir. Öğrenciler bir öğretenin otoritesine kendi yararlarına olduğunu düşündükleri sürece rıza ve uyum göstermektedirler. Ancak bir noktada öğretim sisteminin kendi yararlarına olmadığına inandıklarında, akademisyenlerin hiç de öğrencilerin bilgilenmesi için hareket etmediğini düşündüklerinde diğer bir ifadeyle meşruluk algısı azaldığında veya büyük ölçüde yok olduğunda artık rıza ortadan kalkmaktadır. Bununla birlikte itaat ve uyum hemen sona ermez. Aksine itaat ve uyum öğrencinin kendisi için rasyonel gerekler yerine artık tamamen taktiksel bir amaçla yapılan bir direniş biçimine dönüşmektedir. Bunun nedeni yükseköğretimdeki iktidar ilişkilerinin öğrencileri buna zorlamasıdır. Örneğin sessiz kalma ve farklı görünme, artık klasik manada bir siniklik veya eziklik olarak görülmemelidir. Aksine artık tüm itaat göstergeleri iktidarı yanıltan bir aldatıcı hiperuyum gösterisine dönüşmektedir.

Öğrencilerin akademisyenlerle olan ilişkilerinde olduklarından farklı görünüp görünmediklerini anlamak için öğrencilere ilk olarak "Üniversitede ideolojik olarak hocanın görüşünden göründüğün veya görüşlerini gizlediğin dersler veya durumlar oldu mu?" sorusu sorulmuştur. Bu soruya devlet üniversitesi öğrencilerinin yarısı "Evet bu tür durumlar yaşıyorum." cevabı verirken vakıf üniversitesi öğrencilerinin hemen hemen tamamı "Hayır böyle bir durum olmadı. Böyle bir şey yaşamadım." cevabı vermektedirler.

Devlet üniversitesinde iktisat öğrenimi gören bir öğrenci kendi sınıfında birçok öğrencinin hocaların görüşüne göre hareket ettiğini ifade etmektedir. Bu ona göre genellikle stratejik amaçlarla ve yapmacık bir biçimde yapılmaktadır.

> *(K29, 3. Sınıf, 22 yaşında) "Böyle durum sınıfta oluyor çok oluyor. Adam aslında sağ görüşlü camiden geliyor ama hoca sol görüşlüyse gidip o görüşteymiş gibi konuşuyor yani. Bulunduğu toplumun görüşü nasılsa o görüşe ayak uydurma şeklinde. Böyle durumlar kesinlikle çok fazla oluyor. Bence iş hayatında bile bu kadar olmuyordur. Ama bu geçici bir şey tabi. Dersteyken ateist muhabbeti yapar ama dersten çıkınca tekrar kendi görüşüne döner camiye gider. Benim şahit olduğum çok var böyle."*

Bir başka öğrenci farklı görünmediğinde ve düşündüklerini doğrudan söylediğinde bunun hep öğrenci aleyhine sonuçlandığını, sistemin öğrencileri tepkisizliğe ittiğini ifade etmektedir. Kendisi ilk yıllarda bu yolu denemesine rağmen bir sonuç alamadığı için artık o da oyunu kuralına göre oynamaya başlamıştır. Mevcut sistemde ona göre gösteri gibi

tepkiler öğrenciler için her zaman olumsuz sonuçlara neden olmaktadır. Bu nedenle bunlar uygulanabilir değildir.

> *(K33, Devlet Üniversitesi, Bilgisayar Mühendisliği, 3. Sınıf, 23 yaşında) "Olmuştur. Aman -katılmadığı görüşlere- itiraz etsem ne olacak ki diye düşünüyorum artık. İlk yıllarda ben böyle değildim. Ama şu anda bende oyunu kurallarına göre oynayayım bir şey değiştireceksem daha sonra belirli bir makama gelirsem düzeltirim diye düşünmeye başladım. Bu nedenle öğrenci hareketleri bizde genelde politik olarak -hatta direkt terörist olarak- değerlendirilebiliyor. Bu nedenle bu tür gösteri vs. gibi şeylere gerek yok. Saman alevi gibi birkaç yerde haber çıkıyor sonra bir sonucu da ulaşılamıyor. Öğrencilerin fikirlerine zaten değer verilmiyor ve şöyle bir bakış açısı var bizde: [Üniversite ders görülen bir yerdir ne işiniz var sizin itirazla şunla bunla]. Hâlbuki üniversite bizi hayata hazırlamalı ve yeri geldiğinde ses çıkarabilmeyi de burada bence öğrenmeli. Atıyorum bir sınava itiraz durumunda hocalar öğrencileri korkutmak yerine aksine hak aramayı teşvik edecek mekanizmalar oluşturmalılar. Ama maalesef mevcut sistem bizi tepkisizliğe itebiliyor."*

Ancak iktidar ilişkisi bir şekilde sonlandığında direniş içeren farklı görünme davranışı da sonlanmaktadır. Öğrencinin doğrudan bir direnişe okul süresi boyunca girmediklerini ancak okul bittikten sonra bir doğrudan karşı koyma yoluna gidildiğini devlet üniversitesinde çalışan bir akademisyen şu ifadelerle doğrulamaktadır.

> *(K2 Akademisyen, Matematik, Dr. Öğr. Üyesi) "Bir öğrencim vardı yüzüme karşı son derece saygılı davranıyordu, okuldan mezuniyeti e-devlet üzerinden imzalandığı gün beni CİMER'e şikâyet etmiş, ertesi gün elime yazı geldi."*

Öğretim sistemi ve akademisyenler elinde var olan iktidar gücünü öğrenciler üzerinde kullanmaktan çekinmediği, öğrencilere karşı dikey bir tutum ve iletişimle hareket ettiği ve kendisine yönelik doğrudan eleştiri imkanlarını da yok ettiği ölçüde diyalektik gelişim sonlanmaktadır. Bu tutuma karşı öğrenciler sisteme uyum sağlamış görünerek, farklı görünerek, öğretim sistemine karşı birçok hamlede bulunmaktadırlar. Bu okulu bitirmeye odaklanan ve mevcut öğretim sistemini tüm yanlışlarıyla öylece devam ettiren -öğrenci açısından- rasyonel bir tavırdır. Öğrenciler sistem ve akademik iktidarın hileli bir başlangıçla oluşturduğu, bazen açık bazen sistemin içine gömülü kendilerine yönelttiği tüm baskılara karşı boş durmamışlar ve ilk bakışta görülemeyen ve gündelik hayatın içine gizlenmiş direniş biçimleri geliştirmişlerdir. Görünmeyen ve sanki öyle olmak zorunda olan akademik iktidar uygulamalarına karşı, öğrenciler tarafından yine benzer yöntemler kullanılarak karşılık verilir. Her şey kitabına uydurularak ve "mış gibi" yapılır. Bu öğretim sistemini tamamıyla yok etmeyen ancak onu işlevsiz veya çok düşük bir kapasiteyle işlemesini sağlayarak sürdüren mikro bir direnişin sonucudur. Boudrillard'a

göre bir sistemi yok etmek yerine onu yarı felçli bir biçimde devam ettirmek bir anlamda onu süründürmek sistemin kendini yeniden üretmesini engellediği için sistemin tamamen yok olmasından çok daha kötüdür. Asıl sistemi öldüren budur.

> *"Bir sistemi öldürebilecek bir şey varsa o da sistemin ölümünün engellenmesidir. Sistem bizden ölmesini engellememizi ve olumsuz anlamda onu yeniden diriltmemizi arzulamaktadır. Burada devrimci bir davranış ile ortaya çıkan diyalektik sona ermektedir" (Boudrillard, 2020, s. 45).*

Ancak vakıf üniversitelerinde öğrencilerinin bu konudaki davranış biçimleri farklıdır. Vakıf üniversitesinde okuyan öğrencilerin büyük bir çoğunluğu kendilerini çok rahat ifade ettikleri ve hocanın görüşünden görünmek bir yana kendi görüşlerini ifade etmekten çekinmedikleri görülmektedir. Bu bir devingenlik ve sistemi sürekli yenilemeye imkân veren davranış biçimidir.

> *(K35, Vakıf Üniversitesi, Spor Yöneticiliği, 3. Sınıf, 20 yaşında) "Benim o tür bir dersim olmadı ama ben kendi görüşlerimi söylemekten çekinmem yani hocanın görüşü ne olursa olsun."*

Diğer öğrenciler de benzer şekilde düşüncelerini rahatlıkla ifade ettiklerini ve derslerde görüşlerine katılmadıkları akademisyenlerle gerekirse tartışabileceklerini ifade etmektedirler.

> *(K36, Vakıf Üniversitesi, Genetik, 3. Sınıf, 21 yaşında) "Yok olmadı genelde özgürce konuşuyorum düşüncelerimi."*
>
> *(K26, Vakıf Üniversitesi, Endüstri Mühendisliği, 3. Sınıf, 22 yaşında) "Hayır fakat görüşlerine ekol bazında katılmadığım bir hoca da olursa onunla bu konuda tartışırım."*

Farklı görünme davranışına yönelip yönelmediklerini anlamak için ikinci olarak öğrencilere "Kızdığın sana haksızlık yaptığını düşündüğün bir hoca ile mezun olduğunda veya o dersten geçtiğinde karşılaştın. Tepkin ne olur?" sorusu sorulmuştur. Bu soruya genel olarak devlet üniversitesi öğrencilerinin yarısından fazlası "Selam vermem veya neden böyle yaptınız, diye sorarım." şeklinde olumsuz tepki vereceklerini söylerken, vakıf üniversitesi öğrencilerinin büyük bir çoğunluğu "Selam verir konuşurum." şeklinde cevap vermektedirler.

Devlet Üniversitesinde Radyo Televizyon öğrencisi okul bitiğinde ders hocasıyla karşılaştığında görmezden geleceğini tepkisini bu şekilde dile getireceğini ifade etmektedir.

(K9, 4. Sınıf, 22 yaşında) "Valla yolda karşılaşsam selam vermem. Bir saygı duymam normal insan vasfındadır benim için özel bir sevgi ya da saygı beslemem tepkimi öyle ortaya koyarım"

Bir diğer devlet üniversitesi öğrencisi de benzer bir cevap vererek okul devam ederken veremediği tepkiyi okul bittikten sonra çok net bir şekilde vereceğini ifade etmektedir.

(K33, Devlet Üniversitesi, Bilgisayar Mühendisliği, 3. Sınıf, 23 yaşında) "Bir tepki veririm ya [Hocam niye böyle böyle yaptınız derim. Sizin ders anlatışınız hiç iyi değildi] derim. Hatta bazılarını görsem yolumu çeviririm görmezden gelir geçerim."

Devlet üniversitesi öğlencilerine göre çok daha düşük bir oranda olsa da benzer bir tepki göstereceğini ifade eden vakıf üniversitesi öğrencileri de bulunmaktadır. 3. Sınıfta okuyan bir ekonomi öğrencisi mezun olduktan sonra artık hocaya farklı görünmek veya sessiz kalmak zorunda olmadığını imâ ederek şu ifadeleri kullanmaktadır:

(K21, Vakıf Üniversitesi, 22 yaşında) "Mezun olduğumda daha rahat bir tepki veririm. Özellikle söylerim içimdekini atarım. Hocanın cevapları beni ilgilendiremez ben zaten mezun olmuşum. Düşündüklerimi söylerim içimde bırakmam."

Bununla birlikte vakıf üniversitesi öğrencilerinin büyük bir kısmı devlet üniversitesi öğrencilerine göre tepkilerini daha doğrudan verebildikleri için mezun olduktan sonra da davranışlarını çok fazla değiştirme gereği duymamaktadırlar. Bir hukuk öğrencisi okul bitse de ders hocasıyla aynı şekilde iletişime devam edeceğini ve artık meslektaş ilişkisinin başlayacağını dile getirmektedir.

(K39, Vakıf Üniversitesi, Hukuk, 3. Sınıf, 22 yaşında) "Konuşurum aramızda artık meslektaş ilişkisine dönüşmüştür. Bana her zaman bir katkısı da olur. Öğrenciliği unuturum artık."

Bir başka vakıf üniversitesi öğrencisi de benzer bir yanıt vererek şu ifadeleri kullanmaktadır:

(K24, Vakıf Üniversitesi, İletişim Tasarımı, 2. Sınıf, 22 yaşında) "Ben bir tepki göstereceksem zaten o anda gösteririm. Sonrasında göstermemin ne ona ne bana bir faydası yok."

Genel olarak değerlendirildiğinde devlet üniversitesi öğrencilerinin vakıf üniversitesi öğrencilerine göre farklı görünme davranışına çok daha fazla yöneldikleri anlaşılmaktadır. Bu vakıf üniversitesi öğrencilerinin akademik iktidarı algılamaları biçimleriyle uyumludur. Vakıf üniversitesi öğrencileri devlet üniversitesi öğrencilerine oranla akademik iktidarı daha az baskıcı bulamakta ve bu algıyla tutarlı bir biçimde farklı

görünme davranışına devlet üniversitesi öğrencilerine göre daha az başvurmaktadırlar. Devlet üniversitesinde ise tam tersine akademik iktidarın tutumu daha baskıcı bulunmakta ve bununla tutarlı bir biçimde öğrenciler farklı görünme davranışları da vakıf üniversitesi öğrencilerine göre daha fazla başvurmaktadırlar.

Bu durumda mevcut eğitim sistemi istediği amacına ulaşabilir mi? Bu eğitim sisteminin hedefi, ister öğrenciyi sisteme uygun mesleğini iyi yapan makul bir vatandaş yaratmak, isterse özgür sorgulayıcı ve yaratıcı birey yetiştirmek ya da bir ideolojik çerçeveden bakan vatandaş yaratmak olsun aslında hiçbir amaç tam olarak gerçekleştirilemez. Çünkü öğrencilerin akademik iktidar algısı genel olarak baskıcıdır. Buna karşı devlet üniversitelerinde daha yoğun olmakla birlikte birçok mikro direniş davranışı gösterilir. Bununla birlikte buradaki işleyişin her iki taraf için de maliyeti çok yüksektir. Öğrenciler yükseköğretimden alması gerekenden çok daha azını alarak, içerik yerine sadece biçime odaklanarak, bazı "etik olmayan" davranış biçimlerini -en azından belirli bir süre- benimseyerek mezun olurken, doğal olarak yükseköğretim sistemi de öğretimle ilgili ulaşabileceği amaçlarının çok düşük bir oranına ancak ulaşabilmektedir. Bu sonuçlara akademisyen davranışları ve mevcut bürokratik sistemin uygulamaları neden olmaktadır. Böylece hem bu tür davranışlar hem de bu tür davranışlara verilen tepkiler bir araya gelerek katlanılması gereken yüksek bir maliyete ortaya çıkmaktadır.

Bir otoritenin öğrencilere -dolaylı da olsa- baskıcı bir yaklaşım göstermesi veya öyle olmasa dahi öğrencilerin algısının bu yönde olması, öğrencilerin davranışını öğreten otoriteye göre ayarlamalarına neden olur. Otorite tarafından dışlanmamak için öğrenciler, kamusal alanda istemeseler de otoritenin istediği davranışları sergilemek zorunda hissederler. Dolayısıyla bugün artık iktidarın incelen bu yeni baskı mekanizmasına karşı öğrenciler de direniş biçimlerini değiştirmektedirler. İktidar tarafından ötekileştirileceğini düşünen birey bazı göstermelik davranışlara yönelmektedir. Endişelendirerek, güvensiz hissettirerek kontrol edilmek istemediğinden sahne önü ve sahne arkası davranışlar farklılaşmaktadır. Kamusal alanda gösterilen davranışlar değişir. Olduğundan farklı görünme ve yaranmaya yönelik davranışlar bu nedenle iktidar hamlelerine karşı gösterilen mikro direniş biçimleri olarak değerlendirilmelidir. Burada bir hiperuyum ya da diğer bir ifadeyle oyunu kurallarına göre oynama stratejisi yürürlüğe sokulmaktadır. Akademik iktidarın bu tür hamlelerine karşı öğrenciler artık gösteri veya boykot yaparak değil farklı görünerek, gerektiğinde sessiz ve pasif kalarak, akademik

iktidara onun görmek istediği gibi görünerek akademik iktidarı yanıltıcı birtakım hamlelerle cevap vermektedirler. Dolayısıyla burada hem sisteme -ona katılmayarak- hem de akademisyenlere -farklı görünerek ve sinerek- bir direniş ortaya çıkmaktadır. Bu süreksiz, kısa vadeli, pragmatik ve hemen sonuç alıcı bir direniş biçimidir.

4.3.3 Yalan Söyleme

Türk Dil Kurumunun sözlüğünde yalan "doğru olmayan, gerçeğe uymayan söz" olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2020). Yalan söyleme konusu diğer mikro direnişlerde de olduğu gibi içinde etik bir boyut barındırmaktadır. Ancak buradaki etik sorun öğrenciye atfedilerek ve onu suçlayarak çözülecek kadar yüzeysel bir sorun değildir. Akademik iktidar konumundan kaynaklanan mevcut gücünü ve bürokrasisini kullandığında ve öğrenciler buna karşı doğruyu söylemeye devam ettiklerinde disiplin cezası, okuldan atılma dahil çok ciddi yaptırımlarla karşılaşabilirler. Bu durumda yalan söylemek, öğrencilerin bir taraftan meşru ve rasyonel görmediği sınav ve ders bürokrasilerine diğer taraftan endişelendirici ve güvensiz hissettirici akademik iktidar davranışlarına karşı gündelik hayattın içinde ve son çare olarak uygulamaya koydukları bir direnme biçimi haline gelmektedir.

Katılımcı öğrencilere üniversite öğrenimleri sırasında yalana başvurup vurmadıklarını ve bu yalanın okuldaki iktidar ilişkisiyle bir ilişkisi olup olmadığını anlamak için ilk olarak "Kendini veya bir arkadaşını disiplin cezasından kurtarmak için yalana başvurur muydun?" sorusu sorulmuştur. Bu soruya devlet ve vakıf üniversitesi arasında anlamlı bir farklılık olmadan öğrencilerin büyük bir çoğunluğu "Evet, arkadaşım için yalan söylerim." cevabı vermektedirler. Devlet ve vakıf üniversitesi fark etmeksizin öğrencilerin büyük bir kısmının arkadaşı için yalan söyleyebileceğini ifade etmesi bunun bürokratik sisteme karşı oluşan bir tepki olduğunu ve mevcut sistemin bir meşruiyet krizi yaşadığını göstermektedir. Bu nedenle öğrenciler yükseköğretim bürokrasisine yönelik bir hamle ile kendi aralarında bir dayanışma içine girmişlerdir. Örneğin bir öğrenci arkadaşını korumak için nötr (tarafsız) kalacağını çünkü sistemin herkese çok da adil işlemediğini ifade etmektedir. Eğer sistemin adil işlerliğine ve meşruluğuna inancı yüksek olsaydı yalana hiçbir şekilde başvurmayacağını belirtmektedir.

> *(K26, Vakıf Üniversitesi, Endüstri Mühendisliği, 3. Sınıf, 22 yaşında) "Ben genelde böyle bir şeye şahit olmamaya çalışıyorum. Çünkü gördüğüm bazı örneklerle disiplin cezasının da uygulanış biçimine inanmadığım için nötr*

kalmaya tercih ederim. Ama gerçekten inansaydım herkese eşit uygulandığına ve bir pratik çözüme katkı sunduğuna o zaman her durumda doğruyu söylerdim."

Bir başka öğrencide benzer bir yorum yaparak kurallar saçma olduğu için onlara uyulmadığından bahsetmektedir. Bir şeyin kural olarak konması ona göre ona uymak için yeterli değildir.

(K33, Devlet Üniversitesi, Bilgisayar Mühendisliği, 3. Sınıf, 23 yaşında) "Ben başkasına zarar vermiyorsa sınıf arkadaşlarım veya kendim için susarım açıkçası yalan söyleyebilirim yani. Örneğin 'Başkasının yerine imza atmış' yalan söylerim. Çünkü kuralın kendisi zaten çok saçma. Bazen yasal olan bir şey doğru olmayabilir. Bir şey yasak diye ben ona uymak zorunda değilim. Üniversitenin koyduğu bir yasak bana göre saçmaysa ben onu -fırsat bulursam- delebilirim."

Aynı soru üzerine bir hukuk fakültesi 3. sınıf öğrencisi, kuralların önce kişilerin kendi adalet terazisinden geçmesi gerektiğini, ifade ederek şunları belirtmektedir:

(K39, Vakıf Üniversitesi, 22 yaşında) (Gülerek) "Bu konuda olay çok önemli kopya diye nitelendirdiğiniz şey de önemli. Hoca bazında çok önemlidir ama toplum gözünde çok önemli değildir. Arkadaşımı koruyacağım konu benim kendi adalet terazimden geçmiş olmalı. Bazen hukukta bile bazı konular maruz görülebiliyor. Eğer bu maruz görülebilir bir olaysa net olarak aksini söylemesem de sessiz kalabilirim."

Öğrenciler burada etik ve hukuki meseleyi kendileri yorumlayarak başkasının yerine imza ve kopya meseleleri gibi konuları şikâyet etmeğe değer meseleler olarak görmemektedirler. Onlara göre kopya ve başkasının yerine imza atma gibi konulara verilecek cezalar orantısız ve hakkaniyete uygun olmayan cezalardır. Bu nedenle bir arkadaşının bundan ceza almasını meşru bulmadıkları için yalan söylemek veya sessiz kalmayı tercih etmektedirler. Bu nedenle yalan söyleme davranışı burada meşru görülmeyen bir uygulamaya karşı onun disipline edici hamlelerini boşa çıkartan karşı bir hamle olarak görülmelidir. Meşru görülmeyen böyle bir bürokratik uygulamaya karşı öğrenciler doğrudan bir karşı koyma yoluna gitmek yerine onu işlevsiz hale getiren bir iş birliğine gitmektedirler. Bununla birlikte buradaki dayanışma, öğrencilerin her ne olursa olsan tüm kuralsızlık durumlarında birbirlerini kollayacakları anlamın da gelmez. Çünkü öğrencilerin büyük bir çoğunluğu "Yalan söyleyebilirim ama bu o kişinin ne yaptığına da bağlı" şeklinde cevaplar vermektedir. Başkasına zarar verici net bir haksızlık durumunda "Yalan söylemem." diyen öğrenciler kopya veya başkasının yerine imza atma gibi yükseköğretim bürokrasisine yönelik bir soru sorulduğunda büyük bir çoğunlukla "Evet bu durumda yalan söylerim." cevabı vermektedirler. Bu cevaplardan öğrencilerin yalan

söyleme davranışını, meşru olarak görmedikleri akla uygun bulmadıkları kurallara karşı bir direniş şeklinde kullandıkları anlaşılmaktadır. Bu nedenle yalan söyleme davranışı, iktidar ilişkisi bağlamında değerlendirilmesi gereken, öğrenci direnişleriyle ilişkili ve öğrencilerin -ilgili bağlama göre- değerlendirilerek karar verdikleri bir eylemdir. Bu konuda bir öğrenci şu ifadeleri kullanmaktadır:

> *(K22, Endüstri Mühendisliği, 3. Sınıf, 22 yaşında) "Orada yapılan bu hareketi değerlendirirdim onu çok yanlış olarak görmüyorsam işte herkes kopya çekmiştir de sadece ben yakalanmışımdır veya bir arkadaşım yakalanmıştır o zaman o konudan sıyrılmak için yaparım. Yalan söylerim. Ama yaptığım değerlendirmede gerçekten büyük bir suç gibi görüyorsam yapılan işlemi o zaman yalan söylemem."*

İkinci olarak öğrencilere "Başkasının yerine imza atılıyor mu? İmza atanı görsen şikâyet eder misin? İmza atan kızdığın biri olsa şikâyet eder miydin?" sorusu sorulmuştur. Bu soruya devlet üniversitesi ve vakıf üniversitesi arasında farklılaşma olmadan öğrencilerin hemen hemen tamamı "Evet, atılıyor atanı gördüğümde şikâyet etmiyorum, imza atan kişi kızdığım biri de olsa şikâyet etmem." cevabı vermektedirler. Alınan cevapların devlet ve vakıf üniversitesi öğrencileri açısından farklılaşmaması bu tür bir direnişin akademisyen tutumundan ziyade yükseköğretim bürokrasisine yönelik olması ile uyumludur. Başkasının yerine imza atma konusundaki soru üzerine bir öğrenci bunun meşru bir uygulama olmadığını belirterek şu yorumu yapmaktadır:

> *(K26, Vakıf Üniversitesi, Endüstri Mühendisliği, 3. Sınıf, 22 yaşında) "Bu çok fazla olan bir şey. Ama ben bunun çok önemli bir konu olmadığını düşünüyorum. Hatta hocaların da bunu çok fazla ciddiye almadıklarını düşünüyorum. Bu nedenle çok etkili ve mantıklı olmayan bir uygulama için akademik dürüstlük yapmanın da bir mantığı olmadığını düşünüyorum."*

Benzer bir şekilde bir diğer öğrenci de imza alma uygulamasının mantıklı olmadığını düşündüğü için kimseyi şikâyet etmeyeceğini belirtmektedir.

> *(K33, Devlet Üniversitesi, Bilgisayar Mühendisliği, 3. Sınıf, 23 yaşında) "Bunu herkes yapıyor. Bir arkadaşınız derse gelememiştir. Normalde gidip rapor alacak bir sürü uğraşacak ne gerek var zaten saçma bir kural. O yüzden arkadaşlar da gidip birbirlerinin yerine imza atar çok önemli bir şey değil bu. Hatta bazen hocalar bile önemsemiyor onların önemsemediği bir şeyi ben niye önemsiyim ki."*

Bir başka öğrenci de "Başkasının yerine imza atana şahit oldun mu? Bu durumda onu şikâyet eder misin?" sorusuna diğer öğrencilerle benzer bir yorum yaparak "Bu kuralı mantıklı bulmadığı için o kuralın uygulanmasını desteklemediğini" belirmektedir.

(K39, Vakıf Üniversitesi, Hukuk, 3. Sınıf, 22 yaşında) "Evet şahit oldum. Yok şikâyet etmem. Çünkü bu derse devam meselesinin cezalandırılmasını mantıklı bulmuyorum. Bence bu maruz görülebilecek bir şey. O yüzden neden şikâyet edeyim. Bir açıdan da bu maruz görme davranışlarımız belki de bir tür öğrenci dayanışması da olabilir diye düşünüyorum."

Üçüncü olarak öğrencilere, "Kopya çeken arkadaşını görsen hocaya veya yönetime şikâyet eder misin? Neden? Kopya çeken kişi kızdığın biriyse durum değişir mi?" sorusu soruldu. Bu soruya devlet üniversitesi ve vakıf üniversitesi arasında farklılaşma olmadan öğrencilerin hemen hemen tamamı "Hayır, şikâyet etmem.", "Kopya çeken kızdığım veya sevmediğim biri de olsa şikâyet etmezdim." cevabı vermektedirler. Alınan cevapların devlet ve vakıf üniversitesi öğrencileri açısından farklılaşmaması bu tür bir direnişin akademisyen tutumundan ziyade yükseköğretim bürokratik sistemine yönelik olması ile uyumludur.

Öğrencilerin birbirlerini şikâyet etmemeleri veya "Kopya çekildi mi?" sorusuna "Hayır" cevabı vermeleri konusunda bir öğrenci kendisinin kimseyi şikâyet etmediğini ifade ederek bunun desteklemediği bir eğitim sistemine karşı bir tür dayanışma olduğunu imâ etmektedir.

(K25, Vakıf Üniversitesi, Endüstri Mühendisliği, 3. Sınıf, 23 yaşında) "Yok hiç şikâyet etmiyorum hayır. Sevmediğimde olsa şikâyet etmem. Bulaşmam yani. Beni yıpratır diye düşünüyorum. O yüzden hiç bulaşmam. Ya şimdi şöyle bişey eğitim sistemi benim destekleyeceğim bir sistem olsaydı tepkim başka olurdu ama bugün kopya çekme çok normal bişey gibi geliyor. Aaa! nasıl çektin helal olsun falan gibi oluyor."

Türkçe Öğretmenliği, 4. Sınıfta öğrenim gören bir başka öğrenci de diğerleri için sessiz kalma veya kopya çekeni görse de şikâyet etmemesinin bir dayanışması olduğuna vurgu yapmaktadır.

(K37, Devlet Üniversitesi, 24 yaşında) (Gülerek) "Yok etmem. Kızdığım da olsa etmem. Neden? (Gülerek) Çünkü öğrencilik dayanışması deyim. Sanırım ondan."

Cevaplar genel olarak değerlendirildiğinde öğrencilerin her durumda ve ne olursa olsun birbirlerini kollamak için yalan söylemek yerine yapılan eylemi kendi adalet terazilerinden geçirdikleri ve tepkilerini ona göre verdikleri gözlenmektedir. Bu örtük bir biçimde yükseköğretimin bürokrasisine tam olarak güvenmemek anlamına da gelmektedir. Bu nedenle öğrencilere göre bazı durumlarda doğruyu söylemek adaletin gerçekleştirilmesini engelleyebilir. Bu tür durumlarda sessiz kalmak veya yalan söylemek onlara göre hakkaniyete çok daha uygundur. Bu Özmakas'ın "Direnişin görünmez

olduğunda aslında o sessizliği ile oradadır " (2019c, s. 184) tespitiyle uyumlu bir direniş biçimidir. Weitz'in de ifade ettiği gibi (2001) direniş gösteren aktörler *direnişlerini gizlemek için* yalan söyleyebilirler (s. 669). Öğrencilerin çoğunluğu mevcut kuralları orantısız bulduklarında ve akla uygun olmayan kuralların uygulanmasını istemediklerinde onun hamlelerine karşı gerekirse sessiz kalır veya yalan söyler. Bu benzer tepkiler iktidara yönelmiş bir dayanışma içinde gerçekleştiği için birer direniş biçimini almaktadırlar.

"Parrhesia" kelimesi eski yunanda "doğruyu söylemek" anlamına gelirdi. Bir kişinin parrhesia kullanmış olabilmesi için güçlüye karşı bir duruş göstermesi gerekiyordu. Örneğin bir vatandaş ancak çoğunluğu eleştirdiğinde ya da bir öğrenci öğretmenini eleştirdiğinde *parrhesia* kullanılmış olabilirdi" (Foucault, 2012, s. 15). Bunun anlamı; Eski Yunan'da gerçeklerin ifade edilmesinden çekinmeme durumunun bir anlam ifade edebilmesi için güçlünün zayıfın yüzüne karşı değil ancak zayıfın güçlünün yüzüne karşı bunun söylenmesi gerekirdi. Foucault'nun ifade ettiği gibi, "Bir insan ancak hakikati söylemenin risk ya da tehlike arz ettiği durumlarda parrhesia[22] kullanıyor sayılır ve parrhesiastes[23] olarak kabul görmeyi hak eder" (Foucault, 2012, s. 13). Doğruyu her durumda söylemek ve özellikle güçlüye ve iktidar sahibine karşı doğruyu söylemek önemlidir. Ancak daha da önemlisi güçlünün kendi iktidarının farkına varıp elinde daha fazlası olmasına rağmen zayıf karşısında kendi gücünü kısmasıdır. Bu durumda eğer bir akademik iktidar ve onun meşru görülmeyen ve akla uygun bulunmayan kurallarına karşı ona sorgulamadan uymak zorunda olan öğrenciler varsa sorumluluk iktidarı temsil edenlerdedir. Çünkü tabi olanların nasıl davranacağı ile ilgili tüm mesajlar buradan gelmektedir.

Foucault 'ya göre doğruyu söylemek konusundaki bir diğer önemli nokta, kimden ve nereden gelirse gelsin haksızlığa uğrayan her kim varsa -ki bu sürekli değişmektedir- onun yanında yer almak ve o başkasına haksızlık yapmaya kalktığında ise bu sefer onun karşısında konumlanmak gerektiğidir. Bu sabit bir tutum yerine kişinin her zaman haklı

[22] Eski yunanda, doğruyu söylemek anlamında kullanılan bir sözcük.

[23] Eski yunanda, yalnızca doğruları söyleyen kişi anlamında kullanılan bir sözcük.

gördüğünün yanında yer alması anlamına gelir. Bu durumda bir tarafta iktidarın, güce sahip olduğu halde kendi gücünü kısıtlama etiği bulunurken diğer tarafta tabi olanların, iktidar korkusu ve baskısından arınmış, her zaman doğruyu söyleyen ve haksızlığa uğrayan kim varsa onun yanında durma etiği bulunmaktadır. İktidar konumu için doğruyu söylemek her zaman kolayken tabi olanlar için iktidarı rahatsız ettiği ölçüde doğruyu söylemek zor ancak iktidardan yana tavır almak daha kolaydır. Buna karşın iktidarın kendi gücünü frenlemesi ne kadar zor ise tabi olanların da iktidar haksız uygulamalar yürüttüğünde onu eleştirmesi o denli zordur. Bu nedenle etik duruşu iktidar ve ona tabi olanlar bağlamında ve iki yönlü olarak değerlendirmek gerekmektedir. Aksi halde tüm cesareti ve etik sorumluluğu tabi olanlardan beklemek ve onların her türlü olumsuzlukları göze almaları ve her durumda doğruyu söylemeleri gerektiğini iddia etmek, meseleye sadece iktidar odaklı bir bakışla yaklaşmak ve iktidarın tüm sorumluluklarını gizlemek anlamına gelmektedir.

Tina Besley eğitime Foucault perspektifinden yaklaşarak, eğitim sistemi ve öğretmenlerin öğrenciler üzerinde uyguladıkları disipline edici yöntemler karşısında muhtemel öğrenci tepkilerini ortaya koyan bir çalışma yürütmüştür (Besley, 2005, s. 77). Besley, eğitim sisteminin ve bunu hayata geçiren öğretmenlerin, "Bir normalizasyon süreci oluşturma ve bunun dışında kalanları dışlama ve disipline etme" yaklaşımı karşısında öğrencilerin, normal davranışın dışına çıktıklarında, öğretmenlerin vereceği muhtemel tepkilerin nasıl olabileceği üzerinde durmaktadır. Buradan hareketle Besley, bu tepkinin şekli, şiddeti ve içeriğinin öğrencilerin doğruyu söyleyip söylememe konusunda etkili olduğunu belirtmektedir. Besley'in çalışması öğrencilere gösterilen otoriter bir tavrın, öğrencilerin tepkilerini değiştirerek sahteleştirdiğini göstermektedir. Öğrenciler böyle bir baskı karşısında doğruyu söylemek yerine yalan söyleme veya susma yoluna gitmektedirler (2005, s. 87). Öğrencilerin çok büyük bir oranı üniversitede zor durumda kaldıklarında yalan söyleyebileceklerini belirtmektedir.

Besley'in otoriter *ve katı düalist bir bürokrasi* yaklaşımının öğrencileri yalana ittiği şeklindeki yaklaşımı yerindedir. Çünkü öğrencilerin tepkilerini gerçekten anlamak istiyorsak onları davranışlarına bakarak suçlamak yerine o tepkisel davranışa neden olan iktidar uygulamalarına odaklanmak gerekmektedir. Burada bir direnişe neden olan temel unsur, böyle bir güç ilişkisini başlatan taraf olan öğretim sistemi ve onun uygulayıcısı akademisyenlerdir. Öğrencilerin davranışları akademisyenlerin çeşitli olaylar karşısında

gösterdikleri tutumlarla son derece yakından ilgilidir. İktidarını aşırı hissettiren, sınıf içinde öğrencileri endişelendiren, sınav ve notu -bürokrasi üzerinden- araç olarak kullanan bir akademisyen davranışı meşru ve akla uygun bulunmayan diğer bürokratik kurallarla birleştiğinde öğrencilerin muhtemel tepkileri samimi ve dürüstlükten uzaklaşarak yapaylaşmaktadır. Bu durumda tüm öğrenciler benzer bir tavırla ve dayanışma içinde hareket ederek gündelik hayatın içinden sisteme yönelik bir direniş gerçekleştirmektedirler. Çünkü öğrencilerin doğrudan karşı koyarak ne mevcut sistemi ne de derslerine giren akademisyeni değiştirme imkanları yoktur. Üstelik buna kalkışmak hiç de akıllıca değildir. Bu nedenle yalan söyleme, kısmen otoriter akademisyen tavrına ama özellikle öğrenciler tarafından meşru bulunmayan bürokratik öğretim sistemine direnişin bir enstrümanı haline gelmektedir.

Yalan söyleme davranışı, üniversitelerin uygulamaya soktuğu bir bürokratik sisteme diğer bir ifadeyle akademik iktidarın bürokrasisine yönelmektedir. Üstelik öğrencilerin çok büyük bir çoğunluğu bu yalanı ortaya çıkarmaya yanaşmadığında, birbirlerini ele vermediğinde yalan söyleme davranışı burada artık bir mikro direniş halini almaktadır. Çünkü burada direnişi oluşturan; dayanışma ve bu dayanışmanın iktidara yönelik olması unsurlarının her ikisi de bulunmaktadır.

4.3.4 Dedikodu Yapma ve Söylentiye Dahil Olma

Tabi olan her grup, iktidar sahiplerinin arkasından mutlaka bir gizli senaryo yürütmektedir (Scott, 2018, s. 187). Dolaylı, perde arkasından ve gizli bir direniş her zaman yürürlüktedir. Öğrenciler açısından bu tür bir direniş öğrencilerin akademisyenler hakkında dedikodu yapması veya söylenti çıkarmaları şeklinde ortaya çıkmaktadır. Öğrencilerin kendi güvenli alanlarında ve güvendikleri arkadaşlarıyla veya sosyal medya üzerinden hocalar hakkında konuştukları görülmektedir. Burada öğrencilerin karşı olduğu ve direniş gösterdiği alanlar, bazı bürokratik baskıların yanında akademik personelin aşağılama ve endişelendirme gibi yönteme ait uygulamalarınadır. Buradaki baskılar gündelik hayat içinde ve somut olarak ortaya çıktığından ona karşı oluşan direnişler de genellikle anlık çıkarları önceleyen, kısa vadeli, pragmatik, günlük, kesikli ve kararsız direnişlerdir.

Türk Dil Kurumunun sözlüğünde dedikodu, “Bir birey ya da toplumsal küme üzerinde, yüze karşı değil arkadan sözlü saldırıda bulunmak yoluyla toplumsal denetim

kurma" ve "Başkalarını çekiştirmek ve kınamak üzere yapılan konuşma, kov, gıybet" (TDK, 2020) olarak tanımlanmaktadır. Söylenti ise "Belli bir olayın olduğu yolunda bir topluluk ya da toplumsal kümede dolaşan doğrulanmamış haber, rivayet, şayia" (TDK, 2020) şeklinde tanımlanmaklardır. Kimmel'e göre söylentilerin kaynağı korku ve endişe duygularıdır (aktaran Han, 2019, s. 36). Üniversite öğrencileri endişelendiklerinde ve kendilerini güvensiz hissettiklerinde bir savunma ve tepki mekanizması olarak bazı akademisyen ya da öğrenciler hakkındaki söylenti çıkartmakta veya çıkmış olan bir söylentiye dahil olmaktadırlar. Burada iktidara yönelik genellikle asılsız bir iftiranın dolaşıma sokulması söz konusudur. Amaç iktidarı -hakkında söylenti çıkartılanı- yıpratmaktır. Negatif söylentilerin dolaşıma sokulmasındaki amaç, tıpkı dedikodularda olduğu gibi bir taraftan hedef kişiye zarar vermek iken diğer taraftan söylentiye inanlar için bir birliktelik ruhu oluşturmaktır. Dolayısıyla söylentiler de dedikodular gibi dışlama yoluyla kendi birlikteliğini sağlama unsuruna dayanmaktadır (DiFonzo & Bordia, 2006, s. 23).

Söylentinin asıl işlevi potansiyel tehdit unsuruna yönelik bir tavırdır. Diğer bir ifade ile potansiyel tehdit söylentiler yoluyla yönetilmektedir. İktidarlara tabi olan konumundaki öznelerin iktidar sahibinde olmasını istediği genellikle olumsuz bir durum -bir hastalık, bağımlılık, kişisel veya ailevi sorunlu bir durum- sosyal alanda dolaşıma sokulur. Söylentiler kabul gördükleri oranda yayılırken kabul görmediklerinde ise sönümlenmektedirler (Alpay, 2020). Yükseköğretimde öğrenciler arasında yürütülen söylenti ve dedikoduların özel bir işlevi bulunmaktadır. Bu mekanizmanın çalışmasıyla akademisyen iktidarı yıpratılmaya ve hamlelerini yavaşlatılmaya çalışılır. Çünkü bu tür hamleler gündelik hayata gizlenmiş bir biçimde iktidarı doğrudan karşısına almayan ve sinsice yürürlüğe koymanın mümkün olduğu davranış biçimleridir.

Kimmel'e göre (2003) herhangi bir söylentinin ortaya çıkış nedeni, kişilerin bir konu hakkında hissettikleri korku ve endişelerdir. Endişelenme duygusu, söylenti çıkarma konusunda kişiyi cesaretlendirir (s. 49). Dedikodular da benzer işlevi görür. Bu davranışlar ilk bakışta bir direniş gibi görülmeyebilir. Ancak bu tepkiler eğitim sistemi ve akademik iktidarın, eşitlik ilkesine aykırı bir içerikle ve hileli bir başlangıçla kurduğu öğretim yapısına ve akademisyenlerin pratik iktidar uygulamalarına karşı, öğrencilerin zarar görmeden verdiği tepkilerdir. Bunlar elbette birer direniştir. Çünkü doğrudan belli etmiyor olsalar da tüm bu davranışa yönelen öğrenciler, aslında akademik iktidarın

uygulamalarını mevcut haliyle kabul etmemektedirler. Bu nedenle iletişimin doğasının dışına çıkarak iktidarı temsil edene karşı hissettirmeden ve kendilerince çok akıllıca bir direniş göstermektedirler.

Gerek dedikoduda gerekse söylentide ortamda bulunmayan birisi hakkında -genellikle asılsız olan- değerlendirme içeren bir konuşma yapılmaktadır. Dedikodu kimin hakkında yapılıyorsa ona karşı dedikodu yapanlar arasında hayali bir cemaat inşa etme işlevi görür. Bu dedikodu yapılanı dışlamaya, bazı durumlarda da onu yıpratmaya yönelik bir hamledir (Alpay, 2020). Amaç bir dış düşman üreterek kendi grup bilincini inşa etmektir. Burada her şey gerçek olmak zorunda değildir. Çarpıtma, iftira ve uydurmasyon ve bazen gerçeklik içermese de karşı tarafı kötüleme söz konusudur. Bunlar dedikodu yapanlara bir haz ve birliktelik duygusu vermektedir. Dedikodu burada, ötekileştirmeye hizmet eden bir işlev görmektedir. Dolayısıyla iktidara yöneldiği anda bir dedikodu veya söylenti doğal bir direnme biçimini almaktadır.

Öğrencilere ilk olarak üniversite öğrenimleri sırasında akademisyenler hakkında dedikodu yapıp yapmadıklarını ve bu dedikoduların okuldaki iktidar ilişkisiyle bir ilişkisi olup olmadığını anlamak için "Hocalar hakkında hiç söylentiye veya dedikodu yapıldığına şahit oldun mu? Senin katıldığın oldu mu?" sorusu sorulmuştur. Bu soruya devlet üniversitesi öğrencilerin tamamı vakıf üniversitesi öğrencilerinin ise büyük çoğunluğu "Evet, hocalar ve dersler hakkında whatsapp veya twitter gibi sosyal medya mecralarında veya yüz yüze öğretim döneminde sınıf ortamında negatif anlamda konuşmalar yapılır" cevabı vermektedirler. Vakıf üniversitesi öğrencilerinin daha azınlıkta kalan bir kısmı ise olumsuz anlamda bu tür bir durumla karşılaşmadıklarını ifade etmektedirler.

Öğrenciler genel olarak sosyal medyada, yüz yüze öğretim döneminde ise sosyal medyaya ek olarak sınıf, kantin, öğrenci evi veya iktidarın olmadığı herhangi bir yerde[24] akademisyenler hakkında birtakım konuşmalar yapmaktadırlar. Bu konuşmalar genellikle

[24] Ölü Ozanlar Derneği filminde öğrencilerin okul çıkışında buluştukları mağara buna örnek olarak gösterilebilir (Ölü Ozanlar Derneği, 1989).

negatif içeriklidir. Bir öğrenci özellikle derslerinden geçmenin zor olduğu akademisyenler hakkında dedikoduların daha fazla yapıldığını ancak bunların çoğunun gerçekle ilgisi olmadığını ifade etmektedir.

> *(K26, Vakıf Üniversitesi, Endüstri Mühendisliği, 3. Sınıf, 22 yaşında) "Ya genelde bizim havuz derslerini veren hocalarla ilgili artık efsaneleşmiş bazı dedikodular var. İşte cinsel konularda hocalar hakkında konuşulan şeyler. İşte kızlara yüksek not verme konusundan tutun daha ileri boyutta konuşulan şeyler. Ama çoğu tutarlı olmayan şeyler. O yüzden şehir efsanesi bence. Okula ilk geldiğimde 4. sınıf ve 3. sınıftaki öğrenciler de bana benzer şeyler söylemişlerdi. İşte şimdi benim arkadaşlarımda birinci sınıf öğrencilerine yine aynı şeyleri söylüyorlar. Ama kendin hiç yaşadın mı? dediğinde hayır diyorlar. Böyle efsaneleşmiş bazı şeyler sevilmeyen hocalara karşı var. Dersinden geçmenin zor olduğu, derste biraz daha agresif olan, öğrenciye karşı sert tutumu olan hocalara karşı böyle bir söylem var."*

Öğrenciler bu konuşmaları sadece dedikodu ve söylenti şeklinde akademisyenleri kötülemek amaçlı değil aynı zamanda derslerden daha kolay geçmek için gerekli tüyoları, hocaların hassas olduğu noktaları, sınavlarda ne yapmaları gerektiği konusundaki ip uçlarını elde etmek için de yapmaktadırlar.

> *(K29, Devlet Üniversitesi, İktisat, 3. Sınıf, 22 yaşında) "Tabi tabi çok fazla oluyo. Tepki dedikoduyla veya sosyal medyadan dedikoduyla olur. Söylenti de olur mu olur. Mesela ben siz bi örnek veriyim. Bizim bi hocamız vardı. Kendisi aşırı koyu feministti. Ben onun dersinden bi türlü geçemiyodum. Derste zor bi dersti. Soruları da zordu. Ben onun dersinden şu şekilde geçtim. Sınavda sorduğu sorularla hiç alakası olamayan bir şekilde ne sorarsa sorsun konuyu feminizme bağlayarak, tamamen feminist bir şekilde cevaplar verdim. İşte 'bu soruda şu belirtilmiş ama -dolaylı yoldan- kadın ve erkek eşit olmalıdır hatta kadın daha üstündür' falan diye yazarak hiç çalışmadığım dersten yetmiş alıp geçmiştim. Bu tarz şeyler de oluyor"*

Sosyal medya ve diğer alanlarda yapılan dedikodular bir taraftan akademisyenleri dışarda bırakarak bir öğrenci bilinci oluşturma diğer taraftan derslerden geçmek için gerekli paylaşımların yapıldığı bir sanal alana dönüşmektedir. Bu nedenle dedikodu yapanlar arasında ayrıca bir çıkar ilişkisinin bulunduğu da görülmektedir. Bu anlamda dedikodu, dedikodu yapanların kendi çıkarlarına hizmet eden ve çıkarlarını yönlendiren manipülatif bir stratejidir" (Levent & Türkmenoğlu, 2019, s. 789). Devlet üniversitesinde öğrenim gören bir diğer öğrenci hocalar hakkında genellikle olumsuz yorum yapıldığını ve hocaların birtakım özellikleri hakkında konuşulduğunu ifade etmektedir. Hocaların derslerde ve sınavlarda neye önem verdiği genellikle bu tür konuşmalardan öğrenilmektedir.

(K30, İktisat, 3. Sınıf, 23 yaşında) "Konuşuluyor evet. Genellikle negatif konuşuluyor bu whatsapp gruplarında hocalar hakkında (gülerek) pozitif bir şey pek söylenmez orada. Şöyle zaten bizim sınıf grubumuzda hocalar falan yok. Sadece sınıf öğrencileri var. Örnek vereyim: Şu an yeni dönemdeyiz mesela bir dersin hocasını öğreniyoruz. Birisi yazıyor [bu dersin hocasıyla ilgili bilgisi olan var mı?] Cevap olarak karşıdan yazılıyor. İşte çok bırakıyormuş. İşte şöyle zor soruyormuş. O tarz söylemler."

Hocalar hakkındaki tüm bu konuşmalar ağırlıklı olarak negatif niteliktedir. Bunun sebebi akademisyenlerin karakteri ile ilgili değildir. Burada işin içine yükseköğretimdeki iktidar ilişkisi girmektedir. Burada bir çıkar çatışması; değerlendiren ve değerlendirilen taraf diğer bir ifadeyle iktidar ve ona tabi olan taraf bulunmaktadır. Bu noktada dedikodu dışlayıcı özelliği ile devreye girmektedir. Çünkü dedikodu genellikle hakkında dedikodu yapılan kişileri dışlama niyetini taşır (DiFonzo & Bordia, 2006, s. 31). Bu nedenle genellikle akademisyenler dedikodu aracılığıyla ötekileştirilmektedir. Devlet üniversitesinde öğrenim gören bir öğrenci aynı soru üzerine bu durumu net bir şekilde ortaya koymaktadır.

(K33, Bilgisayar Mühendisliği, 3. Sınıf, 23 yaşında) "(Gülerek) Genelde iyi anlamda konuşulmuyor hocalar hakkında. Hoca dedikoduları her zaman üniversite ortamında vardır. Bunu yapmıyorum diyen yalan söyler. İllaki sinir olduğun bir hoca vardır ya. Bütün hocaları sevemezsin. Şimdi şöyle bir şey var: Bir hocayla ders dışında konuştuğunuz zaman aa bu ne kadar iyi insanmış diyebiliyorsunuz ama derste hoca otorite sağlamaya çalıştığı için illaki bir hareketi size batabilir. Çünkü öğrenci otoriteyi kırmaya çalışır hoca da otorite olmaya çalışır. Bu bir çatışma doğurur yani bu her zaman böyledir. Hocalar hakkında eleştiriler işte hocanın sunu üzerinden okuyup geçmesi bu eleştirilir. Bunu ben evde de yapabilirim mesela. Sen hoca olarak orada bulunuyorsan bana bir katkın olmalı. Tüm hocalar böyle değil tabi size öğreten ve dersi ilgi çekici hale getiren hocalar da var. Ama çoğu hoca böyle yapmıyor. Hoca bir şey bilir ama size aktaramaz. Biz kendi aramızda genelde bu tür eleştiriler yaparız hocanın arkasından."

Genellikle hocaların arkasından negatif konuşulduğu birçok öğrenci tarafından dile getirilmektedir. Dedikodu bu anlamda *akademik* iktidara yönelmiş bir direniş biçimidir (Wickham, 1998).

(K14, Devlet Üniversitesi, Elektrik Mühendisliği, 4. Sınıf, 23 yaşında) "Ha arkasından da konuşulur. Arkasından konuşulmayan hoca yoktur hatta ha bazı iyi anlamda olur bazen de kötü ama her kocanın mutlaka arkasından konuşulur. Ama şöyle değim, yüzde sekseninin ama olumsuz konuşulur."

Mikro alanda yürüyen bu iktidar mücadelesinde bir karşı düşman yaratma ve ona karşı bir kimlik ve birliktelik oluşturma süreci işler. Bu yönüyle dedikodu bir taraftan hakkında

dedikodu yapılan tarafı dışlarken diğer taraftan dedikodu yapanları birbirlerine bağlayarak sosyal bağları kuvvetlendirir (Gabriels & De Backer, 2016). Bu anlamda öğrenciler açısından dedikodu yapma davranışı bir öğrenci kimliği inşasına da hizmet etmektedir. Bu nedenle akademisyenler hakkında olumlu bir durum olduğunda genellikle bunun dillendirilmesine gerek duyulmaz.

> *(K35, Vakıf Üniversitesi, Spor Yöneticiliği, 3. Sınıf, 20 yaşında) "Evet kendi aramızda konuşmalar oldu. Sınıf genel whatsapp grubu da var ama benim kendi özel arkadaşlarımla oluşturduğum whatsapp grubumuz da var ve burada hocalar hakkında konuştuğumuz oldu ve genellikle olumsuz konuşmalar oluyor burada. Çünkü öğrenciler genellikle olumlu konuşmayı tercih etmiyor. Zaten her şey yolunda ilerlediği zaman hiç kimse bunu ifade etmek istemiyor ama bazı şeylerde sorun çıktığı zaman herkes kendi görüşlerini çok kolay bir şekilde özel ortamlarda dile getirebiliyor."*

Bununla birlikte akademisyenin derslerde ve sınavlardaki tavrı öğrenciler tarafından çok negatif bir biçimde algılanıyorsa olumsuz her duyum dolaşıma girer ve taraftar bulur. Bir başka öğrenci kızılan bir akademisyen hakkında dedikodu yapıldığını veya söylentilere rastlandığını ifade etmektedir.

> *(K34, Devlet Üniversitesi, Veterinerlik, 3. Sınıf, 24 yaşında) "Dersler ve hocalarla ilgili öğrenciler kendi aralarında büyük oranda negatif bir şekilde konuşur. Bazen dersler dışında da özellikle kızılan bir hocanın özel hayatı konusunda da söylentiler falan da duyduğumuz olur."*

Başka bir öğrenci de benzer bir biçimde genellikle derslerindeki başarı oranı düşük olan hocalar hakkında bunun yapıldığını ifade etmektedir.

> *(K8, Devlet Üniversitesi, İktisat, 3. Sınıf, 22 yaşında) "Dedikodu ve söylenti yapıldığına çok şahit oldum. Genel de ders başarı oranı çok düşük olan derslerde hocalar hakkında çok konuşuluyor arkasından. Ben de katıldım katılmadım değil. Özellikle yani mesela iyi hocaysa olumlu tabi ama eğer dersinden de çok fazla kalan öğrencilerin olduğu hocaların arkasından gıybeti oluyor illaki."*

Dedikodu psikolojik açıdan bireysel çıkarlara (McAndrew & Milenkovic, 2002; Nicholson, 2001) sosyolojik açıdan ise grup çıkarlarına (Gluckman, 1963; & Haviland, 1977) hizmet etmektedir. Dedikodu, iktidara yöneldiğinde ise hem bireysel hem de grup çıkarları birleşeceğinden her ikisine birden hizmet etmeye başlamaktadır. Bazı çalışmalarda hiyerarşi ile dedikodu arasında bir ilişki olduğu ve hiyerarşi arttığında dedikodu 'nun da arttığı iddia edilmektedir (Leblebici ve ark, 2009. s. 573). İktidar baskısıyla dedikodunun yoğunlaşması arasındaki ilişki dikkate alınacak olursa bu görüşler yerindedir. Dolayısıyla dedikodu kötü niyetli insanların sadece eğlenmek veya

sosyalleşmek için uydurdukları ve hiçbir işlevi olmayan bir olgu değildir. Aksine o iktidara yönelik bir direniş eylemi içeren, resmi olmayan ancak resmi olandan çok daha etkili bir iletişim biçimidir (Yılmaz, 2007, s. 10). Bu anlamda dedikodu, grup yararına olan kuralların ihlal edilmesine karşı önemli bir savunma mekanizmasıdır. Dolayısıyla dedikodu her zaman bir ötekileştirme ve yargılamayı da içerir. Bu durumda kendileri sürekli akademisyenler tarafından bir değerlendirmeye ve yargılamaya tabi tutulan ve haksızlığa uğradıklarını düşünen öğrenciler, dedikodu ve söylenti mekanizmalarını kullanarak akademik iktidarı rahatsız etmeden ona bir karşılık verme imkânı bulmaktadırlar. Bir öğrenci akademik iktidarın yüzüne söylenemeyenlerin sosyal medyadan öğrenciler arasındaki arkadan çok rahatlıkla konuşulduğunu ve akademisyenin bir şekilde itibarsızlaştırıldığını belirtmektedir.

> *(K12, Vakıf Üniversitesi, Bilgisayar Programcılığı, 3. Sınıf, 23 yaşında) "Bazı hocalar hakkında whatsapp gruplarında epey bir dedikodu hakaret vs. oluyo. Bir de ekşi sözlükte mesela hocaya epey bir giydirmişlerse bir öğrenci orada yazılanları alıyor onu da grupta paylaşıyor. Hakkında bu yazan hocadan ne hayır çıkar vs. diye şey yapıyorlar yani ateşe odun atıyorlar. Ama onun haricinde hocayla yüz yüze gelip de veya derslerde kimsenin bişey yaptığını görmedim."*

Söylenti ve dedikoduların akademisyenleri itibarsızlaştıran çok ileri noktalara gittiği durumlar da görülmektedir.

> *(K25, Vakıf Üniversitesi, Endüstri Mühendisliği, 3. Sınıf, 23 yaşında) "Evet hocalar hakkında baya konuşma oluyor whatsapp gruplarında. Söylentiler oluyo. İşte şu hoca kızlara torpil geçiyo falan gibi. Mesela atıyorum arkadaşımızla konuşuruz. Şu hocadan geçmek istiyosan [ya yanına bi kız arkadaş grubu edineceksin ya da kız olacaksın] diye konuştuğumuz oluyor aramızda. Örgün öğretimde kantinde veya sınıfta kendi aramızda konuşuyorduk. Online dönemde daha çok özel whatsapp gruplarında."*

Söylentiler veya dedikodular genellikle yüz yüze öğretimde sınıf veya kantinde yapılırken online dönemde ise güvenli kişilerden oluşturulan whatsapp ve diğer sosyal medya mecraları üzerinden yapılmaktadır. Diğer öğrencilere benzer şekilde bir vakıf üniversitesi öğrencisi dedikodunun çok kişinin olduğu yerlerden ziyade daha güvenli özel arkadaş gruplarının olduğu güvenli alanlarda yapıldığını belirtmektedir.

> *(K20, Vakıf Üniversitesi, Kültür Sanat, 3. Sınıf, 22 yaşında) "Evet dedikodu olayına şahit oldum. Telefon aracılığıyla oluyor. İşte sınavlarla ilgili hocalarla ilgili konuşuluyor. Whatsapp gruplarından oluyor. Ama whatsapp da daha özel gruplardan yapılıyor. Çok kişinin olduğu yerlerde yapılmıyor."*

Öğrenciler özellikle kendilerine haksızlık yapıldığını düşündükleri durumlarda akademisyen tutumlarını dedikodu mekanizmasıyla eleştirmektedirler. Diğer taraftan kendi haklılıklarını ortaya koymaya ve diğer öğrencilerin de buna katılmasını sağlamaya çalışırlar. Şayet sınıfta akademisyen hakkında negatif genel bir kanaat var ise ve akademisyenin yaptığı bireysel eylemler de hakkaniyete son derece aykırı algılanıyor ise bu durumda dedikodu amacına ulaşır ve öğrenciler arasında bir dayanışma ruhunun da gelişmesine katkıda bulunur.

Scott "Zayıfın Silahları" isimli çalışmasında dedikodunun direniş amaçlı olarak etkili bir şekilde nasıl kullanıldığını ortaya koymaktadır (Scott, 1985). Dedikodu, baskıcı yönetimlerin en korktuğu davranış biçimlerinden biridir. Çünkü dedikodu karşı tarafın güç ve iktidarına yönelik bir karşı bilgi anlamına gelir. Bu nedenle dedikodu hedef aldığı iktidar odağını yıpratmaya yönelik bir niyet içermektedir. Dedikodunun dolaşıma sokulması, dedikodunun hedefi olana iktidar odağına karşı üstü örtülü bir yargılamayı da içermektedir (Alpay, 2020). Bu anlamda dedikoduyu yapanlar ve onu dolaşıma sokanlar, aslında iktidara karşı bir direniş mücadelesi vermektedirler. Öğrenciler arasında dedikodu paylaşıldığı anda sınıfın çoğunluğunun iktidar odağı olan akademisyene karşı benzer düşüncede olduğu bir ortam da varsa mikro akademisyene karşı direniş oluşmaya ve yoğunlaşmaya başlar. Bu bir tür "karşı bilgi" (Deleuze, 2021) ya da bir başka ifadeyle "gizli senaryo" (Scott, 2018, s. 187) davranışıdır. Tüm bu arka planda iktidar odağına karşı dedikodu ve söylentiler aracılığıyla yürütülen karşı bilgiler sınıfın büyük bir çoğunluğu tarafından paylaşılması durumunda bir tür için için kaynama süreci ortaya çıkmaktadır. Ancak akademisyene karşı yeterli tepki yoksa yapılanın yanlış olduğunu ifade edenlerle birlikte dedikodu işlevini yerine getiremeden sönümlenmektedir. Bir öğrenci bu durumu şu şekilde ifade etmektedir.

> *(K23, Vakıf Üniversitesi, Sosyoloji, 3. Sınıf, 23 yaşında) "Genelde hocanın arkasından hakaret ediyorlar. Arkadan sayıyolar sayabildiklerini. Daha sonra o hocayı sevenler [bak işte ters anına denk geldin normalde böyle yapmaz] gibisinden konuşuyor."*

Öğrencilere dedikodu davranışına yönelip yönelmediklerini anlayabilmek için ikinci olarak "Sence öğrenciler hocalara kızdığında ve ona bir şey yapamadıklarında ne yaparlar? Sen ne yaparsın?" sorusu sorulmuştur. Bu soruya devlet ve vakıf üniversitesi fark etmeksizin öğrencilerin hemen hemen tamamı, doğrudan bir karşı koymanın olmadığını bunun yerine en fazla arkasından konuşma yoluna gidildiğini, ifade

etmektedirler. Bu konuşmaların mekânı sosyal medya üzerinden sanal ortamlarda ve yüz yüze eğitimde kantin ve sınıflarda yapılmaktadır. Öğrencilerin genel olarak twitter gibi herkese açık ortamlarda okul, ders veya hocalar hakkında yaptıkları eleştirilerde kendi kimliklerini kullanmadıkları ancak daha özel whatsapp grup arkadaşlıklarında ise dersler ve hocalar hakkında açıkça konuştukları görülmektedir. Azınlıkta kalan ve büyük bir kısmı vakıf üniversitesinde öğrenim gören bazı öğrenciler ise hocaların bazı davranışlarına kızdıklarında derse katılmadıklarını veya doğrudan CİMER'e ya da dekanlığa şikâyette bulunduklarını ifade etmektedirler. Ancak iktidara yönelik bu tür doğrudan hamlelerin çok istisna olduğu görülmektedir. Genel tavır arkadan konuşma yoluyla intikam alma şeklindedir.

> *(K12, Vakıf Üniversitesi, Bilgisayar Programcılığı, 3. Sınıf, 23 yaşında) "İnsanlar içindeki kin nefreti whatsapp da falan kusuyorlar. Bir de hocaları değerlendirme anketleri oluyor orada öğrenci ismi de görünmüyor zaten orada bir not verme durumu oluyor. O notun hocaya bir etkisi oluyor galiba."*

Başka bir öğrenci de benzer bir şekilde doğrudan bir direnişe kalkışılmadığını olsa olsa arkadan konuşma şeklinde bir davranış sergilendiğini belirtmektedir. "Bizde doğrudan bir direnme kafası yok biz oyunu kuralına göre oynarız" ifadesini kullanarak öğrencilerin ancak dolaylı birtakım tepkiler vereceklerini ifade etmektedir.

> *(K33, Devlet Üniversitesi, Bilgisayar Mühendisliği, 3. Sınıf, 23 yaşında) "Hiçbir şey yapamaz en fazla sosyal medyada kendi ismiyle değilde sahte hesapla hoca hakkında dedikodu yapar. Ekşi sözlüğe yazar. Çok uç bir şeyse CİMER'e gider. Zaten bilinen bir şeydir hocaların o tarzları ve tavırları, bizde oyunu kuralına göre oynarız. Yoksa bir devrimci kafa yok yani bizde. Devrimci derken yani direkt karşı koyayım gibi olmaz zaten."*

Scott (2018) mikro direnişi görebilmek için seçkinler tarafından dayatılan uyumun aldatıcı görüşünün ötesine geçmenin gerektiğine vurgu yapmaktadır (s. 30). Kişilerin kamusal alanda sergiledikleri davranışların onların gerçek düşüncesini yansıtmadığını arka planda bir gizli senaryo ürettiklerini ve asıl düşüncelerinin orada ortaya çıktığını savunmaktadır. Scott'a göre tabi olan her grup, iktidar sahiplerinin arkasından mutlaka bir gizli senaryo yürütür. Bu durumda perde arkasından dolaylı ve gizli bir direniş her zaman yürütülecektir. Scott bu direnişe alt politika ismini vermiştir. Öğrenciler açısından bakıldığında böyle bir direniş öğrencilerin akademisyenler hakkında dedikodu yapması veya söylenti çıkarmaları şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Bununla birlikte dedikodu her zaman ve sadece iktidara yönelik olarak gerçekleşmek zorunda değildir. Üniversitelerde dedikodunun yönü genellikle öğrencilerden akademik iktidara yöneliktir. Ancak öğrenciler dedikoduyu, akademik iktidara yaranmaya çalışan öğrencileri dışlamaya ve bu yolla onları hizaya getirmeye yönelik olarak da kullanırlar. Dedikodu sürecine dahil olmayanlar genellikle gruptan dışlanır (Loudon, 1961, s. 347; Scott, 2018, s. 202). Bu anlamda dedikodu, mikro direnişi kıran, sürekli ve yerli yersiz hocalarla iletişimde olan öğrenciler üzerinde bir baskı oluşturma ve onları frenleme işlevi de görmektedir. Dedikodu bu anlamda grup sınırlarını, kurallarını ve değerlerini belirlemekte ve grubun diğer üyelerini kontrol altında tutmasını sağlamaktadır (Gluckman 1963, s. 308).

Öğrencilere bu amaçla "Herhangi bir hocaya yağcılık yapan var mı? Bu öğrenciler hakkında ne düşünüyorsun?" sorusu sorulduğunda öğrencilerin büyük bir çoğunluğu "Sınıflarında bu tür öğrencilerin var olduğunu ancak bu tür öğrencilerden hoşlanmadıklarını" belirtmektedirler. Vakıf Üniversitesi 4. Sınıf öğrenci bu tür kişilerin hiçbir zaman sevilmediğini ifade etmektedir.

> *(K17, Perfüzyon, 22 yaşında) "Öyle insanlar hayatta da sınıfta da sevilmez. Hiçbir zaman değer görmez. Bulunduğu ortamlarda istenmeyen kişi olur. Bence bu yağcılık konusu çok yanlış bir olay."*

Başka bir öğrenci de benzer şekilde bunun göze girmek için yapılan ve hiç sevilmeyen bir davranış olduğunu belirtmektedir.

> *(K18, Vakıf Üniversitesi, Fizyoterapi, 4. Sınıf, 21 yaşında) "Yüzüne karşı demem ama ona yalaka derim yani ben. Yapmam yapanı da sevmiyorum. Bu dersten geçmek veya göze girmek için yapılıyor."*

Kendileri hakkında sınıfın genelinde olumsuz dedikodu veya söylenti yapıldığını duyan ve bu nedenle bir dışlanmaya maruz kalmak istemeyen öğrenciler artık mecburen sınıfla birlikte hareket etmek zorunda hissetmektedirler. Bir anlamda sınıfta, sisteme ve akademik iktidara yönelmiş mevcut direnişçi duruşu -ya da artık öğrencilerin normali veya rutini hale gelmiş olan mevcut direnişçi duruşu- önemsemeyen öğrenciler, dedikodu yöntemi de kullanılarak ve sosyal baskılarla hizaya getirilmektedir. Bir öğrenci "Kopya çekeni görsen şikâyet eder misin?" sorusuna sınıf tarafından dışlanmamak için böyle bir şey yapmayacağını ifade etmektedir.

> *(K23, Vakıf Üniversitesi, Sosyoloji, 3. Sınıf, 23 yaşında), "Yok niye ediğim. Ya şimdi şikâyet etmeye kalksam sınıfta mimlenirim. İspiyoncu derler."*

Sınıf rutinine uymak istemeyen, sınıfın genel algısına katılmayan öğrenciler de bu zorunluluktan dolayı diğer çoğunluk gibi öğrenci normallerine yani rutine çekilmek durumunda kalmaktadırlar. Garfinkel'in (2014) vurguladığı gibi normal algısına uygun hareket etmek toplumsal stabiliteyi sağlar ve toplumsal rutinlere uymak kişilerde güven duygusu oluşturur (s. 75). Bu nedenle dedikodu gündelik hayatın sıradanlığı içine gizlenmiş bir mikro direniştir ve ancak bu sıradanlık, normallik ve rutin içinde gerçekleştirilebilir.

Bu durumda görünüşte bazı öğrencilere yönelmiş görünen dedikodu da aslında son kertede akademik iktidara yönelmiştir. Dedikodu yöntemi böylece bir taraftan akademik iktidara karşı kullanılırken bir taraftan da sınıf içinde sınıf rutinini bozan öğrencileri ötekileştirmek ve dışlamak için de kullanılır. Bu yolla akademisyenlerle gereğinden fazla içli dışlı olan öğrenciler direniş kırıcı öğrenciler olarak hedef alınmaktadır. Çünkü sistemde hiçbir sorun yokmuş ve her şey yolundaymış gibi hareket ederek, hocalarla fazlaca samimi iletişim kurmak isteyen, akademisyenler hakkında dedikodulara katılmayan, kopyaya başvurmayan, arkadaşı için gerektiğinde yalan söylemeyen bu yönüyle sınıfın stabilitesini, normalini yani rutinini bozan öğrenciler bu yeni iletişim biçimleriyle, diğer öğrencilerin mikro direnişlerine zarar vermektedirler. Bu nedenle akademisyenler gibi onlar da resmi olmayan ancak resmi olandan çok daha etkili bir iletişim biçimi olan, içinde hem bir grup inşası hem de iktidara yönelik bir muhalefet barındıran dedikoduların hedefi olmaktadırlar. Dedikodu üzerinden yürütülen bu dışlama mekanizması çok iyi çalışarak sınıf içindeki bazı farklılıkları sınıf rutinine çekmektedir. Diğerlerini dışlayarak hizaya getiren ve sınıf içinde böylece ortaya çıkan dayanışmayla sınıf direnişe uygun bir rutine çekilir. Bu rutinle artık akademik iktidarla çok daha kolay mücadele edilmektedir. Bu durumda artık sınıfın geneli belirli bir sosyal baskıya maruz kalan öğrencilerin de sınıfın geri kalanına uyum göstermesiyle neredeyse tamamen homojenleşmektedir.

Tüm bunlar birer direniştir. Çünkü akademik iktidarın öğrencileri güvensiz hissettirmesi, endişelendirmesi, özneleştirmesi ve belirli kurallarla kıskaca alması gibi pratik iktidar uygulamalarına karşı, öğrenciler bir taraftan akademisyenler hakkında dedikodu yaparak kendi grup inşalarını gerçekleştirmiş ve diğer taraftan kendilerini rutine çekerek ve rutinin dışına çıkan öğrencileri dedikodu yoluyla kontrol ederek kendilerini güvende hissetmenin özel bir yolunu bulmuşlardır. Ayrıca öğrencilerin özel alanlarında

hocalara lakaplar takmaları veya birbirlerine komik kopya çekme hikayeleri anlatmaları da akademik iktidarı ötekileştiren ve kendi grup inşalarını kuvvetlendiren söylemler olarak önemli bir destekleyici etki yapmaktadır.

Tüm bunlar yükseköğretimde ortaya çıkan bazı davranış biçimlerini anlayabilmek için analize iktidar ilişkisinin dahil edilmesinin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Öğrenciler akademisyenlerin güvensiz hissettiren tüm iktidar uygulamalarına karşı, kendilerini güvende tutacak bir karşı hamle gerçekleştirmektedirler. Ancak bu akademisyenlerin asla fark edemeyeceği gündelik hayatın normallerine gizlenmiş çok zekice ve çok özel bir direniş biçimidir. Bununla birlikte yine de unutmamak gerekir ki bu çok planlı ve sürekliliği olan, belirli kişileri yıpratmaya yönelik ve belirli hedefe odaklanmış bir direniş de değildir. Mikro direnişler doğaları gereği genellikle süreksiz, anlık, dağınık, kararsız, pragmatik ve hatta bazen tutarsız direnişlerdir.

Ancak bir mikro direnişçi bir taraftan kendini korumaya alırken diğer taraftan iktidarların kurallarını yavaşlatarak onun amaçlarına ulaşmasını engellemektedir. Dedikodu yapma ve söylentilere dahil olma davranışı, yükseköğretim bürokrasisinden daha çok akademisyen tutumuna yönelmiş ve akademik iktidarı yıpratmayı hedef almış bir direniş biçimidir.

> *(K8, Devlet Üniversitesi, İktisat, 3. Sınıf, 22 yaşında) "Üst sınıflardan okula yeni başlayan öğrencilere ders veya o dersi hocası hakkında her türlü bilgi geliyor. Ama genellikle negatif bilgiler bunlar. Mesela ben birinci sınıfta iken yani daha o dersi görmediğim halde kulağıma o dersin hocasıyla ilgili geçemezsiniz vb. şeklinde laflar geliyordu. O yüzden açıkçası yani hoca daha derse gelmeden bazı öğrencileri kaybetmiş olarak başlıyor. Yani bir sıfır geriden başlıyor gibi."*

Bir akademisyen hakkında yürütülen çoğu kez abartılmış -bazen tamamen asılsız- bir dedikodu veya söylenti onun hakkında devasa bir önyargı oluşmasına neden olmaktadır. Bu ön yargı bir akademisyenin daha derse gelmeden bazı öğrencileri kaybederek başlaması ve sınıfa kendisi gelmeden negatif bazı söylentilerinin gelmesi yükseköğretimin etkin bir şekilde yürütülmesine zarar vermektedir.

4.3.5 Ezbere Yönelme

Türk Dil Kurumunun sözlüğünde "ezber" kelimesinin anlamı "bir metni veya bir sözü eksiksiz tekrarlayabilecek biçimde akılda tutma" olarak tanımlanmaktadır. Ezberlemek ise "bir şeyi olduğu gibi akılda tutmak, hıfzetmek" demektir (TDK, 2020).

Bu kavramın yükseköğretimdeki karşılığı, genellikle sınavlarda anlam ve içerik yerine metnin kendisine odaklanmak ve belirli bir süreliğine birtakım bilgileri akılda tutmak anlamına gelmektedir. Burada akademisyen tutumundan ziyade yükseköğretim bürokrasinse yönelik bir direniş söz konusudur. Öğrenciler ders konularının içeriklerini tam olarak öğrenmemiş oldukları halde sınavlardan yüksek notlar alınarak derslerden geçmektedirler. Öğrenciler ezbere yönelerek ve içeriğe odaklanma zahmetine katlanmadan derslerden istedikleri notları alarak mezun olmaktadırlar. Bu tüm akademik dönem boyunca anlatılan derslerin içeriğinin boşalması ve derslerin asıl amacına ulaşmasını engellemek anlamına gelmektedir. Diğer taraftan mevcut sınav sistemi gereği öğrenciler sadece biçime odaklanarak derslerden geçmektedirler.

Öğrencilerin sınavlarda ezber yapma davranışına yönelip yönelmediklerini ve bu davranışın iktidar ilişkisiyle bir ilişkisinin olup olmadığını anlamak için öğrencilere "Sınav günlerinde ezber yapar mısın? Sence öğrenciler (veya sen) neden ezber yapmaya yöneliyor?" sorusu sorulmuştur. Bu soruya öğrencilerin büyük bir çoğunluğu "Evet, ezber yapıyorum." cevabı vermektedirler. Neden ezber yapılıyor sorusuna ise "Sistem gereği sistem buna zorladığı için", "Ders hocasının ders işleyişi ve sınav yapış yöntemi nedeniyle" ve "Kolaya kaçma" gibi cevaplar verilmektedir. Cevaplar genel olarak değerlendirildiğinde, daha düşük orandaki kolaya kaçılması gibi bireysel faktörler dışında ezbere neden olan ana faktörün mevcut öğretim sistemi ve onun ders ve sınav bürokrasisi olduğu anlaşılmaktadır. Bu soruya verilen cevaplarda devlet ve vakıf üniversitesi öğrencileri açısından anlamlı bir farklılaşma görülmemektedir. Çünkü bu ağırlıklı olarak yükseköğretim sistemine yönelik bir direniş biçimidir.

Öğrencilerin çoğunluğu sistem gereği ve zorunlu olarak ezber yaptıklarını sınavların çok kısıtlı bir sürede yapıldığını oysa bu işlemin bir döneme yayılmış ödev ve projelerle yapılması gerektiğini ifade etmektedirler. Çoğunlukta olan bu öğrencilere göre, yoruma uygun proje ve ödev gibi uzun bir süre yerine kısıtlı bir sürede bazı bilgileri sınav kâğıdına aktarmaya dayalı mevcut sınav sistemi, onları ezber yapmaya zorlamaktadır. Bir öğrenci neden ezber yaptığı sorusuna karşılık şu görüşleri ifade etmektedir:

> *(K25, Vakıf Üniversitesi, Endüstri Mühendisliği, 3. Sınıf, 23 yaşında) "Ya çünkü çok ders var ve bir saat içeresinde filan yapıyoruz sınavı. Çok sıkıcı yani bu bence. Mantığını anlayıp ordan gitme yoluna gidince de sınavlar yani on saat sürer. Kısıtlı bir sürede muhteşem bir şekilde beyin damarlarında bulup pat diye yapıştırman lazım yani bir saatte tüm bildiklerini. Böyle olunca bu problem*

oluyor. Bazı hocalar da süreyi iyi ayarlayamıyorlar süreyi kısa tuttuğunda bazen bilsen bile yapamıyorsun. Benim bir arkadaşımın başına geldi. En çalışkan, o kadar böyle herkese not veren, hocalardan notlar alan arkadaşım sıfır aldı ya. Sınavdan sonra da aklına geliyor konu ama bir faydası var mı? Her şey sınav için gibi bir durum oluyor daha çok. Sınavlar aslında öğrencilerin stres yaptığı bir şey. Çalıştıkça bişeyler anladıkça mutluluk seviyem neredeyse azalıyor. Çünkü sınavda yapamazsam her şey gidecek endişesi. Ortalamayı falan da artık takmıyorum. Ortalamaya bakacak olan insanlarla muhatap olmak istemiyorum. Gideceğim üniversite eğer benim ortalamama bakacaksa ben o üniversiteye gitmem zaten. Benim projelerime baksın benim karakterime baksın benim orda yapacağım işlere baksın. Sınavları falan o kadar dert etmiyorum ha yine ediyorum ama o kadar değil."

Bir başka katılımcı öğrenci de benzer bir yorum yaparak öğrenmek için çalıştığında sınavdan hep düşük notlar aldığını ve bu nedenle ezbere yöneldiğini ifade etmektedir.

(K33, Devlet Üniversitesi, Bilgisayar Mühendisliği, 3. Sınıf, 23 yaşında) "Bu sistemde öğrenmek için değil geçmek için çalışmak zorunda kalıyorsunuz. O da sizi ezber gibi bir yola sürüklüyor. Ben öğrenmek için çalıştığım her dersten düşük not aldım. Maalesef sistem bizi buna itiyor."

Endüstri Mühendisliği, 3. Sınıf öğrencisi olan katılımcı da benzer görüşleri paylaşmaktadır.

(K26, Vakıf Üniversitesi, 22 yaşında) "Bazı derslerden veya hocalardan kaynaklandığını düşünüyorum. Özellikle sınavların yapılış biçiminden dolayı öğrencilerin -ve kendimin de- ezbere yöneldiğini düşünüyorum. Bir dersimizde hoca madde madde sormuştu mesela ben yetiştirememiştim hocayla konuştuğumda [Bunları ezberlemelisin] cevabı alınca bende artık o derse ezber yaparak çalıştım."

İkinci olarak öğrenciler ezber yapma davranışının dersin hocasına göre de değiştiğini hocanın ders işleyişine ve sınav yapma şekline göre ezbere yönelmek zorunda kalabildiklerini ifade etmektedirler. Akademisyen dersi çok monoton anlattığında ve sınavda cevapları birebir istediğinde, ders ve sınavlar yoruma dayalı olmadığında, basit formül ve kanun maddesi gibi gerçek hayatta her zaman ulaşılabilecek bilgilerin sınavda kullanılması engellendiğinde, ders tam olarak anlaşılamadığında öğrencilerin ezber yapmak zorunda kaldıkları görülmektedir.

(K37, Devlet Üniversitesi, Türkçe Öğretmenliği, 4. Sınıf, 24 yaşında) "Bazı derslerde ezber yapıyorum. Bazı dersler oluyor bu benim bölümümle ne alaka diyebiliyoruz o derslerde sadece o derslerde ezber yaptığım oluyor. Bir gün öncesinde ezberliyorum ve sınavdan sonra da unutuyorum. Benim işime yaramayacak diye düşündüğüm derslerde ezber yapıyorum."

Bir başka öğrenci de benzer bir yorum yaparak akademisyenlerin ders işleme ve sınav yapma tarzlarının burada temel bir belirleyiciliği olduğunu ifade etmektedir.

> *(K32, Devlet Üniversitesi, Bilgisayar Mühendisliği, 3. Sınıf, 21 yaşında) "Şimdi zaten pek gerek kalmıyor ama yüz yüze eğitimde benim ezberim çok kötü olsa da ezber gereken derslerde ezber yapmaya çalışıyorum. Gerekiyor maalesef. Bu hocanın beklentisine göre değişiyor. Bir hocamız var bize [Bir sayfanız var istediğiniz kadar formül doldurun o sayfaya ama sadece formül olacak] dediğinde böyle olunca ezberin anlamı kalmıyor. Ama hoca sınavda ezbere dayalı sorular soruyorsa o zaman mecburen ezber yapıyorsun."*

Vakıf üniversitesinde sosyoloji 3. sınıf öğrencisi olan bir katılımcı da benzer bir şekilde öğrencilerin ezbere yönelmelerinin nedeni olarak akademisyenlerin ders işleme ve sınav yapma sistemiyle ilgili olduğunu belirtmektedir.

> *(K23, 23 yaşında) "Şöyle; bence bu hocaların hatası. Hocalar öğrencilere ezberlenebilecek bilgiler veriyorlar. Ama sosyal bilimlerin hiçbirinde hiçbir bilgi ezbere dayalı olamamalı. Çünkü burada çok faklı şeylerden bahsediyoruz. Matematiksel bir teoriden bahsetmiyoruz. Bir formülü ezberleyebilirsiniz. Fakat Bourdieu'nun kuramını siz ezberleyemezsiniz. Ezberlediğiniz zaman öğrenmiş olmazsınız. Ya da Marx'ın artı teoremini siz ezberleyerek öğrenemezsiniz. Bunların örneklenebilmesi ve mantığa oturtulması gerekir. Ezbere dayalı bir eğitim verdiğinizde, slayt okuyarak verilen bir eğitimde öğrenciler de doğal olarak slaytları ezberleyerek sınavlara gelirler. Bazı hocalar özellikle ezbere yönlendiriyor. Yüz yüze öğretim döneminde özellikle slaytlardan soru sorduğunu biliyorduk ama slaytları bizimle paylaşmadığı için biz onu çalışamıyoduk. Derslerde de elektronik araç kullanmak yasak olduğu için biz onları yazarak geçirmeye çalışıyoduk defter üzerine ve çok uzun slaytlar olduğu için hiçbir şekilde ona da yetişemiyoduk. Ya bu çok kötü bir sistem. Öğrencilere ezberleterek öğretmekten daha çok olaylar üzerinden hani bunu öğretmeye çalışmak daha efektif daha verimli oluyor. Ha bütün hocalar öyle değil tabi. Örneğin bugün ben az önce kentleşme dersinden çıktım. Hocamız bize kentleşmeyi İstanbul'un içinden örnekler vererek anlattı ve ben şu anda etrafıma baktığım zaman hocamın bana anlattıklarını canlandırabiliyorum gözümde."*

Daha azınlıkta bulunan bazı öğrencilere göre ise ezber yapmanın sebebi kolaycılıktır. Onlara göre kısa yoldan okul bitirmek ve o an için o sınavdan geçmek hedeflenmektedir.

> *(K7, Devlet Üniversitesi, Siyaset Bilimi, 3. Sınıf, 23 yaşında) "Bilgi isteyen bir şeyse oturur ezberlerim. Çünkü öğrenmem bir şey ifade etmeyecek. Bir yorum yapmam bir şey ifade etmeyecek. Onla zaman kaybedeceğime ezberlerim. Ezber kolay bişey öğrenmektense ezberleyip halletmek daha kolay yani."*

Ancak bu davranışa da yine mevcut öğretim sisteminin neden olduğu unutulmamalıdır. Öğrenciler ezber yapmanın kendilerinin aleyhine bir durum olduğunun farkında oldukları halde mevcut sistem ve akademisyenlerin bazı uygulamaları nedeniyle bir taraftan

zorunlu olarak diğer taraftan da dersten geçmek için çok daha kestirme bir yol olduğu için de ezber davranışına yönelmektedirler.

> (K14, Devlet Üniversitesi, Elektrik Mühendisliği, 4. Sınıf, 23 yaşında) "Ezber yaparım" Çünkü dersler uygulama esaslı öğretilmediği için biz öğrenciler de bunun mantığını oturtmadan sınavı geçmek yani dereyi geçmek için ezberlemeyi bir araç olarak görüyoruz yani açıkçası. Yani ben bunu geçiyim artık ne olursa yani çünkü ben bunu öğrenmeye çalışırsam çok vaktim gidecek."

Bir başka öğrencide benzer bir yorum yapmaktadır.

> *(K9, Devlet Üniversitesi, Radyo Televizyon, 4. Sınıf, 22 yaşında) "Evet ezber yapıyorum. Çünkü günü kurtarmak için çalışıyoruz genel olarak. Çoğu zaman dinlemiyoruz veya anlamıyoruz günü kurtarmak için de en etkili yol ezberlemek. Zaten belirli konu başlığı veriliyor onu ezberlersek günü kurtardığımızı düşünüyoruz. İki gün sonra da unutuyoruz zaten. Bu eğitimin bence genel bir sorunu. Düzelir mi zannetmiyorum."*

Öğrenciler ezber yapmaktadırlar. Ancak bunun gerçek sebebi nedir? Bu davranışın asıl nedeninin öğrencilerin tembel ve kolaycı olmaları mı yoksa mevcut sisteme bir tepki duymaları mı olduğunu anlayabilmek ve öğrencileri ezber yapma davranışına iten gerçek faktörün ne olduğunu öğrenebilmek için onlara ikinci olarak "Senin için önemli olan not alıp geçmek midir yoksa konuyu anlamak mı?" sorusu sorulmuştur. Bu soruya öğrencilerin çok büyük bir çoğunluğu "Konuyu anlamak önemli" cevabı vermektedirler.

> *(K28, Vakıf Üniversitesi, Yeni Medya, 3. Sınıf, 22 yaşında) "Bence önemli olan konuyu anlamak bunu da yani böyle söyleyip ama lafta kalacağını -örgün dönemde- kendimce düşünürdüm ama online dönemde notların çok rahat alındığı veya hocaların rahat davrandığı dersler olmasına rağmen konuya ilgi gösterdiğimden dolayı artık böyle düşündüğümü net bi şekilde biliyorum. Bence önemli olan gerçekten konuyu almak."*

Ancak öğrenciler dersine ve hocasına göre değişmekle birlikte çoğu kez mevcut öğretim sisteminde mecburen ezber yapmak zorunda kaldıklarını da ifade etmektedirler. Devlet Üniversitesinde iktisat öğrenimi gören bir öğrenci bunu açıkça ifade etmektedir.

> *(K30, 3. Sınıf, 23 yaşında) "Tabiki konuyu anlamak önemli. Ama geçmek için ezber yapıyoruz."*

Peki konuyu anlamak önemli ise öğrenciler neden ezber yapma yoluna başvurmaktadırlar? Çünkü yükseköğretimin mevcut sisteminden -özellikle sınav sisteminden- kaynaklanan sorunlar not alıp geçmeyi, ezberlemeyi öncelikli hale getirmektedir. Öğrenciler bazı derslerin mevcut haliyle işlendiğinde piyasa

gerçekliğinden kopuk olduğunu ve bu derslerin gerçekten hiçbir işlerine yaramayacağını düşünmektedirler. Buna öğrenciler -meşru olduğuna yeterince inanılmayan tüm diğer iktidar uygulamalarında olduğu gibi- "mış gibi" yaparak karşılık vermektedirler. Bir öğrenci bu konuda şu yorumları yapmaktadır:

> *(K32, Devlet Üniversitesi, Bilgisayar Mühendisliği, 3. Sınıf, 21 yaşında) "Okuldan bir beklentim olmadığı için not alıp geçmenin daha önemli olduğunu düşünüyorum. Yani okul bitsin kurtulayım gibi bir bakış açım var. Ama bana bu soruyu birinci sınıfta sorsanız belki anlamak daha önemli diyebilirdim. Şimdi anlıyorum ki okulda öğrendiklerimiz tam bir öğrenme için yeterli değil. Örnek vereyim size, ben şu an yapay zekâ ile ilgili bir firmada çalışıyorum epey bir süredir. Geçen dönem yapay zekâ dersimiz vardı o dersten beklediğimde daha düşük bir not ile geçtim. Çalıştığı ve bildiğim halde böyle oldu. Bu hocaların ölçüm kriterlerine bağlı. Anlamanızı mı istiyor yoksa sektörde yeri olmayan çok eski bir şeyi olayın tarihinden bir şeyi mi istiyor? Soruları da ona göre oluyor. Bakıyorum hocanın odaklandığı ölçüm böyle gerçek hayata uygun değilse bende o zaman dersi geçmeye bakıyorum."*

Görülmektedir ki bürokratik sistem kadar etkili olmasa da akademisyen tavırları da ezberleme davranışına neden olmaktadır. Öğrencilere akademisyenlerin hangi davranışlarının ezber yapmaya neden olduğunu anlamak için "Düz anlatım veya sürekli sunu üzerinden ders anlatımına karşı ne düşünüyorsun?" sorusu sorulmuştur. Bu soruya öğrencilerin devlet ve vakıf üniversitesi fark etmeksizin neredeyse tamamı sürekli sunu üzerinden anlatılan derslerin faydalı ve etkili olmadığını, bu derslerin verimsiz geçtiğini, dikkat dağıldığı için dersten kopmalara neden olduğunu, bu tür bir anlatım tarzının yanlış olduğunu ve devamsızlıklara yol açtığını belirtmektedirler. Bir öğrenci bu konuda şu görüşleri ifade etmektedir.

> *(K33, Devlet Üniversitesi, Bilgisayar Mühendisliği, 3. Sınıf, 23 yaşında) "Sunu hazırlamaya kaşı değilim ama her şey slaytta olmamalı ve hoca sadece sunuya bağlı kalmamalı. Bunu ben evde de yaparım. Bana ekstra bir şey anlat. Bana soru sor. Ben gerekirse cevap veremeyim ama benim aklımı karıştır. İşte bunun sektörde karşılığı şudur de. Bana hap bilgi verme. Bana öğrenmeyi öğret. Bana her şeyi zaten öğretemezsin bana belli bir temel ver. Ha sen bana bunları vermediğin zaman senin hoca olarak bir fonksiyonun kalmıyor ben de kendimi boşa derse gelmiş gibi hissediyorum."*

Bu ilgisizlik sınavlar söz konusu olduğunda kendini, ezberleme veya kopya çekme gibi kestirme davranışlarla göstermektedir. Burada derste anlatılanların sınavlarda birebir istenmesinin de rolü bulunmaktadır. Gatto'nun iddia ettiği gibi böyle bir sistemde gerçek öğrenme ve sınavlardan yüksek not alma arasında hiçbir ilişki yoktur (Gatto, 2020, s. 193). Hatta çoğu kez gerçek öğrenme durumunda sınavlardan daha düşük notlar alınır.

Bu durum öğrencileri oyunu kuralına göre oynamak anlamına gelen daha kestirme yollara itmektedir.

> *(K40, Vakıf Üniversitesi, Bilişim sistemleri, 3. Sınıf, 22 yaşında) "Birçok ders aslında yoruma açık. Ama hoca sunudan ne okuyorsa sınavda onu istiyor. Ben aslında doğru yazdım. Düşüncelerimi yazdım ama o kabul edilmiyor hiçbir şekilde. O zaman bende bir sonraki sınavda baktım durum bu o zaman gittim verdiklerini birebir ezberledim ve sınavda da yazdım ve yüz aldım. Sonuçta böyle birebir isteme tavrı ve sınav şekli beni ezbere yönlendirmiş oldu."*

Özgür'ün (2015) çalışmasında da benzer sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Onun çalışmasında öğrenciler öneri olarak, mevcut sınav sisteminin ezber ve biçimsel bir değerlendirme şeklinde yapılmak yerine yoruma dayalı sorularla yapılması gerektiğini ve değerlendirmelerin öğrencilerin görüşlerini yazabilecekleri ödevler şeklinde olmasının daha faydalı olacağını dile getirmişlerdir (s. 49).

Sınıf ya da okul birincilerinin gerçek hayatta en başarılı olanlar olmadığı ortadadır. Bununla birlikte okulda son derece biçimsel ve ezbere dayalı bir not sistemi ile işler. Öğrenciler bu sistemi değiştiremez ve onlardan mevcut sistemin kurallarına göre davranmaları oyunu kuralına göre oynamaları beklenir. Oysa bu çoğu durumda gerçek hayattan kopmak anlamına gelir. Öğrencinin son derece orijinal fikirlerle kendini donatması, derslerde söz alarak çok değerli yorumlar yapması, diğer öğrencilerin öğrenmelerine ve ders hocasının anlatımına -olumlu olumsuz eleştirilerle- katkıda bulunmasının bu sistemde fazla bir değeri yoktur. Devamsızlık yapmamalı, zamanında sınavlara girmeli, süresi içinde sınav kağıdını teslim etmeli ve o geçer notu almalıdır.

Yükseköğretimin mevcut sistemi öğrencilere "Sınavdan geçer notu aldığın ve üniversitedeki bürokratik biçimsel kurallara uygun hareket ettiğin sürece başarılısın" mesajını vermektedir. Bu mesajı alan öğrenciler genel olarak şöyle düşünmektedirler: "Başarı sayılmam ne öğrendiğimden çok sınavlarda hangi notu aldığımla ilgili olduğuna göre önemli olan geçer notu alıp bir an önce mezun olmaktır." Bu düşünce biçimi öğrencileri -kopyayla birlikte- ezber yapmaya yöneltmektedir. Ezber yapılması -ve kopya çekilmesi- içeriğin önemsizleşerek derslerin basit bir yüzeysellik düzeyine inmesine neden olmaktadır. Bu ise artık derslerin ve sınavların "mış gibi" yapıldığı bir noktaya gelindiğini göstermektedir. Mevcut bu bürokrasi yüzünden ders ve sınavlar içi boşalmış kavramlar olarak birer boşgösteren'e dönüşmektedir. Öğrenciler meşru bulmadıkları

hakkaniyetine inanmadıkları bir bürokratik öğretim sistemine karşı biçime yönelmek anlamına gelen ezberleme davranışına yönelmektedirler.

Tüm bu sürecin sorumlusu akademik iktidardır. Çünkü bu sonuca akademik iktidarı temsil eden üniversitelerin mevcut bürokratik yapısı ve bazı akademisyenlerin tavrı neden olmaktadır. Böyle bir hamleye karşı öğrenciler bir karşı hamle olarak -diğer hamlelerle birlikte- ezberleme davranışına yönelmekte derslerden başarıyla mezun olmakta ve akademik iktidarla doğrudan mücadele yolunu seçmeyerek kendileri için oluşabilecek bazı olumsuz sonuçlardan da kaçınmaktadırlar. Bu kısa vadeli ve sonuç alıcı bir davranış biçimidir. Bu nedenle ezberleme davranışı akademik sisteme ve onun iktidarına yönelik bir mikro direniştir. Çünkü öğrencilerin diğer mikro direniş biçimlerinde olduğu gibi kendilerinin zarar görmediği ezber yapma davranışıyla, akademik sistemin hedeflerine gerçek anlamda ulaşmasını engellemekte ve onu işlevsizleştirmektedirler.

Son olarak online öğretim döneminde öğrenciler tarafından "yeni nesil ezber" denilebilecek bir uygulama yürütüldüğü görülmektedir. Sosyal medya üzerinden çok aktif haberleşen öğrenciler özellikle sınavlarda sorulacak soruların muhtemel cevaplarının ders videosunun hangi dakika aralığında olduğunu tespit ederek sınavda kendilerine lazım olan kısmı çok hızlı bir şekilde birbirleri ile paylaşılmaktadırlar. Ayrıca dersler hızlı video izleme tekniği kullanılarak sadece sınav odaklı bir şekilde dinlenir. Sınavlardan bu tür yöntemlerle yüksek notlar alınmaktadır. Gerçek bir öğrenmenin önüne geçen bu uygulama da sistemin amaçlarına ulaşmasını engelleyen ve onu işlemez hale getiren tepkilerden biridir. Mikro direnişler ancak bağlama göre bir anlam verilebilen süreksiz, değişken ve pragmatik direnişlerdir. Bu nedenle online öğretim ve online sınavlarla birlikte ezber yapmak anlamsızlaştığında o hemen kılık değiştirerek, direnmenin yeni ve orijinal yollarını bulmaktadır.

Eğitim sisteminin, anlamaya, içeriğe ve neden öyle olduğunu sorgulamaya yönelmediği, sadece belirli bilgilerin öğrenciye -neredeyse zoraki şekilde- öğretilmeye çalışıldığı bir eğitim sistemine karşı, öğrencilerde ezbere yönelme şeklinde bir tepki gelişir. Freire'e göre (2019) mevcut eğitim sistemi anlatıma ve öğrenciye bilgi yüklemeye dayanır (s. 90). Hoca anlatır ve öğrenciden aynı bilgiyi geri ister. Bu eğitim sisteminin bürokratik ve biçimsel tarafıdır. Bu sistemde öğretmen, öğrencileri doldurulması gereken "boş kaplar" gibi görmektedir. Burada öğretmen kapları ne kadar çok doldurursa, o kadar

iyi öğretmendir. Öğrenci ne kadar pısırık ise yani akademik sistemin kendisine yönelik olan bu açıklamaya dayalı bilgi yüklemelerine ne kadar çok uygunsa o kadar iyi öğrencidir. Öğrenciler, değiştiremeyecekleri bu biçimsel duruma karşı "ezberler veya kopya çeker geçerim" yaklaşımına yönelirler. Bu durum, öğrenme ediminin tam kalbine, ezberci sistemi yerleştirmek anlamına gelir. Öğrenci anlatılanın anlamını anlamadan sürekli ezberler ve tekrarlar. Bu anlamdan yoksun mekanik bir ezberlemedir. Ancak bu tepkisel davranış aynı zamanda öğretim sisteminin anlatılanı aynen geri isteme dayatmasına karşı öğrencilerde oluşan, mikro bir direnme olarak görülmelidir. Çünkü öğrenciler ezberleme ve kopya çekme davranışlarının yanlış olduğunu, kendilerinin öğrenmesine hizmet etmediğini bilirler. Ancak bürokratik değerlendirme -sınav sistemi- gerçekten anlamak ve muhakeme etmek üzerine değil verilenin aynen geri istenmesi üzerine kuruludur.

4.3.6 Kopya Çekme

Türk Dil Kurumunun sözlüğünde kopya çekmenin kelime anlamı "Genellikle yazılı sınavlarda soruları cevaplamak için bir kaynağa gizlice bakmak" olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2020). Öğrencileri kopya çekme davranışına yönlendiren çeşitli unsurlar bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi sınavların yapılış biçimiyle ilgilidir. Akademisyenlerin derste anlattıklarını sınavlarda birebir istemeleri, sınavlarda konunun anlaşılması ve yorumlanmasından ziyade net bilgiye yönelik sorular sorulması, sadece belirli bir sürede yapılan sınav sonuçlarına göre değerlendirme yapılması ve öğrencilerin öğrenme süreçlerine yetirince odaklanılmaması öğrencileri kopya çekmeye itmektedir (Alkan, 2008, s. 19). Ayrıca Alkan'a göre öğrenciler, kopya çekmenin ahlaki olarak doğru olmadığını kabul etmekle birlikte başarısız olunacaksa veya sınıfta kalınacaksa kopya çekilmesinde bir mahsur olmadığını savunmaktadırlar (2008, s. 98). Koç'un çalışmasında ise kopya çekme davranışı öğretmenin kontrol mekanizmasına karşı yapılan bir hamle olarak görülmektedir (Koç, 2018, s. 13). Alandan elde edilen verilerde kopya çekmenin akademik iktidarın özellikle bürokratik uygulamalarına, ezbere dayalı ve biçimsel öğrenmeye ve sınav sistemine yönelik bir hamle olduğunu ortaya koymaktadır. Elde edilen verilerle Alkan ve Koç'un çalışmaları uyumludur.

Ancak kopya çekmeyi sınıftaki diğer öğrencilerin benzer davranışına ve onların bu davranışı olumlamasına bağlayarak konuyu bağlamsal faktörler açısından ele alan,

bazı çalışmalar da bulunmaktadır (McCabe ve ark, 2001). McCabe ve arkadaşlarının yaklaşımında kopyaya yönelme diğer öğrenciler ve akranların kopyaya onay verip vermemesine göre değişmektedir. Onlara göre eğer kopya çekme davranışı diğerleri tarafından onaylanıyorsa öğrenciler kopyaya yöneltmektedir. Burada sorulması gereken temel soru şudur: Neden bir kopya çekme davranışı, neredeyse tüm öğrenciler tarafından onaylanır? Neden yanlış olduğunu bile bile öğrenciler böyle bir yola başvurmaktadırlar? Asimetrik bir öğretim sisteminde olduğunun farkında görünen öğrenciler sistemin ezbere dayalı biçimsel değerlendirme yaklaşımını meşru görüp onaylamazlar. Öğrenciler mevcut sınav ve değerlendirme sistemini hakkaniyete uygun bulmamaktadırlar. Ancak onu değiştirme güçleri de yoktur. Bu nedenle böyle bir bürokratik sisteme karşı kopya çekmeyi ve kopya amaçlı paylaşımları bir direnme biçimi olarak görmektedirler. Öğrenciler akademik iktidarın denetleyici hamlelerine karşı birbirlerini ele vermezler. İktidara yönelmiş bir dayanışma mevcut sınav sisteminin içini boşaltarak onu işlemez hale getirmektedir. Öğrencilerin bu genelleşmiş davranış biçimleri sınav sistemini işlevsizleştirerek onu bir boşgösteren'e dönüştüren mikro bir direniş biçimidir.

Katılımcı öğrencilerin kopya çekme davranışlarına yönelip yönelmediklerini ve bu davranışın maruz kaldıkları bürokratik ya da akademik bir iktidar ilişkisiyle bağlantısının olup olmadığını anlayabilmek için öğrencilere ilk olarak "Gerek yüz yüze eğitim döneminde gerekse Covid-19 online uzaktan öğretim döneminde sence sınav veya ödevlerde kopya çekilmiş midir?" sorusu sorulmuştur. Bu soruya öğrencilerin devlet ve vakıf üniversitesi öğrencileri arasında farklılaşma olmadan öğrencilerin tamamı "Evet çekildi." cevabı vermişlerdir. Cevaplardaki benzeşme ağırlıklı olarak bürokratik sisteme yönelik bir direniş olduğundan anlaşılır bir durumdur. Bir öğrenci bu konuda şunları ifade etmektedir:

> *(K12, Vakıf Üniversitesi, Bilgisayar Programcılığı, 3. Sınıf, 23 yaşında) "Paylaşım.. Çok çok inanılmaz var. Yani her türlü paylaşım yapılıyor.*

- *Sınıf grubunda mı?*

  "Evet baya sınıf grubunda kişiler direk soruları oraya atıyor ve herkes oradan alıp yazıyor. Orada bir havuz oluyor herkes oradan alıyor. Bazen de sorunun cevabı şu slayt'ın 22. Sayfasında var şeklinde paylaşım oluyor. Kimse birbirini de tanımıyor fakat herkes paylaşım yapıyor. Bence de çeksin yani çekebilen."

Bir başka öğrenci de benzer bir görüş bildirmektedir.

(K19, Devlet Üniversitesi, Amerikan dili ve edebiyatı, 2. Sınıf, 20 yaşında) "Ya tabi dürüst olmak gerekirse oluyor. İnsanlar bırakın whatsapp gruplarını onun dışındaki paylaşım sitelerinden de iletişim halindeler. Yaygın bir durum olduğu için ister istemez insanların ne yapacağı hiç belli olmuyor. Şu an online dönem de kalan öğrenci yok gerçekten de herkes geçiyor bu yöntemlerle."

Sınav sistemine olan inancın zayıflaması öğrencilerin kopya amaçlı paylaşım davranışlarına eskisine göre daha fazla başvurmalarına neden olmuş görünmektedir. Bir öğrenci "Kopya çekildi mi?" sorusunu şöyle cevaplamaktadır.

(K25, Vakıf Üniversitesi, Endüstri Mühendisliği, 3. Sınıf, 23 yaşında) "Ooo hem de nasıl ben hayatımda bu kadar kopya çekildiğini görmedim. Bence kopya çekmeyen yok şahsen. Ben ahlaki değerleri yüksek bir insanım ben bile kopya çekmeye normal bakıyorsam herkes çekiyor yani."

Sistemin zorlaması kopya çekmeyen öğrencileri dahi kopya çekmeye itmektedir. Bunun değişmesi için üniversitelerdeki klasik bürokratik değerlendirme sisteminin kendisini yenilemesi gerekmektedir. Bugün artık bireyler arası iletişimin bu derece hızlandığı ve yaygınlaştığı bilgiye ulaşmanın çok kolaylaştığı bir süreçte doğrudan bilgi isteyen bir sınav sisteminin geçerliliğini yitirdiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle öğrencilerin büyük bir kısmına göre ödev ve proje tarzı bir döneme yayılmış değerlendirme sistemi olmadan kopya çekilmesini önlemek imkânsız görünmektedir. Birçok öğrencinin bu konudaki yorumları bunu doğrulamaktadır.

(K32, Devlet Üniversitesi, Bilgisayar Mühendisliği 3. Sınıf, 21 yaşında) (Gülerek) "Kesinlikle yani çekilmemesi imkânsız. Çok yüksek bir oranda kopya çekildiğini düşünüyorum ben şu anda (online dönemde). Sınıfın yüzde doksanı kopya çekiyor. Bunun farkında olan hocalar ödev veriyolar. Bunu anlayamayan hocalar sınav yapıyorum sanıyorlar. Durumu fark eden hocalar biliyor ki sınavlar artık bir ölçüm yapmıyor. Çünkü bugün her türlü kaynağa ve bilgiye anında internetten erişebiliyoruz. Önemli olan o kaynakları düzgün kullanmak. Bunu en iyi ölçen şey de ödevler. Hocaların bence buna çok dikkat etmesi gerekir."

Öğrenciler arasında kopya çekmenin çok yaygın bir tepki davranışı olduğu görülmektedir. Bu davranışın bürokratik sisteme veya iktidarı temsil eden akademisyenlere mi yoksa bireysel nedenlerle mi gerçekleştiğini anlayabilmek için öğrencilere "Sence öğrenciler neden kopya çekiyor?" sorusu sorulmuştur. Bu soruya verilen cevaplar davranışın bir iktidar baskısına tepki olarak mı yoksa bunun dışındaki başka nedenlerle mi ortaya çıktığını göstermesi bakımından önemlidir. Cevaplar yoğunluklarına göre sırayla; sınav sistemine olan inançsızlıktan, ders sistemine olan inançsızlıktan ve kişisel nedenlerden şeklinde başlıca üç grupta toplanmak mümkündür.

Verilen cevaplarda devlet ve vakıf üniversitesi öğrencileri arasında anlamlı bir farklılaşma görülmemektedir.

İlk olarak öğrencilerin büyük çoğunluğu "Genel olarak sistem veya sınav sistemi buna zorladığı için kopya çekiliyor, özellikle online öğretim döneminde bu bir mecburiyet halini aldı şeklinde cevaplar vermektedirler. Öğrencilere göre bunun nedeni sınav ve denetim sistemi nedeniyle herkesin kopya çektiği kopya çekmeyenlerin ise düşük notlar alması ve hatta dersten kalması olarak açıklanmaktadır. İlk olarak verilen bu cevaplardan değerlendirme sisteminde adaletsizliklerin olduğu ve yeterli denetim de oluşturulamadığı için kopya amaçlı paylaşımların devam ettiği anlaşılmaktadır.

Yüz yüze öğretimdeki sınav ve değerlendirme sistemini öğrenciler zaten yeterince meşru görmemektedirler. Onlara göre zaten sınavlarda hakkaniyetli bir değerlendirme yapılmamaktadır. Online dönemde birlikte bazı hocalar kopya çekmeyi önlemek amacıyla ve klasik reflekslerle hareket ederek sınav sürelerini daha da kısaltmışlar ve eskisine göre daha da zor sorular sormaya başlamışlardır. Bu adaletsizliği daha artırmış ve bu adaletsizlik ise sisteme olan inancı iyice azaltarak kopya davranışının eskiye göre çok daha fazla artırmasına neden olmuştur. Öğrencilerin değerlendirme sisteminin meşruluğuna ve adaletine olan inançları online dönemle birlikte -ki eski sistem de gerçek hayattan kopuk bir değerlendirme yapmakla eleştiriliyordu ve bu nedenle ona da belirli bir oranda inançsızlık vardı- daha da azalmaktadır. Bu nedenle online öğretim sisteminde eskiden kopya çekmeyen öğrenciler dahi kopya amaçlı paylaşımlara dahil olmaya başlamaktadırlar. Bir öğrenci bu durumu şöyle açıklamaktadır:

> *(K14, Devlet Üniversitesi, Elektrik Mühendisliği, 4. Sınıf, 23 yaşında) "Şu da oldu; herkes kopya çektiği için çalışan insan da kopya çekmek zorunda kaldı. Neden çünkü çeken insanları engellemek için sınav süreleri düşürüldü. Sınav süreleri düşürülünce tek başına bir kişinin o sürede o soruları yapması imkânsız hale geldi. Mesela yirmi soru yirmi dakikaya düşürüldü. İşlem de var bunu yapamıyosun. Bu sefer öğrencilerin kendi arasında sen bunu yap ben bunu yapıyım gibi oldu. Çünkü tek yapanlar baktılar hep düşük alıyolar. Adam hiç çalışmıyor üç kişi dört kişi bölüşüyorlar yapıyolar ben kendim yetiştiremiyorum, on beşinci soruda kalıyorum, beş sorum boş kalıyor. Ben o zaman otomatik seksen alıyorum. Eee çan'da yüksek oluyor herkes paylaşarak yaptığı için. Çalışan ve tek başına yapan adam aşağıda kalmış oluyor. O yüzden herkes bir şekilde bu oyuna girmiş gibi bir şey oldu yani. Zorunluluk gibi oldu. Çekemeyen adam, AA gelmesi gereken dersten DC ile zor geçiyorum diyor."*

Öğrencilerin büyük çoğunluğu bunu doğrulayan yorumlar yapmaktadır. Sistemin adaletli olmamasıyla denetim sorunları birleştiğinde öğrencilerin kopya amaçlı paylaşımlara yöneldikleri görülmektedir.

> *(K22, Endüstri Mühendisliği, 3. Sınıf, 22 yaşında) "Özellikle bu dönemde-online dönem- sanki çekmemek salaklıkmış gibi bir duruma geldi. Çünkü bazıları hani zor bir soru var diyelim bir kişi bunu tek başına çözmeye çalışıyor diğerleri üç beş kişi bir araya gelerek bu soruyu çözüyor. Bu doğru bir değerlendirme ölçütü değil. Onun için başarılı öğrenci de bu nedenle çekmek istiyor. Diğer çalışmak istemeyen öğrenciler de işte ben notumu alırım, sonrasında diplomamı almaya bakarım düşüncesiyle hareket ediyor. Herkes bir şekilde kopya çekmiş oluyor.*

- *Peki yüz yüze öğretimde de çekilmiyor muydu?*

  "Orada çok daha katı bir denetim olduğu için herkes çekmeye cesaret edemiyordu. Çoğu kişi çekmeyince de adil bir sistem var diye düşünüldüğü için herkes kendi yapabildiğini yapıyordu. Ama şu an fırsat var ve bu fırsatın olması değerlendirmede eşitsizliğe neden oluyor."

Bazı öğrenciler ödev ve proje şeklindeki değerlendirmeler yürütülür ve etkin de bir denetim yapılırsa bu yolu kimsenin denemeyeceğini ifade etmektedirler.

> *(K16, Vakıf Üniversitesi, Okul öncesi, 4. Sınıf, 22 yaşında) "Şöyle, ödev verildiğinde ödevin cevabı internette veya başka bir kaynakta olmuyor tamamen bizim hani üretip yazmamız gerekiyor. Yoruma çok dayalı oluyor. Mesela bizde etkinlik yazma oluyor etkinliği kafamızda yazıyoruz. Bu kişiye özel. Ha ama öyle olmadığı durumlarda da hocalar tarama programına sokup ödeve intihal notu düşüyorlar öyle olmuştu birkaç öğrenciye. Öğrenci burada sadece fikir edinmek için bakıyor diğerinin ödevine, ister istemez değiştirmek, kendi yapmak zorunda kalıyor."*

Bir başka öğrenci benzer bir yorum yaparak eski sistem klasik vize final değerlendirme sisteminin artık işlemediği ifade etmektedir.

> *(K32, Devlet Üniversitesi, Bilgisayar Mühendisliği 3. Sınıf, 21 yaşında) "Bence ödev-proje şeklinde bir değerlendirme olsa bu kopya sorunu çok fazla olmayacak. Örneğin ben youtube dan izliyorum. Stanford üniversitesindeki hocalar işledikleri dersleri youtube atıyorlar. Bizim hocalar zoom'a bile şifre koymaya çalışırken, Stanford da derslerin -en azından bazı dersler- tüm dünyaya açık olarak yayınlanıyor. Bu tür hocalar Pandemiden önce de ödev çeklinde değerlendirme yapıyorlardı. Çünkü bu hocalar biliyor ki bizim branşta ulaşılamayan bir bilgi yok. Önemli olan doğru bilgileri uygun bir şekilde bir araya getirmek bu da bu tür proje veya ödevlerle olabilir."*

Öğrencilerin diğer bir kısmı ise "Gerçek hayatta işine yaramayacak şeyler öğretildiğinde ve dersin faydalı olduğuna inanılmadığında kopya çekildiğini ifade

etmektedirler. Bu cevaplar sınav sisteminden ziyade derslerin meşruluğuna inançla onları meşru ve akla uygun görüp görmemekle ilgilidir.

> *(K10, Devlet Üniversitesi, Edebiyat, 4. Sınıf, 34 yaşında) "Ben kendi adıma şöyle gözlemledim daha çok teknik bölümlerde veya gerçek hayatta işine yaramayacak bişeyler anlatıldığında ister istemez kopyaya yöneliyorsun. Mesela İstanbul üniversitesinde o sıralar her sene boyanırdı sıraların üstü her tarafı doluydu."*

Dolayısıyla öğrencilerin bu davranışa yönelmesi üniversitelerin sınav ve ders bürokrasisine olan inançsızlıklarıyla onu meşru görmemeleriyle ilgilidir. Ancak gerek sınavlara gerekse derslere olan güvensizlik ve meşru görmeme ve bu nedenle kopya ve ezber gibi davranış biçimlerine yönelme eylemlerinde akademisyen faktörünün de etkili olduğu görülmektedir.

> *(K33, Devlet Üniversitesi, Bilgisayar Mühendisliği, 3. Sınıf, 23 yaşında) "Hem hocadan hem öğrencinin tembelliği hem sistemin saçmalığından kaynaklanıyor. Sistemin bilmeyi değil ezberlemeyi ölçmesi, sınav sürelerinin özellikle online dönemde aşırı kısa olması ve sınavın yetişmemesi ve geçmek içinde belli bir notun alınma şartı olması. Örneğin vizeden 50 aldınız finalden 49 aldınız kalıyorsunuz. Bunlar bir anlamda sistemin öğrenciyi notla korkutması. Doğal olarak farklı şeylere yöneliyorsunuz. Bilgilerin havada kalmaması sistemin gerçek öğrenmeyi ölçmesi gerekir. Gerçek hayattan kopuk bir öğretim sistemimiz var. Bazı şirketler çok yüksek ortalaması olanları eleyebiliyor bile. Çoğu şirket de not ortalamasına bakmıyor. Piyasa bu durumun farkında Türkiye'de."*

Son olarak katılımcı öğrencilerin azınlıkta kalan bir kısmı ise kopya çekme davranışını; tembellik, kolaya kaçma ve fırsatlardan faydalanma gibi bireysel faktörlere bağlayarak açıklamaktadırlar. Bir vakıf üniversitesi öğrencisi bu konuda şu görüşleri ifade etmektedir:

> *(K11, Vakıf Üniversitesi, Sağlık Bilimleri, 3. Sınıf, 23 yaşında) "Yani öğrenciler imkân varken kullanıyorlar, kameram kapalı internetten bakabilecekken neden bakmayım diye düşünüyorsun."*

Bir devlet üniversitesi öğrencisi de benzer bir şekilde görüş belirtmektedir.

> *(K29, Devlet Üniversitesi, İktisat, 3. Sınıf, 22 yaşında) Oturup işte gecesini gündüz edip çalışmak mı? Yoksa sınav sorusunu internette yazıp iki dakika bakıp iki satır bişey yazmak mı olarak düşünüp herkes bu ikinci yolu seçti. Bu yüzden kopya çekildi."*

Sosyal olguların belirli sebepleri vardır. Bu sebepler ortadan kalkmadığı sürece benzer sonuçlara ulaşılır. Bu bağlamda kopya çekmek veya ezbere yönelmek gibi davranışlara öğrenciler değil, onlara uygulanan bürokratik ve pratik iktidar uygulamaları

ve o iktidarın devamına hizmet eden dikey ve baskıcı iletişim biçimi neden olmaktadır. Bu nedenle öğrencilerin bu tür iktidar uygulamalarına karşı gösterdikleri tepkiler iktidara yönelen birer mikro direniş olarak değerlendirilmelidir. Bu davranışları direniş haline getiren, iktidarı ve onun sistemini işlevsiz hale getirmeyi hedeflemeleri ve direnişi gerçekleştirenler arasında var olan dayanışmadır. Öğrenciler arasında bu konuda bir dayanışma olup olmadığını anlamak için öğrencilere "Kopya çeken arkadaşını görsen hocaya veya yönetime şikâyet eder misin? Neden? Kopya çeken kişi kızdığın biriyse durum değişir mi?" sorusu sorulduğunda bu soruya devlet üniversitesi ve vakıf üniversitesi arasında farklılaşma olmadan öğrencilerin hemen hemen tamamı "Hayır şikâyet etmem", "Kopya çeken kızdığım veya sevmediğim biri de olsa şikâyet etmezdim" cevabı vermektedirler. Neden sorusuna ise öğrenciler "Beni ilgilendirmez, bu hocaların işi, benim de başıma gelebilir, öğrenci dayanışması, neden kendi ayağıma sıkayım ki" gibi cevaplar vermektedirler. Öğrencilerin verdiği cevaplardan bu konuda aralarında bir dayanışma olduğu net bir şekilde görülmektedir. Dolayısıyla bir mikro direniş için gereken iktidarı veya sistemi dolaylı bir şekilde hedef alma ve bunu bir dayanışma içinde yapma şeklindeki iki temel unsur da burada bulunmaktadır. Bu nedenle kopya amaçlı paylaşımlar da ezber yapma, sinme, farklı görünme ve yalana başvurma gibi akademik iktidara ve özellikle onun bürokratik sistemine karşı yürütülen bir mikro direniş biçimidir.

Bu bağlamda öğrenci davranışlarına neden olan güç sahibi akademik iktidarların uygulamalarında dikkatle bakmak gerekir. Freire "Ezilenlerin Pedagojisinde" bu konuya açıklık getirmektedir. Ona göre ezen- ezilen, hor gören- hor görülen, zor kullanan ve ona maruz kalan, zulmeden ve zulme uğrayan gibi düalist yapılar içinde şiddeti, nefreti, despotizmi, zor kullanmayı ve *burada var olan etik dışı davranışların tamamını* başlatanlar ezenler, zalimler, güçlüler yani iktidar sahibi olup diğerlerine tahakkümde bulunanlardır. Ancak son kertede suçlananlar, eleştirilenler ve aşağılanalar hep ezilenler yani tabi olanlardır (Freire, 2019, s. 75). Bunun nedeni kimin suçlu, kusurlu sayılması gerektiği ve kimlerin etik dışı davranış gösterdiği gibi meselelerin, iktidar unsuru dışarda bırakılarak açıklanması çok zor olan meseleler olmasındandır. Bu nokta, iktidar, bilgi ve etiğin içi içe geçtiği bir noktadır. Daha doğru bir ifadeyle bilgiye sahip olan akademik iktidar öğretim sistemi içinde ve öğretimin sürdüğü gündelik hayat içindeki etiğin kurallarını kendisi koymakta bu bağlamda "normal olanı" kendisi belirlemektedir. Burada akademik iktidarın sembolik bir üstünlüğü olduğu ve öğrencilerin oyunun kurallarını

neredeyse hiçbir şekilde değiştiremediği bir yükseköğretim yapısı bulunmaktadır. Ancak öğrenciler, meşbu bulmadıkları ancak değiştirme imkanları da olmayan bir oyunda fırsat bulduklarında zaten kabul etmemiş oldukları kuralları delerek bir karşı koyma eylemi gerçekleştirmektedirler.

Akademik iktidarlar açısından bakıldığında kopya çekme ve bu amaçlı paylaşımlar etik dışı davranışlardır. Bu ilk bakışta herkesin kabul edeceği bir tespittir. Ancak bu tür bir tepkiyi etik bir yaklaşımla değerlendirmek, iktidarı merkeze alan ve eşitsizlik üzerine kurulu mevcut sistemin hileli bir yaklaşımıdır. Araştırmalar üniversitelerde okunan bölümlerden bağımsız olarak kopya çekme davranışının yüksek oranlarda görüldüğünü göstermektedir. Bernardi ve arkadaşları ile (2004) ile Davis (1992) ve arkadaşlarının çalışması ahlaki tutumları yüksek olan öğrenciler dahil öğrencilerin büyük çoğunluğunun kopya çektiklerini ortaya koymaktadır. Benzer bir şekilde Kamakcan'ın (2002) çalışması da kopya çekme davranışının bölüm bazında anlamlı farklılaşmadığını göstermektedir (s. 137). Bu çalışmada da benzer bir şekilde araştırmaya katılan öğrencilerin hemen hemen tamamı kopya çekildiğini ve kendilerinin de buna dahil olduklarını ifade etmektedirler. Kopyaya yönelme davranışı etik dışılığa içkin ontolojik bir öğrenci davranışı olamayacağına göre ve birçok farklı sosyo kültürel yapıdan gelen öğrencilerde benzer şekilde görüldüğüne göre bunun başka bir dış etkiyle açıklanması gerekmektedir. Dolayısıyla kopyaya yönelme davranışını etik dışılık ile açıklamak yerine ona neden olan iktidar hamlelerine odaklanmak ve verilen tepkileri de bürokratik öğretim sistemine ve akademik iktidara yönelmiş birer direniş olarak değerlendirmek gerekmektedir.

Öğrenciler mevcut sistemde gerçekten öğrenmeye odaklanamazlar. Çünkü uygulamada gerçek bir öğrenmenin olup olmadığının denetlenmesi yerine genellikle kısa bir süreye sıkıştırılmış ve biçimsel bir öğrenci değerlendirmesi yapılmaktadır. Değerlendirmeler genel olarak ödev verme, proje isteme ve uygulama yaptırma gibi bir döneme yayılmış yöntemler yerine, klasik veya test şeklindeki soru-cevap sınavlarla yapılmaktadır. Yükseköğretim kurulunun 2021 yılında yayınladığı ve 207 üniversiteden toplam 1 milyon 255 bin öğrencinin katıldığı "Pandemi sürecinde online eğitimin verimliliğine ilişkin öğrenci anket raporu" isimli çalışmada katılımcı öğrencilerin yüzde 82,53'ü başarı durumlarının değerlendirilebilmesi için "Online testler ve/veya yazılı sınavlar" kullanıldığını belirtmektedirler (YÖK, 2021a). Benzer bir sonuç aynı

çalışmanın akademisyenlere yönelik olan kısmında da görülmektedir. Akademisyenlerin yüzde 78'i öğrencileri ölçme ve değerlendirme yöntemi olarak "Online testler ve/veya yazılı sınavları" kullandıklarını belirtmektedirler (YÖK, 2021b). Bu durumda öğrenciler mecburen işin özü yerine akademisyenin öncelik verdiği biçime ve konuya odaklanmak zorunda kalmaktadırlar. Ayrıca tüm sorulara kısıtlı bir süre içinde ve eksiksiz cevap vermek de gerekmektedir. Sınav sonunda öğrencinin sınav esnasında unuttuğu bilgileri hatırlamasının böyle bir sistemde hiçbir anlamı ve değeri yoktur. Tüm bir dönemi bir saat içindeki bir süredeki performans üzerinden ölçen böyle bir sistemin adaletsizliğine karşı öğrencilerde sistemin meşruluğuna karşı bir inançsızlık ortaya çıkmaktadır.

Özgür'ün (2015) çalışmasında öğrenciler öneri olarak; mevcut sınav sisteminin ezber ve biçimsel bir değerlendirme şeklinde yapılmak yerine yoruma dayalı sorularla yapılması gerektiğini ve değerlendirmelerin öğrencilerin görüşlerini yazabilecekleri ödevler şeklinde olmasının daha faydalı olacağını dile getirmişlerdir (s. 49). Bu nedenle kopya çekme davranışını meşru olunduğuna inanılmayan bir sistem iktidarının uygulamalarına karşı ve iktidar ilişkisi çerçevesinde değerlendirmek gerekmektedir. Bu durum rasyonel olmayan böyle bir sisteme itaat edilmeyeceği diğer bir ifadeyle görünüşte bir itaate karşılık aslında bir direniş gerçekleştirileceği anlamına gelmektedir. Bu nedenle iktidarı karşısına almak istemeyen bir yöntem olarak kopya çekme -veya ezber yapma- davranışı bürokratik sisteme veya bazen de akademisyenlere karşı bir direniş davranışına dönüşmektedir. Bu akademik sisteme veya akademisyenlere yönelmiş bir direniş ise artık hiçbir öğrenci etik bir tutum takınarak diğerlerini uyarma veya gerekirse onları şikâyet etme gibi "etik" bir tavır almaz. Çünkü bu akademik iktidarın yanında yer alarak dayanışma ve direnişe zarar vermek anlamına gelir ve sınıfın geneli tarafından bir dışlamayla sonuçlanır. Öğrenciler bu yolu doğal olarak tercih etmezler. Aksine bir dayanışma içinde sistemin denetim mekanizmaları hedef alınır ve işlemez hale getirilmeye çalışılır. Yükseköğretim, sınav sistemi ile burada gerçekten öğrenen ve öğrenemeyen öğrencileri ayırmayı hedeflemiş ise öğrenciler onun bu hedefine ulaşmasını büyük oranda engellerler. Öğrencilerin gösterdikleri böyle bir tavır zaten biçime sıkıştığı için gerçek bir öğrenmeyi ölçmediğini düşündükleri sınav sistemine karşı bir tepkidir. Diğer taraftan herkes yüksek notlar almaktadır. Böylece halihazırda adaletsiz ve kendileri için rasyonel olmayan ve hiçbir müdahale de edemedikleri bir öğretim sistemine karşı,

öğrencilerin kendilerini garantiye alarak gerçekleştirdikleri hamlelerinden birisi kopya çekme şeklinde açığa çıkmaktadır.

4.3.7 Sosyal Medyanın Kullanımı ve Direnişin Değişen Mekânı

2019 yılında Çin'in Hubei eyaletinin Wuhan şehrinde ortaya çıkan Covid-19 salgını nedeniyle 13 Mart 2020 tarihinde Türkiye'deki tüm üniversitelerde yüz yüze öğretime ara verilmiştir. Öğrenciler 2019-2020 öğretim yılının bahar döneminde ilk beş hafta yüz yüze olarak başladıkları öğretim faaliyetinin geri kalan dokuz haftasına online olarak uzaktan öğretim şeklinde devam ettiler. 23 Mart 2020 tarihinde hemen hemen tüm üniversiteler kendi altyapıları çerçevesinde online uzaktan eğitim ve sınav yapmaya başlamışlar ve öğretim mekanları bu dönemde tamamıyla sanal bir ortama taşınmıştır. Online öğretim döneminde akademisyenlerin öğrencilerin zaman ve mekânları üzerindeki kontrolleri azalmıştır. Bu durumda öğrencilerin akademik iktidara karşı gösterdikleri tepkiler de benzer şekilde sanal ortamlardan verilmeye başlanmıştır. Öğrenciler bu dönemde eskiye göre çok daha fazla bir oranla sosyal medya üzerinden etkileşim içine girmişler akademik iktidara karşı tepkiler de artık sınıf ve kantin yerine whatsapp ve twitter gibi sanal mecralardan yürütülmeye başlanmıştır.

Özellikle Covid-19 pandemisi sonrasında direniş mekanları değişerek sosyal medya mecralarına taşınmıştır. Twitter ve whatsapp gibi uygulamalarda bir sınıfın öğrencileri kendi aralarında çok güvenli bir iletişim gerçekleştirmektedirler. Artık bürokratik akademik sisteme ve akademisyen uygulamalarına karşı söylentiler, dedikodular, derslere ait not bilgileri, sınav soruları, hocaların ait bilgiler ve ödevlerin paylaşılması gibi birçok eylem buradan gerçekleştirilmektedir. Tüm bu iletişim süreci genellikle akademisyenlerle paylaşılmaz. Bu sürece doğrudan dahil olmasa da olanlara şahit olan öğrenciler arka planda olan bu işlemleri genellikle üst mercilere şikâyet veya akademisyene söyleme yoluna gitmezler.

Dersler daha sonra da izlenebildiği için online öğretim döneminde genellikle öğrenciler derslere katılıp katılmama özgürlüğüne sahip olmaktadırlar. Bu durumda gerek geç kalan veya derse devamsızlık yapan bir öğrenci üzerinde zamansal, gerekse hocanın yüksek bir yerde öğrenciler üzerinde sembolik olarak hakimiyet kurduğu ve gücünü hissettirdiği mekânsal düzenlemeler de artık etkisini yitirmektedir. Bu nedenle yeni online sistem sadece öğretimin mekânını değiştirmekle kalmamakta mekân değişimi

iletişim biçimini de değiştirmekte ve böylece öğretim sistemi de büyük ölçüde dikey olmaktan çıkarak daha yatay bir yapıya doğru evrilmektedir. Öğrenci lehine ortaya çıkan tüm bu iktidar ilişkisi değişiklikleri sonucunda öğrenciler, sosyal medya araçlarını da etkin bir şekilde kullanarak tüm mikro direnişlerini buradan yürütmeye başlamışlardır.

Sosyal medya üzerinden yürütülen direnişler iki başlıkta toplanabilir. Bunlardan ilki sosyal medyayı doğrudan -genellikle sahte hesaplarla- bir direniş alanı gibi kullanmaktır. Buna örnek olarak twitter gibi uygulamaları kullanarak bir konu hakkında kampanya başlatmak, hashtag açmak ve bu yolla tepki göstermek şeklinde ortaya çıkmaktadır. İkincisi daha çok whatsapp gibi paylaşım araçları üzerinden sosyal medyayı kullanarak tüm diğer mikro direnişleri buradan yürütmektir. Bu anlamda sosyal medya tüm eski direniş mekânlarının yerini almaktadır. Örneğin: dedikodu yapma, söylentiye dahil olma, sınav sorularını ve cevaplarını paylaşma, akademisyenin hassas olduğu ve önem verdiği konuları paylaşma gibi birçok direnişin yeni mekânı artık sosyal medyadır.

Genel olarak bu sosyal medya direnişi ile ilgili olarak elde edilen sonuçlar değerlendirildiğinde devlet ve vakıf üniversite öğrencilerinin çoğunun sosyal medya direnişine başvurdukları görülmektedir. Sosyal medyayı stratejik ve pragmatik paylaşım amaçlı olarak kullanma -özellikle whatsapp gibi- konusunda devlet ve vakıf üniversitesi öğrencilerinin hemen hemen tamamı benzer bir şekilde cevaplar vermişlerdir. Öğrencilerin nerdeyse tamamı sosyal medyayı stratejik paylaşım amaçlı olarak kullanmaktadır. Ancak devlet üniversitesi öğrencilerinin büyük bir çoğunluğu sosyal medyayı direniş amaçlı olarak kullanmadıkların söylerken vakıf üniversite öğrencilerin ise büyük bir çoğunluğu sosyal medyayı doğrudan twitter üzerinden tepki göstermek amacıyla bir direniş biçimi olarak kullandıklarını belirtmektedirler.

Katılımcı öğrencilere ilk olarak üniversite öğrenimleri sırasında sosyal medya direnişine başvurup başvurmadıkları ve bunun okuldaki iktidar ilişkisiyle bir ilişkisi olup olmadığını anlamak için "Online eğitim döneminde hocalarınız hakkında kendi aranızda telefon ya da sosyal medya aracılığıyla konuştunuz mu?" sorusu sorulmuştur. Bu soruya öğrencilerin hemen hemen tamamı "Evet, konuştuk ve bu konuşmalar genel olarak hocaların aleyhineydi. Sosyal medya üzerinden dersler ve hocalar hakkında bilgi alışverişi yaptık. Sosyal medyadan özellikle derslerde zorlayan ve sınavlarda sorun yaşadığımız hocalar hakkında negatif konuşmalar yapılıyor." şeklinde cevap

vermektedirler. Alınan cevaplar devlet ve vakıf üniversitesi öğrencileri açısından farklılaşmamaktadır. Bu bürokratik sisteme yönelik bir direniş biçimi olduğu için anlaşılır bir durumdur.

Öğrenciler online öğretim döneminde akademisyenler hakkında sosyal medya araçlarını kullanarak konuşup dertleşmektedirler. Bu konuşmaların konusu genellikle pragmatik bir amaçla dersler, ders hocalarını tanımak ve sınavlar hakkında stratejik bilgi edinmek amacıyla yapılmaktadır. Ancak gerektiği durumlarda akademisyenler hakkında var olan söylentileri yayarak onları yıpratan konuşmalar da buradan yürütülmektedir.

> *(K8, Devlet Üniversitesi, İktisat, 3. Sınıf, 22 yaşında) "Öğrenciler yani daha çok arkadaş grubu içinde şey oluyor. Alt sınıflarda yani daha o dersi ben mesela birinci sınıfta iken yani daha o derse görmediğim halde kulağıma şey geliyordu. O yüzden hoca daha derse gelmeden bazı öğrencileri kaybetmiş olarak başlıyor. Yani bir sıfır geride başlıyor gibi. Hocaya gammazlama falan olur diye sınıf grubundan falan çok fazla konuşmalar olmuyor hocalar hakkında ama bilgi paylaşımı falan oluyor."*

"Hocalar hakkında konuşur musunuz?" sorusuna bir başka öğrenci sınıf gruplarının stratejik paylaşımlar amacıyla ve akademisyenlere karşı direniş için etkin bir biçimde kullanıldığını belirtmektedir.

> *(K11, Vakıf Üniversitesi, Sağlık Bilimleri, 3. Sınıf, 23 yaşında) "Evet tabiki de sınavların nasıl olacağı konuşuluyor o şekilde haber ve bilgi edinmek amaçlı konuşuluyor, bazen de orada bir karar alınıp konu bir arkadaşımız tarafından dekana iletiliyor."*

Bir başka katılımcı öğrenci de grupların hocaları tanımak için etkin bir şekilde kullanıldığına vurgu yapmaktadır.

> *(K21, Vakıf Üniversitesi, Ekonomi, 3. Sınıf, 22 yaşında) "Tabiki. Bir kere ders seçimlerinde direkt hocalar konuşuluyor şu iyidir şu kötüdür. Şundan uzak durun falan gibi çoğunlukla bunlar konuşulur."*

Sosyal medyanın kullanımının öğrenciler arasında bu derece yaygınlaşması öğrencilerin arasındaki iletişimi çok hızlı ve etkili bir hale getirmektedir. Sosyal medya öncesinde özellikle sınıf mekânlarında ve kantinde bu tür konuşmalar belirli sınırlarda yapılabilirken bugün öğrenciler hocalar hakkındaki genellikle negatif olan düşüncelerini çok daha hızlı bir şekilde birbirlerine ulaştırabilmektedirler. Bu durum öğrencilerin hocalar hakkındaki bireysel düşüncelerini bulanıklaştırarak aslında bazı hocalar hakkındaki düşüncesi nötr olan öğrencilerin dahi düşünlerini olumsuz bir tarafa taşıyabilmektedir. Whatsapp gibi uygulamalar, öğrencilerin birbirlerinin düşüncelerinden istemeseler de etkiledikleri bir

tür filtre balonu işlevi görmektedir. Sınıf gruplarında bu tür bir yaklaşım ve ortamın oluşması akademisyenler hakkında olumlu görüş ileri süren veya gruplarda yapılan bazı işlerin etik olmadığı hakkında eleştiri getiren öğrencilerin de dışlanmasına neden olmaktadır. Bu nedenle sosyal medya grubunun geneline hâkim olan düşünce -ki genellikle akademisyenleri dışarda bırakan bir ötekileştiriciliğe sahiptir- nin aksine bazı düşünceler olsa da genellikle hâkim bakıştan dışlanmamak adına çok fazla dile getirilmez. Tıp fakültesinde öğrenim gören bir öğrenci bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

> *(K2, Devlet Üniversitesi, 3. Sınıf, 22 yaşında) "Geçen yıl whatsapp grubunda bir dersten kopya çekme konusunda bir görüş birliği oluşmuştu ve ben bu duruma [arkadaşlar bu yanlış gibisinden] itiraz etmiştim. Ancak açıkçası bir arkadaşım hariç pek bir destekçi bulamadım. Ondan sonra ben de mecburen sessiz kalmayı tercih ettim."*

Sosyal medya araçları, öğrencilere anlık paylaşım imkanları da sunmakta ve öğrenciler arasındaki etkileşim ve pragmatik paylaşım ağları hiç olmadığı kadar kuvvetlenmektedir. Mekânın değişimiyle birlikte ortaya çıkan tüm bu gelişmeler sonucu gerek yükseköğretim bürokrasisinin gerekse akademisyenlerin öğrenciler üzerinde iktidar kullanımları azalmaktadır. Yükseköğretim bürokrasisi bu süreçte bir tür evrim geçirmiş ve yeni online sistem, öğrencileri sınıfın dikey konumlanmasından (İnal, 1999, s. 132) akademisyenlerin derslere girişi çıkış kontrollerinden, sınavlarda ve derslerde sürekli gözetlenmekten (Asan, 2013, s. 288) imza kontrollerinden ve başkasının mekânında olmanın verdiği tedirginlikten (De Certeau, 2009, s. 55) kurtarmıştır. Öğrenciler online sistemde bir taraftan kendi mekanlarına sahip olmanın avantajını kullanırken diğer taraftan artık sadece gözetlenen değil aynı zamanda gözetleyen de olmanın verdiği avantajları da kullanmaktadırlar. Ders kayıtlarına istenildiğinde ulaşılması, derslerin kayıt altına alınması öğrencileri izleyen ve değerlendiren bir konuma yerleştirmektedir. Mekâna ve iletişim biçimine bağlı olarak ortaya çıkan bu gelişmeler yükseköğretimdeki iktidar ilişkilerinin öğrenci lehine değiştiğini göstermektedir.

Akademik personelin öğrenciler üzerinde otoriter uygulamaları eskisi gibi rahatlıkla yürürlüğe koyamayışının nedeni, akademik güç kullanma zemini olan öğrencilerin mekân ve zamanının kontrol edilmesi ve sınavların yapılması gibi bürokratik unsurların büyük ölçüde devre dışı kalmasıdır. Öğrenciler online sistemde dersler işlenirken ve sınavlar yapılırken yeterince kontrol edilememektedir. Uzaktan online öğretim konusundaki düşünceleri sorulduğunda bir akademisyen şunları ifade etmektedir.

(K2 Akademisyen, Matematik, Dr. Öğr. Üyesi) "Öğrenci video izlemiyor bende kim ne kadar izlemiş bütün kayıtları var ben elli saat ders anlatmışım öğrenciler ortalama bir saat dinlemişler, denetleme konusu sıkıntılı."

Diğer taraftan öğrenciler yaşları gereği sosyal medya araçlarını hem dayanışma hem de haber ve bilgi paylaşımı amacıyla akademisyenlere göre çok daha etkin kullanmaktadırlar. Sosyal medya araçlarının öğrencilere çok hızlı bir haberleşme, konuları görüşme ve karar alarak yürürlüğe koyma imkânı verdiği görülmektedir. Tüm bu araçlarla etkin ve hızlı paylaşım yapama imkânı öğrencilere akademisyenlerin birçok uygulamalarının meşruluğunu hızlı bir şekilde sorgulamalarına neden olmaktadır. Özellikle sınav ve değerlendirme sistemlerine karşı yüz yüze öğretimde ve mekâna bağlı bir etkileşim sisteminde yapılamayan birçok değerlendirme artık burada yapılabilmektedir. Örneğin öğrenciler whatsapp gruplarından birbirlerine sınav cevap kağıtlarını göndererek, cevaplarını karşılaştırabilmekte, aynı kâğıda farklı notlar alındığını anında fark edebilmektedir. Bu bazen sisteme bazen de akademisyene yönelik bir meşruluk ve hakkaniyet krizi yaratmaktadır. Sosyal medyanın öğrenciler tarafından direniş ve dayanışma amaçlı olarak çok hızlı ve etkin kullanımı akademisyenlerin birtakım uygulamalarının artık çok daha kolay sorgulanması anlamına gelmektedir. Bir öğrenci bu konuda şu ifadeleri kullanmaktadır:

(K33, Devlet Üniversitesi, Bilgisayar Mühendisliği, 3. Sınıf, 23 yaşında) "Bunu bireysel olarak değilde toplu olarak yaşadık sınıf olarak. Hoca zaten okulda sevilmemesi ile meşhur. Hocanın seçmeli dersleri açılmıyor. Çünkü kimse hocanın seçmeli derslerini seçmiyor. Her sene böyle. Bir tane dersi var. Dersinde genelde çok az kişi geçiyor ve sınıfın neredeyse tamamı bütünlemeye kalıyor. O dersten biz bu sene sınav olduk. Bu sene de online yapıldığı için sınavlar cevap kağıtlarımızı görebiliyoruz. Kağıtlar ortada, hoca kafasına göre not vermiş. Aynı kağıtlara çok farklı notlar vermiş. Bizde hocayı dekanlığa sınıf alarak şikâyet ettik. Ondan sonra hoca herkese 50 verdi. Herkesi geçirdi. Bu sefer herkese 50 verince hak edende etmeyende işte 20 alanda 80 alanda 50 alınca bir haksızlık da oldu."

Oysa bu tür sorgulamalar yüz yüze öğretimde belirli bir bürokrasinin çalışmasını gerektirdiği için çok kolaylıkla yapılamamaktadır. "Yüz yüze öğretimde herhangi bir sınavda beklediğinden çok düşük not aldığında ne yapıyorsun?" sorusuna bir öğrenciler genel olarak bürokrasiler nedeniyle itiraz yolunu tercih etmediklerini çünkü itiraz etseler de bir sonuç alamayacaklarını belirtmektedirler.

(K12, Vakıf Üniversitesi, Bilgisayar Programcılığı, 3. Sınıf, 23 yaşında) "Şöyle olmuştu, bi ders vardı vizesinden yüz almıştım. Final de de yine yüz bekliyordum

ama beklediğimden baya düşük bir not gelmişti. Ben de hocaya sözel olarak itiraz etmiştim. Ama hoca tekrar bakmasının imkânsız olduğunu söyledi ve beni o şekilde yollamıştı. Bende sonrasında pek peşine düşmedim. Çünkü pek uğraşmak istemedim açıkçası. Çünkü o adamlar benim gözümde çok şey bakıyolar yani kendilerini çok dokunulmaz hissediyorlar. Onlara hani hiç bişey yapılamazmış gibi. Boşuna böyle yorulmak uğraşmak istemedim. Ne yapıyorsa yapsın artık dedim. Bıkkınlık gelmişti çünkü birkaç defa ofisine gitmiştim o saatte yoktu. Bir de ben Başakşehirde oturuyorum okul orada epeyce uzak bi buçuk saat falan yol sürüyordu. Git gel birkaç kere oldu. Sonra yakaladığımda da böyle bi tepki verince... Yüzüme bile bakmadı bir dakika konuştu konuşmadı yolladı beni sonra öyle olunca ben de dedim hani kim uğraşacak bıraktım açıkçası."

Yüz yüze öğretimde öğrencilerin belirli bir mekâna sıkışmış olması ve o mekâna ait bürokrasilerin genellikle iktidar yani akademisyenler lehine işlemesi öğrencilerin itirazlarına sonuç alamayacaklarını düşünmelerine neden olmaktadır. Ancak sanal mecralarda yürütülen dersler ve buna eşlik eden sosyal medya öğrencilerin sınav kağıtları dahil birçok bilgiyi stratejik bir biçimde kullanmalarına imkân vermektedir. Vakıf üniversitesinde öğrenim gören bir öğrenci sınıf whatsapp gruplarının direniş için çok etkin bir şekilde kullanıldığını belirtmektedir.

(K39, Vakıf Üniversitesi, Hukuk, 3. Sınıf, 22 yaşında) "Bu öğrenciler arasında mutlaka olur. Sınavlardan sonra sınıf whatsapp gruplarında bir konu ele alınır bir konuda oybirliği veya oy çokluğu oluştuysa eğer hızlı bir şekilde dekanlığa, rektörlüğe veya direkt önce dersin hocasına mail atılır. Bizim okulda bu sıklıkla yaşanan bir şeydir. Bu konularda hocalarda anlayışla karşılar. Tabiki bazen haksız olduğumuz durumlarda da hocadan olumsuz bir dönüş alabiliyoruz ama bizim sınıf whatsapp grubu bu konuda çok aktif."

Bununla birlikte sınıf whatsapp gruplarında öğrenciler genellikle çok net bir hoca eleştirisine de girmemektedirler. Çünkü tüm sınıfın dahil olduğu bir grupta öğrenciler hocaya bilgi ulaştırabilecek bazı öğrencilerin olmasından endişe ederler. Bu nedenle sert eleştiriler genellikle özel ve güvenilir arkadaşların olduğu whatsapp gruplarında yapılır. Bir öğrenci "Bu tür gruplarda hocalar hakkında konuşuluyor mu?" sorusu üzerine şunları ifade etmektedir:

(K25, Vakıf Üniversitesi, Endüstri Mühendisliği, 3. Sınıf, 23 yaşında) "Sınıf whatsapp grubunda hoca hakkında yorum yapıldığını görmedim. Sınıf grubunda olmaz çünkü oradan bazıları gidip hocaya söyler diye bir çekinme durumu olur. Ama samimi arkadaşlar arasındaki gruplarda öğrenciler kendi aralarında bir geyik grubu açıyorlar orada hoca aşağılanır hocaya hakaret de edilir."

Devlet üniversitesinde öğrenim gören bir başka öğrenci de benzer bir yorum yaparak herkesin gammazlamaktan çekindiğini belirtmektedir.

(K8, Devlet Üniversitesi, İktisat, 3. Sınıf, 22 yaşında) "Ya şimdi şöyle bir durum var, sınıf grubu 270-280 kişi çıkıp da birisi hocanın aleyhinde bişey yazsa illa biri düşünür işte hocaya beni gammazlar mı? Hocanın kulağına gider mi?"

Öğrenciler genel olarak akademisyenlerle çok fazla içli dışlı olan ve sınıfın genelinde oluşan hâkim tavra karşı bir duruş gösteren öğrenci tipine karşı bir tepki içindedirler. Çünkü bu tür yaklaşımlar mikro direnişe zarar vermek anlamına gelir. Bu nedenle öğrenciler sosyal medya üzerinden kendilerine yakın ve samimi özel arkadaş grupları oluşturarak hocaya bilgi götürme ihtimali olan öğrencilere karşı tedbir almaktadırlar.

(K27, Vakıf Üniversitesi, Endüstri Mühendisliği, 4. Sınıf, 24 yaşında) "Sınav ne zaman ödevler verildi mi sınıf gruplarında genelde bu tür konular konuşulur. Ha diğer konular burada konuşulmaz o özel arkadaşlar arasında olur. Neden çünkü iyi insan var kötü insan var. Kötü niyetli olanlar laf taşır hocaya. Bu sefer hocayı da karşına alırsın. Bu nedenle böyle şeyler pek orada konuşulmaz. Şahsen ben çok samimi olduğum kişilerle konuşurum."

Sınıf grubunda akademisyen aleyhine konuşulma çok istisnai bir durumdur. Çünkü sınıf grubunda akademisyene yakın olan veya ona bilgi taşıyan kişilerin olabileceği hesaba katılmaktadır. 4. Sınıfta psikoloji öğrenimi gören bir öğrenci akademisyenler hakkında sınıf gruplarında genellikle konuşulmadığını ancak bazen bunun tersi durumların da yaşanabildiğini belirtmektedir.

(K4, Devlet Üniversitesi, 23 yaşında) "Bir hocanın hoşlanılmayan tarafları sınıf grubunda konuşulmuyor çünkü özel arkadaş grupları bence herkese daha güvenli geliyor. (Biraz sessizlik oldu sonra devam etti) Ya şimdi sınıf grubunda kimseye güvenemezsiniz ya ondan. Ama bir ara mesela bir istisna oldu. Bir hoca hakkında konuşulmuştu hocaya karşı çok dolmuş arkadaşlar ve hepsi bir anda patladı mesela öyle bir şey yaşandı birkaç ay önce."

Bazı durumlarda akademisyenler öğrenciler arasında arka planda yürütülen direnişleri öğrenmek ve onu kırmak için çeşitli yöntemlere de başvurmaktadırlar. Bu durumda öğrenciler de bunu fark ederek buna karşılık vermektedirler. Bir öğrenci bu durumu açıklamaktadır:

(K9, Devlet Üniversitesi, Radyo Televizyon, 4. Sınıf, 22 yaşında) "Bir bilgi paylaşıyım; bizim o sınav süreçlerinde ortak bilgi paylaşımı yoluyla -whatsapp grubuna- hoca danışmanını sokmuş. Herhangi bir kopya girişiminde falan hiçbir şekilde bişey konuşamıyosun hocayla alakalı falan özel arkadaşlar arasında konuştuklarımız oluyor yoksa o sınıf grubunda genel bir konuşma tarzımız olmadı hiç."

- *Hoca mı sokmuş asistanı sizin sınıf grubuna?*

"Evet evet sınavlarda falan kopya girişiminde bulunanları tespit etmek için yapılmış bir şey yani. Takıntılı hoca yapıyor."

- *Peki siz ne yaptınız ya da yaparsınız böyle bir durumda?*

"Bireysel grup açılıyor -whatsapp grubu- güvendiğin arkadaşlarla falan onlarla paylaşıyorsun."

Bir iktidar hamlesine karşı öğrenciler, sosyal medya üzerinden oluşturdukları gizli senaryo mekânlarını değiştirerek veya bu mekânı daha güvenli hale getirerek arka planda direnişlerine devam etmektedirler. Akademisyenler hakkında gruplarda yapılan yorumların büyük bir çoğunluğu negatif niteliktedir. Bu tesadüfi değildir. Burada negatif yorumlar hem akademisyenleri dışarda bırakan ve hem de öğrenciler arasında dayanışma oluşturan bir işlev görmektedirler. Öğrencilerin neredeyse tamamı bu negatif bakış açısını doğrulamaktadır.

(K40, Vakıf Üniversitesi, Bilişim sistemleri, 3. Sınıf, 22 yaşında) "İyi anlamda çok konuşma olmadı. Hocalar ve bir anlamda da sistem çok üzerimize geldi. Sanki coronayı biz çıkartmışız gibi davrandılar. Bu nedenle doğal olarak hocalar hakkında olumsuz anlamda çok daha fazla konuşuldu."

Akademisyenler hakkında iyi yorumlar çok nadir yapılırken olumsuz yorumların çok yaygın olduğu görülmektedir.

(K16, Okul öncesi, 4. Sınıf, 22 yaşında) "Tabiki oluyor, örneğin hocaların ödev veriş şekilleri genelde çok açıklayıcı olmadığında bu whatsapp gruplarından bir yardımlaşma durumu oluyor veya hocaların ders işleyiş şekilleri hakkında bazen iyi yorum yaptığımız da oluyor ama genelde sitemlerimizi dile getiriyoruz."

Akademisyenlere yönelik ötekileştirmeler öğrenciler arasındaki birliği konsolide eder. Dışarıdan bakıldığında öyle görünmese de öğrenciler akademisyenlerle aralarındaki soğuk savaşın son derce farkında olup hamlelerini buna göre ayarlamaktadırlar. Bu mikro direnişin yapısıyla uyumludur. Çünkü mikro direnişler doğası gereği değişken, tutarsız, kısa vadeli ve pragmatiktir. Bu bazen farklı görünme veya sinme şeklinde ortaya çıkarken bazen de bir akademisyenin sınav yapma biçimi hakkında elde edilen bir bilginin ders geçmek amaçlı kullanılması şeklinde ortaya çıkar. Sosyal medya grupları bu tür paylaşımlar için bulunmaz bir nimettir. Bir öğrenci, öğrenci ve akademisyen arasındaki bu karşılıklı düalizmi şu şekilde ortaya koymaktadır:

(K33, Devlet Üniversitesi, Bilgisayar Mühendisliği, 3. Sınıf, 23 yaşında) "Şimdi şöyle bir şey var: Bir hocayla ders dışında konuştuğunuz zaman aa! bu ne kadar iyi insanmış diyebiliyorsunuz ama derste hoca otorite sağlamaya çalıştığı için illaki bir hareketi size batabilir. Çünkü öğrenci otoriteyi kırmaya çalışır hoca da otorite olmaya çalışır."

Sınıf gruplarında genellikle ders hocaları bulunmaz. Çünkü sanal sınıf gruplarının aslı işlevi bilgi paylaşımı ve akademisyenler hakkında genellikle olumsuz olan konuşmalar yapmaktır. Bu tespitin doğruluğunu anlayabilmek için öğrencilere "Sınıf whatsapp gruplarınızda ders hocaları da var mı? Yoksa sizce neden?" sorusu sorulmuştur. Bu soruya öğrencilerin neredeyse tamamı "Sınıf gruplarında ders hocalarının olmadığını çünkü bu grupların öğrencilere ait olduğunu hocalarında zaten kendilerinin girmek istemediklerini" belirtmektedirler. Alınan cevaplar devlet ve vakıf üniversitesi öğrencileri açısından farklılaşmamıştır.

Birçok öğrenci gruplara akademisyenlerin katılmalarını hem öğrencilerin hem de akademisyenlerin istemediğini belirtmektedir.

> *(K5, Devlet Üniversitesi, Psikoloji, 22 yaşında) "Hocalar olmuyor bu gruplarda."*

- *Neden?*

> *"Zannediyorum hocalar da istemez ama öğrencilerde rahat etmez bence. Hani sonuçta orada bilmiyorum (gülüyor) öğrenciler kendi aralarında…" (Cümleyi tamamlamıyor.)*

Devlet Üniversitesi, Bilgisayar Mühendisliği, 3. Sınıfta öğrenim gören bir öğrenci akademisyenlerin neden gruplarda bulunmadığını net bir şekilde ifade etmektedir.

> *(K33, 23 yaşında) "Yok hocalar orada olmaz. Çünkü hocaların ödevi veya sınavı hakkında sınıf whatsapp gruplarında epey bir eleştiri olur. İşte [Bu ne biçim ödev] falan gibi tabiki de orası bir iç dökme bir dert paylaşımı, aynı zamanda birbirimize sorular sorduğumuz goy goy yaptığımız bir alan orası. (Gülerek) Hocanın bu grupta olmaması gerekiyor doğal olarak."*

Bazı hocaların gruplara katılması durumunda artık burası bir mikro direniş mekânı olmaktan çıkmaktadır. Gizli senaryo mekânına karşı tarafı temsil eden bir otorite girdiğinde artık burada gizli senaryo ve dolayısıyla direnişin arka planı oluşturulamaz. Bu tür bir mekânda iktidar eleştirisi akademisyene doğrudan cephe almak anlamına geleceği için bir mikro direnişçi için asla doğru bir yöntem değildir.

> *(K35, Vakıf Üniversitesi, Spor Yöneticiliği, 3. Sınıf, 20 yaşında) "Genellikle yok. Hocaların olduğu whatsapp grupları da az da olsa var. Ama orada hocaların arkasından (gülerek) konuşmuyoruz yani."*

Bir başka öğrenci de bu durumu doğrulamaktadır.

> *(K11, Vakıf Üniversitesi, Sağlık Bilimleri, 3. Sınıf, 23 yaşında) "Normalde hocalar yok bu gruplarda. Çünkü hocalar olunca her şey göstermelik olur bence. Öğrenciler rahat olmaz."*

Üniversite öğrencileri özellikle samimi whatsapp grupları gibi sosyal medya araçlarını kullanarak tepkilerini burada dile getirirler. Bu sanal alan, Scott'un tabiriyle onların gizli senaryolarını oluşturdukları yerdir. Özel gruplarda herkes daha açık bir biçimde konuşurken, genele açık gruplarda ders hocalarını karşısına alacak doğrudan bir hakaret yapılmaz veya yapılacaksa mutlaka kimlikler gizlenerek sahte hesaplar kullanılır. Ayrıca öğrenciler samimi oldukları ev ya da yurt arkadaşları ile üniversite mekânının dışında bu tür hocalar hakkında konuşarak bir gizli senaryo oluştururlar. Buralarda hocalar hakkındaki dedikodu ve çeşitli söylentiler yürütülür. Ancak kamusal alanda görüşler tamamıyla farklılaşır. Hocanın kulağına gidecek ortamlarda ya susulur ya da düşünülenin tam tersi dillendirilir. Bu tür bir direnişte öğrenciler için en hayati mesele yürüttükleri gizli senaryonun akademik iktidar tarafından fark edilmemesidir. Dedikodular sanal ortamda yapılır. Hocalar hakkındaki söylentiler veya hocaların hassas olduğu konular sanal ortamda paylaşılıp çoğaltılır. Ezberleme yerine kopyala yapıştır ödevleri buradan paylaşılmaktadır. "Covid-19 uzaktan öğretim döneminde sınav veya ödevlerde öğrenciler arasında sosyal medyadan paylaşım oluyor mu? Sorusuna öğrencilerin büyük çoğunluğu "evet" cevabını vermektedirler.

> *(K2, Devlet Üniversitesi, Tıp Fakültesi, 3. Sınıf, 22 yaşında) "Uzaktan eğitim dönemindeki sınavlar verimli değildi. Kopya çekilmiştir. İnternetten bak, kitap defter aç, kopya çekildi bu süreçte."*

Kopya çekme sanal ortamlardan ödev ve soruların cevapların paylaşılması sanal mecralardan yürütülür. Eğitim mekânlarının sanal mekanlara taşınması ve üniversitelerin gerekli denetim mekanizmalarını henüz oluşturamamış olmalarından -en azından şimdilik- dolayı akademisyenlerin bürokrasi üzerinden öğrencilerin zaman ve mekânını denetleyen tüm uygulamaları ortadan kalmış veya işlevsiz hale gelmiştir. Bu sistemde artık ezber yapmaya gerek kalmadığı gibi kopya çekmek de riskli olmaktan çıkmaktadır. Tüm öğrenciler birbirleri ile aktif iletişim içindedirler ve bu yeni sanal mekânda öğrenciler, işlerine yarayacak her türlü bilgiyi buradan paylaşmaktadırlar. Hocanın tarzından hangi konuda hassas olduğuna, ödev sınavlarında cevapların hangi videonun hangi dakikasında yer aldığından kopya amaçlı paylaşımlara kadar her türlü işe yarayacak enformasyon bu mecralardan paylaşılmaktadır. Tüm bunlar sosyal medyayı mikro direnişin yeni mekânı haline getirmektedir.

Yükseköğretim kurulunun 2021 yılında yürüttüğü akademisyenlere yönelik bir çalışmada, yüzde 20 ile ikinci yaygın yanıtta akademisyenler, "Öğrencilerin derse devam durumunun azalmasına rağmen başarı durumunun arttığını" bildirmektedirler (YÖK, 2021b). Buradaki derse daha az katılıma rağmen daha yüksek not alınması şeklindeki çelişki gibi görünen durum aslında öğrencilerin sınavlardaki bilgi paylaşımlarla açıklanabilir. Online öğretimde etkin bir denetim yapılamadığı için -ki önemli olan denetim olmadığı durumlarda kopya çekilmemesidir- kopya amaçlı paylaşımlara eskisine göre çok daha fazla başvurulmaktadır. Bu durum ontolojik bir etik yoksunluğu üzerinden değerlendirilmemelidir. Aksine sistemin baskılarına ve meşru bulunmayan tüm uygulamalarına karşı fırsat bulunduğunda bir tepki biçiminde ortaya çıkan ve sistemin meşruluğunu test eden davranış biçimleri olarak değerlendirilmelidir.

Deleuze, (2021) bugün artık iktidarların kapatma kurumlarına ihtiyacı olmadığını iktidarın amacına ulaşabilmesi için tabi olanların iktidarın uygulamalarına katılmasının yeterli olduğunu ileri sürmektedir. Bu çalışmanın yapıldığı süreçte Covid-19 salgını nedeniyle zaten akademik iktidar -en azından belirli bir süre- kapatma merkezlerini kaybetmiştir. Ancak akademik iktidar yine de iktidarının devamlılığını sağlamak istemekte ve bunu yapmak için de öğrencilerin aktif katılımına ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla öğretim mekanları sanal bir alana taşındığı ve kapatma kurumları eski işlevini yitirdiği ölçüde yükseköğretim kurumlarının öğrencilerin aktif katılımını gerçekleştirmeleri eskisine göre çok daha önemli hale gelmiş durumdadır. Çünkü öğrencilerin oyuna dahil olmadığı -olmak istemediği- bir sistemde iktidar ilişkisinin kurulması olanaksızdır. İzleyicisi olmayan bir ders videosu üzerinden akademisyenler bir iktidar boşluğuna düşmekte ve böyle bir durum sistemin tüm işleyişini felç etmektedir. Üstelik artık sadece katılımın çok düşük olduğu dersler değil bilenle bilmeyeni hakkaniyetli bir şekilde ölçemeyen mevcut sınav sistemi de bir boş gösterene dönüşmektedir. Bu durum öğrencilerin sosyal medya araçlarını da etkin kullanarak sistemi felç ettikleri onun içini boşalttıkları bir mikro direnişin sonucudur.

Uzaktan online öğretimin -zorunluluk gereği de olsa- yaygınlaşmasıyla artık oyunun kuralları değişmiştir. Akademik iktidarın dikey bir ontoloji ile kendini merkeze alan, mekâna ve zamana ait sınırlandırmaları, uzaktan öğretimin ağlar üzerinden gerçekleştirildiği bir ortamda artık geçerliliğini yitirmiştir. Çünkü yeni iletişim biçimi herkesin eşit derecede mekânı olan sanal ağlar üzerinden yürütülmektedir ve bu iletişim

biçimi yapısı gereği son derece yatay bir ontolojiye sahiptir. Bu nedenle öğrencileri kendi rızaları olmadan sisteme dahil etmek eskisine göre şimdi çok daha güçtür. Boudrillard' a (2020) göre bugün sistem kendini herkese olabildiğince söz hakkı tanıyarak ve olabildiğince fazla anlam üretilmesini sağlayarak kanıtlamaya çalışmaktadır. Direniş stratejisinin adı da ya anlam üretimi ve konuşmayı reddetmek veya çok fazla uyum sağlamış görünerek bir tür sisteme geri yansıtma yapmak olabilir (2020, s. 123). Öğrencilerin gerek yüz yüze öğretimde gerekse online öğretim döneminde yaptıkları direniş biçimi de bu şekilde ete kemiğe bürünmektedir. Deleuze 'un "karşı bilgi" derken kastettiği şey -buradaki bilinçli gibi görünmeyen ancak bilinçli bir direnişin alt yapısını oluşturan bilgi- tam da budur (Deleuze, 2021). Bu denetlenen, ölçülen yani iktidara maruz kalan tarafın karşı bilgisidir. Bu bilgi, farklı görünerek akademik otoriteleri yanıltan, kendi aralarında paylaşımlarda bulunan, derse devam etmeyen, derste söz almayan, derse katılanlara kendi aralarında tepki gösteren öğrenci davranışlarıyla açığa çıkar. Öğrenciler oyuna katılmayarak, dersleri dinlemeyerek, dersleri ve sınavları işlevsiz hale getirerek, doğrudan sistemim işleyiş mekanizmasına, onun kalbine saldırmaktadırlar. Bu faili doğrudan belli olmayan ama sistemi felç eden bir direniş biçimi olan mikro bir direniştir.

Devlet ve vakıf üniversitesi öğrencileri arasında mevcut yükseköğretim bürokratik sistemine yönelik farklılaşma gözlenmese de akademisyen tutumları açısından değerlendirildiğinde farklılık ortaya çıkmaktadır. Sosyal medya araçlarının direniş amaçlı kullanılıp kullanılmadığını ve bu noktada devlet ve vakıf üniversitesi öğrencileri arasında farklılaşma olup olmadığını görebilmek için öğrencilere "Twitter, Instagram, Facebook gibi sosyal medya araçlarını kullanarak eğitim konusunda eleştirdiğin, tepki gösterdiğin bir durum, kişi veya kurum oldu mu?" sorusu sorulmuştur. Bu soruya öğrencilerin çoğunluğu "Tepkilerimi dile getirmek için sosyal medya araçlarını kullanıyorum" cevabı vermektedirler. Ancak alınan cevaplardan devlet ve vakıf üniversitesi öğrencileri açısından farklılaşma olduğu görülmektedir. Vakıf üniversitesi öğrencilerinin büyük çoğunluğu "Evet, bu tür araçlarla online dönemde harç ücretleri konusu başta olmak üzere yüz yüze eğitime geçilmesi ve diğer konularda sosyal medya üzerinden tepkilerimi dile getirdim." cevabı verirken devlet üniversitesinde öğrenim gören öğrencilerin büyük bölümü ise "Hayır bu süreçte böyle aktif bir katılımım olmadı" cevabı vermişlerdir.

Buradaki farklılaşma vakıf üniversitesi öğrencilerinin akademik iktidara bakışları ve akademisyenlerle olan iletişimleriyle tutarlıdır. Bu tür araçların kullanılması öğrenciler

için daha az güvenlidir. Her ne kadar paylaşımlar özel kimlikler gizlenerek takma isimlerle yapılıyor olsa da mevcut teknoloji dikkate alındığında bu tür sosyal paylaşım alanlarının kullanılması için belirli bir riski göze almak gereklidir. Bu nedenle vakıf üniversitesi öğrencilerinin büyük bir kısmı bu tür uygulamaları kullandıklarını ifade ederken devlet üniversitesi öğrencileri çok daha az bir kısmı bu yola başvurduklarını ifade etmektedirler. Mikro direnişler genel olarak hem vakıf hem de devlet üniversitesinde görülmekle birlikte vakıf üniversitesi öğrencilerinin mikro direniş seviyelerinin devlet üniversitesi öğrencilerine oranla daha düşük seviyelerdedir. Vakıf üniversitesinde öğrenim gören bir öğrenci bu tür paylaşımları aktif kullandıklarını ifade etmektedir.

> *(K22, Endüstri Mühendisliği, 3. Sınıf, 22 yaşında) "Bizde kamera açılması istendi geçen dönem final sınavlarında ona karşı bir tepki oldu neden böyle bir dönemde zorlanıyoruz gibi bir tepki oldu. Farklı sosyal platformlarda da bu tepkiyi dile getirmiştik."*

Vakıf Üniversitesi 3. Sınıfta öğrenim gören başka öğrenciler de benzer görüşler ifade etmektedir.

> *(K28, Vakıf Üniversitesi, Yeni Medya, 3. Sınıf, 22 yaşında) "Evet geçen dönemlerde oldu. İlk dönem online öğretime geçilmesiyle birlikte ödev yükünün çok artmasına karşı bir twitter tepkimiz olmuştu. Sonra online dönem devam edince ikinci dönem bu sefer online dönemde harç ücretlerinin daha düşük olması gerektiği ile ilgili bi twitter 'da tepkimiz oldu."*

Twitter uygulamasının tepki amaçlı olarak daha sık kullanıldığı görülmektedir.

> *(K17, Vakıf Üniversitesi, Perfüzyon, 4. Sınıf, 22 yaşında) "Ben geçen sene şunu yaşamıştım. Bizim okul özel okul olduğu için geçen sene biz öğretim ücretlerini tam yatırmıştık. Bu sene de bizden aynısını talep ettiler. Bizde dedik ki; örgün öğretimle online öğretiminin maliyeti bir olmaz geçen seneki ücretten alın. Yani bu seneki zammınızı yansıtmayın veya belli bir oranda indirim yapın diye twitter da bir hashtag açmıştık tepkimizi göstermek için."*

Vakıf üniversitesi öğrencilerine göre daha az yoğunlukta kullanılıyor olsa da devlet üniversitesi öğrencilerinin de twitter gibi sosyal medya uygulamalarını direniş amacıyla kullandıkları görülmektedir. Burada öğrencilerin sosyal medya araçlarını kullanarak kendilerine haksızlık yaptığını düşündükleri bir akademisyeni hedef aldıkları görülmektedir. Bir öğrencisi bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

> *(K29, Devlet Üniversitesi, İktisat, 3. Sınıf, 22 yaşında) "Evet geçen sene olmuştu. Bir takıntılı hoca vardı, herkese siz zaten kopya çekersiniz diye bizi suçlayarak ve çok zor soru sorarak bir sınav yapmıştı. Sürede az olunca çoğu kişi de kalmıştı. Siz kopya çekmişinizdir kesin diyerek böyle bişey yapınca bunu sosyal medyada*

gündem haline getirmiştik. Tüm böyle okuldaki öğrenciler hatta mezunlarda dahil olup bu hoca hakkında sosyal medyadan gündem oluşturmuştuk."

İstanbul Üniversitesindeki isim değişikliğinden dolayı rahatsız olduklarını ve haklarının yendiğini ifade eden öğrenciler ancak bunu protesto etmek için kimsenin aktif bir katılım göstermediğini belirtmektedirler. Tüm üniversiteden sadece yirmi kişinin katıldığını bir gösteri gerçekleşmiştir. Ancak eyleme bundan şikâyetçi olan öğrencilerin kendisinin de katılmadığı anlaşılmaktadır. Öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun gösteri veya boykot gibi otoriteleri doğrudan karşısına almak anlamına gelecek bir doğrudan direniş eylemlerine katılmayı tercih etmedikleri görülmektedir. Bunun yerine öğrenciler anlık, süreksiz, değişken, kısa vadeli, pragmatik ve güvenli bir direnme şekline yönelmektedirler. İstanbul Üniversitesinde öğrenim gören bir öğrenci bu konuda şu ifadeleri kullanmaktadır:

(K32, Devlet Üniversitesi, Bilgisayar Mühendisliği, 3. Sınıf, 21 yaşında) "Bizde üniversite bölündü ona bile çok fazla ses çıkartılmadı. Çok küçük bir eylem oldu yirmi kişi falan katılmış. Koskoca İstanbul üniversitesinde yirmi kişi katılmış eyleme. Bizde çok öyle eylem olayları olmuyor. Biraz tepkisiz insanlar bu anlamda. Ama şu oluyor. Kişisel itirazlar oluyor. Mesela bir öğrenci bizim sınıfta CİMER'e şikâyet edip haklı bulunup notu değiştirilmişti."

Öğrencilerin sosyal medya direnişleri her ne kadar belirli bir hedefe yönelik olsa da genellikle bunun doğrudan bir direnişe dönüşen politik bir tarafı yoktur. Bunlar genellikle saman alevi gibi yanıp sönen süreksiz eylemlerdir. Vakıf Üniversitesinde öğrenim gören bir öğrenci bu durumu şu şekilde ifade etmektedir.

(K26, Endüstri Mühendisliği, 3. Sınıf, 22 yaşında) "Okulda sosyal medya üzerinden bu kamera açılmasına karşı bazı tepkisel şeyler oldu ama bunun devamı gelmedi uzun sürmedi. Bir gösteri gibi bir şeye de dönüşmedi."

Online dönemde iktidar alanı eskisine göre azalmış olmakla birlikte sistemin meşruluğunda bir artış sağlanamadığı ve eski sistemin mevcut alışkanlıklarından kolayca vazgeçilemediği için mikro direnişler de devam etmektedir. Bu yeni dönemde, dedikodu ve söylentiler gibi mikro direnişler, hocalar hakkında bilgi almanın gerekli olduğu düşünüldüğü ve akademisyenlerin öğrencileri zorladığı durumlarda sanal mekanlar da kullanıldığı için eskisine oranla daha kolay yapılabilmektedir. Öğrenciler mekânsal olarak birbirinden kopmuş olsalar da whatsapp grupları ve twitter gibi sosyal medya araçları onların birlikteliğini sağlayan yeni mecralara dönüşmüştür. Özellikle öğrencilerin mekânsal bağlarını whatsapp grupları üzerinden oluşturdukları ve bu tür araçları eskisine

oranla daha etkin kullanmaya başladıkları görülmektedir. Öğrenciler öğretim sistemine yönelik olarak itirazlarını büyük ölçüde twitter üzerinden yürütürlerken akademisyenlere ve onların uygulamalarına yönelik itirazlar daha çok whatsapp grupları üzerinden göstermektedirler.

Günümüzde sosyal medya araçları mikro direnişler için çok elverişli bir alan oluşturmaktadır. Bunun nedeni üniversite öğrencilerinin özellikle twitter üzerinden özellikle öğretim sisteminin uygulamaları eleştirirken diğer taraftan kimlikleri de belli olmadığı için iktidarın olası zararlarından da muaf olmalarıdır. Sosyal medya araçlarının kimlik görünmeden tepki göstermeye olanak verdiği bu muğlak ortam, onu mikro direniş için çok elverişli bir hale getirmektedir. Türkiye'de özellikle Covid-19 sürecinde üniversite öğrencileri, okulların bir an önce açılması veya açılmaması veya harç ücretleri gibi birçok konuda çok sayıda "hashtag" açarak tepkilerini dile getirmektedirler. Normalde yükseköğretim kurumlarının yöneticileri ve akademisyenlerin yüzüne söylenemeyecek birçok ifade ve tepkinin burada rahatlıkla dile getirildiği görülmektedir.

Bu mecrada akademisyenlerden ziyade okulları açmayan yükseköğretim kurulu ve bakanlık yani bürokratik kurumlar hedef alınmaktadır. Tepkiler genel olarak bir miktar sertlik içerse de küfür ve hakaret içermemektedir. Atılan tweet'ler genel olarak incelendiğinde öğrencilerin okulların açılması için sosyal medya üzerinden bir direniş başlattıkları ve okulları açmayan yükseköğretim kurulu ve bakanlığın yetkili otoritelerini eleştirdikleri görülmektedir.

Ancak yine de bu tepkiler doğrudan bir direniş olarak görülmemelidir. İlk olarak kullanılan ifadeler sadece eleştiri boyutundadır ve bir eyleme geçme söz konusu değildir. Bazı açılan hasthag'ler doğrudan direnişe geçmeye çağıran teklifler içerse de bu tür çağrıların genellikle uygulamaya geçmeyen anlık ve süreksiz çağrılar olduğunu görülmektedir. Örneğin, "#ünililer18eylüldeSOKAKTA" başlıklı hashtag'e sosyal medya üzerinden çok sayıda katılımcı destek vermiş olsa da 18 Eylül'de (2020) sokağa çıkan hiç kimse olmamıştır. Hatta bu tarihte sosyal medyada benzer bir tepki dahi görülmemiştir. Bu durum diğer mikro direnişler gibi sosyal medya üzerinden yürütülen direnişlerin de iktidarı doğrudan karşısına alma niyeti olmayan, süreksiz, her an tersine dönebilen ve pragmatik bir nitelik taşıdığını göstermektedir. Bu nedenle bu tür mikro direnişler saman alevi gibi bir anda yükselen ama devamı gelmeyen direnişlerdir. Diğeri

ile irtibatı ve birlikteliği sadece belirli bir süre ve belirli çıkarlar ile sınırlı olan bu tür tepkiler tam da bu nedenle mikro direniş alanına dahil olurlar. Çünkü mikro direnişler, kararsız, süreksiz ve genellikle o anki ihtiyaçlar çerçevesinde organize olan pragmatik direnişlerdir. İkinci olarak kullanılan hesapların çoğunluğu sahte hesaplardır. Böylece direnişçi kendini gizleyebilir.

4.4 Üniversite Öğrencileri ve Mikro Direnişler

Üniversitede öğrencilerin mikro direnişleri iki tür iktidar uygulamasına karşı ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki akademisyenlerin öğrencilere yönelik tutumlarına ikincisi ise mevcut öğretim sisteminin bürokratik işleyişine yöneliktir. Genel olarak bir direnişi direniş haline getiren iki temel unsur bulunur. Birincisi iktidara negatif bir yönelme ve ikincisi de direnenler arasındaki birliktelik yani dayanışmanın varlığıdır. Bu iki unsur bir araya geldiğinde ve bu iktidara tüm sonuçlarını göze alarak, korkusuzca yöneldiğinde doğrudan direnişle karşılaşırız. Yine bu iki unsur bir araya geldiğinde ancak iktidara dolaylı bir yönelme olduğunda ise mikro direnişler ortaya çıkmaktadır.

Bir mikro direnişi doğrudan direnişten ayıran en önemli özellik, iktidarı hiçbir şekilde doğrudan karşısına almamasıdır. Yaratıcı da olsa iktidar baskılarına doğrudan itiraz eden tüm direnişler doğrudan direnişlerdir. Mikro direnişlerin ikinci özelliği sistem eleştirisi veya politik bir amaç içermemesi, kısa vadeli, anlık, süreksiz ve pragmatik olmasıdır. Üçüncü olarak mikro direnişler öğretim sisteminin kalbini hedef almaktadırlar. Görünüşte var olan sistemi bir ağ gibi sararak onu işlemez hale getirir ve onun içeriğini hedef alırlar. Bu yönüyle onun gerçek amaçlarına ulaşmasını engelleyerek onu sadece biçimin yüzeyselliğine sıkıştırırlar. Bir virüsün bünyeyi sarması ve vücudun onu zararlı görmediği için tepki verememesi gibi akademik sistem tüm bu hamlelere karşı kendini korumaz daha doğru bir ifadeyle koruması gerektiğini dahi düşünmez. Böylece mikro direnmeler iktidarı doğrudan karşısına almamakla birlikte onun altını oyan ve işleyişini yavaşlatan bir niteliğe sahip olmaktadırlar.

Genel olarak direnişin şeklini ve içeriğini iktidar uygulamaları belirlemektedir. Gündelik hayatın içinde birey pek çok kez değerlendirmeler yapar ve güç sahibine yönelen tepkinin doğrudan mı yoksa dolaylı bir şekilde mi gerçekleşeceğine dair karar verir. Bireyin bu karara varmasında birçok unsur rol oynar. Bunların başında iktidarların çeşitli baskı araçları ve onların yoğunluk derecesi -daha doğrusu bunun tabi olanlarca

böyle algılanması- gelmektedir. Ancak mikro direniş kararı verildikten sonra bunun ne tür bir yöntem ve taktikle yapılacağı konusu, bireylerin sahip olduğu sosyo kültürel ve tarihsel tecrübe repertuarı ile şekillenir. Direniş kararı her zaman pragmatik bir tercihle verilirken direnişin şekli kişilerin tarihsel ve sosyo-kültürel tecrübeleri ve diğerleri ile girdikleri yazılı olmayan bir etkileşimle ve genellikle kendiliğinden ortaya çıkar ve bu sürekli değişmektedir.

Öğrenciler, tembel ve işe yaramaz olarak görüldüklerinde (Foucault, 2016, s. 63), akademik anlamda güvende hissetmediklerinde (Asan, 2013, s. 288) ve bireyselliklerini önemsemeyen biçimsel kurallarla karşılaştıklarında veya "Hoca bana taktı" şeklinde özetlenebilecek haksızlığa uğradıklarını düşündükleri tüm durumlarda çeşitli taktikler geliştirirler. Literatüre bakıldığında öğrencilerin doğrudan mahkeme yoluna gitme, idari şikâyet, gösteri, boykot gibi yöntemler yerine, kopya çekme (Koç, 2018, s. 13), derse karşı ilginin azalması (Uslu, 2018, s. 48) olduğundan farklı görünme (De Certeau, 2009, s. 115), ezbere yönelme gibi ilk bakışta direniş ile ilgisiz gibi görünen ve klasik direnme yöntemleri ile anlaşılamayan birçok direniş yöntemlerine başvurdukları görülmektedir. Bu direnişler anlık oldukları için sonuç alıcıdırlar. Bu örneğin bazen sessiz kalmak veya bir söylentiye dahil olmak olurken bazen sahte bir saygı gösterisi veya sistemin bir açığını yakaladığında ezber veya kopya amaçlı bir paylaşım yapmak olabilir. Tüm bu davranış biçimleri gündelik hayatın rutini içine gizlenmiş mikro direniş biçimleridir.

Üniversite eğitim sistemi içinde mikro direniş nasıl ve ne zaman ortaya çıkar? Tüm iktidar uygulamalarına karşı öğrenciler mutlaka bir mikro direniş geliştirir mi? Bu soruların cevabı iktidar uygulamasının niteliğine bağlıdır. Mevcut haliyle mikro bir direniş, iletişimin dikey biçimi, ders mekânın düzeni, sınav sistemi ve akademisyenlerin kendilerine has uygulamalarının öğrencilerce algılanması gibi nedenlerle, daha ilk derslerden itibaren başlar.

Öğrenciler genel olarak akademisyen tutumuna göre tavır almaktadırlar. Bu nedenle akademisyenler aralarını açacak herhangi bir davranışa yönelmezler. Bu akademisyen tutumlarıyla da ilgilidir. Çünkü günümüzde akademisyenler de öğrencileri sınıf içinde doğrudan utandıran veya doğrudan aşağılayan eylemlere girmezler. Bu nedenle öğrencilerin büyük bir çoğunluğu doğrudan bir sözel şiddet görmediklerini ifade etmektirler. Diğer taraftan öğrenciler de herhangi bir akademisyenle doğrudan bir

tartışma yaşamadıklarını belirtmektedirler. “Herhangi bir derste bir şekilde dersin hocası ile bir tartışma yaşadın mı?” sorusuna öğrencilerin hemen hemen tamamı devlet vakıf fark üniversitesi arasında farklılaşma olmadan “Hayır yaşamadım” cevabı vermektedirler.

Devlet Üniversitesinde öğrenim gören bir öğrenci “Dersin hocasıyla hiç tartışma yaşadın mı?” sorusuna bu tür bir durumun yaşanmaması için özen gösterdiğini çünkü akademisyenlerin bu durumda öğrencilerin okulunun uzamasına neden olacak şekilde takıntılı davranabileceklerini ve bu riski almanın mantıksız olduğunu ifade etmektedir.

> *(K7, Devlet Üniversitesi, Siyaset Bilimi, 3. Sınıf, 23 yaşında) “Dersin hocasıyla. Lisede falan çok oldu ama üniversitede olmadı. O da neden işte suskunluğumuzdan yoksa ben şu an çoktan okuldan atılabilirdim yani. Çok farklı bakıyorlar abi -hocaları kastediyor- biz de onlara göre çok farklı bakıyoruz. Yani bir de üniversiteler o kadar özgür bir ortam değil, yani ben mesela şu an benim görüşüme zıt bir hocamla oturup da tartışırsam o insan bana yıllarca çektirir yani. Yani ben bu riski niye alıyım ki yani bir yılım yansa hayatımdan bir yılım gitmiş olacak. Yani bu riski de hiç kimse alamaz yani.”*

Derste yaşanan tartışma yaşadıklarını ifade edenler çok azınlıkta olsa da tüm tartışmalar ileri bir noktaya götürülmeden sonlandırılır. Bu görüş farklılıklarını tatlıya bağlamak anlamına gelmektedir.

> *(K23, Vakıf Üniversitesi, Sosyoloji, 3. Sınıf, 23 yaşında) “Evet bir münakaşa yaşandı. Geçen yıl bir hocamız Marx anlatırken yanlış bir kavram kullandı. Ben de hocam yanlış bi kavram kullandınız diye itiraz ettim. Orada bir tartışma içine girdik. Ama sonra tatlıya bağlandı.”*

İlk bakışta öyle görünmese de akademik iktidar ve ona karşı oluşan öğrenci direnişleri önemli bir iktidar ilişkisi barındırır. Sadece akademisyenin sınıftaki, ders anlatım konumlanma biçimine dahi bakılacak olsa “size karşı ben” şeklinde bir karşıtlık ilişkisi rahatlıkla kurulabilir. Giriş çıkış saatlerinin kontrolü, sınavlar, ödevlerin denetimi, notlandırma ve devamsızlık üzerindeki hakimiyeti akademisyenin konumunu iyice pekiştirmektedir. Ancak akademik iktidarın buradaki iktidar ilişkisini gizleyecek özel bir maharete sahip olduğu görülmektedir. Bourdieu’ya (2017) göre akademik iktidar uygulamalarını sembolik iktidarını kullanarak hayata geçirir (s. 632). Sembolik iktidar, her ne kadar geleneksel ve şiddete dayanan iktidar yaklaşımından uzak olsa da güç kullanma tekelini elinde bulundurması açısından geleneksel iktidarla benzeşmektedir (Çamlıbel, 2011, s. 421). Akademisyenlerin öğrenciler üzerinde sembolik iktidarlarını da kullanarak bir sembolik şiddet uyguladıkları doğrudur. Çamlıbel’in (2011) yorumuyla;

“Simgesel şiddet, klasik ve kaba iktidar şiddetinin evrimleşmiş yeni bir türünü ifade etmektedir. Şiddetin kibarlaşarak görünmez kılındığı bu yeni formunda iktidar, kendi alanını bir cazibe merkezine dönüştürerek, tahakkümün gizlenmesini sağlar” (s. 421). Akademik iktidar, tahakküm içermediği yönündeki algıyı yönetme kapasitesine de sahip olduğu için, tahakküm içeren iktidarını gizleme işini ustalıkla hayata geçirir. Bourdieu’nun güçlü olanın tavrını içeren bu tespitleri yerindedir. Çünkü akademisyenler sembolik iktidarlarını kullanarak her şeyi olabildiğince doğalmış gibi göstermekte ve bu konuyu tartışmaya dahi açmak istememektedirler. Gizleme işlemi, akademisyenin sembolik otoritesi kullanılarak veya otoriteyi rutinleştirmek anlamına gelen bürokrasiler üzerinden hayata geçirilir.

Akademisyenler açısından okulda demokratik ve özgürlükçü bir ortam olduğu düşünülse dahi özellikle araştırmanın yapıldığı devlet üniversitesi öğrencileri açısından -kısmen vakıf üniversitesi öğrencileri açısından- özgürlükçü ortam çok sınırlıdır. Bunun bir nedeni akademisyenler ve öğrencilerin mevcut konumları gereği eşit olmayan bir düalizm içinde olmalarıdır. Diğer neden, içine iktidar unsuru gömülü olan mevcut eğitim sisteminin bürokratik yapısıdır. Tabi olan özne olarak öğrenci, kendi konumundan bir bakış geliştirir. Buna karşın kural koyan veya konulan kuralları uygulayan ve eğitim sisteminin amacına ulaşması için çalışan akademisyenin de kendi konumundan bir bakışı bulunur. Bu durumda bir öğrenci, yurtta, kantinde, telefonla veya sosyal medya üzerinden bir söylenti veya dedikoduya dahil olduğunda, derste sessiz kaldığında ya da bir akademisyen hoca odasında, öğrencilerin yeterince gayret göstermediği konusunda bir sohbete katıldığında, konumdan kaynaklanan bir iktidar ilişkisi içine çoktan girmişlerdir. Burada öğrencilerin yaptıkları şey, akademisyenler hakkında konuşarak ve onları dışarda bırakarak bir öğrenci bilinci, bir öğrenci tahayyülü oluşturmaktır.

Öğrenciler kendi güvendikleri arkadaşları ile kendi aralarında hem somut hem de sanal mekanları kullanarak, akademisyenleri dışarda bırakan çoğu kez asılsız söylenti veya dedikodu içerikli konuşmalar yapmaktadırlar. Benzer şekilde akademisyenler de öğrencileri dışarda bırakarak bir akademisyen bilinci geliştirirler. Her iki taraf da kendi konumlarından bir mücadeleyi de eş zamanlı olarak yürütmektedirler. Öğrenci bakışıyla: Bir tarafta haksızlığa uğrayan, örneğin soruyu bildiği halde süre yüzünden sınav kâğıdı elinden alınan, gerçek hayatta işe yaramayan dersleri ezberlemek zorunda olan, bilgiyi gerçek anlamda ölçmeyen sınavlara maruz kalan, ideolojik görüşü yüzünden

süründürülen[25] ve zayıf konumda bulunan kendileri varken, öbür tarafta müsamaha göstermeyen, gücü temsil eden ve kendilerinin tam karşılarında duran "Ötekiler" yani akademisyenler vardır. Akademisyen bakışıyla: Bir yanda bilgiye sahip olan ve hep öğrenciyi düşünen kendilerine karşı, diğer yanda yeterince çalışmayan ve görevlerini gereği gibi yapmayan ama etik dışı uygulamalara başvurmaktan da çekinmeyen öğrenciler bulunmaktadır.

Tüm bu karşıt bakış bir iletişim eksikliği veya eksik bir bilinçten kaynaklanmaz. Bu ancak öteki üzerinden oluşturulması mümkün olan bir tür "Konumunu kuvvetlendirme mücadelesi" dir. Akademisyenler genellikle öğrencileri dışarda bırakarak kendi iktidarlarını inşa etmektedirler. Dışarda bırakma kendini en çok, akademisyenler arasındaki konuşmalarda gösterir. Bu konuşmalarda öğrencilere sorulan bazı sorulara öğrencilerin çok saçma cevaplar verdiği, kitap okumadıkları, çok eksik oldukları üzerinde durulmaktadır. Tüm bu anlatılardan, tıpkı öğrencilerin kopya çekme hikayelerini birbirlerine anlatırken aldıkları haz'a benzer, bir haz alınmaktadır. İktidar oluştururken, uygularken alınan haz'a karşılık, direniş gerçekleştirirken alınan haz. Her iki taraf da kamusal alanda açıkça öyle görünmese de kendi özel alanlarında kendi kimliklerini ötekini dışarda bırakarak inşa etmeye ve karşı taraftakiyle soğuk mücadeleye devam etmektedirler.

Bourdieu'nun (2017) eğitim sisteminin öğrencilere sembolik şiddet uygulayan bir kurum olduğu argümanı doğru olmakla birlikte bunun ancak öğrencilerin bir yanlış bilinçle mevcut durumu yeniden üretmesiyle hayata geçebildiği (s. 632) iddiası sorunludur. Ona göre öğrenciler bir yanlış bilinçle mevcut eşitsiz ve kendi aleyhlerine olan sistemin yeniden üretilmesine katkı vermektedirler. Oysa öğrencilerin sisteme ve akademisyen tavrına doğrudan itiraz etmemeleri onların olan biten her şeyi olduğu gibi kabul ettikleri ve mevcut yapıya karşı hiçbir itirazda bulunmadıkları anlamına gelmez. Bu nedenle sistemin sürekli yeniden üretilerek devam ettirilmesi, öğrencilerin kabullenişlerinde değil akademik iktidarların iktidar içeren mevcut yapıyı aynen devam ettirme gücüne ve tekeline sahip olmalarıyla ilgilidir. Üstelik öğrencilerin, kabul

[25] Algının bu yönde olması yeterlidir.

etmedikleri mevcut sisteme ve akademik tutumlara karşı doğrudan bir direniş göstermemeleri onların hiçbir direniş göstermedikleri anlamına gelmez.

Yukarıda başlıkları verilen mikro direnişler, öğrencilerin kabul etmedikleri bir sisteme gösterdikleri direnişlerdir. Çünkü tüm bu tahakkümler egemenin mekânı olan dersliklerde -uzaktan öğretimde ise sanal bir ortamda- ve egemenin bürokratik kuralları çerçevesinde hayata geçmektedir ve burası bir yönüyle de somut bir mücadele alanıdır. Bu nedenle şiddetin manevi bir türü olan sembolik şiddet uygulamaları, gündelik hayatta öğrenciler üzerinde uygulamaya geçerken tam olarak işlemez. Bunun nedeni alanda herkesin -tabi olan öğrencilerin de- konumları ölçüsünde belirli bir mücadele yürütmeleridir. Buradaki mücadeleler sembolik akademik iktidarın hissettirmeden uygulamaya koymaya çalıştığı talimatlarına karşıdır. Doğal olarak tüm mücadele öğrenciler açısından pragmatik nitelikte olmak zorundadır. Bu durumda iktidarın hamlelerine karşı gösterilen tepkiler de yine aynı yöntemle yani öğrencilerin direniş gibi görünmeyen ama içinde direniş barındıran bazı davranış biçimleriyle verilmektedir.

Bugün iktidarın hamleleri incelmiştir. Bu nedenle direnişin biçimi de değişmektedir. Buradaki karşılıklı mücadele, hissettirmeden uygulamaya konulan iktidara karşılık, hissettirmeden hayata geçirilen direnişler şeklinde özetlenebilir. Akademik iktidar bunu iktidarını gizlemeye yarayan iki unsuru kullanarak yapmaktadır. Bunlardan ilki bürokrasidir. Bürokrasi, mevcut kuralların sorgulanmadan uygulanmasına hizmet eden iktidarın rutinleştirilmiş biçimidir. Tüm rutinler gibi bürokrasi de çoğu kez itiraz edilmeden uygulanan alışılagelmiş kurallardır. Akademik iktidar ikinci olarak sembolik iktidarını kullanır. Aslında burada da birinciye benzer bir rutinleşme durumu bulunmaktadır. Bilen ve öğreten özne olarak akademisyenlerin toplumdaki özel konumları, onlara sembolik bir iktidar kazandırır. Çoğu durumda bu da rutinleşmiştir ve sorgulanamaz. Öğrencilerin direnişi ise akademik iktidara benzer bir biçimde yine rutinin içinden gelir. Ancak öğrenciler bürokrasi ve sembolik üstünlüğe sahip olamadıkları için onlar direniş için gündelik hayatın rutinini kullanmaktadırlar. Bu ise rutine uygun davranarak bir karşı hareket tarzı geliştirmeyi gerektirmektedir. Saygılı ama kopya çeken, sessiz ama dedikodu yapan, beden olarak orada olan ama ruhen bulunmayan, gerektiğinde akademik iktidarı memnun etmek için olduğundan farklı görünen, kısacası içerik yerine biçime yönelen birçok davranış tarzı bir direniş olarak ortaya çıkmaktadır.

Boudrillard'ın (2020) ifade ettiği gibi günümüzde iktidarla mücadele, doğrudan bir karşı koyma yöntemiyle değil sistemin mantığını olduğu gibi benimseyip bu mantığı kendisine karşı direnmek amacıyla kullanarak yapılmaktadır (s. 123). Somut direniş günümüzde sisteme katılmayı -bürokratik olarak olmasa da- içerik olarak reddetmek veya -tersinden aynı anlama gelecek olan- bir hiperuyum göstererek sistemin içini boşaltmak şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada sinme, farklı görünme, yalan söyleme buradaki sahte bir hiperuyum gösterisi olarak okunmalıdır. Kopya çekme, ezber yapma ve sosyal medya direnişleri ise sistemin içini boşaltan ve sisteme katılmayı reddeden direniş biçiminde değerlendirilmelidir.

Bourdieu'nun ileri sürdüğü "Bireyin davranışını belirleyen habitus" kavramsallaştırmasının gündelik hayatta bir karşılığı vardır. Ancak bireyler onun iddia ettiği gibi bir razı oluş ve kabulleniş içinde değildirler. Bourdieu'nun (2017) "Tabi olanlar için zorunluluk, çoğu durumda bir erdem halini alır, tabi olan gruplar zaten reddedilmiş olanı reddetmenin ve kaçınılmaz olanı sevmenin bir yolunu bulurlar" (s. 548) düşüncesi, birey için yanlış bir bilinçle, tüm olup biteni kabullenişinin değil, aksine bir zorunluluğun sonucudur. Ancak bu zorunluluk çoğu kez taktiksel bir direnişin zeminini de oluşturur. Dolayısıyla hangi kimlik veya aidiyetten gelirse gelsin öğrenciler genel olarak kendileri üzerinde uygulanan sembolik iktidarı fark ederek benzer, ortak ve dayanışmacı tepkiler vermektedirler. Sosyo kültürel özellikleri farklı olan öğrencilerin benzer akademik uygulamalar karşısında benzer tepkiler vermesi asıl belirleyici faktörün bireysel habituslar değil iktidar ilişkileri olduğunu göstermektedir.

Öğrenciler kendi mesleki yetenekleri için, daha iyi öğrenebilmek için, özgür düşünebilmek için nelerin gerekli olduğunu bilmektedirler. Ancak öğrenciler, öğretim sistemi içinde akademisyenin konumundan kaynaklanan bir iktidarın da var olduğunu ve onunla iyi geçinmek gerektiğini de bilirler. Bu nedenle bazı cevaplar verilmez, bazı düşünceler açıkça dile getirilmez, genellikle susulur. Çünkü akademisyenin ve öğretim sisteminin niyetinin, sadece öğretmek olmayıp aynı zamanda disipline etmek de olduğu öğrenciler tarafından daha öğretimin ilk haftalarında kavranmaktadır. Ancak bu öğrencilerin kendi çıkarlarına uygun olmayan bir iktidar uygulamasına karşı doğrudan itiraz edecekleri anlamına gelmez. Bununla birlikte bu öğrencilerin akademik iktidarın bu tür uygulamalarını, hiç itirazsız kabul edecekleri anlamına da gelmez. Öyleyse öğrenciler akademisyenlere, öğretim mekânlarında tam da akademisyenlerin onları görmek

istedikleri gibi -farklı görünme- görünürler.[26] Bu öğretim sistemine bir "hiperuyum yansıtması" dır. Bir anlamda öğrenciler mekânda var oldukları halde aslında mekân içine kamufle olmakta ve mekânın rengine uymaktadırlar. Bu durum Scott 'un tabiriyle egemenin görmek istediğini ona göstermek anlamına gelen "Kamusal bir senaryo" dur. Böyle bir kamusal sahne gösterisi çıkar gereği yapılıyor olsa da bu aynı zamanda iktidara tabi olanlar için, Certeau 'nun ifade ettiği gibi bir zorunluluğun sonucudur. Akademinin mekânında olmak zorunda olan öğrenciler için birçok taktik, zorunluluklar gereği uygulanır. Çünkü öğrenciler kurallarını kendilerinin koymadığı ve başkasına ait bir mekânda bulunmak zorunda olan öznelerdir.

Bununla birlikte Covid-19 salgını sonucu uygulamaya konulan uzaktan online dersler yükseköğretimin mekânları artık derslikler ve üniversite kampüsleri olmaktan çıkarak büyük oranda sanallaşmıştır. Dolayısıyla tüm iktidar ve direniş mücadeleleri de doğal olarak artık sanal bir mekânda yapılmaya başlanmıştır. Somut sınıf mekânının aksine sanal öğrenme mekanları, yapısı gereği yatay bir iletişim ve etkileşim gerektirir. Çünkü burada kimse tam olarak mekânın sahibi değildir. Ancak mekânın sanallaşmasıyla birlikte sanal mekâna daha çok hâkim olması beklenen öğrenciler lehine görece bir değişim de yaşanmaktadır. Direnişin yeni mekânı artık sosyal medya mecraları olmakta ve bazı sanal ortama uygun direniş şekilleri artarken diğer bazıları gereksiz hale gelebilmektedir.

[26] Parazit filmi bu bağlamda değerlendirilebilir (Parazit 2019). Zengin evine birer çalışan olarak sırayla yerleşen tüm aile bireyleri evin sahiplerine karşı birbirlerini tanımıyor rolü yapmaktadır. Ev sahipleri bir hafta için evden ayrıldığında tüm çalışanlar evin kendi evleri gibi keyfini çıkarır. Ancak ev sahibi aniden eve geldiğinde evde olmaması gereken tüm çalışanlar sağa sola saklanarak adeta görünmez olur. Bu "Somut görünmez olma" halidir. Ayrıca yardımcılar, normal zamanlarda ev sahibinin hoşuna gitmeyen hiçbir şeyi o görüyorken yapmayan ancak o yokken tüm kuralları ihlal eden bir davranış da sergilerler. Bu kendileri gibi oldukları değil egemenin onlarda görmek istediği davranış biçimidir. Film boyunca -egemenin mekânı olan evde- çalışanlarda bu tür yapmacık, ikiyüzlü, yalan ve hile dolu ve kendi olma halinden son derece yoksun davranışlar sürüp gider. Bu ise kişinin kendisine ait prensip ve kişiliğinden -en azından belirli bir süre- kopuşudur. Aslında bu bireyde kendi olma halinin yok olması anlamında, "Soyut görünmez olma" halidir. Bu ikinci tür görünmez olmada, alanda egemenin hoşuna gitmeyen tüm davranışların gizlenmesine karşın egemeni memnun eden tüm davranışlar ön plana çıkmak zorundadır. Bu ise kişinin gerçek, saf ve samimi davranışlarını görünmez hale getirir. Bu tür yapmacık davranışlar filmde egemen açısından, "Haddini biliyor olmak" şeklinde tanımlanır. Egemene tabi özneler açısından ise bu ikiyüzlü ve sahte davranışlar, başka çaresi olmayanların hayata tutunmak ve güç sahipleri ile mücadele etmek için mecburen gösterdikleri davranış tarzlarıdır.

Bu nedenle online öğretimle birlikte sosyal medyanın kullanımı önemli bir mikro direniş biçim haline gelmiştir. Bu iktidar ilişkisinde sadece bir mekân değişimi olarak görülmemelidir. Yüz yüze öğretim döneminde kantin veya bir öğrenci evinde yapılanlar bugün sosyal medya üzerinden yapılmaktadır. Bu mecralarda akademisyenlerin hassas olduğu konular, ödevler ve hatta soruların cevapları da anında paylaşılmaktadır. Bu durum "sosyal medya kullanımını" hem direnişin yeni mekânı hem de bizzat yeni bir direniş türü olarak görmemizi zorunlu kılmaktadır.

Yükseköğretim sistemi öğretmeye odaklandığı kadar disipline etmeye de odaklanmaktadır. Bu konuda mekân kavramı kadar zaman kavramının da ustalıkla kullanıldığı görülmektedir. Bu konuda Gatto'nun görüşleri yerindedir.

> *"Zamanı dakika hesabıyla planladığınız zaman, olaylara yüzeysel bir ilgi ve dikkatle yaklaşmak zorunda kalırsınız, olayların gerçek niteliklerine nüfuz edemezsiniz. Dakikalar üzerinden planlanmış kısıtlı bir zamanınız varsa karşılaştığınız olaylar arasındaki bağlantıları bulup bir sentez oluşturma gücüne sahip olamazsınız. Olayları veya gerçekleri oluşturan parçaların biçimsel anlamlarını ezberlemeniz mümkündür ama kısıtlı bir zaman çerçevesinde kendinize ait özenli kararlar alabilmeniz neredeyse imkânsızdır" (Gatto, 2020, s. 219).*

Zaman kavramı, akademisyenler tarafından gerek tedirgin edici bir bekleyiş şeklinde öğrencileri güvensiz hissettirerek kontrol etme yoluyla gerekse zaman sınırlamalarına uymakta zorlanan öğrencileri düalizmin negatif tarafına iterek özneleşme yoluyla eğitim sisteminde sıklıkla bir baskı aracı olarak kullanılmaktadır. Erdoğan'ın (2016) yoksulların kendilerine tahakküm uygulayanlara yönelik tepkileri olarak tespit ettiği "Kendini tutma, öfkesine hâkim olma, susma, sözünü sakınma, işi bitinceye kadar sabretme" (s. 80) gibi taktikler aslında üniversite öğrencileri tarafından da sıklıkla kullanılmaktadır. Öğrencilerin böyle bir baskı karşısında sessiz kalması ve belirli bir süre için sabır göstermesi bunu göstermektedir. Bu akademik iktidarı "zamana yönelik idare etmenin" bir biçimidir. Ayrıca gündelik hayatın içindeki tüm anlarda öğrenciler o anın ani fırsatlarını yakalayarak da akademik iktidarla mücadelelerini sürdürmektedirler. Bu hocanın tuttuğu takımdan sevdiği filme kadar öğrenilip buna uygun tepkilerin gösterilmesinden tutun da gerçek görüşlerin ustalıkla gizlendiği bir davranış performansına kadar uzanır. Bütün bunlar öğrenciler ve hocalar arasında su yüzeyinden bakılınca net görünmese de derinlerde bir mücadelenin hep var olduğunu göstermektedir.

Mikro direnişlerin yoğunluğu akademik iktidarın tutumuna göre değişmektedir. İlk olarak öğrenciler kendilerine uygulanan iktidarın kendi gelecekleri için rasyonel, akla uygun ve yararlı olduğuna inanıyorlarsa mikro direnişe başvurma oranı görece daha düşük olmaktadır. İkinci olarak -ilk yaklaşımla birlikte- iktidar baskı ve tahakküm araçları yerine ikna ve rıza üzerinden yürütüldüğünde, mikro direniş oranı daha da düşmektedir. Bürokratik bir iktidar uygulaması ona maruz kalanlar açısından rasyonel, akla uygun, gerekli ve meşru bulunmuyorsa ve iktidarın baskıcı tavrı da buna eklenmişse, ilk olarak öğrenciler kendilerinin zarar görmediği bir "doğrudan direniş" imkânı olup olmadığına bakmaktadırlar. Diğer bir ifadeyle öğrenciler, doğrudan direnişin kendi konumları için potansiyel bir tehdit oluşturup oluşturmadığına bakacaklardır. Bu konuda üst sınıf öğrencilerinin bazı akademisyenler hakkında yaydığı söylemler, hikayeler veya söylentiler, sosyal medyada bazı akademisyenler hakkındaki söylemler, söylentiler etkili olmaktadır. Daha önce doğrudan direnişe başvuranların başına gelebilecekler hakkındaki söylemler ve anlatılar da mikro direnişe başvurmada etkili olmaktadır. Scott'un da belirttiği gibi (2018, s. 140) eşitsiz güç ilişkilerinin olduğu durumlarda daha önceki başarısızlıklar doğrudan bir direnişi çılgınlık haline getirmektedir. Bu nedenle öğrenciler genellikle doğrudan direnişi tercih etmemektedirler. Bununa birlikte akademisyenler hakkında anlatılan tüm bu söylemlerin doğru olması da gerekmemektedir. Öğrencilerin algısının bu yönde olması mikro direnişe başvurmaları için yeterlidir. Devlet üniversitesinde öğrenim gören bir öğrenci "Akademisyenler hakkında kendi aranızda konuşur musunuz?" sorusuna şu şekilde cevap vermektedir:

> *(K8, Devlet Üniversitesi, İktisat, 3. Sınıf, 22 yaşında) "Daha çok arkadaş grubu içinde konuşmalar oluyor. Üst sınıflardan okula yeni başlayan öğrencilere ders veya o dersi hocası hakkında her türlü bilgi geliyor. Ama genellikle negatif bilgiler bunlar. Mesela ben birinci sınıfta iken yani daha o dersi görmediğim halde kulağıma o dersin hocasıyla ilgili geçemezsiniz vb. şeklinde laflar geliyordu. O yüzden açıkçası yani hoca daha derse gelmeden bazı öğrencileri kaybetmiş olarak başlıyor. Yani bir sıfır geriden başlıyor gibi."*

Üniversite öğrencilerinin direniş yoğunluğu iktidarın uyguladığı baskının sertliğine bağlı olarak değişmektedir. Sert bir iktidar uygulamasına karşı, daha yoğun mikro direnişler; gizli senaryolar, dedikodu ve söylentiler gelişken, rasyonel olan ve sertlik içermeyen iktidar uygulamalarına karşı ise daha düşük yoğunlukta mikro direnişler görülmektedir. Öğrencilerin mikro direnişine bakıldığında; tüm iktidar uygulamalarına aynı yoğunlukta tepki vermedikleri daha çok öğrencilerin kendilerinin lehine olduğuna

inanmadıkları, onlara göre rasyonel olmayan bürokratik uygulamalara ve genellikle sert akademisyenlere karşı daha yoğun bir direnç gösterdikleri görülmektedir. "Hocalar hakkında dedikodu veya söylenti yapılıyor mu?" sorusuna öğrenciler büyük bir çoğunlukla evet cevabı vermektedirler. Bir vakıf üniversitesi öğrencisi bu soruya şu cevabı vermektedir:

> *(K26, Endüstri Mühendisliği, 3. Sınıf, 22 yaşında) "Sınıf ya da kantinde veya başka bir yerde öğrenciler arasında kahve içerken böyle efsaneleşmiş sevilmeyen hocalara karşı bazı konuşmalar yapılıyor. Dersinden geçmenin zor olduğu efsaneleşmiş hocalara -negatif anlamada- karşı, derste biraz daha agresif olan, öğrenciye karşı sert tutumu olan hocalara karşı böyle bir söylem var."*

Devlet üniversitesinde öğrenim gören başka bir öğrenci de benzer bir cevap vermektedir.

> *(K8, Devlet Üniversitesi, İktisat, 3. Sınıf, 22 yaşında) "Dedikodu ve söylentiye çok şahit oldum. Genel de ders başarı oranı çok düşük olan dersler ve o derslerin hocaları hakkında çok konuşuluyor arkasından."*

- *Senin de katıldığın oldu mu?*

> *"Oldu. Özellikle yani mesela iyi hocaysa olumlu tabi ama eğer dersinden de çok fazla bırakan hocalar olunca onların da arkasından gıybeti oluyo illaki."*

Fromm' a (2018) göre otorite, akılcı otorite ve akıldışı otorite olarak ikiye ayrılır (s. 14). Akılcı otorite kişinin rıza ve uyumuna dayanır ve herhangi bir zorlama gerekmeden itaat edilir. Akıldışı otorite ise güç ve tahakküm araçlarını çok sıklıkla kullanmak zorundadır. Katıksız güç kullanarak elde edilen itaatin birçok olumsuz yönü vardır. Korkuya dayanan bir itaat ile işler düzgün yürütülemez. Dahası baskı düzeyi belli bir seviyenin üstüne çıktığında ve tabi olanların kaybedecek bir şeyleri de kalmadığında doğrudan direnme yani güç kullanarak iktidarı zora sokma ihtimali oluşur. Bu yüzden Fromm'a göre bireyler kendi istekleri ile kalplerinden gelerek itaat etmeye zorlanmışlardır. Bu ise çoğunluğun özneleştirme ve söylemler üzerinden ve eğitim kurumları aracılığı ile itaatin iyi olduğuna toplumun alıştırılması ile olur. Bu incelmiş iktidar biçimi üniversitelerde kullanılmaktadır.

Öğrencilerin büyük bir çoğunluğu dersine giren akademisyenin hassas olduğu konuları bilmektedir. İktidar hakkında stratejik bazı veriler edinildikten sonra öğrenciler için artık, mikro direniş oluşmaya başlamaktadır. Hocanın ideolojik görüşü, sınav ve değerlendirme kriterleri, hobilerinden tuttuğu takıma kadar her şey bilinmektedir. Akademik iktidarın gündelik, rutin ve normal olanlar ile -ki normal olanı sistem ve

kendisi belirliyordu- buna aykırı davrananlar şeklindeki sınıflandırması ve tüm pratik iktidar uygulamalarına karşı iktidara tabi olanlar olarak öğrenciler, rutin olanı bozmadan, normalin dışına çıkmadan gündelik hayat içinde uyum sağlamış görünerek ve sessizce bir mikro mücadelesi başlatmaktadırlar. Özneleştirme, endişelendirme ve güvensiz hissettirme gibi pratik iktidar uygulamalarıyla iktidarın baskısına dolaylı bir şekilde maruz kalan öğrenciler, yoğunluğu değişse de rasyonel bir tepki olarak mutlaka bir mikro direniş geliştirmektedirler.

Akademisyene yönelik mikro direnişler bazen sessiz kalmak, bazen kızdığı bir hoca hakkında söylenti çıkarmak, bazen başkası gibi görünmek, yalan söylemek, dedikodu yaymak veya bazen de göstermelik bir yaranma davranışı şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bunlar akademik iktidarı yanıltan, yanlış yönlendiren, amacına ulaşmasını engelleyen veya akademisyeni kişisel olarak zora sokabilecek önemli hamlelerdir. Böyle bir direnme, iktidarın hamlelerine karşı gündelik hayat içinde sürekli yeniden üretilir ve sonsuz bir çeşitliliğe sahiptir. Bu tür bir direniş doğal olarak uzun vadeli veya politik bir tepki değildir. Bu anlık, değişken, pragmatik, kısa vadeli ve kararsız bir tepkidir. Ancak genellikle mevcut koşullar altında yapılabilecek olanların en rasyonelidir.

Öğrencilerin sessiz kalması veya uyum sağlamış görünmesi onun kendi aleyhine işleyen yapıyı fark etmediği anlamına gelmemektedir. Burada akademik otoriteye yönelik çıkar içeren bir ilişkisellik söz konusudur. Gelenekten veya bürokratik otoriteden dolayı saygı duyulması beklenen bir akademik otoriteye karşı mücadeleci bir ilişkisellik içinde çeşitli tepkiler verilmektedir. Bu bağlamda sinme ve farklı görünme tepkileri geleneksel bir harmanlamayla çok ustalıklı bir biçimde "uyum sağlayan efendi öğrenci" kılığına bürünebilir. Öğrenciler, yaptıkları rutine ve sosyal kurallara uygun olduğu için kendini güvende hissetmektedirler. Bu noktadan sonra artık iktidar ile mücadele başlamaktadır. Üniversite öğrencileri artık gündelik hayatın içerisinde var olan yüzlerce yöntemden, kendi kültürel kodlarına uygun olanları kullanarak[27] ve sürekli yenilerini yaratarak mikro direnişlerini sessiz ve derinden yürütmektedirler. Ancak öğrenciler doğrudan kendi

[27] Burada kültürel kodlarla -veya habitusu ile- hareket eden özne öğrenci, kendi aleyhine olanın yeniden üretimine katkı veren yanlış bir bilinçle değil, aksine kültürel kodlarını -veya habitusunu- kullanarak tahakküm edene karşı orijinal bir mücadele vermektedir. Bourdieu'nun iddia ettiğinin aksine burada habitus, razı olmanın bir aracı değil aksine direnişin çeşitlilik sağlayan bir aracıdır.

zararına olacak ve otoriteyi karşısına alacak bir tepkiden de kaçınırlar. Buna karşın bireyler, iktidarın aleyhte uygulamalarına karşı, bir taktikle -durumu fark etmemiş ve her şeye razıymış görüntüsü vererek- hareket eder.

Öğrenciler rutin olanı uygulama yoluyla kendini güvende hissetmektedirler. Bu bir anlamda hazır buldukları sistemin kültürüne gizlenmek ve onun kendilerine sağladığı stabil durumdan faydalanmak demektir. Bu nedenle çoğu zaman gündelik hayat içinde mecbur oldukları şeyleri yaparken genellikle mevcut durumu meşrulaştırmaya da çalışmaktadırlar. Bourdieu' nun (2017) "Tabi olanlar için zorunluluk, çoğu durumda bir erdem halini alır, tabi olan gruplar zaten reddedilmiş olanı reddetmenin ve kaçınılmaz olanı sevmenin bir yolunu bulurlar" (s. 548) iddiasından kişilerin mevcut konumlarından memnun olduğu sonucunu çıkartmamak gerekir. Aksine burada olan, kendi konumuna razıymış görüntüsü veren bir taktiksel uygulamadır. Böylece bir taraftan kendini güvende hissederken diğer taraftan geçici bir süre için mevcut duruma razıymış görüntüsü verir. Böyle bir davranış ise var olan konumlandırmayı kabul etmek değil kabul ediyor görünmek anlamına gelir ki; bu bir mikro direnme biçimidir.

Öğrenciler burada sisteme doğrudan olmasa da pasifleşerek ve onun amaçlarına ulaşmasını engelleyerek direnmektedirler. Dahası öğrenci eğitim sisteminin somut iktidar uygulamasına maruz kaldığında ve bu durum onun çıkarları ve geleceği için aleyhine sonuçlar doğurmaya başladığında mikro direnişin seviyesi ve çeşitliliği de artmaktadır. Örneğin dersi verimsiz geçen bir akademisyen, öğrencilerden verdiği bilgilerin çok ötesinde bir zorlukta sınav yapacağını ilan ederse veya öğrenciler aldıkları herhangi bir dersin gerçek dünyada hiçbir işlerine yaramayacağını ve meslekleri için de gerekli olmadığı algısına sahip olurlarsa mikro direnişler yoğunlaşmaya başlayacaktır. Öğrencilerin büyük çoğunluğu arkasından en fazla negatif konuşulan akademisyenlerin öğrencileri zorlayan, dersinden geçilmesi zor olan akademisyen olduğunu ifade etmektedirler. Bu durumda bir taraftan sinme ve farklı görünme direnişleri uygulanırken bu direnişle de sonuca ulaşılamadığında bazı akademisyenler hakkında söylenti ve dedikodu yöntemlerine de başvurulduğu görülmektedir. Ancak unutulmamalıdır ki bir akademisyen hakkında bir söylenti çıkarma veya çıkmış bir söylentiyi yayma eylemleri asla otoriteyi doğrudan karşısına almayan ve sadece güvenli alanlarda ve güvenli kişilerle yapılan eylemlerdir.

Bürokratik uygulamaları nasıl algıladıkları konusunda öğrencilere bazı sorular yöneltilmiştir. Öğrenciler kendileri için rasyonel olan ve olmayan uygulamalar hakkında farklı düşünmektedirler. Meslekleri için veya gelecek yaşamlarında gerçekten işlerine yarayacak bilgiler aktarıldığında verdikleri tepkilerle gerçek dünyada işlerine yaramayacağını düşündükleri -ki burada önemli olan algıdır- bilgilerin aktarılmasına verdikleri tepkiler farklılaşmaktadır. Kendileri için rasyonel -faydalı olmayan işine yaramayacağını düşündüğü- olmadığını düşündükleri derslerde öğrenciler sinme, farklı görünme, ezber ve kopya mikro direnişlerine yönelmektedirler.

Öğrencilerin rasyonel bulmadıkları derslerde nasıl bir tepki verdiklerini anlayabilmek için öğrencilere "Derslerde sana göre boş şeyler veya senin işine yaramayacağını düşündüğün konular anlatıldığında ne yaparsın?" sorusu sorulmuştur. Bu soruya devlet ve vakıf üniversitesi öğrencileri arasında anlamlı farklılaşma olmaksızın öğrencilerin büyük bir çoğunluğu; "Derse ilgim azalıyor ve ders dışı alanlara yöneliyorum, dikkatim dağılıyor ve o tür derslere katılmıyorum." şeklinde cevaplar vermektedirler. Öğrencilerin genel olarak meslek hayatlarında veya akademik gelecekleri için kendi işlerine yaramayacağını düşündükleri derslerde içerik yerine biçime yöneldikleri görülmektedir. Bu nedenle bu tür derslerde nispeten derslere katılım azalmakta, ders geçmek için ezberleme ve kopya çekme gibi kestirme yollara daha fazla başvurulmaktadır. "İşine yaramayacağını düşündüğün ders ve konular olduğunda nasıl bir tepki verirsin?" sorusuna bir öğrenci şu cevabı vermektedir.

> *(K7, Devlet Üniversitesi, Siyaset Bilimi, 3. Sınıf, 23 yaşında) "İşime yaramayacak gibi bir düşüncem varsa o dersle ya da o konuyla hiç ilgilenmiyorum. Oturup görüntüde dinliyorum ama kendi kendime de söyleniyorum. Tamamen kendi ilgi alanlarıma yönelik -ders dışı- bir şeyler yapmaya çalışıyorum.*

- *Ama sınavlar var dersi dinlemeyince o konuda ne yapıyorsun?*

> *"Sınavları hallediyoruz abi ya (Biraz gülüyor) sınavlar şöyle, üniversite benim gözümde bir sistem. Eğitim diye bişey yok. Her şey sistemin bir parçası, sisteme ayak uydurduğun sürece sınavlar falan boş yani. Ders çalışmak bir yere kadar, ders geçmek tamamen dersi takip etmekle alakalı bir şey."*

Başka bir öğrenci üniversitedeki derse katılma -yüz yüze öğretimde imza-zorunluluğu uygulamasının çok biçimsel bir bürokrasi olduğunu ve gerçek bir öğrenmeye hizmet etmediğini belirtmektedir.

> *(K12, Vakıf Üniversitesi, Bilgisayar Programcılığı, 3. Sınıf, 23 yaşında) "Yani uyuyorum genelde, ilgilenmiyorum o dersle. Bizim okulda yoklama da alınıyor.*

Kimse senin dersi dinleyip dinlememenle ilgilenmiyor yani oturup orta uyumuşsun üç saat boyunca telefonundan video izlemişsin bunu takmıyorlar. Sadece orada bulunmanı istiyorlar. Benim ilgimi çekmeyen bir ders ise ve ben bunu da sonrasında yapabileceğimi düşünüyorsam yani genelde uyuyorum. Zorunda olduğum için o sırada oturmak zorunda olduğum için ordayım."

Öğrencilerin verdiği cevaplardan sınavlardan geçmenin dersi gerçekten öğrenmekle ilgili olmadığını düşündükleri anlaşılmaktadır. Sınavdan geçmek onlara göre bir sistemi çözmekle ilgili ve çok zor olmayan bir durum iken dersleri gerçekten öğrenmek öğrencilerin o dersin kendileri için faydalı olacağına inanmaları ile ilgilidir. Başka bir öğrenci de benzer bir cevap vererek bu tür derslerde mecburen sadece dersi geçmeye odaklandığını belirtmektedir.

(K30, Devlet Üniversitesi, İktisat, 3. Sınıf, 23 yaşında) "Şöyle oluyo. Tabiki ilerde benim işime yaramayacak bir şeyse ben bu durumdan hoşlanmıyorum. Sadece o dersi geçmeye yönelik bir düşünce oluyor bende. Ama derslerde boş şeylerde anlatılsa fazla bişey de düşünemiyorum. Sonuçta yapmak zorundayım benden istenileni diye düşünüyorum dersi geçmeye odaklanıyorum."

Bilgisayar Mühendisliği, 3. Sınıfta öğrenim gören başka bir öğrenci de öğrenmek yerine sınavlara ve dersleri geçmeye odaklandığını dersi zorunlu olarak katılması gerektiği kadar katıldığını ifade etmektedir.

(K32, Devlet Üniversitesi, 21 yaşında) "Derse katılmıyorum bu tür durumlarda. Sadece geçme amaçlı o derse katılmam gerektiği kadar katılıyorum. Dersi veriyim geçiyim gibi. Fazla üzerine düşmüyorum. Sınav için çalışıyorum ve sonra da zaten unutuyorum."

Ancak bazı branşlarda öğrenim gören öğrenciler bu konuda biraz daha farklı düşünmektedir. Anlatılanların genel olarak kendilerinin meslek hayatlarında kendi işlerine yarayacağını düşündüklerinde öğrencilerin derse katılım oranları da yükselmektedir. Sağlık bilimleri fakültesinde öğrenim gören bir öğrenci şu ifadeleri kullanmaktadır.

(K11, Vakıf Üniversitesi, Sağlık Bilimleri, 3. Sınıf, 23 yaşında) "Böyle bir şey olmadı ama bazen olduğunda biraz az not alarak dinliyorum. Bizim bölüm de boş konular olmadı hiçbir zaman diyebilirim."

Başka bir sağlık öğrencisi de benzer bir cevap vermektedir:

(K34, Devlet Üniversitesi, Veterinerlik, 3. Sınıf, 24 yaşında) "Bizim bölüm sağlıkla ilgili olduğu için çok fazla karşılaşmadım o yüzden anlatılanlar işime yarayacak şeyler diye düşünüyorum."

Bir hukuk fakültesi öğrencisi de benzer bir cevap vermektedir:

(K39, Vakıf Üniversitesi, Hukuk, 3. Sınıf, 22 yaşında) "Bölümüm gereği işime yaramayacak bir durum söz konusu değil. Belki seçmeli derslerde olabilir. Yoksa bölüm derslerinde böyle bir şey olmuyor."

Bu cevaplar, öğrencilerin kendileri için rasyonel ve gelecekte işlerine yarayacağını düşündükleri derslerde gerçekten öğrenmeye ve içeriğe odaklandıklarını, biçime yönelmek anlamına gelen mikro direnişlere ise çok daha az başvurduklarını göstermektedir. Öğrencilerin cevaplarındaki farklılaşma derslere olan inançla ilgili olarak değişmektedir. Bu nedenle anlaşılırdır. Ancak öğrencilerin çoğunluğu rahatsız oldukları bu tür durumlarda doğrudan ders hocasına bu tür bir rahatsızlık durumunu ifade etmemeyi tercih etmektedirler. Bu mikro direnişlerin otoriteyi doğrudan karşısına almayan tavrıyla örtüşmektedir.

(K40, Vakıf Üniversitesi, Bilişim sistemleri, 3. Sınıf, 22 yaşında) "İşime yaramayacak bir ders ise çok dinlemem. Ama gidip de hocaya söylemem bu benim işime yaramayacak niye anlatıyorsunuz demem."

Öğrenciler akademik iktidar baskısına maruz kaldıklarında çeşitli mikro direnişler geliştirmektedirler. Endişelendirilme ve az bilen öğrenci olarak özneleştirilme ya da inanılmayan bürokratik ve kısıtlayıcı uygulamalar karşısında verilen tepkiler o kadar sessiz ve derinden yürür ki akademik iktidar bu davranışları tepki olarak dahi yorumlayamaz. Oysa öğrencilerin sınav haftalarında genellikle ezbere yönelmeleri, içe kapanmaları, olduklarından farklı bir görüntü vermeleri ve sosyal medya grupları üzerinden kurdukları iletişimlerle gerekli enformasyonu toplayıp bunu sınav geçmek için kopya amaçlı kullanmaları tüm bunlar akademik ve sistemsel iktidar baskılarına karşı oluşan mikro direniş biçimleridir. Özellikle dedikodu ve kopya gibi eylemler öğrenciler açısından bir birliktelik ruhunun da gelişmesini sağlamaktadır. Akademik iktidarın uygulamalarına karşı öğrencilerin kopya çekene yardımcı olma, kopya çekeni asla şikâyet etmeme veya aralarında kopya çekme hikayelerini paylaşmaları bunu göstermektedir. Covid-19 pandemisi nedeniyle kopya çekmek artık çok kolay hale gelmiştir. Bir öğrenci kopya çekerken ortaya çıkan dayanışmayı şu şekilde ifade etmektedir.

(K12, Vakıf Üniversitesi, Bilgisayar Programcılığı, 3. Sınıf, 23 yaşında) "Ya bizde bu konular Pandemi nedeniyle şimdi çok daha basit olduğu için artık bir heyecan durumu da yok. Normal bir öğrencisin, whatsapp grubuna giriyosun sorular orada zaten. Ha ne oldu mesela, bir canlı sınavda hoca soruyor soruları öğrencinin biri yanlış cevap veriyor ve o dersten kalıyor ama buyurun arkadaşlar ben kaldım bu cevaplar yanlış diye paylaşıyor, hatta bazen doğru cevabı hoca

veriyorsa onu da paylaşıyor ve sonra sınıftaki diğer arkadaşlar da ona teşekkür ediyorlar."

Mikro direnişin türleri sürekli yenilenmektedir. Bu nedenle gündelik hayatın sıradanlığı içinde sonsuz çeşitlilikte olabilmektedirler. Bununla birlikte bu çalışma çerçevesinde elde edilen verilerden üniversitelerde öğrencilerin; sinme, farklı görünme, yalan söyleme, dedikodu yapma ve söylenti yayma, kopya çekme, içeriği önemsemeyip ezbere yönelme ve sosyal medyayı direniş amaçlı kullanma şeklinde direniş türleri geliştirdiklerini söylemek mümkündür.

4.5 Mikro Direnişlerin Etik Boyutu

Bazıları, tepkisel davranışlardan oluşan mikro direnişlerin etik bir tutumu içermediği eleştirisi getirebilir. Ancak sosyal olayların sonuçlarını eleştirmekten daha önemlisi buna neden olan faktörlere odaklanmaktır. Yükseköğretimde asimetrik güç ilişkileri ve bunlara neden olan sisteme içkin faktörler mevcut haliyle var olduğu sürece bu tür direniş tepkileri de var olacaktır. De Certeau'ya (2009) göre, zayıfın egemene karşı doğrudan karşı durmak gibi bir seçeneği yoktur. Çünkü bu durumda mücadelenin galibi baştan bellidir (s. 44). Bu yüzden iktidara tabi olan özneler, egemene karşı koymak için ilk bakışta fark edilemeyen çok çeşitli ve dolaylı yöntemler geliştirmektedirler. Temel sorun, etik dışı görünen bu tür öğrenci tepkilerinde değildir. Temel sorun öğrencilerin maruz kaldıkları ve doğrudan karşı koyduklarında her zaman olumsuz sonuç alarak zarar gördükleri güç ilişkilerindedir.

Bu çalışma, yükseköğretimdeki iktidar ilişkisi içeresinde yürütülen mücadelenin bir parçası veya diğer bir ifadeyle iktidarın hamlelerine karşı bir direnme biçimi olarak öğrencilerde ortaya çıkan bir takım tepkisel davranış biçimlerini ortaya koymaktadır. Bunlar; yalan söyleme, sinme ve olduğundan farklı görünme, dedikodu ve söylentilere dahil olma, kopya amaçlı paylaşımlarda bulunma ve içerik yerine biçime odaklanmak anlamına gelen ezbere yönelmedir. Tüm bu davranış biçimleri iktidarın hamlelerine karşı bir tepki olarak ortaya çıkmaktadır ve elbette etik davranış biçimleri olarak görülmemektedir. Ancak bu davranışların birer sonuç olduğu unutulmamalıdır. Tüm bu davranışsal tepkileri etik bir bakışa sıkıştırarak açıklamaya çalışmak etik değerleri iktidarın kendi tahakkümünü gizlemesine hizmet eden bir araca dönüştürmek anlamına gelir. Bu nedenle sonuçtan sebeple doğru giderek bir açıklama getirmek, tahakkümünü

gizlemeye niyet etmiş ve bunu sağlamak için elinde oldukça fazla sembolik imkânı olan akademik iktidara hizmet eden bir bakış açısıdır.

Öğrencilerin, akademisyenlerin sembolik iktidarlarına ek olarak mekân ve zamansal sınırlandırmalar üzerinden ve yükseköğretim bürokrasisi kullanılarak denetlenip kontrol edilmesi karşısında öğrenciler de başka bir rutinle buna karşılık vermektedirler. Doğal olarak akademik iktidar, kendi rutinini -meşru olup olmadığını önemsemeksizin- meşru gösterme kabiliyetine sahip olduğundan sadece kuralları uygulayarak iktidarını uygulayabilir. Buna karşın öğrenciler, eğer otoriteyi meşru bulmuyorlarsa -ona doğrudan karşılık veremedikleri için- gündelik hayatın rutini içine gizlenerek sahte veya biçimsel bazı davranışlara yönelerek karşı hamle geliştirmek zorundadırlar. Bu akademik otoritelerin iktidar uygulamaya hizmet eden rutinine karşılık öğrencilerin direnişe hizmet eden rutini şeklinde ortaya çıkar.

Elbette tüm direniş biçimleri etik açıdan eleştirilebilir. Ancak unutmamak gerekir ki bu tür mikro direniş, düalist, öğrenciyi özneleştirici ve hileli bir başlangıçla akademisyenler lehine kurulmuş bir yapının sonucudur. Böyle bir yapıda kopya çekmek akademik iktidar tarafından disiplin cezası ile cezalandırılır, ezberlemek ayıplanır, sinik olmak küçümsenir, hocaya yaranan davranışlar, başkası gibi görünme ve kendini gizleme hoş görülmez, derse ilgisizlik, dedikodu ve söylentiler utanılması gereken davranışlar olarak değerlendirilir. Sanki bu etik dışı davranış biçimleri tümüyle öğrencilere özgü olan ontolojik öğrenci davranışlarıdır. Akademik yapının ve akademisyenlerin tüm bu mikro direnişlere neden olan faktörler içinde hiçbir etki veya sorumlulukları yokmuş gibi yapılır. Akademik dünyada herkesin konuyu bu şekilde yorumlaması için özel bir çaba sarf edilir ve bunu yapmak için akademisyene lazım olan bilgi ve iktidar zaten mevcuttur.

Dolayısıyla bu tür davranış biçimlerini bir direniş davranışı haine getiren etik değerlerden nasibini almamış öğrenciler değil, onlara bundan başka çare bırakmayan otoriter, meşru ve rasyonel olmayan akademik iktidar uygulamalarıdır. Elbette doğruyu söylemek etik bir meseledir (Foucault, 2012, s. 70). Öğrencilerin doğru söylemesi beklenir. Ancak bu güç dengesinin simetrik olduğu durumlarda anlamlıdır. Öğrencilerin bir birey olarak küçük yaşlardan itibaren gündelik hayat içindeki tüm pratiklerde, güçlülerin daha güçlülere karşı yalan söylediğine veya gerçeği gizlediğine şahit olması onun da yalan söylemesine neden olur (Besley, 2005, s. 77). Bu durum sosyal psikoloji

yaklaşımı içinde açıklanabilse de aslında toplumdaki asimetrik yapı sonucu oluşan güç ve iktidar ilişkileri bağlamında değerlendirilmelidir. Yalan söylemek bu anlamda baskıcı iktidara içkin bir olgudur.

Bourdieu, ilk bakışta fırsat eşitliğini sağlayan bir kurum olarak görülen eğitim sistemini, egemen bir kültürün üretimi ve aktarımı yoluyla mevcut iktidar ilişkilerini sinsice yeniden üreten, büyük bir sembolik kurumlar evreninin parçası olarak görmektedir (aktaran Çam, 2019, s. 257). Bourdieu'nun analizlerinde "sembolik şiddet" kavramı ile anlatılan ve yeniden üretimi içeren bu yaklaşımda iki temel tespit bulunuyor. İlk tespit: eğitim sisteminin aslında fırsat eşitliği gibi bir hedefi olmayıp mevcut durumu devam ettirmek gibi bir stratejisinin bulunduğudur. Bourdieu ve Passeron (2015) "Yeniden Üretim" isimli çalışmada sayısal verilerle tarım işçisi ve fabrika işçisi çocuklarının üst ve üst orta sınıfın çocuklarına göre eğitim yoluyla üst makamlara çıkmasının neredeyse imkânsız olduğunu ortaya koymaktadır. Bu ilk tespit çok net bir biçimde mevcut iktidar ilişkisinin hâkim otoriteler lehine sürekli yeniden üretildiğini ve bu adaletsiz işleyişin tabi olanlara hissettirilmeyecek bir biçimde iktidarlar tarafından gizlendiğini göstermektedir. Bourdieu ve Paseron'un bu tespiti son derece yerindedir. Mevcut eğitim sistemi büyük oranda adaletsizlikler içerir ve öğrencilere de yeterince fırsat eşitliği tanınmaz. Ancak alana hâkim olan otoriteler, bu eşitsiz durumu ustalıklı bir şekilde gizleyecek güce ve imkana sahiptirler. Burada mesele ontolojik bireysel farklılıkların olması meselesi değildir. Burada olan adaletsiz bir düalizmin, güce sahip olanlar tarafından tabi olanlara hiç de öyle değilmiş gibi gösterilerek mevcut asimetrik yapının iktidarlar lehine devam ettirilmesidir. Bu hem oyuna hileli bir başlangıç yapmak ve hem de oyunda hiçbir hile olmadığını tabi olanlara aktaracak güce sahip olmak demektir. Tabi olanlar bu durumun etik bir durum olmadığının farkındadırlar. Ancak mevcut yapıyı doğrudan değiştirme güçleri yoktur. Bu nedenle onlar da etik olamayan davranış biçimleriyle bir karşı duruş göstermektedirler.

Bourdieu ve Passeron'un ikinci tespitleri ise sembolik şiddetin işleyişiyle ilgilidir. Buna göre tüm öğrenciler -ve toplum- her seferinde bu adil olmayan sistemin yeniden üretimine katkıda bulunmaktadırlar. Ona göre tabi olanlar sistemin kendi lehlerine çalıştığını düşünürler yani sistemin fırsat eşitliği sağladığını, eğer yeterince çalışırlarsa önemli bir mevkiye gelebileceklerini düşünürler. Bu yönüyle ona göre bir yanlış bilinçle

hareket eden öğrenciler ve aileleri kendilerine sembolik bir şiddet uygulamaktadırlar. Ancak bu ikinci tespit sorunludur. Çünkü yoksul öğrenciler, varlıklı ve üst orta sınıftan gelen öğrencilerin ailelerindeki kültür farklılıkları nedeniyle kendileri ile aynı şekilde giyinmediklerini, aynı dili konuşmadıklarını, aynı tarza sahip olmadıklarını hemen fark ederler. Akademisyen ve tüm diğer öğretenlerle varlıklı ve orta-üst sınıfa sahip öğrenciler aynı dili konuşmaktadır. Mevcut sistem adeta onlar için kurulmuştur ve diğerleri bu alanda misafir gibidir. Varlıklı olmayan ailelerin çocukları olan öğrenciler tüm bu ilişkilerin farkındadırlar. Ancak onlar -en azından geçici bir süre- sessiz kalan öznelerdir. Mevcut sistemi bile isteye mevcut şekliyle yeniden üretmek istemezler. Ancak şu anda doğrudan yapabilecek akla uygun başka bir seçenek yoktur. Ardahan'da yaşayan ve kaz çobanlığı yapan Arife isimli bir kadın, sabah gazetesinin yaptığı bir röportajda kendisine mikrofon uzatan gazeteciye şunları söylüyor:

> "Sen benden şanslısın, benim suçum burada doğmak. Belki büyük şehirde doğan ben olsaydım, sen burada kaz güdüyor olurdun, ben seninle buraya konuşmaya gelirdim" (Sabah, 1999).

Siyaset Bilimi 3. Sınıfta öğrenim gören bir öğrenci de üniversitede özgür bir ortam var gibi görünse de aslında özgür bir ortamın bulunmadığını ancak yine de kendi görüşlerinde ısrarcı olacak biçimde bir akademisyenle tartışmaya girmeyeceğini belirtmektedir. Bu mevcut konumunu bilerek ve kabul ederek sürdürmek değil geçici bir süre ve zorunluluk gereği razıymış görüntüsü vermekle ilgilidir.

> *(K7, Devlet Üniversitesi, 23 yaşında) Yani bi de üniversiteler o kadar özgür bi ortam değil, yani ben mesela şu an benim görüşüme zıt bi hocamla oturup da tartışırsam o insan bana yıllarca çektirir yani. Yani ben bu riski niye alıyım ki yani bi yılım yansa hayatımdan bi yılım gitmiş olacak. Yani bu riski de hiç kimse alamaz yani."*

Tahakküme uğrayanların sessiz kalması, mevcut güç ve iktidar yapılarının farkında olmamak değil, şimdilik başka çarelerinin bulunmamasındandır. Arife kendisine mikrofon uzatan elin kendisi ile eşit olmadığının farkındadır. Bu sınıflandıran, yorumlayan, tanımlayan ve değerlendiren eldir. Benzer şekilde öğrenciler de tüm bu sanki kendi yararına yapılıyormuş gibi yapılan ancak yöntem itibariyle kendi konumunu değiştirmeye yaramayan hatta kendi ikincil konumunu devam ettirmeye hizmet eden değerlendirmeci ve tanımlayıcı sistemin son derece farkındadırlar. Bu yönüyle sistemi yeniden üretmeye hizmet eden sessizlik ya da siniklik, bu çalışma açısından bir razı oluş değil birçok mikro direniş biçiminden biridir. Akademik baskıya ve bürokratik

sınırlamalara maruz kalan öğrenciler seslerini, okul bitip iktidar ilişkisi ortadan kalkıncaya kadar şimdilik kısmışlardır. Bu anlamda öğrenciler sinerek, farklı görünerek, tüm bu iktidar ilişkisini hisseden arkadaşlarıyla akademisyenler hakkında dertleşerek özel paylaşımlarda bulunarak bir taraftan bir öğrenci dayanışması sağlarlarken diğer taraftan akademik iktidarın denetim mekanizmalarını işlevsiz hale de getirmektedirler. Tüm bunlar yükseköğretimde akademisyenler lehine oluşturulmuş ve bu derece yoğun olması gerekmeyen mevcut iktidar yapısına gösterilen tepkilerdir.

Akademisyenlerin büyük çoğunluğu kendileri ile öğrenciler arasında, var olduğunu bildikleri halde iktidar ilişkisini görmezden gelme eğilimdedirler. Bu nedenle etik davranış her zaman öğrencilerden beklenir. Oysa eğitim sistemi ve akademisyenlerin tavırlarına içkin mevcut iktidar yapısı, öğrencilerin etik tutum gösterememesinin en önemli sebebidir. Konum avantajlarından dolayı mevcut iktidar ilişkisi, güce sahip olan akademisyenlere bir taraftan etik kurallara uymadıklarında bunu gizleme imkânı verirken, diğer taraftan kendi iktidarları altında bulunana öğrencileri, oldukları gibi görünmedikleri, yalan söyledikleri, sadece ders geçmeyi esas aldıkları gibi nedenlerle etik kurallara uymadıkları için eleştirme yetkisi de vermektedir. Akademisyenler açısından bu yetkinin meşruluğu ise bir örtmece olan "Her şey öğrenci için" sloganında gizlidir. Akademisyenler öğrencileri eleştirme hakkına sahip olduklarını düşünürler çünkü onları eleştirmek, yargılamak, sınıflandırmak, notlandırmak, onlara sınırlar çizmek ve onları endişelendirmek eğitimin bir parçası olarak görülmektedir. Oysa eğitim verilerken kullanılan tüm bu disiplin araçlarının öğrencilere verdiği örtülü mesajlar, öğrencilerin iktidar unsuru olarak gördükleri eğitim sistemi ve akademisyenlere karşı olan tutumları ve bu tutumların etik davranışla olan ilişkisi son derece önemlidir.

Öğrenciler akademik iletişimin tarzı ve tutumlarını tüm ders içeriklerinden çok daha hızlı bir biçimde öğrenir ve içselleştirirler. Öğrenme işleminin içine gömülü iktidar kendisini akademisyenin test edici olaylar karşısındaki tutum ve eyleme unsuru ile görünür kılmaktadır. Her öğretme eylemi iktidara içkindir. Bu nedenle iktidarını ve bazı biçimsel bürokrasileri öğrenciler üzerinde öylece uygulayan bir akademisyene yönelen mikro direniş davranışıyla kendi iktidarının öğrenci davranışlarını nasıl biçimlendirdiğinin farkında olan ve bu nedenle kendi iktidarını sınırlandıran bir akademisyene gösterilen mikro direniş davranışı değişmektedir. Akademisyen tutumuna bağlı olarak öğrencilerde etik dışı olarak gözlenen ve direnmeye içkin olan birçok

davranış biçimi de değişmektedir. Öğrencilerin büyük bir çoğunluğu genel olarak mikro direniş davranışları gösterip göstermedikleri ile ilgili sorulara, bunun akademisyene göre değiştiği yanıtını vermektedirler.

Son olarak öğrenciler arasında bir dayanışma sağlayan ve bu dayanışmayı iktidarın kontrol mekanizmalarına yönelik olarak kullanan davranış biçimlerinin birçoğunun etik olmayan direniş biçimleri olduğunu ve bu çalışmada bunların asla meşrulaştırılmadığını belirtmek gerekmektedir. Ancak sorunun, doğrudan davranışa bakarak ve yüzeysel bir değerlendirme yapılarak sadece bir etik mesele olarak değerlendirilmemesi de gereklidir. Aksi halde konuya sadece etik açıdan bir bakış sonuçtan sebebe gitmek anlamına gelir ve yükseköğretimde var olan tahakküm ilişkilerini ve asimetrik iletişim biçimlerini görmeyi engelleyebilir.

BÖLÜM 5. SONUÇ

Çalışma kapsamında görüşülen öğrencilerin hemen hemen tamamına göre bugün yükseköğretimde şiddet, bir disipline etme yöntemi olarak neredeyse hiç kullanılmamaktadır. Öğrenciler, sınıf içinde doğrudan aşağılanma veya disiplin soruşturması açma gibi doğrudan kendilerini hedef alan uygulamalarla muhatap olmadıklarını belirtmektedirler. Bunun nedeni akademik iktidarın bu tür bir zorlama ile yönetmesinin öğrencileri de benzer bir doğrudan karşı koymaya zorlayacağı ve bu durumun açık bir çatışmaya neden olacağı endişesidir. Bu maliyeti yüksek bir yönetim biçimi anlamına gelmektedir. Çünkü öğrencilerin bir akademisyene yönelik sınıfı arkasına alan tek bir meşru doğrudan karşı direniş gösterisi akademik iktidarın sembolik büyüsüne önemli ölçüde zarar verebilir.

Öğrencilerin büyük bir kısmı akademik iktidara doğrudan karşı koyma anlamına gelecek eylemlere başvurmadıklarını belirtmektedirler. Bunun nedeni bu tür doğrudan ve açık bir direnişin -akademisyenler de olduğu gibi- öğrenciler için de maliyeti yüksek bir direniş olmasıdır. Akademik iktidara doğrudan karşı konulmaz çünkü bu direnen tarafın aleyhinedir. Eşitsiz güç ilişkilerinin olduğu durumlarda daha önceki başarısızlıklar, akademik iktidar hakkındaki söylemler, okulun süresi içinde bitirme zorunluluğu üniversitelerde doğrudan bir direnişi çılgınlık haline getirmektedir. Bu çalışma çerçevesinde yükseköğretimde hem akademik kontrole yönelik iktidar uygulamalarının hem de bu uygulamalara karşı öğrenciler tarafından gerçekleştirilen direniş biçimlerinin daha dolaylı ve örtük bir yapıya sahip oldukları görülmektedir. Vakıf üniversitesi öğrencileri kısmen ayrışmakla birlikte genel olarak öğrencilerinin büyük bir çoğunluğu akademik bir bürokrasi uygulaması veya bir akademisyen tavrından rahatsız olduklarında ona karşı doğrudan bir tepki vermek yerine daha dolaylı bir tepki geliştirmektedirler.

Bu çalışmada mikro direnişlerin kopuk kopuk, anlık, süreksiz, pragmatik, kısa vadeli, sistemi değiştirme hedefi olmamakla birlikte sistemin içini boşaltan direnişler olduğu görülmektedir. Öğrenciler, haksızlığa uğradıkları durumlarda dahi genellikle otoriteleri doğrudan karşısına alma, bir araya gelerek gösteri yapma gibi politik bir

meydan okuma yoluna gitmezler. Ancak onlar kendilerince akademik iktidarların haksız buldukları uygulamalara karşı kendi aralarında dedikodu ve söylentileri kullanarak ve birbirleriyle bir dayanışma geliştirerek bir arka plan direnişi örüntülemektedirler. Öğrenciler bugün mikro direnişlerini daha çok sosyal medya araçlarını kullanarak pragmatik bir biçimde yürütmektedirler. Ancak bu egemen otoriteyi doğrudan karşısına almadan gerekirse sahte hesaplar kullanarak yapılır. Böylece akademik otoritelere bir "karşı duruş" gösterilir. Mikro direniş tepkileri anlık, pragmatik ve kısa vadelidir. Bu nedenle sistemi değiştirmek gibi bir hedefleri genellikle bulunmaz. Ancak mikro direnişler sistemin çatlaklarına sızarak onu etkisizleştirirler. Bu yönüyle öğrenci mikro direnişlerinin yükseköğretim sistemini değiştirmeyi hedeflemese de onun işleyişini etkisizleştirdiği görülmektedir.

Öğrencilere göre akademisyenler öğrencileri kontrol etmek için dolaylı kontrol mekanizmaları -pratik iktidar uygulamaları- kullanmaktadır. Öğrencilerin büyük bir kısmı zaman ve mekâna bağlı gözetleme ve denetleme araçlarıyla, sınav bürokrasisi üzerinden endişelendirilerek ve aktaran tarafın örtük üstünlüğüne bağlı bir düalizm ortamı yaratılarak kontrol edildiğini düşünmektedir. Bu algıya paralel bir biçimde öğrenciler gündelik hayatın içinden dolaylı bir takım tepkisel davranışlar geliştirmektedirler. Öğrenciler de akademik iktidarın uygulamaları ile ilgili belirli bir algı oluşmakta ve bu algı öğrencilerin üniversite ortamındaki davranış biçimlerini etkilemektedir. Bu davranışlar bir dayanışma içinde yapıldığında ve iktidara yönelen bir muhalefet eylemi içerdiğinde bir direniş biçimi haline gelmektedir.

Elde edilen sonuçlar öğrenci algıları ve öğrenci davranışları olarak iki temel gruba ayrılmaktadır. İlk olarak akademisyen tutumlarına yönelik algılara bakıldığında öğrencilerin bir kısmı bu tür bir baskıyı hissettiklerini belirtmektedirler. Ancak burada devlet ve vakıf üniversitesi öğrencileri arasında bir farklılık gözlenmektedir. Vakıf üniversitesi öğrencilerine göre devlet üniversitesi öğrencilerinin daha büyük bir kısmı öğrenim sürecinde kendilerini daha fazla güvensiz hissettiklerini ve daha fazla endişelendirildiklerini belirtmektedirler. Devlet üniversitesi akademisyenlerinin endişelendirme ve güvensiz hissettirme gibi uygulamaları daha yoğun kullandıkları görülmektedir. Bununla birlikte buradaki temel unsur, akademisyen tutumunun algılanışı olduğu için her iki üniversite türünde de öğrenci algılarının akademisyen kaynaklı olarak değiştiği de görülmektedir. Bu tepkiler devlet üniversitesinde daha fazla

yoğunlaşmaktadır. Ancak öğrenciler hangi üniversitede olursa olsun akademisyenlerin benzer iktidar uygulamalarına karşı benzer tepkiler vermektedirler. Bu sonuç üniversite türüyle birlikte akademisyenlerin şahsi tutumlarının öğrenci algı ve dolayısıyla davranışlarında etkili olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Öğrenci algılarının ikinci boyutu yükseköğretim bürokrasisi ve onun sınav sistemine yöneliktir. Öğrencilerin büyük bir kısmı yükseköğretimde zaman ve mekân baskısı ile sınav baskısı hissettiklerini ifade etmektedirler. Bu konuda -akademisyen düzeyinde ortaya çıkan farklılığın aksine- devlet ve vakıf üniversitesi öğrencileri arasında önemli bir farklılaşma gözlenmemektedir. Her iki üniversite türü için de benzer bir yükseköğretim bürokrasisi uygulandığı için buradaki benzerlik anlaşılırdır. Özetle öğrencilerde, akademisyen tutumlarına yönelik olarak daha çok güvensiz hissetme ve endişelenme algısı ortaya çıkarken ve bu algıda devlet ve vakıf üniversite öğrencilerinde bir farklılık gözlemlenirken, bürokratik sisteme yönelik olarak daha çok mekân, zaman ve sınav baskısı hissetme algılarının ortaya çıktığı ancak bu algılarda devlet ve vakıf üniversitelerinde bir farklılaşma olmadığı görülmektedir.

Öğrencilerin tüm bu algıları onların iktidara karşı geliştirdikleri direniş davranışlarına da yansımaktadır. Hem akademisyen bazlı uygulamalara hem de yükseköğretimin bürokratik ve sınav sistemine karşı bir takım davranış biçimleri ile karşılık verilmektedir. Öğrenciler akademik iktidarın kabul etmedikleri ve meşru bulmadıkları uygulamalarına karşı bir dayanışma içine girerek akademik iktidara yönelik belirli bir tutum ve davranış biçimi geliştirmektedirler. Tüm bu davranışlar iktidara yöneldiği ve onun hamlelerini etkisizleştirdiği ölçüde birer direniş halini almaktadır. Direniş davranışını belirleyen temel unsur, öğrencilerin hem akademisyen tutumlarını hem de bürokratik sistemin baskılarını algılama yoğunluklarıdır. Genel olarak öğrencilere göre devlet üniversitelerinde bu baskı yoğunluğu vakıf üniversitelerine göre daha fazladır. Akademisyenler açısından derslerde kullanılan dil ve tüm iktidar uygulamaları öğretmeye yöneliktir ve pedagojik gereklerle öğrenci lehine yürütülmektedir. Ancak özellikle devlet üniversitesinde öğrenim gören öğrencilerin büyük bir kısmı açısından bu algı, bir iktidar baskısı hissetme ve buna karşı birtakım tepkiler geliştirme şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Üniversite öğrencilerinin tüm bu iktidar uygulamalarına karşı oluşturdukları mikro direniş içeren davranışlarını temel iki grupta toplamak mümkündür. Bunlardan ilki akademisyen tutumuna ikincisi ise yükseköğretim bürokrasisine karşı ortaya çıkmaktadır. Akademisyen tutumuna karşı öğrencilerde daha çok "sinme, farklı görünme, dedikodu ve söylentiye dahil olma ve sosyal medyayı direniş amaçlı kullanma" davranışları ortaya çıkmaktadır. Bu davranışlardan ilk üçüne devlet üniversitelerinde vakıf üniversitelerine oranla çok daha fazla başvurulduğu görülmektedir. Bu sonuçlar devlet üniversitesindeki öğrencilerin akademisyen tutumlarını algılayış tepkileriyle tutarlıdır. Akademisyenlerin kendilerini endişelendirdiğini ve kendilerini ders ortamında güvende hissetmedikleri söyleyen devlet üniversitesi öğrencileri bununla tutarlı bir şekilde sinme, farklı görünme ve akademisyenler hakkında dedikodu içerikli paylaşımlarda bulunmaktadırlar. Bu oran vakıf üniversitelerinde ise çok düşüktür. Ancak sosyal medya direnişi söz konusu olduğunda vakıf üniversitesi öğrencilerinin bu direnişi devlet üniversitesi öğrencilerine göre daha aktif kullandıkları görülmektedir. Sosyal medyanın kullanımı bazı durumlarda iktidara doğrudan karşı koyma anlamına gelebilir. Her ne kadar paylaşımlar isimler gizlenerek yapılıyor olsa da bu paylaşımlarla belirli bir riski göze almak da gerekir. Bu nedenle bu sonuç, vakıf üniversitesi öğrencilerinin devlet üniversitesi öğrencilerine göre daha az mikro direnişe başvurdukları argümanıyla tutarlıdır. Devlet üniversitesi öğrencilerinin büyük çoğunluğu iktidarı doğrudan karşısına almak anlamına gelecek sosyal medya direnişinin bu düşük riskini dahi göze almak istememektedirler. Ancak aynı sosyal medyayı kopya amaçlı olarak kullanmak söz konusu olduğunda devlet ve vakıf üniversitesi öğrencileri arasında herhangi bir farklılık görülmemektedir. Çünkü bu direniş biçimi iktidarı doğrudan hedef alan bir eylem biçimi olmadığı için mikro bir direniştir. Ayrıca burada benzer sınav bürokrasisine yönelik bir direniş söz konusu olduğu için devlet ve vakıf üniversite öğrencileri arasında görülen benzer tepkiler anlaşılırdır.

Öğrenciler tarafından sosyal medyanın bu şekilde kullanılması onu sadece bir direniş aracı değil aynı zamanda yeni bir mikro direniş biçimi olarak da görmeyi zorunlu kılmaktadır. Sosyal medyanın kullanımı ilk olarak diğer tüm mikro direniş biçimlerinin gerçekleştiği yeni bir mekân işlevi görmektedir. Artık dedikodular, söylentiler, kopya amaçlı paylaşımlar bu yeni mekânda yapılmaktadır. Bu nedenle sosyal medya hem devlet ve hem de vakıf üniversitesi öğrencilerinin benzer bir şekilde başvurdukları yeni bir direniş aracı haline gelmiştir. İkinci olarak bu araçsal işlevinin dışında sosyal medya

doğrudan direniş amacıyla da kullanılmaktadır. Twitter ve Instagram gibi platformlar öğrenciler tarafından direniş amacıyla doğrudan kullanılmaktadır. Ancak sosyal medyanın bu tarz bir direniş için kullanımı -akademik otoritelere karşı yürütüldüğünden- vakıf üniversitesi öğrencilerine göre devlet üniversitesi öğrencilerinde daha az başvurulan bir yöntemdir. Bu sonuç devlet üniversitesi öğrencilerinin akademik iktidarı algılayış biçimleriyle tutarlıdır. Sosyal medyanın doğrudan direniş amacıyla kullanımı konusunda devlet üniversitesi öğrencileri vakıf üniversitesi öğrencilerine göre daha fazla mikro direnişe başvurmaktadırlar.

İkinci olarak öğrenciler, mevcut akademik sistemin bürokratik uygulamalarına yönelik olarak da belirli direniş davranışları geliştirmektedirler. Bunlar "yalan söyleme, ezbere yönelme, kopya çekme ve sosyal medyayı direniş amaçlı kullanma" davranışlarıdır. Bu davranışların ilk üçünde devlet ve vakıf üniversitesi öğrencileri arasında herhangi bir farklılaşma gözlenmemektedir. Çünkü bunlar yükseköğretimin bürokratik sistemine yönelmiştir ve Türkiye'de devlet ve vakıf üniversiteleri büyük oranda benzer bir bürokrasi uygulamaktadır. Ancak sosyal medyanın doğrudan Twitter ve Instagram gibi platformlar üzerinden direniş amaçlı kullanımına, vakıf üniversitesi öğrencileri devlet üniversitesi öğrencilerine göre çok daha fazla başvurulmaktadır.

Covid-19 salgınıyla eğitimin mekânı sanal ortama taşındığı için senkron-asenkron uzaktan eğitim uygulamasında yüz yüze eğitim dönemine göre öğrencilerin mikro direnişlerinde önemli değişiklikler gerçekleşmektedir. Öncelikle mikro direnişin mekânı kantin veya öğrencilerin güvenle bir araya geldikleri herhangi somut bir yer olmaktan çıkarak büyük oranda sanal bir ortama taşınmıştır. Akademik iktidarın senkron - asenkron öğretim döneminde mekân ve zaman kullanımı üzerinden geliştirilen bürokratik iktidar uygulamaları yüz yüze öğretim döneminde olduğu gibi uygulamamaktadır. Çünkü öğrenci direnişlerinin yapıldığı mekân sanal ortama taşındığı için önceki gözetleme ve denetleme mekanizmaları tamamen işlevsiz hale gelmiş öğrencilerin direniş mekanları somut alanlardan sanal sosyal medya alanlarına doğru yön değiştirmiştir. Artık öğrencilerin büyük çoğunluğu Covid-19 döneminde uygulanan uzaktan eğitim döneminde arkadaşları ile hocalar ve dersler hakkında konuşarak birbirlerine gerekli enformasyonu sağlamaktadırlar.

Öğrencilerin büyük bir çoğunluğu bürokratik sistemden ve akademik tavırlardan gelen benzer iktidar uygulamalarına karşı, siyasi ve dini görüş farklılıklarına rağmen, benzer tepkiler vermektedirler. Bu durum davranışın ortaya çıkmasında içsel unsurların belirleyici olduğunu savunanların aksine iktidar gibi dışsal bir unsurun daha belirleyici olduğunu göstermektedir. Vakıf üniversitesindeki farklılaşmanın temel sebebi buradaki dışsal etkiyle ilgilidir. Burada öğrenim gören öğrenciler akademisyen tutumlarından kaynaklanan baskıyı devlet üniversitesi öğrencilerine göre çok daha az hissettikleri için doğal olarak mikro direniş davranışları da devlet üniversitesi öğrencilerine oranla çok daha düşük düzeyde kalmaktadır. Bununla birlikte her iki üniversite öğrencilerinin bürokratik sisteme ilişkin algı ve tepkisel davranışlarında anlamlı bir farklılık görülmemektedir. Bu nedenle bürokratik uygulamalar olan zaman, mekân ve sınav baskısına karşı gösterilen tepkiler ortaklaşmaktadır. Bu sonuçlar yükseköğretimde mikro direnişlerin oluşmasındaki temel unsurun, iktidarı ve onun baskısını algılama biçimiyle ilintili olduğunu göstermektedir.

Akademik otoritelerin davranışlarında biçim yerine içeriğe odaklanmaları, derste kullandıkları dil ve öğrencilere davranış biçimleri öğrencilerin mikro direnme davranışına yönelip yönelmemeleri açısından son derece önemlidir. Öğrenciler akademisyenin sözlerinden çok davranış ve iletişim biçimini onun hakkında daha önceden anlatılanları ve onun çeşitli durumlar karşısında verdiği tepkileri dikkate almaktadırlar. Üniversite öğretiminin ilk aylarında hocaların özelliklerini, neye kızıp kızmadığını, hassas noktalarını yani iktidar unsuruna yönelik neredeyse her şey öğrenilir. Öğrenciler tarafından mekâna hâkim olan iktidar ilişkisi, akademisyenlerin mevcut iletişim ve davranış biçimleri gözlemlenerek mevcut durum kavranır ve ilgili akademisyen için asıl öncelikli konunun ne olduğunu bilinir. Okulun ilk haftalarında akademisyenle iyi geçinmek gerektiği, saygıda kusur etmemek gerektiği ve öğrenim görme eyleminin iktidar ilişkisiyle sıkı bir ilişkisi olduğu kavranır.

Öğrenciler kendileri açısından rasyonel bulmadıkları -algının bu yönde olması yeterlidir- dersler ve sınavlarda kendileri için rasyonel olan ders ve sınavlara göre çok daha fazla mikro direniş davranışlarına yönelmektedirler. Yükseköğretimdeki iktidar ilişkileri, gereksiz görülen dersler ve hakkaniyete uygun olmayan sınavlar öğrencileri mevcut sistemin meşruluğu ve hakkaniyeti hakkında şüpheye itmektedir. Öğrenciler akademik dünyadaki iktidar ilişkisini daha ilk haftalarda fark ederek doğrudan sistemi

değiştirme imkanlarının bulunmadığını anladıklarında zorunlu olarak mikro direniş davranışlarına yönelmektedirler. Diğer bir ifadeyle bir taraftan baskıcı diğer taraftan akla uygun olmayan iktidar uygulamalarına karşı öğrenciler zarar görmeyecekleri gündelik hayatın içine gizlenmiş bir direnme biçimini zorunlu olarak tercih etmektedirler.

İdeal açıdan bakıldığında akademisyenlerden, öğrencilere onların şimdilik göremediklerini göstermeleri ve öğrencilere nasıl öğrenileceğini öğretmeleri beklenmektedir. Çünkü asıl öğrenme işlemi sadece öğrencinin kendi yaşantı ve deneyimleri yoluyla gerçekleşebilir. Ancak eğitim sistemi öğrencilere doğru ve geçerli bilgilerin aktarılması ve onların donatılmasını amaçladığı ölçüde üstenci bir düalizm içerir ve içeresinde zorunlu olarak iktidar ve konum unsuru da barındırır. Apple'ın belirttiği üzere bugün eğitim kurumları demokrasi ve eşitlik gibi değerlerin yeniden üretime ya hiç hizmet etmemekte ya da beklenenin çok altında hizmet etmektedir (Apple, 2012, s. 52). Üstelik çoğu durumda akademik iktidar iktidarını ustalıklı bir biçimde gizleyebilmektedir. Bu durumda öğrenciler, çok çeşitli şekillere bürünebilen ve otorite gibi görünmeyen belirli otoritelere maruz kalmaktadırlar. Bu ise öğrencilerin dıştan bakıldığında hiç de istenmeyen ve çoğunlukla etik dışı unsurlar barındıran birçok direnme mekanizmaları oluşturmalarına neden olmaktadır.

Mikro direnişler genellikle rasyonalize edilemeyen, -akla ve kendi yararına uygun hala getirilemeyen- meşru olduğuna inanılmayan ve belirli bir baskı içeren iktidar uygulamalarına karşı ortaya çıkan direniş biçimleridir. Diğer taraftan yükseköğretim bürokrasisi de mikro direnişlere neden olmaktadır. Mikro direnişler, gerçek anlamda öğrenme yerine belirli formaliteleri yerine getirmek üzerine kurulmuş bir sisteme, öğrenmeyi sağlamayan ve gerçek öğrenmeyi ölçmek yerine ezberlemeyi test eden sınav sistemlerine, gerçek dünyada yer almayan anlamsız süre sınırlamalarına ve akademisyenine göre değişen iktidar uygulamalarına karşı gösterilen tepkilerdir. İktidar uygulamalarına gerçekten inanılmadığında, onun faydasına yeterince güvenilmediğinde ve bir baskıya da maruz kalındığında kişilerin mevcut durumu da değiştirme imkânı yoksa Certeau'nun ifadesiyle, "Tabi olanlar için mikro direniş bir zorunluluk" halini almaktadır.

Katılımcı öğrencilerin büyük bir kısmına göre akademik iktidarlar genellikle bürokrasileri ve sembolik iktidar araçlarını kullanmaktadırlar. Ancak tüm akademik iktidar uygulamaları öğrencilerin tamamı için aynı şekilde ve homojen bir biçimde

algılanmamaktadır. Bir akademik uygulaya karşı öğrencilerin bir kısmı diğerlerinden farklı düşünmektedir. Öğrencilerin bir kısmı bir akademik iktidar uygulamasına karşı kararsız kalırken diğer bir kısmı iktidarın bu görünen uygulamalarının ardında kendileri için rasyonel ve meşru olmayan bir yapı olduğunu düşünmektedir. Daha azınlıkta kalan bazı öğrenciler için ise iktidarın uygulamaları meşru bulunur. Dolayısıyla ister bir bürokrasi isterse bireysel bir iktidar uygulaması olsun iktidar uygulamalarının meşru olduğuna inanç, ona maruz kalanlar arasında doğal olarak tümüyle homojen değildir ve çeşitli seviyelerde farklılaşmaktadır. Bu durum bazı doğrudan direnmelerin neden iktidara maruz kalanlarca aynı yoğunlukta ve bir bütün halinde gerçekleşmediğini ve büyük bir çoğunluğun doğrudan bir direniş yerine neden mikro direnişlere yöneldiklerini açıklamaktadır.

Katılımcı öğrencilerin hemen hemen tamamında bürokratik bir uygulama olan soru-cevap klasik sınav sisteminin veya devamsızlık takibinin meşru bir uygulama olmadığı konusunda büyük bir mutabakat vardır. Ancak örneğin bir üniversiteyi iyi yönetemediği için rektörün değişiminde veya dersi verimsiz geçen bir akademisyenin görevden alınmasında ısrar etmek gibi konularda benzer bir mutabakata ulaşmak zordur. Siyasi ve ideolojik bakışları ve kendi geleceği için endişelerini dışarıda tutsak dahi bazıları için ilgili akademisyenin veya rektörün meşru görülmeyen uygulamalarının yanında olumlu ve meşru bulunan uygulamaları da -bunun samimi olması gerekmez- bulunmaktadır. Dolayısıyla meşruluk inancı iktidara maruz kalan özneler arasında kişisel olarak farklılaşmaktadır. Bu farklılaştırma akademik iktidarın dolaylı ve ince iktidar uygulamalarının bir başarısıdır. Tüm bu nedenlerle iktidara doğrudan tepki vermek anlamına gelen doğrudan direniş genellikle uygulanamamaktadır. Bunun yerine karşımıza kopya, ezber, sinme, farklı görünme, yalan söyleme ve dedikodu üretme gibi direnme davranışları çıkmaktadır. Böylece akademik iktidarın devam alma ve sınav sitemi gibi denetim de içeren uygulamaları öğrenciler tarafından geliştirilen ve direniş gibi görünmeyen ancak direniş içeren birtakım hamleleriyle işlevsizleştirilir. Bu tepkiler akademik iktidarın incelmiş hamlelerine karşı -yine onun hamlelerine benzer- incelmiş hamlelerle karşılık vermek anlamına gelir. Akademik iktidarların doğrudan şiddet -kendisi için yüksek maliyet yaratacak- uygulamalardan kaçınması ve genellikle otoritelerini bürokratik rutinin ve sembolik iktidarlarının içine gizlemeleri gibi öğrenciler de direnişlerini -kendileri için maliyeti yüksek olan- doğrudan direnişler yerine, gündelik

hayatın rutini içine gizlemektedirler. İşte bu nedenle tüm bu rutine gizlenmiş mikro davranışlara etik açıdan değil bir direniş biçimi olarak bakmak gerekmektedir.

Özellikle devlet üniversitesi katılımcı öğrencilerinin çok fazla mikro direnişlerine maruz kalan üniversiteler ve dolayısıyla yükseköğretim sistemi mevcut işleyişiyle kendisini için için tüketmektedir. Öğrenciler açısından mikro direnişler, okulun sorunsuz bir biçimde bitmesine yardımcı olabilir ancak yine de böyle bir mikro direnmenin maliyeti hem yükseköğretim sistemi hem de öğrenciler için çok yüksektir. Okul bittiğinde artık öğrenciler; derslere aktif katılmamış, içerikten büyük ölçüde kopmuş, kopya paylaşımları veya ezberci bir sistemle dersleri ve sınavları biçime odaklanarak geçmiş olmaktadırlar. Oysa bu içerik yerine biçime yönelmek anlamına gelir. Akademik sistem; bir mesleğin bilgisine sahip vatandaşlar olarak yetiştirmek, bilimsel çalışma ve araştırma yapmak, bilgi ve teknoloji üretmek, bilim verilerini yaymak gibi gerçek hedeflerine ulaşamaz. Diğer taraftan biçime odaklanmış bir sistemde öğrencilerin yapaylaşan davranışları ve içerikten yoksun kalarak elde edilen diplomalar öğrenciler için de maliyeti yüksek bir öğrenme biçimi anlamına gelmektedir. Öğrenciler otoriteler karşısında susmanın kendileri için daha doğru olduğunu düşünen, gerçekten öğrenmek yerine belirli biçimsel aşamaların yerine gelmesinin daha önemli olduğunu içselleştiren bireyler haline gelmektedirler. Ancak tüm bu işeyişin tüm sorumluları sadece öğrenciler olarak görülmemelidir. Tüm bu tepkisel davranışlara bazı akademisyenlerin öğrenciler üzerinde kullandıkları baskıcı iktidar yaklaşımları ve mevcut yükseköğretim bürokrasi neden oluyor görünmektedir.

Üniversite öğretim sürecinde öğrencilerde ortaya çıkan bazı davranışları sadece ailevi ve kişisel sebeplere atfedilerek değerlendirmek, davranışa neden olan mekâna ait ve iktidara içkin sosyal ilişkilerin neden olduğu etkileri gözden kaçırmak anlamına gelebilir. Çünkü bu çalışma çerçevesinde öğrencilerin büyük bir kısmı benzer iktidar ilişkisine maruz kaldıklarında benzer sosyo-kültürel yapıya sahip olmasalar da benzer tepkiler vermektedirler. Bu iktidar gibi dışsal bir unsurun davranışın oluşmasında önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bu çalışmada ailevi ve kültürel unsurların mikro direnişin şeklini belirlemedeki etkisinin iktidar unsuru kadar belirleyici olmadığı görülmektedir. Belirleyici unsur akademik iktidarların öğrencilere yönelik tavırlarıdır. Baskıcı, güvensiz hissettirici ve endişeye neden olucu iktidar uygulamaları karşısında yaranmaya yönelik, sinik ve simülasyon içerikli, ikiyüzlü davranışlar ortaya çıkarken açık

ve samimi iletişime imkân veren bir akademik ortamda bu tür davranışlar çok daha az görülmektedir.

Araştırmaya katılan üniversite öğrencilerinin büyük bir çoğunluğu akademik baskıya maruz kaldıklarında benzer mikro direniş tepkileri göstermektedirler. Bu tepkiler yine büyük oranda akademik otorite seviyesi değiştiğinde ona göre değişmektedir. Eğitim ortamında kullanılan iktidar yoğunluğunun öğrenmeye ve öğrencilerin davranış biçimlerine olan etkileri sanıldığından çok daha yüksektir. Çünkü her iletişim, özellikle güç sahibi olanla yapılan her iletişim, içinde zorunlu olarak iktidar ve ona tabi olma konularına dair örtülü mesajlar barındırmaktadır. Yükseköğretimde dersler hem bir zaman ve mekân bürokrasisiyle ve hem de bir iletişim biçimiyle gerçekleşmektedir. Bu nedenle üniversitelerde öğretim, doğal olarak iktidara içkin bir yapıya sahiptir. Oysa eğitim sistemi hedeflerine gerçekten ulaşmak istiyorsa olabildiğince iktidardan arınmalıdır.

Akademik iktidar artık dikey bir mekânı kapsayan ve hoca öğrenci düalizmini içeren iletişim biçimlerini ve o mekânda olma zorunluluğu gibi zaman sınırlamasını içeren devamsızlık uygulamalarını, öğrencileri endişelendiren davranış biçimlerini, hakkaniyetten uzak ve neyi ölçtüğü belli olmadığı ölçüde bir boş gösterene dönüşen sınav sistemlerini uygulamaktan vazgeçmelidir. Bunun yerine öğrencilerin sisteme gönüllü ve aktif katılımı sağlamaya odaklanmalıdır. Bunu sağlamanın en doğru yolu ise daha yatay bürokratik düzenlemelerle birlikte otorite konumunda bulunan akademisyenlerin kendi iktidarlarını kendilerinin sınırlandırmasıdır. Aksi takdirde tüm bu rasyonel ve meşru olmayan uygulamalara tepki olarak gelişen ve hem yükseköğretim ve hem de öğrenciler için uzun vadede maliyeti çok yüksek olan mikro direniş biçimleri yürürlükte kalmaya devam edecektir. Üstelik bu bir üst otoritenin çözebileceği bir sorun da değildir. Bir üst otorite bunu yapmaya kalktığında, artık akademisyenler de kendilerine baskı uygulayan otoritelere karşı mikro direniş geliştirmek durumunda kalacak, davranışlar yapaylaşıp her şey "mış gibi" yapılmaya başlanacak ve bu etik olmayan durum her kademede sürekli devam edecektir.

Bu çalışmada İstanbul'daki üniversite öğrencilerinin akademik iktidarı algıları ve ona yönelik tepkisel davranışlarını ele alındı. Ancak mikro direniş davranışları sadece üniversiteler veya üniversite öğrencileri ile sınırlı değildir. Uyguladığı baskının seviyesi

ona maruz kalanlarca meşru bulunmayan her kurumda doğal olarak bu çalışmadakine benzer direniş analizleri yapılabilir. Tahakkümün kendini gizleyen yapısı ancak ona maruz kalanlar tarafından gerçek anlamda hissedilebilir. Her zaman ve mekânda ve tüm sektörlerde geçerli evrensel bir mikro direniş biçimi bulunmadığı için tahakküme uğrayanların kendi düşünceleri üzerinden ele alındığı benzer çalışmalar birçok sektörde yürütülebilir. Böylece bir mikro direnişin hem iktidar uygulayanlar ve hem de iktidara maruz kalanlar açısından gerçek maliyeti anlaşılabilir.

EK'LER

1- Ek Tablo, Derinlemesine Görüşme Yapılan Lisans Öğrenci Bilgisi

2- Ek Tablo, Derinlemesine Görüşme Yapılan Akademisyen Bilgisi.

3- Ek Şekil, Pratik İktidar Uygulamaları ve Öğrenci Algıları

4- Ek Şekil, Üniversite Öğrencileri ve Mikro Direniş Davranışları

5- Öğrenci Görüşme Formu

6- Akademisyen Görüşme Formu

1- Ek Tablo: Derinlemesine Görüşme Yapılan Lisans Öğrenci Bilgisi

Sıra No	İsim/Kod	Cinsiyeti	Yaşı	Üniversite türü	Üniversite Adı	Bölümü	Sınıfı	Okuduğu bölümü isteyerek mi seçti?	Bölümü severek okuyor mu?
1	DÜKÖ1[28]	Kadın	22	Devlet	İstanbul Üniversitesi	Psikoloji	3	Evet	Evet
2	DÜKÖ2	Kadın	22	Devlet	İstanbul Üniversitesi	Tıp Fakültesi	3	Evet	Evet
3	DÜKÖ3	Kadın	23	Devlet	İstanbul Üniversitesi	Sınıf Öğretmenliği	4	Evet	Evet
4	DÜKÖ4	Kadın	23	Devlet	İstanbul Üniversitesi	Psikoloji	4	Evet	Evet
5	DÜKÖ5	Kadın	22	Devlet	İstanbul Üniversitesi	Psikoloji	4	Evet	Evet
6	DÜKÖ6	Erkek	22	Devlet	İstanbul Üniversitesi	Siyaset Bilimi	3	Evet	Evet
7	DÜKÖ7	Erkek	23	Devlet	İstanbul Üniversitesi	Siyaset Bilimi	3	Evet	Hayır
8	DÜKÖ8	Erkek	22	Devlet	İstanbul Üniversitesi	İktisat	3	Hayır	Hayır
9	DÜKÖ9	Erkek	22	Devlet	İstanbul Üniversitesi	Radyo Televizyon	4	Hayır	Hayır
10	DÜKÖ10	Erkek	34	Devlet	İstanbul Üniversitesi	Türk Dili ve Edebiyatı	4	Evet	Evet
11	VÜKÖ11[29]	Kadın	23	Vakıf	Bilgi Üniversitesi	Sağlık Yönetimi	3	Evet	Evet
12	VÜKÖ12	Erkek	23	Vakıf	Bilgi Üniversitesi	Bilgisayar	3	Evet	Evet
13	VÜKÖ13	Erkek	21	Vakıf	Bilgi Üniversitesi	Hukuk	3	Evet	Evet
14	DÜKÖ14	Erkek	22	Devlet	İstanbul Üniversitesi	Elektrik/Elektronik Mühendisliği	4	Evet	Evet

[28] Devlet Üniversitesi bir nolu katılımcı öğrenci.

[29] Vakıf Üniversitesi on bir nolu katılımcı öğrenci.

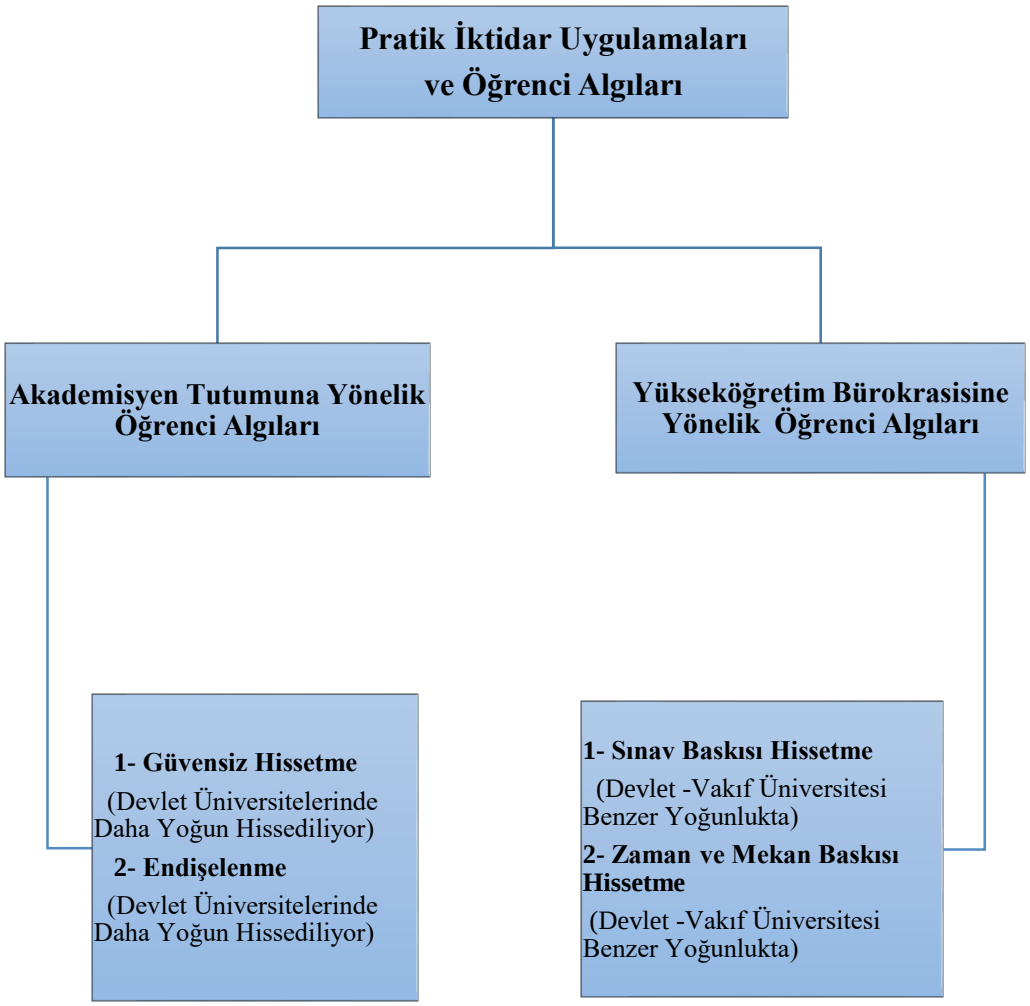
15	DÜKÖ15	Erkek	22	Devlet	İstanbul Üniversitesi	Tıp Fakültesi	5	Evet	Evet
16	VÜKÖ16	Kadın	22	Vakıf	İstanbul Aydın Üniversitesi	Okul Öncesi Öğretmenliği	4	Evet	Evet
17	VÜKÖ17	Erkek	22	Vakıf	Bilgi Üniversitesi	Perfüzyon	4	Evet	Evet
18	VÜKÖ18	Kadın	21	Vakıf	Bilgi Üniversitesi	Fizyoterapi ve Rehabilitasyon	4	Evet	Evet
19	DÜKÖ19	Erkek	20	Devlet	İstanbul Üniversitesi	Amerikan Dili ve Edebiyatı	2	Evet	Evet
20	VÜKÖ20	Kadın	22	Vakıf	Bilgi Üniversitesi	Kültür Sanat	3	Evet	Evet
21	VÜKÖ21	Kadın	22	Vakıf	Yeditepe Üniversitesi	E-Ticaret	3	Evet	Evet
22	VÜKÖ22	Kadın	22	Vakıf	Bilgi Üniversitesi	Endüstri Mühendisliği	3	Evet	Evet
23	VÜKÖ23	Kadın	23	Vakıf	Bilgi Üniversitesi	Sosyoloji	3	Evet	Evet
24	VÜKÖ24	Kadın	22	Vakıf	Bilgi Üniversitesi	İletişim Tasarımı ve Yönetimi	2	Evet	Evet
25	VÜKÖ25	Erkek	23	Vakıf	Bilgi Üniversitesi	Endüstri Mühendisliği	3	Evet	Evet
26	VÜKÖ26	Erkek	23	Vakıf	Bilgi Üniversitesi	Endüstri Mühendisliği/Ekonomi	3	Evet	Evet
27	VÜKÖ27	Erkek	24	Vakıf	Bilgi Üniversitesi	Endüstri Mühendisliği	4	Evet	Evet
28	VÜKÖ28	Erkek	22	Vakıf	Bilgi Üniversitesi	Sosyoloji/Yeni Medya	3	Evet	Evet
29	DÜKÖ29	Erkek	22	Devlet	İstanbul Üniversitesi	İktisat	3	Evet	Evet
30	DÜKÖ30	Erkek	20	Devlet	İstanbul Üniversitesi	İktisat	2	Evet	Evet
31	DÜKÖ31	Erkek	21	Devlet	İstanbul Üniversitesi	Hukuk	3	Evet	Evet
32	DÜKÖ32	Erkek	21	Devlet	İstanbul Üniversitesi	Bilgisayar Müh.	3	Hayır	Evet
33	DÜKÖ33	Erkek	23	Devlet	İstanbul Üniversitesi	Bilgisayar Müh.	3	Evet	Evet
34	DÜKÖ34	Kadın	24	Devlet	İstanbul Üniversitesi	Veterinerlik	3	Evet	Evet

35	VÜKÖ35	Erkek	20	Vakıf	Bilgi Üniversitesi	Spor Yöneticiliği	3	Evet	Evet
36	VÜKÖ36	Kadın	21	Vakıf	Bilgi Üniversitesi	Genetik	3	Evet	Evet
37	DÜKÖ37	Kadın	22	Devlet	İstanbul Üniversitesi	Türkçe Öğretmenliği	4	Evet	Evet
38	VÜKÖ38	Kadın	23	Vakıf	Bilgi Üniversitesi	İletişim	3	Evet	Evet
39	VÜKÖ39	Kadın	22	Vakıf	Bilgi Üniversitesi	Hukuk	3	Evet	Evet
40	VÜKÖ40	Kadın	22	Vakıf	Bilgi Üniversitesi	Bilişim	3	Evet	Evet

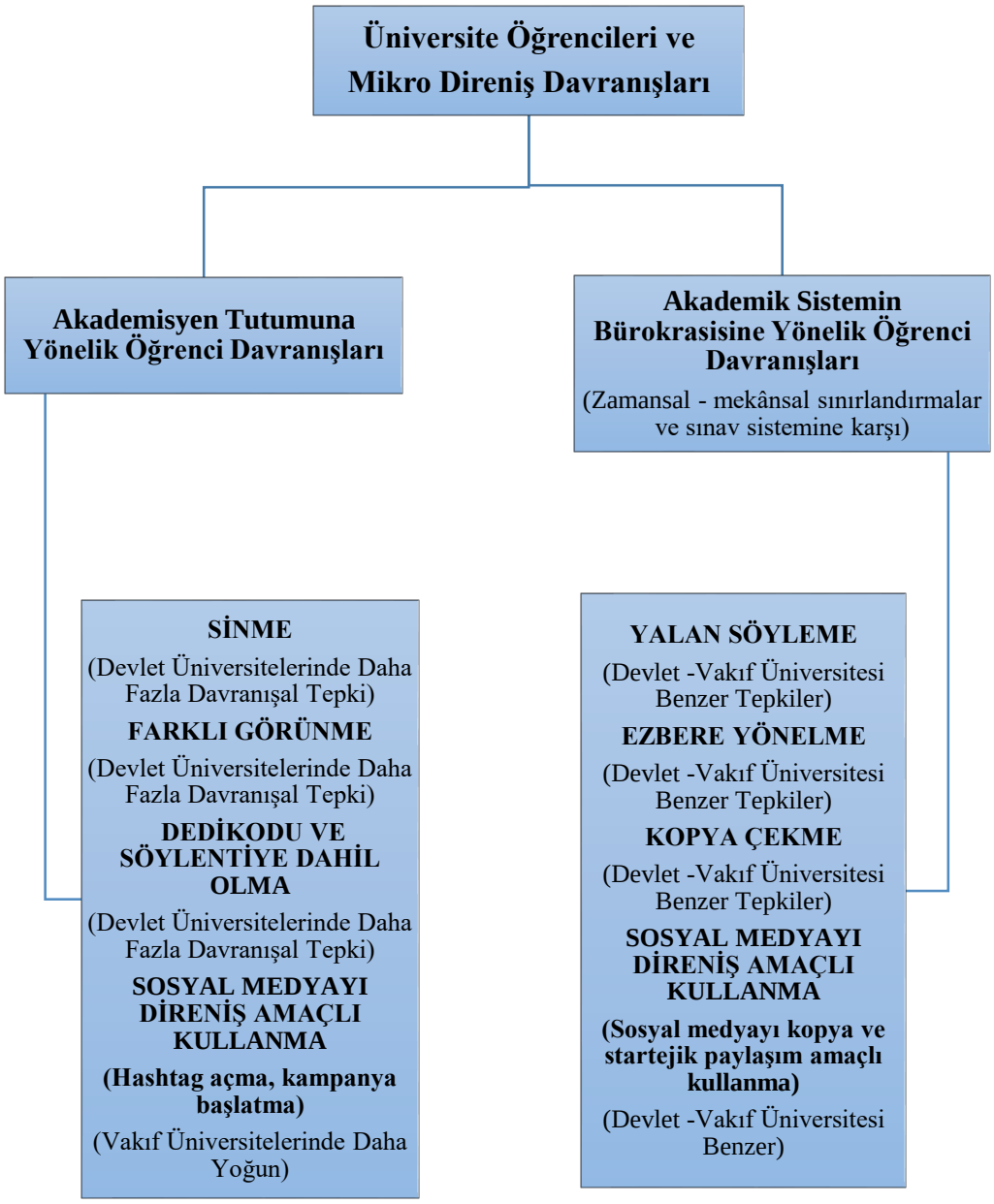
2- Ek Tablo: Derinlemesine Görüşme Yapılan Akademisyen Bilgisi

Sıra No	İsim/Kod	Üniversite Türü	Branşı	Cinsiyeti	Deneyim	Akademik Unvan
1	DÜKA1	Devlet	Elektrik/Elektronik	Erkek	15 yıl	Dr. Öğr. Üyesi
2	DÜKA2	Devlet	Matematik	Erkek	17 yıl	Dr. Öğr. Üyesi
3	DÜKA3	Devlet	Tarih	Erkek	16 yıl	Doçent
4	DÜKA4	Devlet	Muhasebe	Kadın	18 yıl	Öğr. Gör. Dr.
5	DÜKA5	Devlet	Spor Bilimleri	Erkek	12 yıl	Dr. Öğr. Üyesi
6	VÜKA6	Vakıf	Sosyoloji	Kadın	8 yıl	Dr. Öğr. Üyesi
7	VÜKA7	Vakıf	Ekonomi	Erkek	9 yıl	Dr. Öğr. Üyesi
8	VÜKA8	Vakıf	Spor Bilimleri	Erkek	15 yıl	Dr. Öğr. Üyesi
9	VÜKA9	Vakıf	Sosyoloji	Kadın	12 yıl	Dr. Öğr. Üyesi
10	VÜKA10	Vakıf	Spor Bilimleri	Kadın	16 yıl	Dr. Öğr. Üyesi

3- Ek Şekil 1: Pratik İktidar Uygulamaları ve Öğrenci Algıları

4- Ek Şekil 2: Üniversite Öğrencileri ve Mikro Direniş Davranışları

5- Öğrenci Görüşme Formu

İyi günler. Maltepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Doktora Programında Doç. Dr. Mehmet Bozok danışmanlığında, "İstanbul'daki Üniversite Öğrencilerinin Mikro Direniş Biçimleri Üzerine Niteliksel Bir Araştırma" isimli bir doktora tez araştırması yürütüyorum. Kişisel bilgileriniz ve cevaplarınız tamamen gizli tutulacak ve bu görüşmelerden çıkan sonuçlar anonim/genel olarak değerlendirilecektir. Cevaplarınız bu araştırma dışında hiçbir yerde kullanılmayacaktır. Verdiğiniz cevaplar araştırmanın sağlığı ve akademik dünyaya katkı açısından son derece önemlidir. Çalışmaya katılmama veya katıldıktan sonra herhangi bir anda çıkma hakkına sahipsiniz. Çalışmayı yanıtlamanız araştırmaya katılım için onay verdiğiniz biçiminde yorumlanacaktır. Sadece lisans öğrencilerine yönelik olan bu araştırmaya katkıda bulunduğunuz için şimdiden teşekkür ederim.

Kişisel Tanıtım Numarası: …….

Soru 1- Öğrenim görmekte olduğunuz okulun adı:
1. İstanbul Üniversitesi
2. İstanbul Bilgi Üniversitesi

Soru 2- Eğitim gördüğünüz üniversite türü nedir?
1. Kamu
2. Vakıf

Soru 3- Hangi bölümde okuyorsunuz?
1. İktisat
2. İşletme
3. Biyoloji
4. Fen bilimleri
5. Kamu Yönetimi
6. Hukuk
7. Tıp
8. …….. Lütfen yazınız

Soru 4- Kaçıncı sınıfta okuyorsunuz? (Lisans)
1. 1
2. 2
3. 3
4. 4
5. 5
6. 6
7. Okulu uzattım
8. Diğer

Soru 5- Okuduğun bölümü isteyerek mi seçtin?
1. Kendi isteğimle seçtim ve severek okuyorum.
2. Kendi isteğimle seçtim ama severek okumuyorum.
3. Kendi isteğimle seçmedim ama severek okuyorum.
4. Kendi isteğimle seçmedim ve istemeyerek okuyorum.

Soru 6- Cinsiyetiniz
1. Kadın
2. Erkek
3. Diğer
4. Belirtmek İstemiyorum

Soru 7- Yaşınız
1. 17-20

2. 21-23
3. 24-28
4. 29-35
5. 36>

Soru 8- Ne tür bir liseden mezun oldunuz?

1. Fen Lisesi
2. Anadolu Lisesi
3. Düz lise
4. İmam Hatip Lisesi
5. Kolej
6. Meslek lisesi
7. Süper lise
8. Temel Lise
9. Diğer (Lütfen belirtiniz.) ...

Soru 9- Herhangi bir hocadan bağırma (sözel şiddet), taciz veya fiziksel şiddet gördüğün oldu mu? Bu durumda nasıl tepki verdin veya sınıf olarak bir tepkiniz oldu mu?

Soru 10- Dersin hocasından zaman zaman korktuğun (kendini güvende hissetmediğin) durumlar olur mu?

Soru 11- Sence genel olarak üniversitede hocalar notu bir tehdit gibi kullanılıyor mu? Evet ise Neden?

Soru 12- Derslerde boş şeyler veya senin işine yaramayacak konular anlatıldığında ne yaparsın? Yaşadığın bir örnek var mı böyle?

Soru 13- Derslerde ideolojik olarak katılmadığın şeyler anlatıldığında tepkin genellikle nasıl oluyor? Bu konuda yaşadığın veya şahit olduğun bir örnek verebilir misin?

Soru 14- "Takan" hoca veya "sert" hoca gibi ifadeler sana ne ifade ediyor? Örnek verebilir misin? Sen hiç böyle bir durumla karşılaştın mı?

Soru 15- Sınav kağıdın iyi olduğunu düşünüyorsun ancak dersden kaldın veya çok düşük aldın bu durumda nasıl bir tepki veriyorsun? Yaşadığın bir olay var mı buna benzer?

Soru 16- Sence hocalar öğrencileri utandırıyorlar mı sınıfta veya derste. Senin utandırıldığın bir durum oldu mu?

Soru 17- Sence Covid 19 sürecinde eğitim nasıl oldu? Online uzaktan eğitim faydalı mı?

Soru 18- Covid 19 döneminde sınavlar sence nasıl oldu? Verimli oldu mu?

Soru 19- Online eğitim döneminde hocalarınız hakkında sınıf olarak kendi aranızda telefon ya da sosyal medya (whatsapp) aracılığıyla konuştunuz mu? (İyi ya da kötü anlamda olabilir)

Soru 20- Öğrenciler için oluşturulan whatsapp gruplarınızda ders hocaları da var mı? Yoksa sizce neden?

Soru 21- Sosyal medya araçları kullanarak (twitter veya whatsapp özel grubu gibi) eğitim konusunda eleştirdiğin, tepki gösterdiğin bir durum, kişi veya kurum oldu mu?

Soru 22- Covid-19 uzaktan öğretim döneminde sınav veya ödevlerde öğrenciler arasında paylaşım oluyor mu? Sosyal medyadan vb. Gruplar üzerinden sence kopya çekilmiş midir?
Soru 23- Sence öğrenciler neden kopya çekiyor?

Soru 24- Kopya çeken arkadaşını görsen hocaya veya yönetime şikâyet eder misin? Kopya çeken kişi kızdığın biriyse durum değişir mi?

Soru 25- Sınav günlerinde ezber yapar mısın? Sence öğrenciler (veya sen) neden ezber yapmaya yöneliyor?

Soru 26- Senin için önemli olan not alıp geçmek midir yoksa konuyu anlamak mı?

Soru 27- Düz anlatım ve yazdırma veya sürekli sunu üzerinden ders anlatımına karşı ne düşünüyorsun?

Soru 28- Sınavlarda derste anlatılanların birebir istenmesi hakkındaki düşüncelerin nedir?

Soru 29- Derslere katılır mısın, derste söz alır mısın? Hayırsa neden?

Soru 30- Bir konuda konuşmak istediğin halde söz verilmemesi veya hocanın sözünü tamamlatmaması gibi bir durum yaşadın mı?

Soru 31- Ders hocasına karşı düşündüklerini derste hiçbir çekinme duymadan rahatlıkla söyleyebiliyor musun? Neden?

Soru 32- Sence genellikle derslerde ön plana çıkmak mı? Yoksa ortalama hareket etmek mi daha doğru?

Soru 33- Hiç sınav kâğıdına resmi bir itirazda bulundun mu? Evet ise sonuç alabildin mi? veya itiraz etsen sonuç alabilir misin sence? Hayır ise neden?

Soru 34- Üniversitede ideolojik olarak hocanın görüşünden göründüğün veya görüşlerini gizlediğin dersler veya durumlar oldu mu? Başkalarının oluyor mu?

Soru 35- Kızdığın sana haksızlık yaptığını düşündüğün bir hoca ile mezun olduğunda veya o dersten geçtiğinde karşılaştın. Nasıl bir tepki veririsin?

Soru 36- Herhangi bir derste bir şekilde dersin hocası ile bir tartışma yaşadın mı? Nasıl oldu?

Soru 37- Sınav kâğıdına hoca öyle bir cevap istiyor diye inanmadığın bir görüşü veya bilgiyi yazar mısın?

Soru 38- Derse giren hocalarınızın karakter özelliklerini, yani hassas olduğu konuları bilir misin? Nasıl öğrendin?

Soru 39- Kendini en rahat hissettiğin hoca tipi hangisidir? Neden?

Soru 40- Ders hocalarına yağcılık yapan veya ders hocalarıyla çok fazla iletişimde olan öğrenciler var mı? Varsa bu kişiler hakkında ne düşünüyorsun?

Soru 41- Ders hocaları ile ders aralarında kantinde veya hocanın odasında ya da başka bir mekânda oturup çay kahve içer misiniz?

Soru 42- Sence öğrenciler hocalara kızdığında ve ona doğrudan bir şey yapamadıklarında ne yapıyorlar? Ya da bir şey yapıyorlar mı?

Soru 43- Hocalar hakkında hiç söylentiye veya dedikodu yapıldığına şahit oldun mu? Evet ise -olumlu ya da olumsuz anlamda- senin de katıldığın oldu mu?

Soru 44- Kendini veya bir arkadaşını disiplin cezasından kurtarmak için yalana başvurur muydun? Senin -ya da bir arkadaşının- bir deneyiminiz oldu mu bu konuda.

Soru 45- Diyelim ki çok iyi bildiğin bir konuda ders hocası derste yanlış bir bilgi verdi bu konudaki tepkin nasıl olur?

Soru 46- Başkasının yerine imza atılıyor mu? İmza atanı görsen şikâyet eder misin? İmza atan kızdığın biri olsa?

Soru 47- Dünya görüşü olarak kendiniz nasıl tanımlarsınız?

6- Akademisyen Görüşme Formu

İyi günler. Maltepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Doktora Programında Doç. Dr. Mehmet Bozok danışmanlığında, "İstanbul'daki Üniversite Öğrencilerinin Mikro Direniş Biçimleri Üzerine Niteliksel Bir Araştırma" isimli bir doktora tez araştırması yürütüyorum. Kişisel bilgileriniz ve cevaplarınız tamamen gizli tutulacak ve bu görüşmelerden çıkan sonuçlar anonim/genel olarak değerlendirilecektir. Cevaplarınız bu araştırma dışında hiçbir yerde kullanılmayacaktır. Verdiğiniz cevaplar araştırmanın sağlığı ve akademik dünyaya katkı açısından son derece önemlidir. Çalışmaya katılmama veya katıldıktan sonra herhangi bir anda çıkma hakkına sahipsiniz. Çalışmayı yanıtlamanız araştırmaya katılım için onay verdiğiniz biçiminde yorumlanacaktır. Sadece lisans akademisyenlerine yönelik olan bu araştırmaya katkıda bulunduğunuz için şimdiden teşekkür ederim.

Kişisel Tanıtım Numarası: …….

Soru 1- Çalıştığınız üniversite türü nedir?

1- Kamu Üniversitesi
2- Vakıf Üniversitesi

Soru 2- Üniversite Adı?

1- …….
2- …….

Soru 3- Branşınız nedir?

1- …….
2- …….
3- …….
4- …….

Soru 4- Cinsiyetiniz?

1- Kadın
2- Erkek
3- Diğer
4- Belirtmek istemiyor

Soru 5- Akademik Deneyiminiz?

1- 1-5 yıl
2- 6-10 yıl
3- 11-15 yıl
4- 15-25 yıl
5- 25 yıl ve üzeri

Soru 6- Akademik Unvanınız nedir?

1- Öğretim Görevlisi
2- Araştırma Görevlisi
3- Öğretim Görevlisi Dr.
4- Araştırma Görevlisi Dr.
5- Dr. Öğretim Üyesi
6- Doçent
7- Profesör

Soru 7- Öğrencilerin disipline edilmesi hakkında ne düşünüyorsunuz? Siz disiplini nasıl sağlıyorsunuz?

Soru 8- Sizce öğrenciler kopya çekiyor mu? Evet ise neden?

Soru 9- Sizce öğrenciler ezber yapıyor mu? Evet ise neden?

Soru 10- Sizi şu ana kadar herhangi bir makama şikâyet eden bir öğrenci oldu mu?

Soru 11- Online öğretimde öğrencilerin kontrolü yeterince yapılabildi mi?

Soru 12- Sizce sınavlar olmadan öğretim sistemi nasıl olur? Olabilir mi?

Soru 13- Dersi sizin anlattığınız fakat sınav ve not verme işlemini başka bir hocanın veya kurumun yaptığı bir sistem sizce uygulanabilir mi?

Soru 14- Sizce öğrencilerin bir akademisyene karşı tavrı nasıl olmalıdır?

Soru 15- Ders giriş çıkış saatleri konusunda esnek misiniz? Öğrenci dersinize istediği zaman girip çıkabilir mi**?**

Soru 16- Öğrencilerin not ile tedirgin edilmesi hakkında ne düşünüyorsunuz? Motivasyon açısından faydalı mı olur yoksa yapılmaması mı gerekir?

Soru 17- Sizce akademisyenler öğrencilere -kafayı- takar mı?

Soru 18- Öğrencilerin sınav kâğıtlarına yazdığı ilginç veya çok cahilce şeyler oluyor mu? Varsa diğer hocalarla bu konuda konuşur musunuz?

Soru 19- Sizce öğrenciler herhangi bir akademisyene kızdıklarında ne yapıyorlar.

KAYNAKÇA

Alkan, Ş. (2008). *İlköğretim ikinci kademe ile ortaöğretim öğrencilerinin ve öğretmenlerinin kopya çekmeye ilişkin görüşleri*. Fırat Üniversitesi. Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi.

Althusser, L. (1991). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. (Y. Alp, M. Özışık, Çev.) İletişim Yayınları.

Andersson, L. M. (1996). *Employee cynicism: an examination using a contract violation framework.* Human relations. 49, 1395-1418.

Apple, W.M. (2012). *Eğitim ve İktidar.* (E. Bulut, Çev.), Kalkedon Yayınları.

Arslan, H. (1999). *Bilim, bilimsel bilgi ve iktidar.* Doğu Batı Dergisi, Akademi ve İktidar, 2, 7, Mayıs – Haziran – Temmuz, 63-89.

Asan, H.T. (2013). *Türk eğitiminde iktidar-eğitim ilişkileri ve insan yetiştirme politikalarının mıchel foucault'un panoptikon metaforuna göre incelenmesi (1795-1946).*Yayımlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi.

Akay, A. (2016). *Michel Foucault'da İktidar ve Direnme Odakları.* Doğu Batı Yayınları.

Bayat, A. (2006). *Ortadoğu'da Maduniyet.* (Ö. Gökmen, S. Deren, Çev.) İletişim Yayınları.

Berger, P.L., Luckmann, T. (2018). *Gerçekliğin Sosyal İnşası*. (V. S. Öğütle, Çev.) Atıf Yayınları.

Bernardi, R.A., Metzger, R.L., Bruno, R.G.S., Hoogkomp, M.A.W., Reyes, L.E., Barnaby, G.H. (2004). Examining the decision process of students' cheating behavior: An empirical study. *Journal Of Business Ethics*, 50, 397-414.

Besley, T. (2005). Foucault, truth telling and technologies of the self in schools. *Journal of Educational Enquiry.* 6, 1, 76-89.

Black, C. E. (1989). *Çağdaşlaşmanın İtici Güçleri.* (M. F. Gümüş, Çev.) Verso Yayınları.

Boudrillard, J. (2020). *Simülarklar ve Simulasyon.* (O. Adanır, Çev.) Dogu Batı yayınları.

Bourdieu, P. & Passeron, J.C. (2015). *Yeniden Üretim, Eğitim Sistemine İlişkin Bir Teorinin İlkeleri.* (A. Sümer, L. Ünsaldı, Ö. Akkaya, Çev.) Heretik Yayıncılık.

Bourdieu, P. (2016). *Akademik Aklın Eleştirisi, Pascalca Düşünme Çabaları,* (P.B. Yalım, Çev.) Metis Yayınları.

Bourdieu, P. (2017). *Ayrım.* (D.F. Şannan, A.G. Berkkurt, Çev.) Heretik Yayıncılık.

Bozok, N. (2019). *Türkiyede Cinsiyet Kültürleri, İçinde Hikâyeler Anlatırken Öznel(l)likler Kurmak: Anne, Yurt, Jilet.* (ss. 425-454). İletişim Yayınları.

Bulut, F. (2011). 68 kuşağı gençlik olaylarının uluslararası boyutu ve Türkiye'de 68 kuşağına göre Atatürk ve Atatürkçülük anlayışı. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 11 (23), 123-149. https://dergipark.org.tr/tr/pub/cttad/issue/25244/266932

Çam, İ.D. (2019). *Eğitim ve ideoloji: II. Meşrutiyet dönemi'nde çocuk eğitimine yönelik yaklaşımlar (1908-1922).* Dokuz Eylül Üniversitesi, Doktora tezi.

Çamlıbel, D. (2011). *Bourdieu: Günümüzde yeni siyasal yaklaşımlar, eleştiriler, farklılıklar, çözüm arayışları.* Militan sosyoloji ve simgesel iktidar. (Kitap içinde bölüm) Doğu Batı Yayınları.

Carr, C.L. (1998). "Tomboy resistance and conformity: Agency in social psychological gender theory." *Gender&Society* 12, 528-553.

Çetin, H. (2001). *Devlet, ideoloji ve eğitim*. C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, 25, 2, 205-211.

Davis, S.F., Grover, C.A., Becker, A.H., McGregor, L.N. (1992). Academic dishonesty: prevelance, determinants, techniques and punishments. *Teaching of Psychology.* 19, 16-20.

Dean, M. (2013). The signature of power: Sovereignty, governmentality and biopolitics. *Sage*.

De Certeau, M. (2009). *Gündelik Hayatın Keşfi I, Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları.* (L.A. Özcan, Çev.) Dost Kitabevi Yayınları.

De Certeau, M. (1988). *The Practice of Everyday Life,* (Translated by S. Rendall) University of California Press.

De Landa, M. (2018). *Yeni Bir Toplum Felsefesi.* (S. Çalcı, Çev.) Kolektif Kitap.

Demirtaş, M. (2019). *Direnişin Mikropolitikası*. Pinhan Yayıncılık.

DiFonzo, N., & Bordia , P. (2006). Rumor, gossip and urban legends. *Diogenler*, 213, 23-45.

Dinçer, E.H. (2018). Ranciere, düşünme, eğitim ve demokrasi nefreti. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 16, 61, 152-168.

Duruhan, K. (2004). Türkiyede okulda geleneksel anlayış ve yöntemlerle insan yetiştirmenin olumsuz etkileri, XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı, Eğitim Fakültesi Dergisi, 5, 2, 416-440.

Erdoğan, E., & U.Semerci, P. (2021). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri İçin Bir Rehber Gereklilikler, Sınırlılıklar ve İncelikler.* İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Erdoğan, N. (2016). *Yoksulluk Halleri: Türkiye'de Kent Yoksulluğun Toplumsal Görünümleri.* İletişim Yayınları.

Erdoğan, N. (2000). Devleti idare etmek: maduniyet ve düzenbazlık. Toplum ve Bilim Dergisi, 83, 8-31.

Erguvan, İ.D. (2010). *Vakıf üniversitelerinin Türkiye yükseköğretim sistemine etkilerinin incelenmesi.* Marmara Üniversitesi. Doktora tezi.

Erkara, C. (2019). *Çalışanların kuşak farklılıklarına göre genel sinizm düzeylerinin örgütsel sinizm düzeyine etkisinin değerlendirilmesi*. Anadolu Üniversitesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Ertürk, S. (1994). *Eğitimde "Program" Geliştirme*. Meteksan Matbaacılık.

Esgin, A., & Çeğin, G. (2018). *Gündelik Hayat Sosyolojisi*: Temalar, Sorunsallar ve Güzergahlar. Siyasal Kitapevi.

Freire, P. (2019). *Ezilenlerin Pedagojisi.* (D. Hattatoğlu ve E. Özbek, Çev.) Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2012). *Doğruyu Söylemek*. (K. Eksen, Çev.) Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2013). *Güvenlik, Toprak, Nüfus.* Collige De France Dersleri (1977-1978), (F. Taylan, Çev) İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Foucault, M. (2015). *İktidarın Gözü*. (I. Ergüden, Çev.) Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2016). *Özne ve İktidar*. (I. Ergüden, O. Akınbay, Çev.) Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2017). *Cinselliğin Tarihi*. (H. U. Tanrıöver, Çev.) Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2019). *Hapishanelerin Doğuşu,* (M.A. Kılıçbay, Çev.) İmge Kitapevi.

Foucault, M. (2020). *Kendini Bilmek.* (J. C. Yapıcıoğlu, Çev.) Profil Kitap.

Fromm, E. (2017). *Özgürlükten Kaçış. "Faşizm, Demokrasi ve Özgürlük Üzerine",* (Ş. Yeğin, Çev.) Say Yayınları.

Fromm, E. (2018). *İtaatsizlik Üzerine. "Özgürlük Neden Otoriteye Hayır Demektir",* (N. Soysal, Çev.) Say Yayınları.

Flick, U. (2014). *An İntroduction to Qualitative Research*. Sage.

Flowerdew, J. (1997). "Reproduction, resistance and jointproduction of language power: A Hong Kong case study." *Journal of Pragmatics,* 27, 315-337.

Gabriels, K., & De Backer, C. J. S. (2016). Virtual gossip: How gossip reg-ulates moral life in virtual worlds. Computers in Human Behavior, 63, 683-693.

Faith, K. (1994). "Resistance: Lessons from Foucault and feminism." Power/Gender: Social Relations in Theory and Practice: *Sage,* 36-66.

Gardiner, M. (2016). *Gündelik Hayat Eleştirileri.* (D. Özçetin, B. Taşdemir, B. Özçetin, Çev.) Heretik Yayıncılık.

Garfinkel, H. (2014). *Etnometodolojide Araştırmalar.* (Ü. Tatlıcan, Çev.) Heretik Yayıncılık.

Gatto, J.T. (2019). *Aptallaştıran Eğitim.* (S. Behçet, Çev.) Pedagoji Yayınları.

Gatto, J.T. (2020). *Eğitim: Bir Kitle İmha Silahı, Zorunlu Eğitimin Karanlık Dünyasında Bir Yolculuk.* (M.A. Özkan, Çev.) Edam Yayınları.

Giddens, A. (1999). *Toplumun Kuruluşu: Yapılaşma Kuramının Ana Hatları.* (H. Özel, Çev) Bilim ve Sanat Yayınları.

Giddens, A. (2014). *Modernite ve Bireysel Kimlik: Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum*. (Ü. Tatlıcan, Çev) Say Yayınları.

Goffman, E. (2018a). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*. (B. Cezar, Çev.) Metis Yayınları.

Goffman, E. (2018b). *Toplum İçinde Davranmak.* (A. Bölükbaşı, Çev.) Heretik Yayınları.

Goffman, E. (2019). *Etkileşim Ritüelleri,* Yüz yüze davranış üzerine denemeler. (A. Bölükbaşı, Çev.) Heretik Yayınları.

Gordon, T. (1993). *Etkili Öğretmenlik Eğitimi.* (E. Aksay ve B. Özkan, Çev.) Ya-Pa Yayınları.

Gök, S.Ü. (2014). Politikayı deneyimleyen bir toplumsal hareket olarak gezi direnişi. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi 2*, 1, Mart, 75-92.

Gluckman, M. (1963), Gossip and scandal. *Current Anthropology*, 4, 3, 307-316.

Gutmann, M. (1993). Rituals of resistance: A critique of the theory of everyday forms of resistance. *Latin American Perspectives*, 77, 20 Spring, 74-92.

Habermas, J. (2001) *İletişimsel Eylem Kuramı 1. Cilt: Eylem Rasyonelliği ve Toplumsal Rasyonelleşme.* (M. Tüzel, Çev.) Kabalcı Yayınevi.

Han, B. (2019). *İnformal iletişim biçimi olarak okullarda söylenti ve dedikodunun öğretmen görüşlerine göre incelenmesi*. Dicle Üniversitesi, Doktora tezi.

Haviland, J. B. (1977). *Gossip, reputation, and knowledge in zinacantan.* Chicago: University of Chicago Press.

Hollander, JA., & Einwohner, RL. (2004). Conceptualizing resistance. *Sociological Forum*, 19, 533–554.

Işık, S. (2012). Foucault'da iktidar, özgürlük ve direniş, *Ekev Akademi Dergisi*, 16,51, 103-114.

İnal, K. (2019). *Öğretmen ve İktidar, Öğretmenliğin İnşasında Özneleşme, Çelişki ve Dönüşüm.* Töz Yayınları.

İnal, K. (2008). *Eğitim ve İdeoloji*. Kalkedon Yayınları.

İnal, A. (1999). Derslikleri kamusal tartışmanın oluştugu bir mekan olarak yeniden düşünmek. *Doğu Batı Dergisi, Akademi ve İktidar,* 2, 7, Mayıs – Haziran – Temmuz, 127-144.

Kafka, F. (2018). *Dava.* (A. Serinkan, Çev.) İskele Yayıncılık.

Kanter, D., & Mirvis, P. (1991). Cynicism: The new american malaise. *Business and Society Rewiew.*

Kaymakcan, R. (2002). İlahiyat öğrencilerinin kopya çekmeye karşı yaklaşımları. Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 5, 121-138.

Kimmel, A. J. (2003). Rumors and rumor control, a managers guide to understanding and combatting rumors. Lawrence Erlbaum Associates.

Koca, M. (2018). 68 öğrenci olayları ve üniversitelerde politik şiddet. *Birey ve Toplum*, 8, 15, 87-109.

Koç, S. (2018). *Üniversite öğrencilerinin kopya çekmeye yönelik eğilimleri ve planlanmış davranış teorisi bağlamında kopya çekme davranışına yönelik model sınaması.* Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Doktora tezi.

Layder, D. (2014). *Sosyal Teoriye Giriş.* (Ü. Tatlıcan, Çev.) Küre Yayınları.

Leblebici, D., Yıldız, H., Karasoy, A. (2009). Örgütsel yaşamda dedikodunun algılanışı ve araçsallığı. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi,* 9,18, 561-574.

Lefebvre, H. (2017). *Gündelik Hayattın Eleştirisi*. (I. Ergüden, Çev.) Sel Yayınları.

Levent, F., & Türkmenoğlu, G. (2019). Okul yöneticilerinin dedikodu ve dedikodu yönetimine ilişkin görüşleri. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi,* 10,17, 787-814.

Lilja, M. & Vinthagen, S. (2018). Dispersed resistance: unpacking the spectrum and properties of glaring and everyday resistance. *Journal of Political Power,* 11, 2, 211-229.

Loudon, J. (1961). Kinship and crisis in south wales. British Journal of Sociology, 12, 4, 333-350.

Mccabe, D.L., Trevino, L.K., & Butterfield, K.D. (2001). Cheating in academic ınstitutions: a decade of research, ethics & behavior, 11:3, 219-232, dishonesty: a multicampus ınvestigation. Research in Higher *Education,* 38, 379–396.

McAndrew, F.T., & Milenkovic, M.A. (2002). Of tabloids and family secrets: the evolutionary psychology of gossip. *Journal of Applied Social Psychology,* 32, 5, 1064-1082.

Miller, L.L. (1997). "Not just weapons of the weak: Gender harassment as a form of protest for army men." *Social Psychology Quar terly*, 60, 32-51.

Neuman, W. L. (2014). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri I.* (S. Özge, Çev.) Yayın Odası Yayınları.

Nietzsche, F. W. (1991). *Gelecekteki Felsefe.* (Ü. Özdağ, Çev.) İmge Yayınları.

Nicholson, N. (2001). Evolved to chat: the new word on gossip. *Psychology Today,* 5, 6, 41-45

Oktik, N. (1996). The Development of Higher Education. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 12, 111-120.

Oktik, N. (2002). *Globelleşme ve Yükseköğretim*. Doğu Batı Dergisi, Küreselleşme, 5, 18, Şubat – Mart – Nisan, 103-114.

Özkazanç, A. (1998). *Türkiyede siyasi iktidar ve meşruiyet sorunu: 1980'li yıllarda yeni sağ.* Ankara Üniversitesi, Doktora tezi.

Özmakas, U. (2019a). *Biopolitika: İktidar ve Direniş, Foucault, Agamben, Hardt-Negri*. İletişim Yayınları.

Özmakas, U. (2019b). *Gündelik direniş ve direnişin koordinatları*, Alternatif Politika, 11, 3, 651-674.

Özmakas, U. (2019c). *Direnişin Mikropolitikası.* Mikropolitika ve Gündelik Direniş. (Kitap içinde bölüm) Pinhan Yayıncılık.

Öztürk, S. (2004). *Türkiye'de üniversite özekliğinin mali, akademik ve yönetsel, boyutlarıyla devlet ve vakıf üniversiteleri için betimlenmesi*. Ankara Üniversitesi, Yayımlanmamış Doktora tezi.

Prasad, A., & Prasad, P. (1998). "Everyday struggles at the workplace: The nature and implications of routine resistance in contemporary organizations." *Research in the Sociology of Organizations*, 15, 225-257.

Ranciere, J. (2019). *Cahil Hoca, Zihinsel Özgürleşme Üzerine Beş Ders.* (S. Kılıç, Çev.) Metis Yayınları.

Rubin, J.W. (1996). "Defining resistance: Contested inter pretations of everyday acts." *Studies in Law, Politics, and Society*, 15, 237-260.

Özgür, S. (2015). *Üniversitede öğrencilerin kopya çekme davranışlarını meşrulaştırmada kullandıkları açıklayıcı repertuarlar ve konum alışlar.* İstanbul Üniversitesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi.

Sennett, R. (2017). *Otorite.* (K. Durand, Çev.) Ayrıntı Yayınları.

Schutz, A. (2018). *Fenomonoloji ve Toplumsal İlişkiler.* (S-A. Kesikoğlu-Akan, Çev.) Heretik Basın Yayın.

Scott, J.C. (1985). *Weapons Of The Weak: Everyday Forms Of Peasant Resistance.* University Press.

Scott, J.C. (2014). *Anarşizm*. (B. Taneri, Çev.) Altıkırkbeş Yayın.

Scott, J.C. (2016). *Toplum Gibi Görmek*. (S. Torlak, Çev.) Zoom Kitap.

Scott, J.C. (2018). *Tahakküm ve Direniş Sanatları*. (A. Türker, Çev.) Ayrıntı Yayınları.

Sofuoğlu, S.N. (2009). *Alfred schutz'un fenomenolojik sosyolojisi ve din sosyolojisine uygulanabilirliği.* Dokuz Eylül Üniversitesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi.

Taş, O., & Taş, T. (2015). *Ankara'da sokak sanatı: kent hakkı, protesto ve direniş.* Mülkiye Dergisi, 39 (2), 85-114.

Türk Dil Kurumu. (2020). *Türkçe Sözlük*. TDK.

Turner, B., & S, Elliott A. (2017). *Çağdaş Toplum Kuramından Portreler*. Jürgen Habermas. (Kitap içinde bölüm) (B. Özkul, Çev.) İletişim Yayınları.

Uslu, T. (2018). *Üniversite öğrencilerinin liderlik, akademik öz yeterlilik ve okula yabancılaşma algıları, erzincan üniversitesi örneği*. İnenü üniversitesi, Yayımlanmamış Doktora tezi.

Ünsaldı, L. (2019). *Burada Ne Oluyor? Türkiyede Etkileşimlerin Ekolojisi Üzerine Bir Deneme.* Heretik Yayıncılık.

Vinthagen, S., & Johansson, A. (2013). "'Everyday Resistance': Exploration of a Concept and its Theories", *Resistance Studies Magazine*, 1, 1-46.

Weber, M. (2004). *Sosyolojinin Temel Kavramları ve Meslek Olarak İlim.* (M. Beyaztaş, Çev.) Efkar Yayınları.

Weber, M. (2020). *Bürokrasi ve Otorite.* (H.B. Akın, Çev.) Adres Yayınları.

Weitz, R. (2001). “Women and their hair: Seeking power through resistance and accommoda tion.” *Gender & Society* 15, 667–686.

Wickham, C. (1998). “Gossip and resistance among the medieval peasantry.” *Past and Present* 160, 3-24.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2000). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri.* Seçkin Yayıncılık.

Yılmaz, E. (2007). *Kurum içi iletişim ortamı ile kurumsal güven arasındaki ilişki ve bir alan araştırması.* Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi.

Filmler

Joon-ho, B., Jin-won, H. (Yönetmen/Senaryo Yazarı). (2019). *Parazit* [Film]. Güney Kore: CJ Entertainment.

Weir, P., Schulman, T. (Yönetmen/Senaryo Yazarı). (1989). *Ölü Ozanlar Derneği* [Film]. U.S: Walt Disney Studios.

İnternet Kaynakları

Alpay Y. (2020, 21 Şubat). *Dedikodunun faydaları, mülakat, boş modern sohbetler*. Flu Tv. [Video]. Youtube. https://www.youtube.com/watch?v=ZWmVnt5cl04

Ateş İ.Ş. (2021, 12 Ağustos). *Kaygı ve korku: Freud ve Heidegger üzerine bir egzersiz.* https://www.sosyalbilimler.org/kaygi-ve-korku-freud-ve-heidegger-uzerine-bir-egzersiz/

Deleuze G. (2021, 6 Mart). *Kontrol toplumunu, sanat ve direnme eylemi.* https://www.youtube.com/watch?v=JgMOjjOdNmU&t=55s

İstanbul Üniversitesi (2021, 1 Ekim). Misyon, Vizyon ve Temel Değerler. https://ebs.istanbul.edu.tr/home/universite/?id=misyon

İstanbul Bilgi Üniversitesi (2021, 1 Ekim). Vizyon-Misyon-İlkeler. https://www.bilgi.edu.tr/tr/universite/hakkinda/kurumsal-ilkeler/vizyon-misyon-ilkeler/

İstanbul Valiliği (2020, 20 Ocak). *Üniversite şehri İstanbul.* http://www.istanbul.gov.tr/universite-sehri-istanbul

Sabah Gazetesi (1999, 18 Ocak). *Kaz çobanı.* http://arsiv.sabah.com.tr/1999/01/18/r25.html

Yükseköğretim Kurulu (2020a, 20 Ocak). *2018 yılı üniversiteleri izleme ve değerlendirme raporu.* https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Universiteler/izleme-ve-degerlendirme-kriterleri.aspx

Yükseköğretim Kurulu (2020b, 20 Ocak). *Yök İstatistikleri*. https://istatistik.yok.gov.tr/

Yükseköğretim Kurulu (2021a, 17 Temmuz). *Pandemi sürecinde online eğitimin verimliliğine ilişkin öğrenci anket raporu.* https://www.yok.gov.tr/HaberBelgeleri/Haber%20%C4%B0%C3%A7erisindeki%20Belgeler/Dosyalar/2021/ogrenci-anket-sonuclari.pdf

Yükseköğretim Kurulu (2021b, 17 Temmuz). *Pandemi sürecinde onlıne eğitimin verimliliğine ilişkin öğretim elemanı anket raporu.* https://www.yok.gov.tr/HaberBelgeleri/Haber%20%C4%B0%C3%A7erisindeki%20Belgeler/Dosyalar/2021/ogretim-elemani-anket-sonuclari.pdf